ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА (1941-45.)

Зборник Друге међународне конференције о Јасеновцу

Бања Лука, 8-10. маја 2000.

ДРУГО ИЗДАЊЕ

Издавачи
ЈУ "Спомен подручје Доња Градина" Козарска Дубица
Удружење "Јасеновац-Доња Градина" Бања Лука

За издавача
Мр Милорад Буква
Зоран Леви

Главни уредник
Проф. др Здравко Антонић, дописни члан АНУ РС

Извршни уредник
Јанко Велимировић

Редакциони одбор
Проф. др Владимир Лукић
Јанко Велимировић

Припрема и штампа
Графомарк, Лакташи

За штампарију
Светозар Ђеркета

Тираж
500

ДРУГО ИЗДАЊЕ
2008.

1POCETAK01.qxd 1/23/02 11:10 AM Page 3

ДРУГА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА

ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА (1941-1945)

8 - 10. мај 2000. године
Бања Лука - Доња Градина

1POCETAK01.qxd 1/23/02 11:10 AM Page 4

Издавач:

Секретаријат Друге међународне конференције
Јасеновац - Систем хрватских усташких логора геноцида
(1941 - 1945)

Главни уредник:

Жана Атељевић

Извршни уредник::

Јанко Велимировић

Лектор:

Светлана Шиљеговић

Превод са енглеског:

Татјана Атељевић
Сања Пејовић

Компјутерска припрема
и прелом:

Драган Михајловић
Тијана Толомир - Велимировић

Препис аудио материјала
и унос текста:

Рада Арбутина
Мира Никић
Тијана Толомир - Велимировић

Штампарија:

Графика, Бања Лука

Тираж:

500

1POCETAK01.qxd 1/23/02 11:10 AM Page 5

ДРУГА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА

ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА (1941-1945)

8 - 10. мај 2000. године
Бања Лука - Доња Градина

Бања Лука, 2001.

1POCETAK01.qxd 1/23/02 11:10 AM Page 6

САДРЖАЈ

Предговор ... 13
Позив организационог одбора за учешће на конференцији ... 15
Приједлог програма рада ... 17
Поруке конференцији ... 22

УВОД ... 27
Др Милан Булајић ... 27
Поздравни говор председника Владе РС М. Додик ... 28
Prof. dr Bernard Klein ... 33

1. ЈАСЕНОВАЦ РАДНИ ЛОГОР ИЛИ СИСТЕМ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА ... 41
Др Милан Булајић ... 43
Prof. dr Bernard Klein ... 57
Prof Barry Lituchy ... 58
Prof. dr Bernard Klein ... 62
Marco Aurelio Rivelli ... 62
Др Венцеслав Глишић ... 63
Милан Кољанин ... 70
Александар Фреди Мошић ... 74
Петар Бошковић ... 77
Др Јосип Јурчевић ... 79
Јозеф Атијас ... 85
Ђуро Затезало ... 86
Проф. др Здравко Антонић ... 89
Др Никола Жутић ... 91

2. НЕГИРАЊЕ ЗЛОЧИНА ГЕНОЦИДА - БРОЈ ЖРТАВА У ЛОГОРИМА ЈАСЕНОВАЦ ... 97
Др Милан Булајић ... 99
Милован Живковић ... 99
Драган Цветковић ... 104
Драгоје Лукић ... 108
Др Новица Војиновић ... 112

Јован Мирковић 116
Марко Ручнов 119
Мр Младенко Кумовић 122
Лазар Лукајић 124

ПОСЈЕТА СЕЛУ ДРАКУЛИЋ 129
Мркоњић Теодор 131
Стијаковић Драган 133

ПОСЈЕТА ДОЊОЈ ГРАДИНИ 137
Симо Брдар 139

3. ПРОЈЕКАТ ИСТРАЖИВАЊА ДОЊА ГРАДИНА 145
Др Милан Булајић 147
Др Здравко Марић 148
Проф Србољуб Живановић 153
Јасмин Бабић 158
Споменко Михајловић 172

4. МЕЂУНАРОДНА ПРАВНА ЗАШТИТА ЦИЈЕЛОГ СПОМЕН ПОДРУЧЈА ЈАСЕНОВАЦ 177
Др Милан Булајић 179
Alexis Troude 180
Јосип Ерлих 181
Др Јосип Јурчевић 181
Јозеф Атијас 182
Prof. dr Bernard Klein 185
Marco Aurelio Rivelli 186
Др Милан Басташић 187
Милан Ђукић 187
Др Јосип Јурчевић 191
Др Милан Булајић 194
НАСТАВАК РАСПРАВЕ ВЕЗАНЕ ЗА ТЕМУ 2 196
Др Животије Ђорђевић 196
Др Веселин Ђуретић 200
Др Милан Булајић 201
Јозеф Атијас 201
Душан Вржина 203
Др Милан Булајић 204

Др Здавко Марић 205
Јосип Ерлих 206
Душан Буква 206

5. ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ ГЕНОЦИДА, ХРВАТСКИХ УСТАША НАД СРБИМА, ЈЕВРЕЈИМА, РОМИМА, ПИТАЊЕ РОПСКОГ РАДА, ПЉАЧКАЊА ИМОВИНЕ, ОДУЗИМАЊЕ ЛИЧНИХ СТВАРИ, ВРИЈЕДНОСТИ И ЗЛАТА ОД ЗАТОЧЕНИКА ЛОГОРА ЈАСЕНОВАЦ 209
Др Милан Булајић 211
Слободан Милеуснић 214
Keelyn Friesen 219
Проф. др Србољуб Живановић 224
Др Никола Жутић 225
Драган Цветковић 226
Др Јосип Јурчевић 228
Драган Цветковић 230

6. ЗАВРШНИ ДОКУМЕНТИ И ЗАТВАРАЊЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ 233
Др Милан Булајић 235
Др Елена Гускова 236
Др Милан Булајић 236
Др Јосип Јурчевић 237
Марко Ручков 237
Др Милан Булајић 238
Саво Лончар 238
Јозеф Атијас 239
Keelyn Friesen 240
Љиљана Иванишевић 241
Др Милан Булајић 235

ПРИЛОЗИ УЧЕСНИКА КОНФЕРЕНЦИЈЕ - ТЕМА 1 243
Др Милан Булајић 245
Мр Милан Кољанин 267
Александар Мошић 276

ПРИЛОЗИ УЧЕСНИКА КОНФЕРЕНЦИЈЕ - ТЕМА 2 279
Мр Милован Живковић 281
Драган Цветковић 295

Младенко Кумовић 307
Марко Ручнов..... 313
Др Новица Војиновић 315
Јован Мирковић..... 321
Лазар Лукајић..... 328
Животије Ђорђевић..... 360
Веселин Ђуретић 368
Милан Ђукић 378

ПРИЛОЗИ УЧЕСНИКА КОНФЕРЕНЦИЈЕ - ТЕМА 3 381
J. Бабић, Т. Чупковић, Н. Босиочић..... 383
J. Бабић, Н. Босиочић..... 402
С.J. Михајловић, В. Белобрковић, В. Милетић 409

ПРИЛОЗИ УЧЕСНИКА КОНФЕРЕНЦИЈЕ - ТЕМА 4 415
Писмо Владе РС UNESCO-у 417

ПРИЛОЗИ УЧЕСНИКА КОНФЕРЕНЦИЈЕ - ТЕМА 5 419
Слободан Милеуснић..... 421
Keelyn Friesen..... 427

ПРИЛОЗИ ПОЗВАНИХ УЧЕСНИКА, А КОЈИ НИСУ ПРИСУСТВОВАЛИ КОНФЕРЕНЦИЈИ 433
Др Радомир Булатовић 435
Мр Мирко Бабић 438
Љубомир Керовић, мр Мирко Бабић 440

ЗАВРШНИ ДОКУМЕНТ КОНФЕРЕНЦИЈЕ..... 475
ДЕКЛАРАЦИЈА..... 477

ДОКУМЕНТИ ЗА ПРИПРЕМУ КОНФЕРЕНЦИЈЕ 481
Рјешење Владе РС о именовању Организационог одбора..... 483
Списак личности и институција којима су упућени позиви 484
Списак активности учесника конференције 487

ИЗБОР ИЗ ПИСАЊА ШТАМПЕ 489
Интернет презентација 501
Плакат конференције..... 505

1POCETAK01.qxd 1/23/02 11:10 AM Page 13

ПРЕДГОВОР

У циљу реализације закључка Прве међународне конференције "Концентрациони логори Јасеновац - "Dark Secret of the Holocaust 1941-1945 in former Yugoslavia", одржане на Kingsborough Community College, City University of New York, од 29. до 31. октобра 1997. године, да се настави са утврђивањем истине, зарад историје и будућности, о логору смрти Јасеновац у Независној Држави Хрватској и геноциду које су починиле усташе током рата 1941-45. године, у Бањој Луци је од 8. до 10. маја 2000. године одржана Друга међународна конференција "Јасеновац - систем хрватских усташких логора геноцида (1941-1945)", под покровитељством Владе Републике Српске.

Послије разбијања СФРЈ подручје јасеновачких масовних гробница на простору од око 210 до 240 квадратних километара, разбијено је на два суверенитета - Републику Хрватску и Републику Српску, границом двију ријека Саве и Уне. На српској страни је остало највеће стратиште на Балкану, на Доњој Градини.
Домаћи и међународни учесници Конференције су кроз наступе и прилоге покушали да јавности презентују нова сазнања и открића. Питање истине о Јасеновцу није само питање историчара и научника, већ је у њу дубоко укључена и политика. Да би се избјегла манипулација бројем насилно уморених, њиховим поријеклом и припадношћу, учесници Конференције су у приступу расвјетљавања карактера јасеновачких логора и броја страдалих апеловали на објективност и научну заснованост истраживања уз присуство и међународних стручњака.

У жељи да се јавности ставе на увид излагања и писани прилози учесника Конференције, објављујемо стенограме наступа и преписе прилога учесника, као и прилоге позваних учесника који нису могли да присуствују раду Конференције.
Надамо се да ће објављени материјали бити инспирација и повод да се настави истраживање како би се објективно оцијенила прошлост у корист будућности.

Јанко Велимировић

1POCETAK01.qxd 1/23/02 11:10 AM Page 14

3pocetak02.qxd 1/23/02 11:14 AM Page 15

ДРУГА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА (1941-1945)

8 - 10. мај 2000. године
Бања Лука - Доња Градина
Покровитељ - Влада Републике Српске

Бања Лука, 14. 04. 2000.

Поштовани,

Задовољство ми је да у име Организационог одбора најавим одржавање Друге међународне конференције о Јасеновцу у Бања Луци од 08-10. маја 2000. године и уједно Вас позовем да учествујете у њеном раду.

Прва међународна конференција и изложба "Концентрациони логори Јасеновац - Dark Secret of the Holocaust 1941-1845 in former Yugoslavia", одржана је на Kingsborough Community College, City University of New York, 29-31. октобра 1997, под предсједништвом Проф. др Bernarda Kleina, уз учешће Др Милана Булајића (Југославија), инж Владимира Жерјавића (Хрватска), Др Michael Berenbauma (SHOAH, Los Angeles), Др Eli Rosenbauma (US Department of Justice), проф. Barry Lituchy-a, преживјелих заточеника логора Јасеновац и других угледних учесника. На овој Конференцији покренуто је гоњење и хапшење бившег заповједника логора смрти Јасеновац Динка Шакића и његове супруге Наде. Суђење Динку Шакићу је почело 15. марта и завршено пресудом за ратне злочине против цивилног становништва, а не за злочине геноцида над православним Србима, Јеврејима и Ромима.

Друга међународна конференција "Јасеновац - систем хрватских усташких логора геноцида 1941-1945" наставља рад започет на Првој конференцији и бавиће се испитивањем природе усташког система логора: злочин геноцида почињен над Србима, Јеврејима и Ромима; економским аспектом усташких злочина; најсавременијим техникама истраживања подручја масовних гробница - Доња Градина; међународно-правном заштитом цијелог спомен подручја Јасеновац; формирањем међународне комисије експерата која ће се континуирано бавити утврђивањем истине о Јасеновцу.

3pocetak02.qxd 1/23/02 11:14 AM Page 16

У прилогу Вам достављамо Програм Друге међународне конференције о Јасеновцу, као и образац за пријаву учешћа. Ваше цијењене примједбе и сугестије су добродошле.

Када примите ово писмо, молимо Вас да нас, с обзиром на краткоћу времена пред нама, обавијестите о Вашем учешћу тако што ћете Секретаријату Конференције вратити попуњени образац за пријаву учешћа (који Вам у прилогу шаљемо) на
faks: +387 51 319 257 ili E- mail: jasenovac@blic.net.

За прихваћене носиоце реферата и чланове Међународне комисије стручњака за истину о Јасеновцу, Организациони одбор ће сносити трошкове пута и смјештаја. У погледу путних аранжмана учесници ће бити благовремено обавјештени. Учесницима ће бити обезбијеђено симултано превођење са српско-хрватског на енглески и обратно.

По завршетку Конференције Организациони одбор намјерава да објави Зборник радова и расправе Прве и Друге међународне конференције.

За сва додатна објашњења не оклијевајте да контактирате Секретаријат Друге међународне конференције о Јасеновцу:

tel/faks: ++387 51 319 256, 319 257;
E-mail: jasenovac@blic.net
kao i Muzej žrtava genocida u Beogradu:
tel/faks ++381 11 32 33 561,
E-mail yumg@bits.net

ПРЕДСЈЕДНИК ОРГАНИЗАЦИОНОГ ОДБОРА
Милорад Додик, с.р.

3pocetak02.qxd 1/23/02 11:14 AM Page 17

ДРУГА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА
"ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА (1941-1945)"

ПРИЈЕДЛОГ ПРОГРАМА РАДА

Недјеља, 07. мај 2000.

- Долазак, регистрација и смјештај учесника
- Јавни комеморативни скуп у Доњој Градини
- 19.00 Отварање изложбе "Били су само деца - Јасеновац - гробница 19.432 девојчице и дечака"
- 20.00 Промоција књиге Јована Мирковића "Објављени извори и литература о Јасеновачким логорима" и "Злочини у логору Јасеновац " - извјештај Земаљске комисије Хрватске (превод на енглески) - Вијећница Банског двора Бања Лука

Понедјељак, 08. мај 2000.

- 9.00 Регистрација учесника
- 10.00 Комеморација жртвама логора Јасеновац - Преосвештени Владика Јефрем, часни рабин Јозеф Атијас, представник Рома

- **Поздравни говор предсједника Организационог одбора, г. Милорада Додика**

- Порука Њ. Св. Патријарха Српског Павла
- Порука Simona Wiesenthala, Be~
- Писмо Tommy Baer, Hon. President B'nai B'rith, Washington
- Писмо William Slany, The Historian, Department of State, Wahington
- Писмо академика Милоша Мацуре, Српска академија наука и уметности

3pocetak02.qxd 1/23/02 11:14 AM Page 18

I. ЈАСЕНОВАЦ - РАДНИ ЛОГОР ИЛИ СИСТЕМ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА

- Др Милан Булајић - уводни реферат : "ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА (1941-1945) " "Недоречена прича", "Мрачна страна холокауста у претходној Југославији (1941-1945)."

- Проф. др Bernard Klein, шеф катедре за историју, Kingsborourgh College, New York, - Прва међународна конференција о концентрационим логорима Јасеновац

- Проф. Barry Lituchy, Jasenovac Research Institute; New York City University

- Marco Aurelio Rivelli (Милано) - Улога Ватикана у Јасеновцу

- Др Венцеслав Глишић "Дуг пут до истине о геноциду у НДХ, посебно у Јасеновцу"

- Мр Милан Кољанин - "Зашто Јасеновац у Јасеновцу "

II. НЕГИРАЊЕ ЗЛОЧИНА ГЕНОЦИДА - БРОЈ ЖРТАВА У ЛОГОРИМА ЈАСЕНОВАЦ

- Мр Милован Живковић, директор Савезног завода за статистику - "Југословенске жртве Другог светског рата (број)"

- Драган Цветковић, кустос Музеја жртава геноцида

- Драгоје Лукић, приказ књиге "Били су само деца, Јасеновац - гробница 19.432 девојчице и дечака"

- Јован Мирковић - Злочинци геноцида: Етеровић Мирко

- Марко Ручнов - Номенклатура усташког злочина у јасеновачким логорима

- Лазар Лукајић - "Злочини геноцида у селима Дракулић, Шарговац и Мотике 7. фебруара 1942."

- Мр Младенко Кумовић - Страдање Сремаца у Јасеновцу

3pocetak02.qxd 1/23/02 11:14 AM Page 19

III. ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ ГЕНОЦИДА ХРВАТСКИХ УСТАША НАД СРБИМА, ЈЕВРЕЈИМА И РОМИМА - РОПСКИ РАД, ИМОВИНА

- Др Никола Живковић, Институт за савремену историју, Београд

- Адвокат Keelyn Friesen, Zimmerman-Reed, Minneapolis, SAD Ајзенштатов извештај "Nazi Gold" ("Нацистичко злато"), поглавље "Ustasha Treasury" ("Усташко злато"); Ron Neitzke "Ustasha Gold - Sources, Amount, and Disposition" ("Усташко злато - Извори, износ и располагање")

- Мр Слободан Милеуснић - Опљачкана имовина Српске православне цркве

- **17.00 ПОСЈЕТА ПОДРУЧЈУ КЛЕРОУСТАШКОГ ЗЛОЧИНА ГЕНОЦИДА СЕЛИМА ДРАКУЛИЋ, МОТИКЕ, ШАРГОВАЦ (околина Бања Луке)**

- ... гдје је 7. априла 1942. у току једног "радног дана усташа" заклано око 1630 људи, жена и дјеце:

- новоизграђеној спомен-цркви у Дракулићу, мјесту гдје је била основна школа у којој је фратар Мирослав Филиповић пред дјецом и учитељицом заклао ученицу Василију Гламочанин, а потом наложио усташама да покољу осталу српску дјецу;

- споменику побијеним рударима у руднику Раковац (Мотике)

3pocetak02.qxd 1/23/02 11:14 AM Page 20

Уторак, 09. мај 2000.

08.00 Полазак учесника за Бању Мљечаницу

IV. ПРОЈЕКАТ ИСТРАЖИВАЊА ДОЊА ГРАДИНА

- Др Здравко Марић - "Систематско истраживање гробних јама на Градини - судбина документације"

- Проф. др. Србољуб Живановић, Лондон - Истраживања гробишта Доње Градине 1964. године

- Група истраживача пројекта Доња Градина - Примена методологија у току истраживања - инж геодезије Јасмин Бабић, инж информатике Небојша Босиочић, инж геодезије мр Томас Чупковић

V. МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ЗАШТИТА ЦИЈЕЛОГ СПОМЕН ПОДРУЧЈА ЈАСЕНОВАЦ

- Писмо Предсједника Владе РС - приједлог за укључење Спомен подручја Јасеновац у "Свјетску баштину" UNESCO

- Bernd von Droste UNESCO "World Heritage" - "Свјетска баштина и спомен подручје Јасеновац"

Повратак учесника за Бања Луку

3pocetak02.qxd 1/23/02 11:14 AM Page 21

Сриједа, 10. мај 2000.

VI. ОРГАНИЗОВАЊЕ МЕЂУНАРОДНЕ КОМИСИЈЕ СТРУЧЊАКА ЗА ИСТИНУ О ЈАСЕНОВЦУ

Могући кандидати:

- Dr Michael Berenbaum, Los Angeles
- Prof dr Bernard Klein, New York
- Prof Wolter Roberts, Washington
- Prof Ian Hancock, University of Texas
- Vanita Singh, India
- Проф др Србољуб Живановић, Лондон
- Marco Aurelio Rivelli (Milano) Italija
- Efraim Zuroff, Jerusalim - Izrael
- Др Јелена Гускова, Руска академија наука -Москва
- Др Рајко Долечек - Чешка

VII. УСВАЈАЊЕ ДЕКЛАРАЦИЈЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

13.30 ЗАТВАРАЊЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ И ИСПРАЋАЈ УЧЕСНИКА

Пратеће активности Конференције:

- Изложба "Деца жртве усташког геноцида у логорима Јасеновац - Били су само деца" - Музеј Републике Српске (Огњен Игњатовић, Јован Мирковић)
- Изложба "Јевреји наши суграђани којих више нема" (допуњена документима Архива РС о геноциду над Јеврејима Бања Луке
- Сликар Милић од Мачве - ВЕДАНТА -споменик жртвама геноцида

3pocetak02.qxd 1/23/02 11:14 AM Page 22

ИЗБОР ИЗ ПОРУКА КОНФЕРЕНЦИЈИ

ДОКУМЕНТАЦИОНИ ЦЕНТАР

Беч, 25. новембар 1999.

Др Милан Булајић
Директор Музеја жртава геноцида
Београд

Поштовани др Булајић,

Примио сам Ваше писмо, о суђењу Динку Шакићу и прочитао га с великим интересом. Такође, сам информисан да ће те имати Другу међународну конференцију о систему усташких логора геноцида од 1941. до 1945. године на подручју Јасеновца. Бања Лука и концентрациони логор Доња Градина су веома важни ради истине и због сјећања на многе жртве геноцида.

Премда сам почашћен вашим позивом да учествујем на овом догађају, нажалост нећу бити у тој могућности. Имаћу 91 годину за неколико недјеља, а у задњих годину и по не путујем никуда. Задовољан сам што још увијек могу да одем у канцеларију по три часа сваки дан.

Надам се да ће те ме разумјети, и молим Вас пренесите моје личне поздраве и добре жеље свим учесницима Конференције.

С поштовањем

Simon Wiesental

B´NAI B´RITH
INTERNATIONAL

13. Април 2000.

Др Милан Булајић
Директор музеја жртава геноцида
Београд

Поштовани др Булајић,

Хвала Вам што сте ме позвали за учесника на Другој међународној конференцији о Јасеновцу, од 8. до 10. маја 2000. године у Бањој Луци.

Нажалост, раније заказане обавезе спријечиле су ме да учествујем.

3pocetak02.qxd 1/23/02 11:14 AM Page 23

Желим вам све добро и продуктивну конференцију, и надам се да ћу бити у могућности да наступим, ако одлучите да закажете, на Трећој међународној конференцији.

Приложио сам дио материјала с детаљима специјалне улоге B´nai B´rith у успјешном хапшењу и суђењу Динку Шакићу. Можете, ако желите да узмете дио и за вашу конференцију.

Још једном, хвала вам на позиву. У нади да сте добро, желим да се опет видимо.

С искреним жељама,

Tommy P. Baer
почасни међународни предсједник

---

12. април 2000.

Поштовани др Булајић

С великом захвалношћу примио сам Ваш позив за учешће на Другој међународној конференцији која ће се одржати и мају у Бањој Луци. Будуће истраживање природе и циља усташког режима свирепости и злочиначких поступака против различитих људи у Хрватској у току Другог свјетског рата је важна и хитна потреба.

Жао ми што нећу моћи да учествујем на конференцији. Чини ми част, али ја заиста не могу бити заслужан да ме зовете као експерта за рад на терену. Моје колеге и ја у Влади Сједињених Држава смо поносни што смо 1998. године припремили извјештај који је привукао пажњу као информација, више од онога што су знали експерти на терену. То је мало више од онога што сам у могућности да допринесем, али ја ћу се и даље трудити да дам резултате као специјалиста.
Надам се да ће ваше учешће постићи резултате на сљедећој конференцији самном и мојим колегама.
Хвала вам још једном на љубазном позиву, много среће на Вашем изузетном труду.

С поштовањем,

William Slany, историчар,
Канцеларија Бироа за историју у Општим пословима

3pocetak02.qxd 1/23/02 11:14 AM Page 24

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 25

ДРУГА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА

ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА (1941-1945)

8 - 10. мај 2000. године
Бања Лука - Доња Градина

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 26

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 27

ДРУГА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА

ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА (1941-1945)

8. - 10. мај 2000. године
Бања Лука - Доња Градина

Др Милан Булајић

Даме и господо, у име Организационог одбора Друге међународне конференције "Јасеновац - систем хрватских усташких логора смрти", дозволите ми да вас све поздравим, захвалим се на одзиву за учешће у расправама о овом изузетно значајном питању.

Дозволите ми да посебно поздравим Његово преосвештенство епископа бихаћко-петровачког господина Хризостома и представнике Српске православне цркве, часног рабина РС, господина Јозефа Атијаса, све присутне бивше заточенике уз сјећање на оне који послије Прве конференције нијесу дочекали Другу конференцију, господина Мирка Шаровића, потпредсједника РС, господина Живка Радишића, члана Предсједништва БиХ, Петра Ђокића, предсједника Народне скупштине РС, господина Живојина Ерића, министра у Влади РС.

Посебно бих желио да поздравим, на овој нашој међуна - родној Конференцији о Јасеновцу наше иностране госте, доктора и госпођу Bernarda Kleina, главног организатора и координатора Прве међународне конференције о Јасеновцу, доктора Елену Гускову, из Академије наука Руске Федерације из Москве, госпођу Katalinu Petrov Platzer и господина George Platzera из САД, господин Marco Aurelio Rivelli из Италије, господин Alexis Troude из Француске, професора Србољуба Живановића из Лондона, представнике научних институција РС, СРЈ и Хрватске, представнике града Бања Луке, јавног, привредног, културног живота Бања Луке и РС, представнике средстава информисања, учеснике Конференције и све присутне.

Добро нам дошли и очекујемо заједнички рад на успјех ове Друге међународне конференције.

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 28

Програмом ове Конференције предвиђено је да одужимо дуг према палим жртвама, према жртвама геноцида, а поводом 55. годишњице пробоја логора Јасеновац.

Желим да поздравим предсједника Организационог одбора, премијера РС, господина Милорада Додика.

Да би Конференција могла нормално да ради предлажем да се у Предсједништво изаберу сљедећи: проф. др Bernard Klein, проф. др Србољуб Живановић, др Елена Гускова, господин Alexis Troude, Marco Aurelio Rivelli из Италије, мр Милован Живановић, мр Слободан Милеуснић, проф. Barry Lituchy и др Милана Булајића.

Захваљујем и молим чланове Предсједништва да заузму своја мјеста.

Молио бих предсједника Организационог одбора Друге међународне конференције "Јасеновац - систем хрватских усташких логора геноцида", предсједника Владе РС, господина Додика да поздрави и отвори Конференцију.

ПОЗДРАВНИ ГОВОР ПРЕДСЈЕДНИКА ВЛАДЕ РС МИЛОРАДА ДОДИКА

Даме и господо,

Дозволите ми да у име Владе РС и Организационог одбора Друге међународне конференције "Јасеновац - систем хрватских и усташких логора геноцида 1941-1945.", поздравим њихове екселенције, присутне амбасадоре држава и представнике међународних организација, преживјеле логораше јасеновачког логора, драге госте учеснике ове Конференције из Европе и свијета, као и све вас и оне који нису данас с нама, а који су помогли да дође до одржавања ове међународне Конференције.

Ова Конференција представља наставак Прве међународне конференције и изложбе о концентрационим логорима Јасеновац одржане у Њујорку на Кинзборг колецу, под предсједништвом проф. др Бернарда Клајна, кога посебно поздрављам, као и остале учеснике Прве конференције.

На Првој конференцији наши амерички домаћини јасеновачке логоре смрти с правом су назвали “мрачна страна холокауста у претходној Југославији, 1941-1945.”, покренуто је питање гоњења, хапшења и изручења из Аргентине бившег заповједника логора Јасеновац Динка Шакића и његове супруге Наде Шакић.

Др Милан Булајић - отварање Конференције

Поздравни говор предсједника Владе РС Милорада Додика

Радно предсједништво Друге међународне конференције о Јасеновцу

Потпредсједник РС Мирко Шаровић, члан Предсједништва БиХ
Живко Радишић и предсједник НС РС Петар Ђокић

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 31

Геноцидни злочинац Динко Шакић је 4. октобра 1999. године осуђен на најстрожију казну од 20 година затвора.

Шакић, међутим, није осуђен за злочине геноцида већ за злочине против цивилног становништва.

Пропуштена је прилика у интересу свих, посебно хрватског народа, да суђење посљедњем живом заповједнику Јасеновца буде "закашњели југословенски Нирнберг".

Шакићу није суђено за систем логора геноцида Јасеновац за цио период активности у логору Јасеновац од 18. фебруара 1941. године, већ само за неколико мјесеци на дужности заповједника.

Нада Шакић, одговорна за геноцидне злочине над женама и дјецом у логору Стара Градишка, носилац највиших усташких одликовања, ослобођена је без судске одлуке од стране Жупанијског државног тужиоца у Загребу на основу чијег захтјева је изручена од стране Владе Републике Аргентине, иако ни један једини свједок из РС ни из СРЈ није саслушан.

Организујући ову Конференцију логично је да поставимо себи питање: Шта очекујемо од ове Конференције?

Очекујемо међународну оцјену да ли су на подручју Јасеновца били радни концентрациони логори или логори смрти, систем хрватских усташких логора геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима, тешки ратни злочин над антифашистима Хрватима и припадницима других народа.

Драстична ревизија историје Другог свјетског рата дошла је до изражаја кроз приједлог да се спомен-подручје Јасеновац претвори у спомен-подручје жртава и злочинаца, што је цио напредни свијет осудио. Извјештај саборске комисије Републике Хрватске за жртве рата по коме је у логору Јасеновац страдало 2.238 заточеника, представља злочин минимизирања жртава рата.

Изложба приказана на овој конференције под називом "Били су само деца, Јасеновац - гробница 19.432 дечака и девојчица" на основу истраживања Драгоја Лукића, представља најснажнију оптужбу и негацију ставова да су у јасеновачким логорима вршени злочини над политичким противницима.

На овој Конференцији се покреће питање обештећења српских жртава геноцида за опљачкане и срушене куће и цркве, вриједности попут акција јеврејских организација на лондонској и вашингтонској конференцији.

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 32

Оправданост показује Ајзенштатов извјештај "Нацистичко злато", који садржи посебно поглавље под називом "Усташко злато".

Послије разбијања претходне југословенске државе, подручје јасеновачких масовних гробница на простору од око 210 до 240 км^2 разбијено је на два суверенитета - Република Хрватска и Република Српска (БиХ), границом ријека Саве и Уне.

На српској страни је остало највеће стратиште на Балкану, ако не и шире, на Доњој Градини.

У трагању за истином против злочинаца, лицитације броја жртава, покренут је специјалистички програм истраживања стратишта Доња Градина, примјеном најсавременијих технологија, радара и сателитских снимања у континуитету ранијих истраживања.

Даље, Конференција треба да се изјасни за међународноправну заштиту цијелог комплекса система усташких логора геноцида са обје стране границе у оквиру Уједињених нација, свјетске баштине UNESCO-а, о чему је већ разговарано и поднесени одговарајући приједлози.

У циљу деполитизације утврђивања истине о јасеновачким логорима, пошто није прихваћен приједлог Прве конференције да се успостави паритетно српско-хрватска Комисија, сматрамо да је потребно да се организује Међународна комисија стручњака за истину о Јасеновцу. Влада РС је спремна да буде домаћин рада међународне комисије стручњака, да учествује и у финансирању рада те међународне групе.

Поштовани учесници Друге међународне конференције, центар РС, у коме се одржава ова Конференција, Бања Лука била је планирана за главни град геноцидне, нациусташке Независне Државе Хрватске.

О каквим невиђеним злочинима геноцида се ради показује примјер злочина у сусједним селима Дракулић, Шарговац и Мотике, гдје је у току само једног, како су то усташе звале, радног дана од 6 до 14 часова 7. фебруара 1942. године убијено 1.630 до сада идентификованих људи, жена и дјеце.

Геноцид је започет у основној школи, када је фрањевац из оближњег католичког самостана Мирослав Филиповић заклао прво српско дијете Василију Гламочанин, затим упутио усташе да обаве посао у руднику Раковац и свим српским кућама, а по завршетку посла да дођу на опроштај.

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 33

У програму је посјета овим селима, мјестима злочина, и сусрет са преживјелим сељацима.

Увјерен сам у заиста историјски значај ове Конференције. Надам се да ће се кроз расправу показати да утврђивање истине о јасеновачким логорима омогућава сагледавање коријена савремене трагедије народа са простора бивше Југославије, отварање боље будућности младим генерацијама без обзира на националну и вјерску припадност.

У циљу трајног и континуираног утврђивања објективне истине о јасеновачком систему хрватских усташких логора геноцида, треба наставити са међународним расправама, отвореним свим гледиштима заснованим на чињеницама. Мислим да је потребно да се домаћој и страној јавности ставе на располагање резултати расправе и закључака Прве и ове Друге међународне конференције.

Влада РС ће подржати пројекат објављивања свих потребних докумената и чињеница о овом питању на српском и енглеском језику.

Даме и господо, поштовани учесници, желим вам угодан боравак овде у Бањој Луци и у РС и надам се да ће доћи до треће међународне конференције у циљу утврђивања истине о јасеновачким логорима, на основу резултата рада међународне комисије стручњака.

Хвала вам лијепа.

Сада желим да отворим ову Другу конференцију уз жељу за што успјешнији рад и да коначно ставимо тачку на чињеницу колико је људи у Јасеновцу страдало да не дође до сталних манипулација које нас изнова враћају ка потреби да доказујемо да се заиста тамо десио један од најстравичнијих злочина на овим просторима.

Хвала Вам.

Проф. др Bernard Klein

Прво морам да вам кажем да ми је задовољство што стојим за овом говорницом и што могу да говорим без превода. Ја сам у неповољном положају на овој Конференцији, јер не разумијем ваш језик, али разумијем енглески, па ћу говорити на енглеском. Надам се да ћете ме разумјети.

Не могу да кажем да је задовољство бити овдје с обзиром на тему о којој разговарамо.

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 34

Мислим да бих дао све да немамо овакво искуство да се окупљамо да разговарамо о трагедији, која се десила у овом дјелу свијета као и другдје.

Мислим да се Јасеновац разликује по томе што тамо нису убијани само Јевреји већ и не-Јевреји, заједно са Јеврејима. Најчешће су само Јевреји били убијани, у највећем броју случајева. Али у Јасеновцу изгледа да није прављена никаква разлика између Јевреја и осталих. Убијали су свакога: Србе, Јевреје, Цигане, без разлике.

Зато мислим да барем ова чињеница зближава све те људе и надам се да ћемо побједити предрасуде и идеологију. Импресиониран сам што је толико ваших високих званичника дошло на овакву комеморацију.

Импресиониран сам бројем људи који су дошли овдје. Желим, такође, да изразим своју захвалност др Булајићу за организацију ове Конференције, а ја знам тешкоће с којима се он суочавао зато што сам ја био организатор Конференције у Њујорку. Морам да вам кажем - у Њујорку смо имали много више посјетилаца из читавог свијета и било је прилично импресивно видјети да је толики број људи заинтересован за Јасеновац. Ја лично сам до Јасеновца дошао на прилично индиректан начин. Др Булајић је дошао на једну од мојих конференција, коју смо организовали у Јерусалиму и представио рад о Јасеновцу.

Тада су многи људи по први пут сазнали за догађаје у овом дијелу свијета. Сви ми знамо шта се десило у Аушвицу, Треблинки.....али мало је људи чуло за Јасеновац.

Мало је људи који су поставили питање гдје је Јасеновац, шта се тамо десило? Подстакнути овим предавањем и упорношћу др Булајића, организовали смо Конференцију у Њујорку која је била веома успјешна, упркос тешкоћама на које смо наишли и отпору многих. Могу Вам рећи да сам позвао хрватског предсједника, хрватског амбасадора у САД, хрватског савјетника и друге. Били су врло скептични и нису жељели конференцију.

Рекли су ми отворено: "Молимо вас, не организујте Конференцију. Она ће само створити проблеме. Ми желимо да радимо на зближавању људи."

Ипак, ми смо остали упорни, а кад су видјели да нису успјели пробали су са пријетњама, али ни то није успјело. Ми смо одржали Конференцију и ништа се није десило. Све је прошло мирно. Не знам шта смо постигли, али смо задовољни што је Конференција одржана.

Свештеници СПЦ обављају парастос жртвама страдалим у Јасеновцу

Свештеници СПЦ обављају парастос жртвама страдалим у Јасеновцу

Парастос жртвама страдалим у Јасеновцу

Парастос жртвама страдалим у Јасеновцу

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 37

Мислим да смо макар мало помјерили ствари. Један од великих проблема с којим се сусрећемо када је у питању Јасеновац је питање бројева? Знам разлог за то. Туђман, као и други Хрвати пробаће да минимализују број људи убијених у Јасеновцу и то с разлогом. Са њихове тачке гледишта ја то могу да разумијем и поштујем.

Међутим, друга страна тврди да су бројеви већи, много већи него што они признају. Оно што смо постигли на последњој Конференцији је да су делегати из Хрватске, који су нам се придружили, повећали број - није више био тако мали као број који је дао Туђман и неки други људи, али наравно није био ни близу броју који су дали Срби, ни правој истини.

Нисам сигуран да је иједна страна у праву. Можда 1.000.000 или 1.200.000 или 700.000 - не знам који је прави број и мислим да то нико не зна. То је велики проблем. Ми морамо да на неки критички начин утврдимо прави број. То може да се уради. Потребан је напоран рад и вријеме да се дође до тих бројева и ја не знам како тачно да поступамо али можда морамо да се усредсредимо на област економије и на тај начин утврдимо неки број који је реалнији и тачнији.

Такође мислим да је, да би се одмакло даље у рјешавању овог проблема неопходно укључити и Владу САД. Ја знам да Влада САД нема добру репутацију у овом дијелу свијета, вјерујте ми, многи људи у САД се нису слагали са политиком владе. Ми можемо рећи нашој влади да није у праву, али нас понекад она не слуша.

Ипак мислим да, ако желимо да ријешимо неки проблем, влада мора бити укључена. Морамо да нађемо начин да се то уради. Можемо то да видимо у садашњем процесу утврђивања која врста имовине је била конфискована од људи у Европи и које су обавезе различитих влада према жртвама нацистичког холокауста. То се могло постићи само зато што су САД биле укључене у тај процес.

И он је већ прилично одмакао. Рећи ћу и ово - ако људи у овом дијелу свијета не направе помак и не помире се са својом прошлошћу - остатак свијета ће их подсјећати на њу. Она неће умријети, неће се заборавити.

Мислим да људи уче ову лекцију. Многи су се надали да ће оно што се догађало четрдесетих година бити заборављено. Будући да је прва генерација умрла, ко би се сјећао шта се десило у Аушвицу, Треблинки, или у Пољској и Њемачкој итд? Али, испоставило се да се то није десило.

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 38

Педесет година касније, САД су отвориле архиве и имамо бујицу информација. Ови људи су сада позивани да одговарају за своје понашање, за своје поступке, за имовину коју су украли и задржали и што су до данашњег дана, многи од њих, одбили да надокнаде штету.

Наравно, сви они кажу: "Ми смо жртве." Пољаци кажу: "Ми смо жртве, нацисти су окупирали нашу земљу, ми немамо никакве везе са тим." Али они су конфисковали милионе и милионе, а сада кажу: "То припада нама." Не, то није њихово. Ја не знам чија је то имовина.

На жалост, преживјели нису ту да је потражују, али она не припада Пољацима. Није њихова. И она не припада ни Чесима, ни Мађарима, ни Хрватима, ни Србима, иако су они жртве. Ово се мора узети у обзир, а имовина мора да се врати због хуманости, не ради користи једне посебне групе људи, иако су у питању жртве.

Ми то морамо да прихватимо и инсистирамо на њиховој одговорности. О томе смо већ разговарали. Ја сам разговарао са људима који су у ово били укључени у другим дјеловима свијета и неке од њих добро познајем. Они кажу: "Ми нисмо имали времена да се бавимо Хрватском или Србијом. Сувише смо заузети с Пољацима и Нијемцима и Швајцарцима." Али сад се приводи крају ово са Швајцарцима.

Швајцарци ће постићи споразум, мислим ове или наредне недјеље. Нијемци су дошли до споразума, Пољаци су близу тога. Могу да вам кажем да ће Хрватска бити следећа. Ако мисле да ће то моћи да избјегну, варају се.

Не знамо шта ће се десити, али свакако ће доћи до полагања рачуна. Зато мислим да је за њих боље да отворено кажу: "Погријешили смо, на овим просторима су се десиле ствари због којих жалимо. Извињавамо се." За извињење је потребна храброст. Неки људи су то већ урадили. Ви то треба да урадите. Погледајте Аустријанце. Погледајте Французе. Сви су они били жртве или припадници покрета отпора. Сви Французи су били чланови покрета отпора, како да не? Они су били колаборационисти. Данци имају дивну репутацију, зар не?

Холанђани су тако љубазни, великодушни и пријатељски расположени према Јеврејима, зар не. Сјетимо се само Ане Франк. Заборављамо да је чак 90% јеврејског становништва побијено у Холандији. Зашто се то догодило? Због сарадње Данаца са нацистима. Данци су били сарадници окупатора. Да, било је отпора. Али већина становништва је сарађивала. Сада су они дошли на ред.

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 39

Требало је да прође педесет година, педесет пет година. Али то ће се догодити. Зато се не бих одрекао наде да ће се исто догодити и са Хрватима. Мораће да се помире са тим. Питали су ме још нешто што морам овдје да споменем. Људи постављају питање: "Шта је са четницима у Србији?" Ако желимо да говоримо о одговорности за прогоне и убијања морамо да обратимо пажњу и на те људе. А ја одговарам: "Да, морамо. Морамо да утврдимо истину. Шта се десило, да ли се ишта десило или се није десило? Не треба избјегавати те ствари. Ми морамо да говоримо о њима, да их истражујемо и дођемо до задовољавајућих закључака. Ако је нешто лоше урађено морамо то да признамо."

Ми смо на Конференцији у Њујорку покушали да рјешимо неке од ових проблема, не све проблеме већ неке од њих.

Разговарали смо о њима, разјаснили смо неке ствари у вези броја жртава, а др Булајић је обавио изузетан посао документовања по имену жртава и мјесту погибије. То је један од начина рада, али требаће педесет година да добијемо сва имена.

Мора да постоји ефикаснији начин да дођемо до сржи овог проблема. То је оно што желимо да урадимо са надом да ће, ако рјешимо овај проблем, односи међу људима на овим просторима можда бити пријатељскији и кооперативнији. Ако не рјешимо овај проблем, никада неће доћи до помирења. А помирење је овдје потребно.

Не постоји ниједан разлог због кога два човјека која живе на овим просторима, двије нације, не могу да сарађују. Ако ми ово не урадимо, неће бити сарадње.

Због тога постоји обавеза за практично све групације да разумију шта се овдје догодило, ко је за то одговоран и да прихвате ту одговорност. Мислим да је то оно што сам ја покушао да урадим.

У потпуности вас разумијем и саосјећам са вама због свега што сте преживјели. Нисам био у Јасеновцу, али јесам у Аушвицу и у Матхаузену, зато знам шта се догодило. Ја сам изгубио цијелу породицу на таквим мјестима, зато ме ни мало не изненађује оно што се десило у Јасеновцу. Оно што изненађује је да се то десило не-Јеврејима, исто као и Јеврејима. Ја сам свакако спреман да сарађујем и помогнем на сваки начин да бисмо рјешили овај проблем. Ово сам желио да вам кажем.

Хвала што сте ме саслушали.

4uvod.qxd 10/20/02 5:23 PM Page 40

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 41

1 Јасеновац радни логор или систем усташких логора геноцида

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 42

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 43

1 Јасеновац радни логор или систем усташких логора геноцида

Др Милан Булајић

Дозволите ми, најприје, да захвалим проф. Kleinu на ономе што је учинио организујући Прву међународну конференцију о Јасеновцу и на данашњим ријечима.

Мој реферат "Јасеновац - систем хрватских усташких логора геноцида" треба да послужи као уводни реферат. На Првој међународној конференцији моји домаћини су назвали овај проблем "Мрачна тајна холокауста у претходној Југославији 1941 - 1945". На предавању у Визенталовом центру у Музеју толеранције у Лос Анђелесу - "закашњели југословенски Нирнберг", на Универзитету Брунсвику - "Недоречена прича".

Ето, то је, отприлике, суштина онога што бих ја у данашњем излагању желио да кажем борећи се да ту недоречену причу доречемо, да ту мрачну тајну холокауста скинемо, у дубоком увјерењу да је то у дубоком интересу српског, хрватског народа, Муслимана и свих оних који живе на овим подручјима Балкана, а који су, као невине жртве, страдали.

Јасеновац представља програмирани злочин геноцида, најтежи злочин против човјечности и међународног права са предумишљајем. Циљ формирања концентрационих логора био је одређен још у логору у Липарима (Италија), 1934. године. Тада су усташе говорили о томе како ће сами изазвати побуне међу Србима у Хрватској уколико се Срби сами не буду бунили, те на тај начин би нашли разлога за ликвидацију истих у Хрватској."

Усташки логор смрти Јасеновац, према наредби поглавника и допоглавника, могао је да прими највише три хиљаде заточеника, али систематским уништавањем заточеника на њихово мјесто непрекидно је примао нове.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 44

Јасеновац је систем усташких логора смрти, успостављен на територији коју су окупирале војне снаге нацистичке Њемачке, у којима није било ни једног њемачког нацистичког егзекутора злочина геноцида и холокауста. Извршиоци злочина геноцида у НДХ, били су не само хрватске усташе, још мање како се прича оних 300, који су дошли са Павелићем, него и домобрани. Усташка терористичка организација, геноцидна нацистичка Независна Држава Хрватска нијесу проглашени за злочиначке организације као што је то учињено са нацистичким Трећим Рајхом и Нацистичком партијом.

У Јасеновцу су хрватски усташки злочинци извршили троструки злочин геноцида: над православним Србима, над Јеврејима и над Циганима (Ромима). Може се говорити и о шестоструком злочину геноцида, убрајајући и злочине над Старокатоличком црквом, масонима и комунистима - Југословенима, јер су њихови чланови убијани само зато што су били припадници тих увјерења и тих организација.

У томе је и међународни значај Јасеновца, који је посебно значајан за проучавање злочина геноцида, јеврејског холокауста и антисемитизма.

У Јасеновцу су извршени најтежи масовни ратни злочини над антифашистима, припадницима народноослободилачке војске Југославије, четника, укључујући и хрватске присталице антифашистичког покрета југословенског опредјељења.

Јасеновац није само симбол најбруталнијег злочина геноцида, већ и херојства - пробоја ненаоружаних, исцрпљених и измучених људи. Зато је с правом дан пробоја заточеника Јасеновца, 22. април 1945. године, законом проглашен за Дан сјећања на жртве геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима.

Јасеновац, најсуровији и најбруталнији систем логора смрти хрватских усташа, као такав функционисао је од 21. августа 1941. године до 22. априла 1945. године. Покривао је област од око 210 до 240 км^2 масовних гробница. Многи, грешком, изједначавају логор Јасеновац са мјестом Јасеновац, међутим, то је систем логора. Преживјели заточеници ових монструозних логора смрти свједоче као жртве и очевици да су усташки злочинци ријетко употребљавали метке за убијање жртава, већ специјално израђене ножеве за клање и маљеве за убијање.

Први круг усташких логора геноцида успостављен је у Госпићу са стратиштима у крашким јамама Јадовна на Велебита и логорима на острву Пагу.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 45

Послије поновне италијанске фашистичке окупације овог простора, тежиште система је пренесено на подручје Јасеновца.

Јасеновац је само један од логора смрти на том огромном простору масовних гробница. Постојали су бројни други логори смрти: Брочице, Крапје, Уштице, Млака, Дубичке кречане, Бајића јаме, Слабиња, Шеварлија до Старе Градишке. Дужином ријеке Саве простирао се "пут смрти".

Градина је највеће стратиште: пространство од 116 хектара, 64.880 м^2 масовних гробница.

У систему усташких логора геноцида Јасеновац налазили су се логори у Сиску и Лепоглави.

Трећи круг је захватао читаву територију усташке Независне Државе Хрватске (НДХ), укључујући Босну и Херцеговину и Срем (око 102.000 км^2 са око 1.900.000 до 2.000.000 Срба, односно 30 % православног становништва, осуђеног на уништење).

Тај круг смрти је обухватио и нацистички логор Сајмиште на обалама Саве код Београда, који се налазио на територији нацистичке њемачке окупаторске творевине - Независне Државе Хрватске.

Земаљска комисије Хрватске (1947.) у извјештају Међународној комисији за ратне злочине процијенила је број жртава логора Јасеновац на 500-600.000; Туђман је на Хашкој конференцији о Југославији 6. новембра 1991. године, позивајући се на "нова њемачка документа", која никад није идентификовао, тврдио да је укупан број жртава логора Јасеновац 20.000. Он је тврдио да је укупан број жртава у свим усташким логорима на територији нацистичке НДХ износио око 60.000 и то не само Срба, највише Хрвата.

Захтијевајући и "нека знаност до краја истражи и изнесе резултате и о том повијесном питању", Туђман је "знанствено" покриће налазио само и једино у попису Државне комисије "Жртве рата 1941-1945." из 1964. године, за који је Музеј жртава геноцида на бројним примјерима показао да је непотпун. Туђман, на другој страни, тврди "да је у Јасеновцу страдало (по досадашњим мојим спознајама) највише 30 до 40 тисућа људи, и то Жидова, Рома, Срба и Хрвата. И ту бројку нисам исправљао ...! "

Др Eli Rosenbaum, директор у Министарству правде (Department of Justice) САД, саопштио је на Првој међународној конференцији, такође њемачки документ од 8. децембра 1943. године, да је у логорима Јасеновац убијено 120.000, а у

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 46

логору Стара Градишка 80.000, што у овом систему усташких логора чини - укупно 200.000 жртава, десет пута више од Туђмана, с тим да треба додати крваву 1944. и пола 1945. године. (Битно је да је ове податке и овај извјештај др Rosenbauma објавио и амерички Стејт департмент). Према писму Јад Вашема упућено лично предсједнику Хрватске Туђману, поводом морбидне идеје да се Јасеновац прогласи за спомен подручје жртава и злочинаца, само у Јасеновцу је на најбруталнији начин убијено око 25.000 Јевреја.

До Прве конференције (1997.) резултат истраживања Музеја жртава геноцида и Савезног завода за статистику, које се наставља, по методологији јеврејског Јад Вашема, именом и презименом идентификовано је 78.163 жртава, међу којима; 47.123 Срба, 10.521 Јевреја итд.

На Загребачком процесу (1999.) оптужени Динко Шакић је суђен само за 2.000 жртава геноцида у логорима Јасеновац. У пресуди од 4. октобра 1999. године суд је процијенио да у вријеме док је он био заповједник број жртава "није био мањи од неколико стотина жртава", а на другом мјесту "најмање више стотина усмрћених заточеника логора Јасеновац".

Значај питања посебно истиче извјештај Саборске комисије за жртве рата и поратна, да је у усташкој Независној Држави Хрватској убијено укупно 18.410 Срба, да је у логорима Јасеновац убијено 2.238 заточеника, да је у цијелој Хрватској убијено 293 Јевреја.

Утврђивање броја жртава, према томе, геноцида у логорима Јасеновац је морално питање, питање ширине одговорности. Када би у Хрватској постојали законски прописи као у Савезној Републици Њемачкој, сви чланови Саборске комисије, који су усвајали овакве фалсификоване закључке о жртвама усташког геноцида, били би позвани на кривичну одговорност. Зато смо предлагали колегама у Хрватској да се то заједно ради.

До сада се говорило, писало и судило, иако недовољно, усташким злочинцима, сакупљали, иако непотпуно, подаци о жртвама, питање економског аспекта усташког злочина геноцида је скоро запостављено.

Документовано је доказано откриће великих количина злата и златних предмета на католичком Каптолу у Загребу.

Постојао је и посебни Уред за колонизацију за насељавање Хрвата на геноцидом опустошене куће и насеља Срба. Многе куће имовина Срба и Рома су опљачкане и уништене.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 47

У том циљу у усташкој Независној Држави Хрватској образовано је посебно тијело "Државно повјереништво за понову", касније "Министарство за понову".

На Загребачком процесу бившем заповједнику логора Јасеновац, Динку Шакићу, утврђено је да Државни архив Хрватске посједује сачувану архиву (око двадесет хиљада досијеа) Државног повјереништва за понову. Међутим, то је још увијек под ембаргом.

У извјештају Стејт департмента САД о нацистичком злату (Eisenstat Report) од 2. јуна 1998. године, на основу кога је одржана Лондонска и Вашингтонска конференција, укључено је поглавље "Усташко злато". На тој основи је дејствовао и "Канал пацова", спасавање усташких и нацистичких злочинаца по завршетку Другог свјетског рата, међу којима су Динко и Нада Шакић.

Више од пола стољећа послије Другог свјетског рата скривана је истина о најбруталнијем логору смрти и геноциду над православним Србима, Јеврејима, Ромима и антифашистима. И данас се та истина скрива и спречава у Хрватској. Недоступна је документација о злочинцима и жртвама система хрватских усташких злочина геноцида. На међународном плану ту истину спречава Ватикан и Њемачка због своје суодговорности за злочине у јасеновачким логорима.

Заступници туђмановштине и јасеновачког мита објашњавају усташке злочине геноцида одмаздом над злочинима Срба на Хрватима, не само у Краљевини Југославији, већ и послије разбијања прве југословенске државе.

Међутим, шта чињенице говоре?

Усташки терористи су почели убијати истакнуте Србе, у оквиру, раније у Италији усвојеног програма геноцида, и прије прокламовања нацистичке Независне Државе Хрватске 10. априла 1941. године и капитулације Краљевске југословенске војске 17. априла 1941. године.

Приликом комеморације јеврејским жртвама 11. априла ове године у Српском Броду, установили смо нешто што је за све историчаре од посебног значаја. Наиме, прва масовна убиства над Јеврејима, злочини геноцида, холокауста извршени су у Босанском Броду 11. априла 1941. године, сјутрадан послије прокламовања нацисташке НДХ, док је постојала Краљевина Југославија и прије доласка њемачких окупационих снага.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 48

Истога дана почео је да функционише усташки логор у Босанском Броду, а за логорника је постављен Илија Јуришић. Нашли смо само податке који се даље прикупљају, да је том приликом 18 Јевреја упућено у усташке логоре Јасеновац, шест у Ђаково и 10 у нацистички логор Аушвиц.

Прва масовна убиства Срба, по досадашњим сазнањима и писањима историчара, усташе су извршиле 17. априла 1941. године када су ухапсили Србе у Старом Селу и масакрирали 25 сељака; из Грубишког Поља 26. априла одведено је у логор Даница око 600 људи; 28. априла 1941. године у селу Гудовац код Бјеловара усташе су геноцидно убиле 195 невиних Срба.

Први концентрациони логор усташе су формирале већ 29. априла 1941. године у Копривници у просторијама творнице хемијских производа "Даница".

О усташким злочинима геноцида, дакле, знало се.

Српска православна црква је 1941. године, преко њемачких генерала у окупираној Србији, обавијестила свијет о масовним стравичним усташким злочинима геноцида над православним Србима у Независној Држави Хрватској.

Владе САД и Британије су биле, до извјесне мјере, упознате са злочинима геноцида усташког режима против народа Срба, Јевреја и Синти-Рома. У августу 1941. године југословенски амбасадор, Константин Фотић примио је извјештај од шефа Балканског одјељење у Стејт департрману о усташкој политици истребљења српске расе у Независној Држави Хрватској ("Comprehensive policy of extermination of the Serb race in the Independent State of Croatia") и о бруталним убиствима који су извршени.

Југословенски амбасадор Фотић је 20. децембра примљен код предсједника Рузвелта и са њим разматрао меморандум о злочинима који су извршени над Србима. "Предсједник је био шокиран извјештајем и изразио чуђење како послије таквих злочина Срби могу очекивати да живе у будућности у истој држави са Хрватима".

У архиви Међународног комитета Црвеног крста у Женеви, у којој је аутор вршио истраживања, нашао је само двадесетак фотографија које приказују усташки логор смрти Јасеновац као радни сабирни логор, неку врсту Потемкиновог села, у коме жене раде на пољу, мушкарци за машинама, у коме постоји модерна медицинска лабораторија са микроскопима, љекарима у бијелим мантилима, чак и кувари у бијелим мантилима који припремају храну за заточенике.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 49

"Ватикан, који је држао "Апостолског визитатора" у Загребу од јуна 1941. године до краја рата, био је упознат са кампањом убијања" записано је у извјештају Стејт департмана САД. Загребачки надбискуп, Алојзије Степинац у потпуности је одобравао циљеве нове хрватске државе и утицао да буде призната од стране Свете Столице. На дан масовног масакра православних Срба код Бјеловара, 28. априла 1941. године, читано је пасторално писмо надбискупа Степинца, у коме се свећенство позива на пуну сарадњу са усташким вођама.

Папа Pije XII (Pacelli) био је обавијештен, према John Cornwell-u, о приликама у Хрватској, боље него у било којој другој земљи Европе, изузев Италије. Његов апостолски делегат, Ramiro Marcone, путовао је на релацији Загреб-Рим војним авионима који су му били на расположењу када је желио.

Утврђено је да је представник Ватикана у усташкој НДХ, Giuseppe Masucci, са секретаром загребачког надбискупа Стјепаном Лацковићем, у друштву највећег геноцидног злочинца Еугена-Дида Кватерника, 6. фебруара 1942. године посјетио Јасеновац. Послије њихове посјете није ништа предузето на разобличавању стравичних усташких злочина геноцида у Јасеновцу. Ни Ватикан ни загребачки Каптол нијесу дали објашњење.

Приликом отварања ове Конференције говорено је о стравичним злочинима у три села покрај Бање Луке које ћете ви данас, послије подне, посјетити. Интересантно је да су посјете монсињора Масуђија и монсињора Лацковића биле 6. фебруара 1942. године, а покољ у овим селима, на челу са фрањевцем Филиповићем, 7. фебруара 1942. године.

Групу католичких свећеника из Словеније, коју су протјерали њемачки нацистички окупатори у НДХ, само зато што су били антинацисти, усташе су ухапсиле и упутиле у логор смрти Јасеновац, зато што су одбили да служе мису захвалницу усташком поглавнику Павелићу (Te Deum). О хапшењу и упућивању у логор смрти Јасеновац римокатоличких свећеника из Словеније, надбискуп Степинац је био обавијештен. Ове податке о судбини римокатоличких свећеника из Словеније су документи које смо добили из Словеније заиста су значајни за разматрање питања које је данас на дневном реду.

На загребачком каптолу су одбили да разговарају са римокатоличким свећеницима из Словеније, јер су злочинци они који су против Хитлера и Павелића, јер се Хитлер и Павелић "боре за криж".

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 50

Један заточени свећеник из Словеније Антон Ранташа изашао је из пакла Јасеновац и 10. новембра 1942. године обавијестио Капитол лично у Загребу и апостолског легата Марконија о судбини својих колега, римокатоличких свећеника, антифашиста и злочинима геноцида у Јасеновцу. Речено му је да ћути! Ово свједочење је написано 1950. године и сачувано је.

Према подацима обавјештајне службе САД, колец Св Јеронима у Риму, у коме су смјештани хрватски католички свећеници на студијама у Ватикану, за вријеме и послије Другог свјетског рата био је центар усташке тајне активности и хрватског "подземља", који је помагао послије рата усташке избјеглице и ратне злочинце да побјегну из Европе.

Чињеница је да Папа није посјетио Јасеновац, иако је у пратњи кардинала посјетио нацистички логор Аушвиц 7. јуна 1979. године. Осуђени ратни злочинац, загребачки надбискуп др Алојзије Степинац награђен је кардиналским шеширом. Ни приликом посјете другој Независној Држави Хрватској 10. септембра 1994. године, папа Јован Павле II није прихватио позив да посјети Јасеновац.

Његова Светост папа Јован Павле II, у пратњи кардинала Содана, државног секретара Свете Столице, загребачког надбискупа кардинала Кухарића и других кардинала и бискупа, клекао је испред гроба надбискупа (кардинала) Степинца у Загребачкој катедрали. Папа је припремио нову посјету другој Независној Републици Хрватској 3. октобра 1998. године, ради беатификације, проглашења блаженим слуге Божијег Степинца, што представља трајну легализацију злочина геноцида над православним (шизматичким) Србима.

Поводом "јубилеја 2000. године" и обиљежавања "Свете године", папа Јован Павле II измолио је у базилици на Тргу Св. Петра седам молитава у којима је затражио покајање и грешке које су починили "синови Цркве". Четврто покајање било је због прогона Јевреја и грехова почињених према народу Израела, али без помињања холокауста; речено је да је Црква починила неправде према "социјално најсиромашнијим групацијама, као што су имигранти и Цигани". Геноцид над православним Србима нити злочини у логорима Јасеновац и другим стратиштима католичке усташке Независне Државе Хрватске није ни поменут.

Али кад кажем да Његова светост папа Јован Павле II није посјетио Јасеновац ја морам да поменем и чињеницу да доживотни предсједник Републике Југославије Јосип Броз

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 51

Тито није никада посјетио Јасеновац, мада је посјећивао бројна мјеста и много мања стратишта. Аутору је познато да је Тито више пута пролазио поред Јасеновца те да је добијао позиве на које није одговарао.

Јасеновац, драги пријатељи, није никада ослобођен.

У напуштени Јасеновац 2. маја 1945. године, после погибије и страдања заточеника, од којих је преко 1.000 преживјело само 87, јединице 21. Српске дивизије су ушле у напуштени Јасеновац.

Намјесто утврђивања истине и рестаурације усташког логора смрти, остаци логора се руше, уклањају првих година иза рата, забрањују се истраживања, цементирају се јаме са лешевима жртава геноцида.

Велики број лешева, жртава злочина геноцида, са подручја система усташких логора смрти Јасеновац допловљавало је до обала Саве код Београда, стотинама, па и хиљадама.

У Архиви Комисије Уједињених нација за ратне злочине у Њујорку, аутор је утврдио да нити усташки логор смрти нити усташки геноцидни злочинци нијесу уписани у регистре. У потврду ове невјероватне чињенице аутор је добио писмени одговор, потписан од директора Архива гђе Marille Gulpit, шефа Архиве Уједињених нација (Chief of the Archives Unit, United Nations War Crimes Archives), 17. септембра 1991. године.

Аутор је поставио питање шта се десило са "Меморандумом о злочинима геноцида извршених над српским народом од стране Владе Независне Државе Хрватске' у току Другог свјетског рата" ("Memorandum on Crimes of Genocide committed against the Serbian people by the Government of the "Independent State of Croatia" during World War II"), који је поднесен 1950. године. До меморандума смо дошли, до текста смо дошли, али од судбине тога меморандума до данас се не зна ништа.

Професор Србољуб Живановић, који је присутан данас овдје, сам наводи како је због ћутања о истини о Јасеновцу напустио Југославију, постао је натурализовани британски држављанин, држи предавање о Јасеновцу на Оксфорду; у афидавиту Жупанијском суду у Загребу децембра 1998. године, и даље тврди да се истина о жртвама Јасеновца налази метар и по испод земље и да се може међународно верификовати.

Ради утврђивања истине о систему усташких логора смрти - Јасеновац, на Међународном научном скупу Јасеновац

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 52

"1945-1988.", у организацији Српске академије наука и уметности, аутор је предложио образовање "банке података", да би се на једном мјесту (оно што су Јевреји направили на много мјеста од Јад Вашема до Музеја холокауст САД у Вашингтону, Музеја толеранције у Лос Анђелесу и бројним другим мјестима; задњи музеј холокауста који сам посјетио је у Сент Петерзбурку у Флориди, образован је Музеј жртава геноцида који се бори за сопствену егзистенцију).

На Правном факултету Свеучилишта у Загребу 1980. године, године Драгомир Џоић је одбранио магистарски рад Усташки злочини логора геноцида као примјер репресивних система НДХ. Али непосредно послије јавног стварања "Јасеновачког мита" са објављивањем књиге Беспућа повијесне збиљности - расправе о повијести и филозофији злосиља, 1989. године у издању Накладног завода Матице Хрватске, исте године је аутор објавио коментар: "Стварни смисао Туђманове "теорије" - неоусташтво и разбијање Југославије."

Са знанственог разматрања питања Јасеновца, у Хрватској историографији наступа заокрет негирања злочина геноцида у Јасеновачким логорима. На линији Туђманове тезе о "Јасеновачком миту" "Hrvatski studiji - Studia Croatica" 1998. године објавила је књигу мр Јосипа Јурчевића "Настанак јасеновачког мита - проблеми проучавања жртава Другог свјетског рата на подручју Хрватске", означавајући двадесетак година закашњело обиљежавање Спомен подручја Јасеновац за почетак јасеновачког мита!

Умјесто приступања утврђивању истине потврђене чињеницама, у издању Хрватског информационог центра и Хрватског института за повијест, објављена је књига свеучилишног професора математике Јосипа Пешарића "Српски мит о Јасеновцу - скривање истине о београдским концлогорима" (1988.), која са књигом Filipa Koena "Тајни рат Србије" представља, заиста морам да кажем, идеологију геноцида, апологију злочина геноцида у Јасеновцу.

Послије разбијања претходне Југославије, подручје Јасеновачког меморијала разбијено је на двије суверене државе, Јасеновац у Републици Хрватској (лоциран на територији Српске Крајине) и највеће стратиште Градина у Републици Босни и Херцеговини (лоцирано на територији Републике Српске). Влада Савезне Републике Југославије је 31. јануара 1992. године предала Генералном секретару УН и предсједавајућем Савјета безбједности УН Меморандум о злочинима геноцида у Хрватској и скрнављењу Спомен

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 53

подручја Јасеновац. Свјетска заједница ни овом приликом није реаговала.

Др Bernard Klein је позвао аутора на Пету међународну конференцију о холокаусту да 30. децембра 1996. године да говори на тему "Јасеновац - систем усташких логора смрти: Шта се десило?" Са професором Barry Lituchyjem омогућио је одржавање у Њујорку изложбе и Прве међународне конференције о концентрационом логору Јасеновац на Kingsborough колецу Њујоршког универзитета, од 29. до 31. октобра 1997. године, што је имало огромног значаја.

На Првој међународној конференцији о усташком логору смрти Јасеновац покренуто је питање хапшења бившег команданта Динка Шакића. На изложби је приказана фотографија усташког злочинца Динка Шакића са енглеским преводом његових изјава: да је у Јасеновцу вршио своју дужност, да се не каје и да би опет то исто радио. На основу ове иницијативе, службеног захтјева Владе СР Југославије и Владе Републике Хрватске, Влада Републике Аргентине је екстрадирала Динка и Наду Шакић Хрватској.

Шакићу није суђено за злочине геноцида, већ за злочине над цивилним становништвом.

Суђење за злочине геноцида у систему нациусташког система логора Јасенова претпоставља осуду усташке терористичке организације и геноцидне Независне Државе Хрватске, што би онемогућило повратак усташа у Републику Хрватску и позивање да је НДХ била "израз повијесних тежњи хрватског народа", чији континуитет представља Република Хрватска. Суђење за ратне злочине над цивилним становништвом, над политичким противницима, не могу се убројати десетине хиљада дјеце од једног дана до 14 година, која су убијана само зато што су рођена као српска, ромска или јеврејска.

У пресуди Жупанијског суда говори се о "расном карактеру НДХ", "институционализованој колективној одговорности Жидова", остало су жртве "политички противници", "непоћудне и погибељне особе", о "колективном кажњавању категорија пучанства по националним, вјерским или политичким критеријумима". Ни ријечи о жртвама "православних Срба"!

Шакићу није суђено за злочине система усташких логора геноцида Јасеновац. Оптужен је и суђен само за злочине које је извршио лично, односно као заповједник логора Јасеновац - од маја до 28. октобра 1944. године, иако је лично изјавио да је у логорима Јасеновац био од 18. фебруара 1942. године.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 54

Није тужен ни суђен за злочине извршене у логору Стара Градишка, гдје је вршио дужност замјеника заповједника логора. Жупанијски државни одвјетник није споменуо да је Динко Шакић из логора Стара Градишка премјештен у логор Јасеновац на дужност заповједника злогласног логора III. Свједоци су на суду, под заклетвом, тврдили да је Шакић био у Јасеновцу и априла 1945. године у групи са Лубурићем (Филиповићем-Мајсторовићем) приликом уништавања људских и материјалних свједока извршених злочина у овим логорима.

Жупанијско државно одвјетништво у Загребу саопштило је 1. фебруара 1999. године "да одустаје од даљњег казненог прогона против усташице Наде Шакић, јер, наводно, тијеком истраге није потврђена основана сумња да је починила казнено дјело за које је теретило". Одлука је доношена три мјесеца прије истека рока истраге, а да ни један свједок из СР Југославије и Републике Српске није саслушан, иако су достављени записници саслушања свједока пред истражним судијом Окружног суда у Београду и Општинског суда из Јагодине.

Одлуку тужиоца није потврдио надлежни Жупанијски суд у Загребу, који је 4. августа одбио, као неосноване, приговоре адвоката одбране Наде Шакић. Одлука је у супротности са принципима међународног кривичног права у односу на акт о екстрадицији Наде Шакић Владе Републике Аргентине, која је прихватила наводе жупанијског тужиоца да постоји разумна основаност постојања кривичног дјела против човјечности и међународног права. У међувремену приказана је одлука нациусташког поглавника НДХ од 27. марта 1944. године, којом је утврђено да је Нада Шакић "усташка дужносница логора Стара Градишка од 19.10.1942. г." и одликује "Жељезном колајном круне Краља Звонимира на ратној врпци".

Жупанијски суд у Загребу у пресуди Динку Шакићу, навео је: "имајући у виду и његову обавезу уздржавања супруге (Наде Шакић) ... дакле, ослобођен је у цјелости обавезе о накнади трошкове овог казненог поступка"!

Утврђивање истине о Јасеновцу и систему усташких логора може допринијети сагледавању коријена савремене трагедије југословенских народа, посебно српског.

Утврђивање истине о систему усташких логора смрти - Јасеновац, услов је за будућност српско-хрватских односа, за спречавање политичке манипулације Хрвата и Срба, за

Др Милан Булајић

Prof dr Bernard Klein

Marco Aurelio и Barry Lituchy

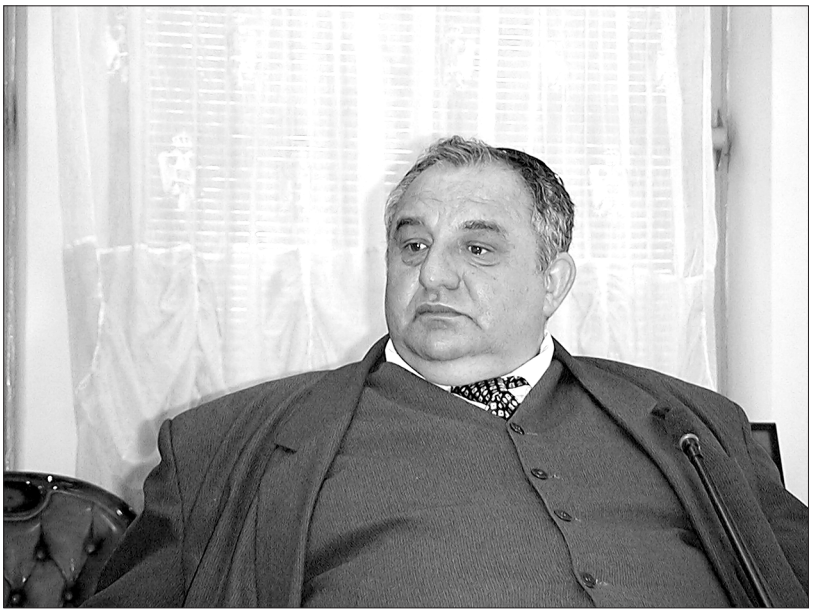

Рабин Јозеф Атијас

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 57

заједнички живот сусједа, ако није био могућ у заједничкој држави. Ови предлози су изнијети јавно, преко велепосланства Хрватске у Београду, да се направи заједнички пројекат истраживања шта се десило у логорима Јасеновац.

Међутим, тај предлог није прихваћен иако је поновљен на Првој међународној конференцији у Њујорку.

У Меморандуму о злочинима геноцида извршеним против српског народа од стране Независне Државе Хрватске у току Другог свјетског рата, предсједнику Пете генералне скупштине УН на Fact Finding Mission октобра 1950. године предложено је да Генерална скупштина УН посебном резолуцијом образује Комисију за истраживање усташких геноцида и позива све државе чланице да олакашају рад ове Комисије на лицу мјеста. Није познато, као што сам рекао, да ли је овај предлог уопште разматран у оквиру УН.

Ради превазилажења неповјерења предложено је стварање Међународне комисије за утврђивање истине о Јасеновцу, односно Мисије Уједињених нација за утврђивање чињеничног стања (United Nations Fact Finding Mission). Ни овај предлог није прихваћен са хрватске стране, иако др Фрањо Туђман, аутор Јасеновачког мита од 1965. године се залагао за знанствено утврђивање истине о логорима Јасеновац.

Аутор је предложио образовање Међународне комисије стручњака у јавном дијалогу са учесницима из Загреба, укључујући инг. Жерјавића прије више од десет година, 1989. године на телевизијској емисији која је носила симболичан назив Порота. У циљу деполитизације и демитизације злочина нациусташких логора Јасеновац стварање Међународне комисије стручњака за истину о Јасеновцу несумњиво је најбољи пут објективног утврђивања не само историјске истине Другог свјетског рата, већ и коријена савремене трагедије.

Хвала Вам на пажњи.

Prof. dr Bernard Klein

Хвала др Булајић. Желим да дам неке исправке. Чини се да сте рекли да је Јован Павле II признао да је црква направила неке грешке и затражио опроштај. Папа то никад није рекао. Он је јасно казао да црква није крива. Хришћани јесу криви, али црква не. Ово је његов став који ја разумијем, за цркву прилично племенит, али ви знате да црква, Папа не може починити гријех екс катедра.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 58

Такође, морам да вам поменем да Јасеновац није једини логор који савезници нису ослободили.

Савезници нису ослободили ниједан логор, ни Аушвиц нити иједан други. Политика савезника није имала за циљ ослобађање логора, већ побједу у рату. Стога је судбина жртава у овим логорима била од секундарног значаја. Ако би наишли на логор ослободили би га, али то није било примарно.

Даље, морам да кажем да Шакићу није суђено за недјела у Јасеновцу већ за злочине против човјечности или нешто слично. Ово је била политика првог суђења у Нирнбергу. Никада нико није био осуђен за злочине почињене над Јеврејима. А они спадају у категорију злочина против човјечности. Претпостављам да су Хрвати научили лекцију из Нирнберга па су и они то урадили са Шакићем.

Следећи говорник је проф. Barry Lituchy који предаје на мојој катедри. Задовољство ми је да вам га представим.

Prof. Barry Lituchy

Хвала вам, даме и господо и уважени гости. Замољен сам да овдје данас говорим о збирци докумената са Прве Конференције, па ћу вам дати кратак преглед неких значајних аспеката те Конференције.

Донио сам комплетан сет докумената с Конференције ,мада они још нису спремни за објављивање. Али, ми имамо тим преводилаца у Њујорку који завршава тај посао, а ја као "de facto" уредник задужен сам да надгледам тај процес. Ако будем имао времена, рећи ћу неколико ријечи о раду везаном за сакупљање докумената и историјских записа који се тичу Прве конференције, укључујући видео запис са Прве конференције који је завршен и о чему вас овом приликом обавјештавам.

Као што знате, документе чине извјештаји са тродневне Конференције. Првог дана одржано је отварање изложбе и Конференције. Тада су говорили др Klein, југословенски амбасадор при Уједињеним нацијама Владислав Јовановић, потпредсједник Колеџа Мајкл Ziprin и др Милан Булајић.

У овим списима налазе се веома значајна питања, на примјер питање о којем је говорио др Klein, а по мом мишљењу веома значајно је било питање ревизионизма холокауста и уопште питање историјског ревизионизма.

Чињеница је да данас постоје многе националне организације у Француској, у Швајцарској, у Данској и многим

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 59

другим европским земљама које желе да се представе као антифашистичке или као учеснице антифашистичке борбе, мада то нису. Мислим да је важност у томе што међу Србима постоји велико жаљење због тога што истина о Јасеновцу још увијек није позната.

Исто се може рећи о холокаусту уопште, али у свим земљама свијета присутна је знатна количина историјског ревизионизма, ревизионизма холокауста, негирања холокауста. Стога мислим да је важно питање ревизионизма холокауста које се односи на Јасеновац посматрати у складу са чињеницом да се, иако је потпуно тачно да је негирање или прикривање историје Јасеновца присутно у много већој мјери, процес оваквог ревизионизма наставља и није својствен само Јасеновцу или холокаусту и злочинима геноцида почињеним од стране Хрватске.

Друго значајно питање покренуто у предавању др Kleina је императив да се овакве конференције не користе за стицање политичких поена.

Чињеница је да су на Прву конференцију позвани представници из Хрватске и цијелог свијета да представе своја гледишта и заиста, делегација из Хрватске, која је била званично призната од хрватске Владе, је дошла, што је изазвало доста полемика на Конференцији. Али, ипак, ако се ишта позитивно може рећи о тој делегацији, њен вођа Владимир Жерјавић је барем покушао да своје аргументе поткријепи документацијом и изворима. Рећи ћу о томе неколико ријечи за који тренутак.

На отварању је говорио и потпредсједник Kingsborou Колеџа Мајкл Ziprin, поријеклом из Словачке. Он је говорио о значају холокауста у Словачкој и дао веома интересантну анализу догађаја у Хрватској. У својој уводној презентацији др Булајић је истакао разнолику националну припадност јасеновачких жртава. Та тема била је присутна и у току даљег рада Конференције, нарочито приликом свједочења преживјелих заточеника Јасеновца.

Размјера холокауста у Југославији је веома значајно питање јер показује да постоје квалитативне разлике у политичкој, расној и религиозној мотивацији усташа и фашиста у Хрватској и да ова питања морају да се посматрају одвојено.

Др Булајић је такође говорио о интересантном инциденту који се десио приликом отварања Конференције. Радило се о ритуалном ножу који су користиле усташе, а др Булајић га је купио за 500 ДМ од, ја вјерујем, потомка неког усташе.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 60

Интересантно је јер ово показује да је чак и са мало средстава могуће набавити доста важних историјских доказа. Наравно, овај догађај потврђује тужну чињеницу да ми немамо довољно средстава да обавимо неопходна истраживања и сакупимо потребне доказе.

У свом излагању др Булајић је поменуо и улогу Уједињених нација у прикривању информација о Јасеновцу и холокаусту у Југославији, као и улогу Међународног Црвеног крста. То је веома важан проблем за историчаре, јер мислим да нисмо проучавали развој Уједињених нација и Међународног Црвеног крста у новије вријеме, имајући у виду њихову улогу у заташкавању истине о холокаусту у Југославији и разлоге за то. То је само по себи посебно историјско питање.

Треба да кажем такође да је др Булајић препознао преживјеле логораше, који су сједјели у првом реду на церемонији отварања. Он се осврнуо и на изложбу и посебно истакао биографију Динка Шакића, која је приказана на изложби на Kingsborou колецу. Наравно, као што знате, та Конференција је имала врло важну улогу у довођењу Динка Шакића пред суд, без обзира на све недостатке тог суђења.

Што се тиче саме изложбе, мислим да је потребно да кажем нешто о чињеници да она није била приказана на другим универзитетима и музејима, као што смо се ми надали. Остала је у кутијама у југословенској мисији при Уједињеним нацијама у Њујорку. Нигдје није била приказана послије те Конференције. Била је постављена мјесец дана у Kingsborou. Послије тога нигдје нисмо могли да је покажемо и то је по мом мишљењу веома важно питање - зашто? Сасвим сигурно разлог није недовољан труд.

Контактирали смо бројне музеје холокауста, бројне универзитете. Сви су показали интересовање, али и изразили жаљење. Зашто је то тако? Можда није моја улога да овдје опширно говорим о томе, али рећи ћу да у званичним документима музеја холокауста у Вашингтону стоји јасно изјава аутора да приликом отварања изложбе у Вашингтону намјерно нису узимали у обзир холокауст у Југославији.

У тој књизи, свако је може прочитати, навели су да су то урадили јер су сматрали да није праведно да презентују информације о холокаусту у Југославији док, у исто вријеме, по њиховим тврдњама, Срби спроводе геноцид у Босни. А ево нас у Босни.

Они су даље рекли да су осјећали политички притисак. Све се ово налази у самој књизи, па можете прочитати и

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 61

дискутовати о томе, али кажем вам да је то у њиховим историјским документима. Они даље наводе да су сматрали да неће бити под политичким притиском да представе информације о холокаусту у Југославији. Мислим да је ово условило реакцију и осталих музеја у САД. Потребно је много више времена да се објасни зашто изложба није нигдје друго приказана.

У својим завршним напоменама др Klein је и данас, такође, истакао да Јасеновац није био једини логор који није ослобођен и није био последњи логор из ког су жртве ослобођене. Матхаузен је био последњи, 5. маја 1945. године. Дакле, то показује да трагедију Јасеновца треба поставити у контекст шире трагедије холокауста и посматрати је из тог угла.

Током наредна два дана рада Конференције, кратко ћу говорити о томе, уводна дискусија била је расправа о броју жртава. У дискусији су учествовали др Булајић, Антон Милетић и Владимир Жерјавић из Хрватске.

Пошто сада немам довољно времена нећу залазити у детаље - Жерјавић је доказивао да је укупан број жртава 80.000, не само Срба. У ствари тврдио је да је било 25.000 јеврејских жртава, чак више него српских.

У дискусији је учествовало још неколико историчара: Саво Боснић из Канаде, Томас Поповић из NASSA Комјунити колеџа у Њујорку као и Александар Мошић, који је данас овдје присутан, а говорио је о разним другим документарним изворима.

Жерјавић се изгледа скоро потпуно позива на претпоставке и користи произвољне чињенице да докаже своје аргументе, по мом мишљењу врло лоше користећи примарне изворе. Закључићу своје излагање са информацијама о нашем раду на сакупљању докумената.

Њихово објављивање је апсолутно драгоцјено у смислу обезбјеђивања основе за будућа истраживања холокауста у Југославији.

Вјерујем да свједочења преживјелих нуде драгоцјен увид у појединости везане за холокауст, а служе и као морални путоказ на основу кога сви можемо да учимо.

Завршићу са тим. Такође имам и видео запис Конференције, коју су продуцирали Владимир Бибић и Joe Frendly, а која се може купити у Европи.

Хвала пуно.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 62

Prof. dr Bernard Klein

Хвала вам. Мислим да је, да би се постигао бољи публицитет за изложбу о Јасеновцу, потребно више радити на односима са јавношћу, не само у вези изложбе, него уопште читаве ове области. За то ће бити потребно сачекати неко вријеме. Свакако ћете морати да сачекате да нови предсједник ступи на дужност, што ће се догодити за само пар мјесеци. Зато будите стрпљиви.

Сљедећи говорник је Marco Aurelio Rivelli, који ће говорити о улози Ватикана у Јасеновцу. Знате да је Ватикан одиграо улогу коју су испитивали многи истраживачи холокауста. Папа Пије XII никада није јавно осудио злочине које су починили нацисти. Даље, питање је шта се десило са златом које је изнесено из Хрватске и претпоставља се, депоновано у ватиканској банци итд.

Такође, ту је и улога Ватикана у омогућавању нацистима да побјегну из Европе и нађу уточиште у католичким земљама у Јужној Америци као и у Шпанији итд. Ова питања морају бити разјашњена.

Коначно, сигуран сам да садашњи Папа даје све од себе да успостави ближе односе са другим људима, али пред њим је дугачак пут, нарочито ако неко жели да беатификује Папу Пија XII, што баш не наилази на одобравање свих. Али, ми имамо мало тога да кажемо о стварима које се тичу цркве.

Дакле, Марко Аурелио Ривели ће говорити о Ватикану.

Marco Aurelio Rivelli

Нисам обавјештен да ћу говорити овдје и због тога нисам спреман, али то не мјења ствар. Ипак ћемо наставити.

Улога Ватикана била је кључна не само у вези са геноцидом над Србима већ и касније, по завршетку рата.

За разлику од других земаља у окупираној Европи гдје је католичка црква одлучила да затвори очи и прави се да не види шта се дешава, на овим просторима свештенство је у ствари учествовало у масакру. На крају рата Ватикан је помогао да најмање двије стотине усташа побјегне и буде у безбједним земљама. Међу усташама којима је Ватикан помогао да побјегну био је, наравно, и озлоглашени криминалац Анте Павелић, који је три године живио у Риму, а након тога му је омогућено да емигрира у Аргентину.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 63

Осим што је задржао злато, које је било украдено од жртава, Ватикан је наставио да обавља и друге сличне активности.

Не смијемо заборавити да је Ватикан Степинца прогласио свецем, што се никако и ни под којим условима није могло учинити због тога што је Степинац у току рата сарађивао са непријатељем, учествовао у масакрима и геноциду.

Ватикан је такође помогао у разбијању Југославије признавши независност Словеније и Хрватске. Веома је важно да се каже истина о геноциду. Не смијемо заборавити да много људи о томе ништа не зна, чак ни у Италији која је тако близу Хрватској и Југославији.

Већина људи не зна ништа и истина се мора гласно рећи. Садашњи Папа се молио за толико ствари, али никада није поменуо масакр над Србима.

Укратко, морамо о томе говорити што је више могуће и понављати поруку и понављати шта је учињено у Хрватској против Срба да се то не би поновило. Хвала.

Др Венцеслав Глишић

Дуг пут до истине у НДХ, посебно у Јасеновцу

Поштовани председниче, даме и господо, основно питање које нам се поставља на овој Конференцији је да утврдимо докле смо стигли у истраживању геноцида у НДХ, а посебно у систему логора Јасеновац.

Зашто смо тако споро и тешко напредовали у сагледавању те појаве и зашто је све оно што смо до сада постигли са хрватске стране проглашено за мит, односно измишљену причу, бајку?

Више од 40 година бавим се истраживањем историје Југославије и Србије у Другом светском рату, укључујући и жртве рата, и приметио сам да је од стране усташа и њихових следбеника од тренутка почињеног геноцида у НДХ и првих извештаја Српске православне цркве о томе почела његова манипулација у политичке сврхе и одрицање тадашњих хрватских представника у југословенској влади да се геноцид догодио. Посебно су се из геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима покушали искључити католичка црква у НДХ и Ватикан.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 64

То порицање геноцида је трајало од 1941. године од Јураја Крњевића и Рудолфа Бичанића и других представника ХСС-а у југословенској влади, преко Туђмана, до најновијих књига Печарића и Јурчевића.

Како се ближио крај рата, појачавао се код хрватског народа страх од колективне одговорности за почињене злочине усташа, који је повећавала усташка и партизанска пропаганда да ће, ако победе четници Драже Михаиловића као експоненти краљевске југословенске владе доћи до освете према свим Хрватима.

Посебно је у том погледу вешту улогу одиграла партизанска пропаганда: с једне стране да четници кољу, цитирам "без разлике све што је хрватско", а с друге стране, први су почели величати борбу хрватског народа против фашизма нудећи му формулу једнакости и спречавање реваншизма.

Геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима у НДХ коришћен је за манипулацију у политичке сврхе, од југословенске и британске владе, Ватикана, руководства НОП-а и усташа, да би га крајем 80-тих година Туђман прогласио за мит који су изградили српски историчари, па онда није ни мало чудно што је геноцид у НДХ тако дуго остао затамњена историја. Још је Тукидид, објашњавајући зашто као савременик пише о пелопонеским ратовима, предвидео да ће доћи време кад ће лаж постати истина, а истина лаж, а да ће и потомство увећавати и једно и друго.

Зато на нама историчарима је велика одговорност да се што више приближимо историјској истини кад је у питању геноцид у НДХ, а на нашим државама да нам помогну да то пласирамо у нашу и светску јавност.

У проучавању геноцида у НДХ, посебно у Јасеновцу, могу се издвојити три периода. Први период траје од тренутка кад се злочин догодио па до почетка 60-тих година, када се по појединим републикама Југославије почињу формирати институти за проучавање радничког покрета и НОБ-е и започиње изградња Спомен - подручја Јасеновац. Други период обухвата 60-те и 70-те године када се темељније почиње истраживати структура НДХ, а у оквиру ње помињу се злочини док се посебно за систем концентрационих логора Јасеновац прикупља документације о Спомен - подручју Јасеновац, врше прва антрополошка истраживања и организују прве изложбе о злочину у Јасеновцу, што је Туђман оквалификовао као почетак изградње јасеновачког мита.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 65

Трећи период обухвата последњих 20 година 20. века када се интензивније почиње истраживати геноцид у НДХ, посебно у Јасеновцу.

У том периоду овјављују се бројне документарне и полемично-научне публикације Милетића, Дедијера, Булајића, Лукића, Туђмана, Першена и других, до најновијих књига Печарића и Јурчевића.

У Спомен - подручју Јасеновац одржавају се научни скупови на којима започиње полемика о броју жртава геноцида у Јасеновцу и НДХ које непрекидно до данас трају између српских и хрватских историчара.

У првом периоду, непосредно после Другог светског рата, уништавали су се, али и прикуљали извори о почињеном геноциду у НДХ. Све наше тешкоће о проучавању геноцица потичу из тог периода, јер нису на време и како треба прикупљени извори.

Земаљској комисији за утврђивање злочина и окупатора и њихових помагача у Хрватској пријављена је свака жртва рата и на нижем нивоу Комисије су обавиле свој посао, али на вишем нивоу, уместо збрајања жртава, извшена је апроксимативна процена и на тај начин је утврђен број стварних губитака Југославије од 1.706.000 жртава, а за Јасеновац од 500-600.000 жртава.

Документа државне Комисије за утврђивање злочина из познатог нашег јавашлука нису сачувана у целини и на основу њих се не може више доћи до броја жртава. Такође, и два пописа жртава која су потом вршена нису темељно урађени па су се њихови резултати крили од историчара. Наведени укупан број жртава прихватио је Јосип Броз и остали руководиоци комунистичке Југославије и од 1946. године наводили су у својим говорима.

У овом периоду углавном су објављивани мемоарски записи сведока злочина геноцида у Јасеновцу Мирише Николића и других. Било је покушаја од стране Вогелника Лаха и Касића да се статистичким методама израчунају демографски стварни подаци Југославије у Другом светском рату.

Појавиле су се две значајне књиге Виктора Новака и Симе Симића у којима је обрађивано учешће Ватикана, односно католичке цркве, у геноциду у НДХ.

Академик Новак је познавао изнутра организацију католичке цркве и међу првима је уочио да је она стајала у позадини свих друштвених политичких негативности које су

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 66

задесиле Хрватску и Југославију у 20. веку и да усташки терор не би добио тако чудовишне размере да га није помогао и распаљивао католички клерикализам, кога он назива правим наказним клерофашизмом.

Међутим, та дела су проглашена за ненаучна и уклоњена из јавности, иако су служила и служе и данас као полазна основа свима који проучавају клерикализам као главног узрочника жртава геноцида. До половине 60-тих година, у сагледавању онога шта је била НДХ, знатно су више допринели страни историчари - Пери, Кислинг, Бростат и други, књигама о усташкој држави Хрватској и њеним злочинима.

У другом периоду, почетком 60-тих година, био сам сведок и учесник сучељавања гледишта између српских и хрватских историчара о низу питања заједничке историје. Међутим, расправе су се водиле ко је и од када учествовао у НОБ-у, а не о жртвама геноцида.

Нетачна је тврдња Туђмана да је главни садржај рада Института за хисторију радничког покрета Хрватске 60-тих године, коме је он био директор, био истраживање ратних жртава. Инситут се бавио истраживањем историје радничког покрета и афирмацијом НОП-а у Хрватској.

Сам Туђман је тада писао да је цијели хрватски народ већ 1943. године био на страни НОП-а, због чега сам га и ја критиковао. Једино се у том Институту жртвама рата бавио Бруно Бушић. Он је први оптужио партизане да су починили злочин геноцида код Блајбурга над хрватским народом.

Већ крајем 60-тих година увјерио сам се у погубност организације научног рада по републикама и јавно сам саопштио да је све јача тенденција затварања историографије у територијалне и националне оквире и да та испарцелисаност науке значајно отежава сагледавање појединих историјских појава, као што су жртве рата и друго. У то време злочинима геноцида избегавале су да се баве институције све док 60-тих година није подигнуто Спомен - подручје Јасеновац, које је почело да скупља документацију о систему концентрационих логора Јасеновац.

Иако се од тада словило да Јасеновац није табу тема, није било планског истраживања злочина геноцида нити су држава Југославија и њене вође показивали за то интересовање.

Сматрало се да је то обавеза Хрватске и њених историчара. Остали историчари нерадо су се прихватили обраде те ове осетљиве теме, под изговором да нема извора, а држава и њен вођа, у интересу братства и јединства,

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 67

потискивали су жртве геноцида у заборав.

Радило се, како сам нагласио, поводом Милетићевих књига, докумената о Јасеновцу, о немоћи да се продре у суштину проблема геноцида и објасне узроци експлозије националне и верске мржње које су се преко усташко-терористичке и клеро-фашистичке организације, искалиле на Србима, Јеврејима и Ромима.

Неки од аутора о губицима Југославије у Другом светском рату, као Жерјавић, помињу да Тито није био спреман да уклони овај камен мржње и некако се држао по страни. Он је имао амбивалентан однос према Србима, страховао је од хегемонизма српске нације, али се током рата претежно ослањао на српски кадар.

После рата српски учинак у рату је симетрично дељен па је испало да су се сви југословенски народи борили подједнако за слободу. Сећам се да смо на скуповима историчара 60-тих и 70-тих година прећутно избегавали, а било је и кажњиво, да пребројавамо ко се више борио против фашизма и ко је дао највише жртава у рату, да не бисмо увредили ослободилачку осетљивост других нација и мањина, које су у почетку окупације наводно биле у заблуди да их је окупатор ослободио од српске доминације.

Тито је у почетку јачао јединство државе слабљењем српске хегемоније, стварањем покрајина Војводине и области Косова и Метохије. Српско-хрватске противречности ублажавао је формирањем посебне државе Босне и Херцеговине у границама из аустро-угарске окупације. Хрвате је обуздавао проглашавањем Срба за конституван народ у Хрватској, али је Хрватска остала целовита упркос захтевима за аутономијом Далмације.

Амбивалентан је био и његов однос према католичкој цркви у Хрватској од које је захтевао да се осамостали од Ватикана. Кад то није успело, наредио је да се осуди Степинац, али је дозволио да се сахрани у катедрали у Загребу.

Дозволио је да се изгради Спомен-подручје Јасеновац, али га никад није посетио, нити је коментарисао број жртава у Јасеновцу, што је дало повода Туђману да напише да је он, инстинктом великог политичара и државника, предосећао куда смера махнитање монструозношћу јесеновачког мита.

Једно је тачно - док је Тито био жив, тешко је смело да се иде изван задатог оквира жртава рата и није могло да буде научног приступа истраживању геноцида у НДХ. Владало је уверење да би проучавање геноцида могло да изазове и појача

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 68

међунационалну мржњу, иако је већ 60-тих година почело разграђивање Југославије, а потиснути међунационални сукоби су избили на површину.

У време пораста национализма у Хрватској, крајем 60-тих и почетком 70-тих година, код Срба је почео да се јавља страх да би се геноцид могао поновити, па су се припремали за одбрану, што је са хрватске стране протумачено да Срби користе наводни геноцид из времена НДХ да би омели друштвени развој Хрватске и да би се издвојили из оквира Хрватске.

Упркос ровитој политичкој ситуацији у Хрватској 70-тих година, почела се изучавати државна структура НДХ, али о концентрационим логорима мало се целовито писало. Кад је 70-тих година написала књигу о НДХ, Фикрета Јелић-Бутић могла је о логорима да објави само једну страну, односно само да их помене, па су је Туђман послије једне деценије и Јурчевић после две деценије критиковали да је оскудно и ненаучно обрадила жртве рата У НДХ, цитирам, "не усуђујући се", како пише Туђман, "да изађе из сумрачја јасеновачког мита".

Обојица крију суштину проблема да јој није било дозвољено да о том више напише. "Једва сам објавила и ту једну страницу", рекла ми је Фикрета, "јер су и 70-тих година још били жестоки отпори да се детаљније обрађују сабирни и радни логори, како су усташе звали ове логоре".

Сличну судбину као Фикрета доживела је Нарциса Ленгел - Кризман која је половином 80-тих година објавила два чланка "Женски сабирни логори у НДХ 1941-1942." и "Судбина Рома у НДХ 1941-1945.".

Упркос озбиљним напорима да објасни како су настрадали Роми и број њихових жртава, њени чланци су проглашени за ненаучне радове.

После Титове смрти настаје трећи период у истраживању геноцида, када се почело слободније писати и расправљати о геноциду у НДХ, посебно у Јасеновцу. Спомен-подручје Јасеновац се од тада налази у жижи јавности. У њему се одржавају манифестациони и научни скупови. Истовремено, у Институту за савремену историју заснива се велики пројекат "Југословени у концентрационим логорима и затворима" и почиње истраживање свих логора код нас и на страни у којима су били Југословени. Пошто сам био председник научног већа тога пројекта, упознат сам како је тај пројекат остварен.

Многи логори код нас и у иностранству су успешно

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 69

обрађени и о њима су објављене књиге. Једино нисмо имали успеха у Хрватској. Логори у Јасеновцу су били додељени за обраду Институту за историју Славоније и Барање у Славонском Броду, који није имао кадрова који би вршили истраживања, нити је за то добио средства.

С друге стране, у расправе око броја жртава у Јасеновцу укључивали су се најпознатији хрватски историчари, као што је био академик Љубо Бобан који се раније није бавио проблемом геноцида, покушавајући да оспори резултате до којих су дошли историчари Милетић, Дедијер, Булајић и други који су се бавили проучавањем система логора у Јасеновцу.

Касније се, крајем 80-тих, са својом књигом "Беспућа повијесних збиљности", Туђман укључио у дискусију, проглашавајући све резултате српских историчара у истраживању геноцида, посебно у Јасеновцу, за мит. Одбранашки ставови Бобана и Туђмана су се заснивали на непотпуном попису жртава из 1964. године. Најпре се ослањајући на тај попис, тврдили су да је у Јасеновцу било око 50.000 жртава, да би потом тај број стално смањивали до 20.000 и у најновије време речено је већ шта је урадила Саборска комисија. Такви ставови негирања геноцида у НДХ и посебно у Јасеновцу нису могли довести до научног дијалога, а камоли до утврђивања историјске истине о геноциду.

Кад сам пре неколико година покушавао да истражујем ратну штету, коју је НДХ причинила Србима, нашао сам се још у тежој ситуацији са документима него кад су у питању жртве геноцида. Државне комисије нису пописивале ову штету и усташе су писале само извештаје о четничким пљачкама, тако да је немогуће ову штету утврдити без докумената Повјереништва за понову, које је поменуо Булајић, која су нам недоступна.

И сад, на крају, афирмативно сам писао да је са формирањем Музеја жртава геноцида отворена нова етапа о истраживању броја жртава геноцида, започела је акција да се утврди број жртава по именима и презименима, најпре у Јасеновцу. Иако сам се прибојавао да је за то касно после 50 и више година, ипак смо добили прве резултате из којих се јасно види да попис из 1964. на који се углавном позивају хрватски историчари није урађен како треба, јер је за Јасеновац поред око 50.000 имена која су ушла у тај попис, откривено још око 30.000 имена и очекујем да ће ускоро бити потврђена моја ранија процена о 100.000 жртава у Јасеновцу.

Наша очекивања да ће нам се придружити хрватски

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 70

историчари у истраживању геноцида у НДХ нису се остварила. Као да их још увек кочи онај страх од српске освете из периода Другог светског рата, или срамота да је то починио неко ко је припадао њиховом народу па су углавном писали о наводној геноцидности и компплексу кривње који Срби покушавају наметнути хрватском народу.

Из свега изложеног види се да су постојале бројне препреке у истраживању геноцида у НДХ од југословенског до хрватског комунистичког руководства, али ни Србија ни најновија Југославија, па ни Српска академија наука, која је укинула Одбор за геноцид, јер наводно није имао ко да наследи на месту председника одбора недавно преминулог академика Радована Самарџића, нису били много заинтересовани за истраживање геноцида у НДХ.

Још нисмо задовољни резултатима које смо постигли, јер су Срби ужасно много изгинули у 20. веку, а неспособни потомци нису били у стању да попишу те жртве. Упркос наведеним препрекама охрабрује све већи број страних истраживача геноцида у НДХ попут Марка Аурелија Ривелија и других који својим књигама дају значајан допринос сагледавању великог злочина у НДХ.

Милан Кољанин

"Зашто Јасеновац у Јасеновцу"

Поштовани председниче, даме и господо, ја сам свој рад насловио "Зашто Јасеновац у Јасеновцу". Ради се о једној игри речи, разуме се - зашто логор Јасеновац у месту Јасеновцу.

Одговор на питање зашто је главни и највећи логор смрти хрватске фашистичке државе смештен у Јасеновцу није могуће дати без увида у неке основне историјске чињенице и процесе.....Када петао закукуриче у Јасеновцу, то се чује у три царства: аустријском, француском и турском.

Међутим, једна друга чињеница је, истовремено, имала много већи значај у коренито промењеној ситуацији после пропасти великих царстава и стварања националних држава, међу њима и југословенске, на крају и великог рата 1918. године. Реч је о етничком саставу становништва територије на којој се налазио Јасеновац.

Некадашња аустријска војна граница према Турском царству пружала се релативно широким појасом дуж реке Уне,

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 71

Саве и Дунава и била је насељена претежно српским крајишким становништвом.

После аустро-угарске окупације Босне и Херцеговине 1878. године у оквиру двојне монархије нашла се још једна пространа област насељена већинским српским становништвом која је уз то била ослоњена на две слободне српске државе. Србија и Црна Гора деловале су као кристализационе тачке српског окупљања у јединствену државу, али су биле и нада за југословнески покрет, који је будућност Јужних Словена видео у великој држави, у великој државној заједници од Алпа до Црног мора.

Даљи продор аустро-угарског и немачког империјализма на Балкан и даље ка Блиском истоку био је немогућ без решавања српског питања у чему је примењено неколико модела. Они су се сводили на слабљење српског народа у монархији и потчињавање слободних српских држава - економски, политички, у рату и војно. У том напору, драгоцени инструмент Беча и иза њега Берлина била је великохрватска политичка мисао и политика која се убрзо нашла у симбиози са агресивном политичком и социјалном акцијом римокатоличке цркве, која је обликована крајем 19. и почетком 20. века.

Идентификовање свих католика који су говорили српски језик са Хрватима није било само средство хрватске националне пропаганде и интеграције него и политичког продора двојне монархије којој се хрватска политика упорно нудила као мост за Балкан. У новим условима та политика је обновљена 1941. године.

Југословенска држава створена је 1918. године, на либералним европским основама које су биле у великом нескладу са неразвијеном и разноликом дрштвеном структуром нове државе. За Хрвате, обједињене у јединственој држави, нови политички систем, значио је активирање најбројније друштвене групе - сељаштва и довршетак процеса националне интеграције, како је то запажено у хрватској историографији (Мирјана Грос је то обрадила). Међутим, то је био тек завршетак једне фазе развоја хрватског национализма, основа за оно што је идеал сваког национализма - независна држава.

Хрватски национализам својом матицом, поготово од друге половине 30-тих година, улазио је у своју агресивну фазу - рушења постојеће и припреме за стварање сопствене државе.

Погрешно је везивати хрватски сепаратизам само за Анту Павелића и усташку организацију. Константа хрватске политике у Краљевини Југославији, уз све модификације, била је

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 72

што шира аутономија на што већем подручју и придобијање великих сила за хрватску независну државу.

Отворена сепаратистичка струја под окриљем Рима, дакле, Павелић, била је на маргини догађаја. Стварање Бановине Хрватске 1939. године, уочи самог почетка Другог светског рата, за хрватску политичку елиту била је само привремено решење и степеница ка великој независној држави.

Спољно-политичке околности рушења система колективне безбедности, створеног на крају великог рата 1918-1919. године, разједињеност и недостатак прилагодљивости српске политичке елите, иначе номинално владајуће, били су ветар у једра таквим плановима хрватске политичке елите.

Колебање Влатка Мачека, потпредседника југословенске Владе после државног удара од 27. марта 1941. године у Београду, ипак, завршило је велеиздајничким чином безрезервне подршке прокламованој НДХ, 10. априла 1941. године.

Какви су били планови хрватске политичке елите са Србима у пројектованој великој Хрватској, са тзв. етничким и повјесним границама на Дрини и Дунаву?

Постављањем тог питања стижемо до самог наслова ове расправе - "Зашто Јасеновац у Јасеновцу". На начин како је ово питање овде постављено, оно је у ствари само део једног ширег питања - зашто Јасеновац? Из свега наведеног јасно је да је пре 1941. године нова хрватска држава замишљена као хрватска национална држава у чији национални корпус су укључени Муслимани, док је положај Срба остао нејасан.

Идеолошке основе негирања српске националне свести биле су створене још у, никад прежаљеној, Аустро-Угарској монархији с тим што су оне сада постале изузетно широко прихваћене.

За територију Хрватске, Славоније већи значај имала је теза да су Срби, насељени на простору бивше аустријске војне границе, уљези на хрватској земљи, који вечито угрожавају опстанак хрватског народа.

Нов елемент везан за тзв. великосрпску Југославију биле су тезе о српској економској експлоатацији Хрвата, у чему, разуме се, у угрожавању њихове католичке вере помажу и Јевреји.

Наде у привођење шизматичких Срба Унији и једино спасавајућој католичкој вери у Ватикану и на загребачком Капитолу у освит Другог светског рата замењене су непријатељством према југословенској држави и православљу.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 73

На основу веома оскудних историјских извора као и деловања саме усташке Хрватске на тзв. решавању српског питања, можемо да закључимо да су такви планови сигурно прављени и пре априла 1941. године, када је дошао тренутак за њихово остварење.

О томе налазимо податке у спису истакнутог усташког пропагандисте Мије Бзика, у његовом делу "Усташка борба од првих дана усташког рада до поглавниковог одласка у емиграцију" написаног, како сам истиче, на основу писмохране, односно архиве усташког покрета. У њему је описао и делатност Анте Павелића у време добрих односа Италије и Југославије, после закључења Уговора о пријатељству 1937. године. Те године Павелић је писао своје дело "Страхоте заблуда" и марљиво радио на, цитирам, "основама за будуће уређење хрватске државе". "У том раздобљу", настављам цитат, "много се поглавник бави и проучавањем броједбених (читај: статистичких) података у Хрватској, ствара основе за будућу населбу и раселбу (читај: насељавање и расељавање) пучанства и израђује многе земљовидне (дакле, географске) карте".

У складу са деловањем Павелића и НДХ можемо да претпоставимо да су од тада планирани правци удара на српски етнички простор не само насељавањем, разуме се Хрвата, и расељавањем, разуме се Срба, него и правци физичког уништавања српског народа у НДХ.

Почетак и први месеци спровођења геноцидне акције усташке државе показују да је територијално главни убилачки удар усмерен на централни српски етнички простор, појас који је пресецао државну територију НДХ на пола, затим на источну Херцеговину, источну Босну, односно на источну границу државе.

Постоји још једно драгоцено сведочење о предратним плановима хрватске политике на просторима Босанске Крајине. Дневници Алојзија Степинца изузетно су драгоцен историјски извор, нажалост, објављен само у изводима.

Крађи изводи из дневника чувају се у архиву Југославије, а у њима је и једно важно сведочење везано за нашу тему. У трећој књизи, на страни 365, описан је разговор између вође владајуће Хрватске сељачке странке Владимира Мачека и загребачког надбискупа Степинца.

Треба навести следећи извод из дневника: "Степинац је још говорио о оснивању одсека за црквене послове код банске власти, о тешком материјалном стању клера, потреби помоћи за школовање сељачке деце за свећенике и о", наглашавам,

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 74

"планској колонизацији северозападне Босне".

Код тога је додао да ће Босна брзо бити хрватска и да треба свим силама подупрети настојање бањалучког бискупа Гарића.

Тиме бих завршио. Хвала вам.

Александар Фреди Мошић

Мит о Великој Србији и србомржња као подлога за геноцид у Јасеновцу

Поштовано Председништво, уважани учесници међународне Конференције, даме и господо, почетно спомињање године 1102. уз излагање о миту о великој Србији и србомржњи као подлози за геноцид и холокауст у Јасеновцу, нема за сврху да се прегледа историја средњег и новог века у Хрватској до половине 20. века, него представља покушај да се објасни порекло назива Странке права.

О каквом се праву ту ради и како то да је она претеча, језгро, заметак и градитељ усташког поретка и власти од Загреба до Мостара и Петроварадина у времену од 1941. до маја 1945. године?

Политички хаос у Посавини, Загорју и Покуљу у последњој деценији 11. века решен је договором између 12 племенских старешина и мађарског краља Коломана те 1102. године.

Од тада па до турске победе на Мохачком пољу 1526., Хрватска је део мађарске краљевине, а од 1527. долази под власт Хабсбурговаца. После претварања аустријске царевине у двојну монархију 1867. и хрватско-угарске нагодбе 1868. године, Хрватска дефинитивно пада у потпуну политичку и економски зависност од Владе у Будиму.

Зато се 1861. године оснива Хрватска странка права и то на традицијама борбе хрватске властеле за права легендарно утемељениа у договору из 1102. па у другој половини 19. века прихваћена и у младој грађанској класи, али сада национално јако обојена.

"Старе правице" су имале сјај и емоционалну привлачност неприкосновене легенде, па су се брзо изобличиле у ултранационалистичко учење и ентофобију, а затим чак у етномржњу. Она је првобитно била уперена против Мађара, а касније против свих који у Хрватској нису Хрвати. То је посебно погодило Србе, потомке Крајишника и граничара из 17, 18. и 19. века.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 75

Корени су, у влашким статутима из 1630. године, који Србима досељеним на земљишта опустела током вишедецензијских аустријско-турских војевања за обављање граничарске службе даје повластице, противречне тадашњем феудалном политичком устројству.

И световни и црквени феудалци су у току два и по века упорно водили борбу за претварање слободних граничара у кметове и превођење шизматика у католичанство, или бар у унијатство. Уз постепено слабљење политичког утицаја феудалаца, развој ове борбе све више је примао националистичка обележја.

Обојене национализмом и револуционарним заносом из 1848. године, "старе правице" су постале привлачне за делове младе грађанске класе, као и за нездовољно сељаштво. У таквом окружењу Анте Старчевић, књижевник, али ватрени противник хабсбуршке власти, оснива Хрватску странку права 1861. године. Он Србе види као "реметилачки фактор", што на мала врата у идеологију странке уноси погубну парафразу из свих већих европских градова: једну трећину покатоличити, једну трећину протерати и једну трећину убити.

Кад Старчевића на челу Странке права наслеђује Јозеф Франк, адвокат, политички ксенофоб и оштар србомрзац, изгреди против Срба у градовима постају део свакодневнице.

Цесарско-краљевска власт их трпи, чак потпирује, нарочито у току припрема за анексију Босне, а у оквиру сукоба интереса Аустро-Угарске и Србије.

Велеиздајнички процес против браће Прибичевић и 51 члана хрватско-српске коалиције, на основу фалсификованих докумената, у Загребу од марта до октобра 1909. године и скоро истовремени Фридунгов процес у Бечу, били су повод и основа за уобличавање мита о великој Србији.

Ова пропагандна измишљотина надживела је и Аустро-Угарску и Краљевину Југославију и служила све до краја 20. века, до сада, за ружење Србије и распаљивање мржње против Срба у Хрватској и Босни, и ружење Срба у англосаксонским земљама.

Хрватска странка права се формално гаси 1918. године, међутим, њени чланови, сада звани франковци, улазе у Хрватску сељачку странку. После погибије браће Радић у лето 1928. године они одсудно утичу на новог вођу Влатка Мачека.

Већи број истакнутих франковаца тада одлази у емиграцију, а међу њима и Анте Павелић. По логорима за војну и терористичку обуку он у Италији окупља млађе франковце, па

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 76

у лето 1932. године оснива Хрватску револуционарну организацију усташе, скраћено УХРО, по угледу на ВМРО, са којима су били тесно везани.

Павелић и УХРО су све до априла 1941. године били на платном списку италијанске фашистичке владе, али то им не смета да се идеолошки све више приклањају немачком нацизму. Антисемитизам у свом најгорем расистичком облику био је за немачке нацисте израз политичке коректности, како се то сада каже у самодопадљивим, наводно, демократским политичким срединама. Нацистички поклич је био "јуде фереке" - "чифутине цркни".

Кад су усташе априла 1941. године под заштитом "Вермахта" преузеле власт у Хрватској и Босни и у августу исте године основали концентрациони логор код Јасеновца на Сави, о франковачким трећинама више није било ни помена. Сви Срби, сви Јевреји и сви Роми које су усташе допремиле у логор, свирепо су побијени као жртве геноцида и холокауста.

У Јасеновцу, као и нацистичким концентрационим логорима у окупираним земљама у деценији од 1935. до 1945. године одиграо се велики злочин геноцида и холокауста. Научним термином изражено, то је био мега злочин по броју и гига злочин по свирепости.

На великом и врло угледном научном скупу о југословенској држави од 1918. до 1988. године, у Београду у децембру 1998. године пуковник др Славко Вукчевић, начелник Војноисторијског института поновио је да је истина о геноциду могла готово безболно да се утврди, без било каквог реваншизма и оптуживања целог хрватског народа у време непосредно после Другог светског рата.

Тада је Југославија била стабилна и међународно угледна држава. Сада су се научно нерашчишћена питања операционализовала дневно-политичким догађајима.

Јасеновац је оставио дубоке ожиљке до Муре, Сутле, Купе до Неретве, Бегеја и Тимока. Пре неколико година и сад, пре годину дана, сви ожиљци поново су прокрварили, геноцид над Србима се поновио. Лечење ових рана сад више не може да буде краће од три генерације, под условом да му се приступи озбиљно и поштено. Први кораци за утврђивање праве истине без лицитирања и без релативизовања.

Жртве геноцида и холокауста на Балкану из средине и са краја 20. века најзад морају да добију свој "Јад Вашем", што на старозаветном језику значи "спомен и име".

Хвала на пажњи.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 77

Петар Бошковић

Ратни злочини над антифашистима

Ваше преосвештенство, даме и господо, ако су Јевреји, Срби и Роми по дефиницији усташког покрета третирани као непријатељи тзв. НДХ и због тога били изложени геноциду, антифашисте који су пали у руке усташа чекала је слична судбина.

Судски процес бившем заповеднику јасеновачког логора Динку Шакићу још једном је потврдио да је тзв. НДХ била заснована на злочинима.

Но, идеологија и пракса усташког покрета, па самим тим и злочини почињени у систему јасеновачких логора нису квалификовани као геноцидни из простог разлога, јер то није одговарало политичком врху хрватске државе.

Треба да се има у виду да је, дабоме, у самом врху било и оних који су величали самог Павелића, видећи у његовој творевини реализацију хиљадугодишње тежње Хрвата за стварање своје етничке државе.

Ову тезу на свој начин потврдио је и однос вођства хрватске државе према супрузи Динка Шакића, која је на захтев хрватске државе испоручена, али та иста хрватска држава није нашла за потребно да јој се суди због недостатка доказа.

Суђење Динка Шакића сам посматрао у својству оштећене стране јер, као што је многим од вас можда и познато, он је својеручно 21. септембра 1944. године убио мог брата др Мила Бошковића .

Дабоме, данас и овде многи су говорили и дуго се прича и говори о оспоравању броја жртава у систему јасеновачких логора. Једно је, међутим, сасвим извјесно, а то је да је Музеј жртава геноцида у Београду до сада утврдио да су у систему јасеновачких логора усмрћене 78.544 особе са именом и презименом, а од тога 19.432 деце, што само за себе говори о карактеру убистава, тј. геноциду.

У истражном поступку је утврђено, а судском пресудом, одлуком од 4. октобра, потврђено да је пред насипом логора мој брат др Мило Бошковић ликвидиран. Он је приликом извођења, 20 заточеника је обешено, протестовао против тако срамног чина, како је рекао, извршења смртне казне вешањем и тражио да буде стрељан што му је великодушно Шакић и дозволио, тражећи да окрене леђа.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 78

Он је на то одговорио да Црногорци кад гину не окрећу противнику леђа и Шакић га је усмртио.

Шакићево дело и уопште злочини који су се дешавали у систему јасеновачких логора били су очито и кршење међународног људског права, јер је оптужени Динко Шакић наређивао, спроводио мучења, одобравао нечовјечно поступање и убијање цивилног становништва, наређивао и примењивао мере застрашивања и терора, те приморавао заточенике на присилни рад.

Непосредним праћењем судског процеса оптуженом Шакићу у својству, као што рекох, оштећене стране, стекао сам чврсто уверење да је Жупанијски суд у Загребу, полазећи од оптужбе која је унапред, наравно квалификовала злочине, знамо како је квалификовала, поступао, по мом уверењу, коректно, док је господин Шакић настојао да прикаже НДХ као државу у којој је он само савесно обављао своју дужност.

Према његовим исказивањима, јасеновачки логор је био радни логор, а он био административни заповједник, у коме је упражњавања хуманост према заточеницима, а њега су упућивани само они појединци који су деловали против НДХ.

У логору су, по његовим речима, владали такви односи и услови да су поједини заточеници након истека казне, захтевали и тражили да и даље остану и њему. Основна теза у његовој одбрани била је да је он само савесно вршио своју дужност.

У једном тренутку обратио се судији приговоривши му да се понаша у процесу као што се понашао Јаков Блажевић у суђењу Степинцу и Нобило Артуковићу.

Завршавајући своју одбрану он је рекао: "Госпон судац, Ви нисте требали сазивати овај суд и излагати Хрватску трошковима. Требали сте само примити одлуку из Београда и прочитати је овде."

Лично, свој став према Шакићу нисам темељио ни на освети, ни на мржњи. Налазећи се, међутим, у његовој непосредној близини током десетине часова покушавао сам, без успеха, да проникнем у духовну структуру тог дехуманизованог бића, без трунке морала и савести.

Максимална казна Динку Шакићу, убици мог брата и многих других антифашиста, добиће на значају ако помогне народима са простора бивше нам заједничке државе да извуку историјске поуке из недавне прошлости, да схвате да злочин не застарева, да се од властите историје не може побећи, па да зато треба скинути хипотеке прошлости реалнијим сагледавањем садашњости, уз што мање ризика за будућност.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 79

Нема геноцидних народа, већ само геноцидних појединаца, партија, идеологија. Ако се Хришћани нису одрекли хришћанства због инквизиције, ни народи са простора бивше Југославије не морају се одрицати своје самобитности, идентитета због екстремистичког понашања делова свог националног корпуса.

Хвала.

Др Јосип Јурчевић

Поштовани предсједниче, поштовано Предсједништво, уважене даме и господо, прво ћу се представити. Ја сам Јосип Јурчевић, доктор хисторијских знаности из Загреба. Запослен сам у Институту друштвених знаности у Загребу, на Загребачком свеучилишту предајем два колегија, односно два предмета.

Један је опћа, што значи свјетска и европска повијест 20. стољећа, а други је сувремена национална, дакле хрватска повијест у овој половици, од 1941. до 1999. године. То наглашавам стога, а особито због међународне господе која се овдје налазе, јер ја ћу Вам говорити једним сувременим знанственим језиком, који ће бити кореспондентан, дакле разумљив прије свега академски образованој господи из западног демократског парламентарног цивилизираног свијета.

У томе контексту, дакле желим рећи, такођер, како би господа схватила, како би се једноставније представио у ових десетак минута које су ми на располагању, да су ме предчасници, тј. господа која су прије мене говорила често означавала, а то је почесто и у медијима, дакле изједначвали ме са господином Туђманом, Жерјавићем итд. и проглашавали ме, у знанственом смислу, теоретичарем "јасеновачког мита".

С друге стране, у Хрватској имам сличан статус, што значи да ме господа у Хрватској из естаблишмента, што значи из политичких, знанствених и осталих елита укључујући и споменутог господина Жерјавића, означавају горим од господина Булајића, дакле заступником великосрпских, односно југославенских и иних интереса.

Међутим, проблем је у начелу једноставан, али сложенији. Ја сам једноставно знанственик који се држи концепцијских, методологијских, знанствених начела, а на овим просторима, кад о томе говорим, мислим на простор бивше

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 80

Југославије, таква начела у посљедњих пола стољећа нису добро дошла, нису уобичајена, односно она су непожељна.

Због тога, ја ћу вам данас говорити о томе контексту, дакле о повијесном контексту Јасеновца и о сувременим аспектима Јасеновца, који су наглашено занимљиви па у том смислу молим господина предсједавајућег да ми омогући коју минуту дуже, јер ћу износити читав низ чињеница. Ово ће бити језик чињеница и података, особито оних сувремених са којима, вјероватно, нисте упознати, а касније у расправи, или у наредним контактима, ја мислим да на трагу вашег, господине предсједавајући, излагања, мислим да у том контексту се могу веома добро уклопити и пружити Вам драгоцјене податке о читавом низу чињеница, о читавом низу писмохрана које постоје и за које сте Ви, видим, са мотришта жидовске заједнице и са мотришта хуманистичких начела изузетно заинтересирани, а те писмохране се налазе и у Београду и у Загребу и Вама су вјероватно прешућиване било са једне било са друге стране.

У том контексту ми је, такођер, особито драго што сте дошли и што ми је омогућено да овдје говорим Вама прије свега, као представницима жидовске заједнице са чијом сам повијешћу темељито упознат и знам што за етничку скупину Жидова данас значи појам жртве, не само појам холокауста у 20. стољећу, већ појам холокауста који се може мјерити барем двије тисуће године и који је увијек био оправдаван различитим мистифицираним митовима.

У западној литератури је већ одавно обрађено да су Жидови прогањани стољећима, и тисућљећима, можемо рећи, а прва оптужба је била да су они криви, односно да су убили Исуса.

То је свакако један мит који се стољећима мијењао, прилагођавао, овисно да ли се ради о сјеверној и западној Европи, да ли се ради о југоисточној Европи итд.

Међутим, иза таквих митова, дакле кад се ради о Жидовима, увијек се прикривао један конкретни, стварни једноставни интерес који доминира цивилизацијском повијешћу читаво вријеме, а ради се, прије свега, о голом материјалном интересу.

Дакле, такви митови су ширени прије свега да би Жидови били опљачкани, најједноставније речено.

У том смислу, дакле у овом контексту, покушаћу вам објаснити проблем проучавања жртава Другог свјетскога рата на подручју Хрватске, укључујући и Југославију, будући да је то била моја магистарска теза, која је објављена у облику

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 81

књиге и та књига није забрањена, јер то нису допуштале околности након 90-те године у Хрватској, међутим, та књига је непожељна и спрјечавана је у дистрибуцији и сви покушаји да се преведе на енглески језик остали су безуспјешни због једноставног разлога, јер чињенице на овим просторима, једноставно нису добродошле.

Проблем жртава Другог свјетског рата на простору бивше Југославије у начелу је веома једноставан, иако се као и данас овдје, он почесто мистифицира и губи у детаљима.

Наиме, позната је чињеница да је друга комунистичка Југославија била тоталитарна држава, када то кажем онда знанственици одмах разумију што то значи. То значи да у тој држави није била могућа артикулација било каквих друштвених, политичких, господарских или било каквих других интереса осим оних које је одредила Комунистичка партија Југославије, односно њезина врхушка и у том контексту може се схватити положај проблема проучавања жртава Другог свјетског рата, као и положај свих друштвених и хуманистичких знаности.

Наиме, ту је била обрнута теза за разлику од западног свијета. Наиме, овдје је увијек политика унапријед задавала тезу, а друштвене и хуманистичке знаности морале су се уклапати у задану шему и била им је функција искључиво бранити политички измишљену, или декларирану тезу.

Ко се год није уклапао у то, није се могао бавити знаношћу, био је маргинализиран, па чак, има примјера и убијан.

У том контексту, жртве Другог свјетског рата и порађа, што је битно нагласити, биле су стављене у тај контекст, дакле биле су стављене у политичку функцију, у политичку манипулацију и све спознаје које сте данас чули фрагментарно дијелом су кривотворене, дијелом су криво интерпретиране.

Све што се налази у енциклопедијским издањима у Југославији углавном је кривотворено и у функцији је апологије политичког сустава који је владао.

Ја ћу вам касније поклонити ову књигу на хрватском па, ако вам је неко преведе, видјећете да се овдје не ради о никаквом национализму.

Видјећете да се овдје напросто ради о прегледу проблема жртава Другог свјетског рата, од извора до антрополошких истраживања, демографских аспеката, хисториографских, публицистичких гдје је обрађена њихова концепцијска и методологијска позадина.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 82

Према томе, све спознаје које доминирају данас било на простору Хрватске, Србије, Босне и Херцеговине, данас суверених држава, накада чланица друге комунистичке Југославије, јесу углавном лажи, измишљотине са фрагментарним интересима, како би се задовољили одређени политички интереси, најприје политичког естаблишмента у Југославији, а касније кад се видјело да ће се Југославија распасти, онда су покушавани на републичкој разини бити задовољавани национални интереси, како у Хрватској тако у Србији да не набрајам друге, некада саставне дијелове бивше Југославије.

То је битно различито од позиције проблема жртава Другог свјетског рата на простору западног свијета гдје су знаности то више-мање објективно истражиле у поратним годинама и верифицирале број жртава, околности страдавања, посљедице итд. То, међутим, на простору бивше Југославије није било могуће, а нажалост још увијек није могуће нити у државама које су настале из простора бивше Југославије.

Наиме, поготово у Хрватској то се више не може спријечити законом и забраном као у бившој Југославији, али се спречава различитим другим механизмима - од тога да се не уважавају независни знанственици, примјерице као ја, да им се не одобравају пројекти који би објективно истраживали ту проблематику итд, тако да, практично, особе попут мене, самостално, ако можемо рећи финансирају, што значи истражују колико им то допушта вријеме и могућности, а немају новаца укључити читав низ млађих асистената итд, људи који би могли огромну архивску грађу информатизирати и стручно објавити.

Проблем Јасеновца је специфичан проблем и ја ћу га покушати, у неколико реченица, дефинирати, одредити са тих знанствених, опћих мотришта које сам сада нагласио. Наиме, један од проблема што сам нагласио, такође, у књизи проучавања жртава Другог свјетског рата на овим просторима јесте у томе што се он изразито симплифицирао, значи поједноставио и у знанствено-методолошком смислу окренуо наопачке, значи то је пирамида која стоји на свом врху, што је заправо у пракси немогуће.

Наиме, читав проблем жртава Другог свјетског рата у начелу се, поготово 80-тих година, свео на нешто што ја оправдано називан "јасеновачким митом", а тај термин, иначе само за информацију није измислио Фрањо Туђман, него га је први пута споменуо 1962. године академик, предавач на

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 83

Филозофском факултету у Загребу Васо Богданов, а по националности Србин, што није небитно нагласити.

Дакле, он је већ 1962. године назначио контуре "јасеновачког мита". Од тада па до данашњих дана све спознаје се могу о Јасеновцу и суставу јасеновачких логора означити у томе смислу "јасеновачким митом", због тога што се није поштивала стручна знанствена методологија у приступу тој теми него што је у тој теми доминирала политика и политички интереси све до данашњега дана.

Друга заблуда дакле, у методолошком знанственом смислу може се једноставно илустрирати са проблемом који је и овдје често наглашаван, проблем броја жртава јасеновачког логора.

Наиме, то је господарственицима, дакле онима који се баве економијом, веома једноставно. У демографији је то начелно веома једноставан проблем. Наиме, у неком подузећу је једноставно утврдити приход, расход и остатак, а у неком логору или на неком подручју математички гледано, да бисте урврдили број жртава, морате знати број становника који је био прије тога и број становника који је био послије тога.

На разини држава то је једноставно ријешити, јер постоје пописи, рецимо прије рата и послије рата, па се онда одређеним демографским методама збрајања, одузимања, одређеним аналитичким синтезама, хипотезама итд. може утврдити и процијенити приближно број демографских губитака и број стварних жртава рата.

Кад се ради о мањим локалитетима као што је Јасеновац, тај модел је, такођер, могућ, међутим, морали бисмо знати колико је жртава односно, заточеника упућено у логор и колико их је на једноставне начине изашло из логора, онда је то једноставна математичка операција. Та математичка операција може се извести на темељу постојећих докумената у писмохранама које се налазе у Хрватској и у Србији, односно, прије свега у Загребу и Београду. Међутим, те писмохране су недоступне, таје се итд, опет због специфичних политичких интереса који превладавају у Србији и у Хрватској.

Према томе, постоје писмохране и пописи особа које су упућене у логоре, већине, дакле веома мали број је упућен без пописа то треба поглавито нагласити, упутнице са скупним пописима или појединачним пописима су упућиване на више адреса у вријеме НДХ итд. У писмохранама Републике Хрватске доступан је само дио грађе републичког секретаријата, односно републичке полиције.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 84

Међутим, постоји тајни архив који се и даље чува у полицији и који садржи посебан фајл о Јасеновцу, о чему сам ја сазнао посредним путем итд, а већина грађе из НДХ, дакле већине министарстава, укључујући и подручје Јасеновац, налази се у Београду и она је под ембаргом и недоступна је како прије тако и данас, а све у сврху остваривања одређених, под наводним знацима "националних интереса", како их дефинирају водеће елите у Србији данас или у Хрватској и због тога се ти подаци таје.

Дакле, у другој половици 80. године "јасеновачки мит" у овом облику у којем сам назначио, стављен је у једну нову функцију и то је изазвало оправдани опрез Музеја холокауста у Њујорку.

Наиме, "јасеновачки мит" је стављен у функцију великосрпске агресије која је извршена 1991. године и то је веома једноставна истина. Наиме, на темељу јасеновачког мита вршена је кохезија унутар српског националног корпуса, а исто тако је вршена кохезија унутар хрватског националног корпуса и унутар осталих националних корпуса унутар Југославије.

У томе су судјеловале све националне елите, од оних политичких до оних знанствених и медијских и у томе смислу биће занимљиве реакације Хашког трибунала на идеологе злочина на овим просторима.

Ја бих вас упозорио на неке актуелне податке о томе које су посљедице, са хуманистичког мотришта, "јасеновачког мита" на овим просторима. Наиме, ви сте сад дошли на простор на којему је од 1991-1995. године од стране стручне Комисије Уједињених народа, која је основана Резолуцијом 860. 1992. године, утврђено да је на простору Босне и Херцеговине било укупно 656 концентрацијских логора.

Јесте ли чули добро? 656, дакле, по међународним подацима. Од тога је, да бисмо остали код тих националних критерија под српским надзором било је 331 логор, под хрватским 57, под муслиманским 93, непознатог поријекла, што је, такође, занимљива чињеница, 167 концентрацијских логора, а приватних логора било је 8, што све скупа износи 656 логора.

По подацима из Републике Хрватске, из Уреда за жртве рата које су верифициране Међународном комисијом, антрополошком итд. гдје су обрађени комплетни подаци, у Републици Хрватској до сада је откривено 125 масовних гробница које су починиле српске оружане снаге. Ексхумирано је, ово су међународни подаци, 2400 жртава. (протести из публике).

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 85

... То је, предмет, господине, Јасеновац, јер Јасеновац је наставак тога. И ако уопће постоји смисао жртве у повијести, смисао је да се жртва не понови и у том смислу су интониране, у том смислу су састављене међународне конвенције за заштиту жртава рата, у томе су сва хуманистичка дјела која се баве жртвама рата усмјерена да се повијест, трагична повијест не би поновила и у том смислу само још једна реченица.

Ова Конференција у томе смислу, на то требате особито пазити, у функцији је, да би се заборавило оно што се догађало 1991-1995. године, а то је понављање Јасеновца, односно "јасеновачког мита", односно понављање жртава на овим просторима, без обзира на национални или било који други социјални предзнак. Још увијек је у Хрватској 1.620 несталих особа које су вјероватно убијене. Податке из Београда и Сарајева нисам могао добити. Дакле, овај говор није интониран ни са једних националних позиција ако Јасеновац и од његовог обиљежавања има икаквог смисла, онда је то да се жртве, као што је рекао господин Предсједавајући, више не понове. Дакле, у томе смислу требате са додатним опрезом приступати контактима...

Ја захваљујем на стрпљењу, хоћу, остаћу, и прилажем представницима жидовске заједнице, ово је сумирано од стране Међународне комисије, дакле, да се види какви су то логори били и колико се повијест понавља. Добро знадемо шта Жидовима значи трака око рукава. Овдје је жртва која је испокопана из гробнице у Ловасу са траком гдје је означена и ја вам то предајем скупа са књигом.

Ако допуштате питање господина, веома радо ћу га саслушати.

Јозеф Атијас

Поштовани господине Klein, уважени господине Јурчевићу, част ми је да Вас поздравим.

Од ове ваше цијеле приче највише ми се свидјела реченица да рекосте да то све личи на пирамиду окренуту наопачке. Ја бих желио са ове говорнице, из овог града, у име свих који овдје сједе, у име нације која је вјековима била претплаћена на прогоне, на прогањања, да истакнем да сам ја један припадник који потиче из породице која је завршила и дала, ни мање ни више, него 153 члана само зато што су били жидовског или јеврејског порекла, како год желите,

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 86

да цитирам бившег покојног предсједника САД, господина Абрахама Линколна, који је рекао: "Можете лагати један дио свијета једно одређено вријеме, да ћете лагати цијели свијет вјечно то је немогуће" с тим се морамо помирити занавијек.

Желим овдје да Вам документујем, ако желите 153 родна листа из моје породице којих је нестало.

Прије свега, ја Вас молим, као духован човјек, као рабин, као рабинове ове земље, ја Вас молим да схватите да се ту прије свега ради о људима који су свршили и нашли свој крај на најсвирепији могући начин. Моје је питање према Вама, да не бих дизао овдје тензије и притисак: "Коме то треба и зашто да се игра тим жртвама?"

Ви знате, ако сте историчар, да су Нијемци када су дошли у Сарајево, 1941. године, прво тражили сарајевску Хагаду. Хвала Богу нису је нашли, и сарајевски Пинкас јеврејске општине. У Пинкасу су била уписана имена Јевреја од 1492. ка су дошли из Шпаније и 1561, па све до 1941. године.

Такав Пинкас је постојао и постоји и данас у јеврејској општини и у Загребу, у Београду, у Сарајеву и гдје год постоји јеврејска општина у свијету.

Нама не треба, опростите, ја говорим у име мог народа овдје, нико држати лекције шта смо ми изгубили.

Опростите, ако сте ви Хрват, част свака што сте припадник тога народа, онда зашто да неко вријеђа Србе тврдећи да је једино страдало 2.000 Јевреја. Па молим Вас, онда које су те људске части и почасти?

Ето толико и хвала Вам лијепо.

Ђуро Затезало

Поштовано Предсједништво, поштоване даме и господо, ја сам иначе операран на срцу, па опростите, полаганије ћу нешто говорити, а друго, нисам се, морам рећи, припремио за говор, јер сам касно обавјештен, па ћу само својим народним језиком покушати да кажем само неколико података у виду дискусије о мојим искуствима у истраживању жртава Другог свјетског рата.

Ја сам се као учитељ почео бавити тражењем података о злочинима 1951. године, а пуних 40 година сам радио са својом групом људи у Хисторијском архиву Карловац, у Хрватској, на истраживању жртава Другог свјетског рата на подручју НДХ.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 87

Ја се разликујем од многих.

Као сељачко дијете само знам за чињенице. О политици готово не знам ништа и њом се нисам ни бавио, нити ћу се бавити, јер немам времена за то.

Предлагао сам у Институту за хисторију радничког покрета и НОБ-а 60-тих година на једном састанку директора центара за хисторију радничког покрета и архива да направимо и да кренемо у акцију да направимо поименични попис људских губитака на тлу бивше Југославије, са именом и презименом и свим другим подацима и то без обзира на нацију, на вјеру, на било коју другу припадност.

Жртва је жртва, било која и чија. Међутим, то је оспорено, као што је оспоравано и пуних 49 година да се систематски приђе истраживању жртава Другог свјетског рата.

На разно-разне начине, социјалистичке власти су то спречавале. То добро знам. И кад није ишло да то направимо на подручју Хрватске, односно Југославије, ја, са својом малом групом људи, сам организирао да идемо формирати групе по селима, засеоцима, по градовима и по улицама регије.

Ми смо за свако село и заселак имали од пет до 15 људи, добрих познавалаца становништва и збивања у сваком том селу и засеоку. Направили смо такав попис, заправо, израдили смо што би ми жељели па смо рекли: Хоћемо име и презиме, име оца, година рођења, гдје је рођен, шта је жртва - дијете или учитељ или професор или доктор наука, дакле, шта је по занимању, шта је по нацији - Хрват, Мађар, Србин, Жидов, Ром, гдје је убијен, тко га је убио - четници, усташе, Бела гарда, Нијемци, Талијани. Сви су нас, мање-више који су били ту на тлу, сви су нас све убијали, неке више неке мање.

Дакле, тко је убио, гдје, на коме мјесту и када, на који начин је усмрћен - објешен, заклан, измасакриран, стављен око цркве у обруч, па спаљени заједно са црквама.

Такве смо спискове радили пуних 37 година и направили смо пописе за регију Кордуна, Лике, Баније, Жумберка, Покупља и Горског Котара. Објављено је око 35 књига, у свакој тој књизи имате све те податке.

Упоредо са тим, нормално да смо се сусретали са злочинима у свим другим логорима. Зашто то кажем - у свим другим? Јер та подручја која смо ми истраживали, ту није било логора осим Јадовна на Велебиту и Слана на отоку Пагу. Ту су људи, масовно, жене и дјеца убијани на праговима куће своје, у двориштима, на њивама, у школама, гдје су затечени.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 88

Бирало се није ни мјесто ни старост човјека. Како и на који начин - то је све описано, па о томе нећу говорити.

Ми смо пописали све жртве, дакле без обзира на нацију и на вјероисповјест. Тако смо и дошли до података о Јасеновцу, а посебно смо истраживали Велебит - Јадовно. Јадовно, то је једно мало село, 21 км удаљено од Госпића према Велебиту, подно Велебита. Па и логор који је формиран тамо у пуној функцији је био од краја априла и трајао је свега 62 дана. У та 62 дана сваки дан је стизао транспорт у Г-колима, тзв. сточним вагонима, (као дјечак то гледао у свом селу, јер сам жељезничко дијете, како ти људи кроз оне гатре, као стока, вичу: "Воде! Воде! Воде!").

Ти људи су допремани на та подручја са цијелог подручја НДХ, ево овдје из Бање Луке, из Мостара, из Сарајева, из Власенице, да не набрајам и свих других крајева, дакле, нису се бирали крајеви ни људи. На бази тих наших спискова ми смо дошли до стравичних података за тај први усташки логор у Јадовну, који исто има систем логора.

Дакле, Јасеновац је, у ствари, по моме, једна копија, што се тиче организације система, првог тог система логора на Велебиту. Тамо људи нису убијани ватреним оружјем. Нестајали су у безданим јамама. Обишао сам 24 бездане јаме у неколико године истраживања. Људи су ту убијани чекићима, маљевима, везани жицом два по два у колони од 10 до 100 људи. Обично би изнад бездане јаме дошли са првим и маљем би ударено било првих 5-6 људи, а сви други би се стропоштали доље у бездану јаму. О томе ја даље нећу говорити, о томе и свему даље постоје велики подаци.

Видите, на бази тих могућих свих података ја ћу вам само рећи за једно подручје за свега три општине или, како се то некада звало, три среза или три котара.

Ево, рецимо, на Кордуну - на Кордуну је живјело, по попису становништва 1931. године 122.557 становника што Хрвата, што Срба и нешто Муслимана. Од тих 122.000 уморено је, на најстравичнији начин, 28.406 живота. Од тога 27.625 Срба, 464 Хрвата, 27 Јевреја и 228 Рома и рецимо, има пар Руса, Чеха и неколико Словака. Од ових 28.372 уморено је 6.528 дјеце, у старости до 14 година.

Логор Јадовно, да само то скратим, је укинут управо када је формиран, дан раније, логор Јасеновац. Фашистички Талијани су тражили да се логор укине у Јадовну и цијели систем логора и безданих јама и ради чега - ради тога јер је букнуо масовни устанак народа у Лици и у другим крајевима

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 89

Хрватске и Талијани су нормално водили своју политику, да би придобили Србе за себе, како су они заштитници Срба.

Међутим, Срби то нису послушали као ни Хрвати који су жељели да се боре против фашизма и наставили су своју борбу, о томе нећу даље да причам, али остало је још неубијених, небачених у бездане јаме 1.064 Србина, Јевреја и Хрвата. Ти су отпремљени у логор Јастребарско, као привремено, а онда су из Јастребарског отишли у Лобоград, а онда у Јасеновац. И ти људи, остало је неколико Јевреја на животу, три Хрвата, Срби су сви побијени и били су прве жртве у логору Јасеновац.

Ево, ја сам само укратко хтио рећи, у најљепшој намјери, да је вријеме, ако можемо, да нешто учинимо и да се не свађамо више око жртава након толико и толико година од њихове смрти.

Најљепше би било кад би наука нешто учинила. Нажалост, она је немоћна. Знам добро из искуства. Није нам се дозвољавало истраживање и кад смо направили именичне пописе, рекли су што ће нам то, да све треба заборавити.

Ето, видите и ради тог заборава, чини ми се, злочин и свађе међу људима су се обновили. Било би лијепо сада када има пуно више научника, мислим и нормалних људи да истражимо злочине, јер у злу које нас је задесило у протеклих 10 година стравични злочини су се десили на више страна и са више страна.

Било би добро да се истраже ови злочини који су, по моме, по броју далеко мањи, али по злочину у то време далеко већи.

Проф. др Здравко Антонић

Поштовано Предсједништво, драги учесници Друге конференције, дозволите да кажем најкраће, колико се може, на тему као што је Предсједавајући најавио.

У свом истраживачком напору историјска наука није још увијек одговорила на питање гдје се на земаљској кугли налази епицентар из кога се понављају импулси за извођење модерног геноцида на Балкану.

Одређене тачке ослонца она налази у турско-аустријским ратовима у којима је, због промјењивости ратне среће једне или друге стране, долазило до великог заробљавања становништва друге вјере.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 90

Увелико се сматрало нормалним да се то становништво преводи на вјеру побједника. Чак су и неки међународни уговори из краја 18. и почетка 19. вијека имали врло развијене одредбе о томе да заробљеници у рату са Турском не могу остати у земљи која их је заробила сем у случају када прећу на религију дотичне земље и обратно. Уколико је хришћански заробљеник имао среће да остане жив у турском заробљеништву морао је да прихвати ислам. На тој основи треба тумачити и појаву Омер-паше Латаса и других заробљених аустро-угарских официра, који су постајали високи султанови ратници. Али, на тој основи може се наћи и упоришна тачка за усташко законодавство које је још 3. маја 1941. године донијело, цитирам: "Законску одредбу о преласку с једне вјере на другу".

Ова одредба, осим што је објављена у штампи, била је достављена и свим католичким свештеницима, као и представницима свјетовне власти који су имали по њој да поступају. Превођењу православног становништва у католички вјеру на тлу НДХ претходило је његово протјеривање у Србију или Црну Гору, које није престајало све док се рат није завршио.

О томе протјеривању имамо данас двије докторске тезе Слободана Милеуснића и др Мише Хамовића. Физичка ликвидација становништва је трећи начин којима је уништавано српско становништво, Јевреји и Цигани. И овај начин има генезу која задире у дубоку историјску прошлост.

Још 1872. године савјетовао је аустро-угарски конзул у Сарајеву Теодоровић турске власти да у Источну Босну насељавају у појачаној мјери Муслимане и католике. Требало је, на тај начин, прекинути етнички ланац српског народа и створити на Дрини вјерски кинески зид.

Након окупације БиХ 1878. године, постојали су и планови да се долина Дрине колонизује досељавањем католика. Започело се са селима у Семберији, односно са селом Франц Јозеф Фелт, али се није стигло даље од Зворника до 1941. године. Након сарајевског атентата остала су документа из којих се види да нису били на сцени само велеиздајнички процеси него и чишћење српског становништва из БиХ у Србију и Црну Гору, заједно са потискивањем српских и црногорских трупа у зони операција.

Узима се да је први масовни покољ над српским становништвом извршен октобра 1914. године у селу Челебићи на Дрини када су муслиманске добровољачке

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 91

јединице, тзв. шуцкори, поклале 86 српских талаца. Од тог времена па до завршетка Првог свјетског рата, БиХ је изгубила 360.000 људи, али је због стварања заједничке државе било спутано да се та цифра сагледава и по националном саставу. Из истог разлога, није никада поближе израчунато колико је српског народа страдало у вријеме највећег геноцида над њим 1941-1945. године. Историчар Ђорђе Пејановић 1955. године је установио да је на тлу БиХ било 686.000 жртава, дакле, 66.000 више него у америчком Грађанском рату, али се ни код њега не каже колико је од тога било Срба, а колико других.

Проблем Јасеновац и све што је с тим у вези једно је од најсложенијих питања и највише запуштено у српској историографији.

Изостала је воља нове државе да помогне науци да се оно истражи и расвијетли.

Напори појединаца, као што су др Никола Николић, др Милан Булајић, Антон Милетић, др Владимир Дедијер, др Радомир Булатовић и низ других, да резултатима свога рада допринесу да се тај "Гордијев чвор" развеже је за сваку похвалу, али ти резултати нису били довољни.

Било је и неких других напора од појединих органа СУБНОР-а, али ни они нису никада доведени до краја.

Обрада Јасеновца би се могла упоредити са зидањем Скадра - што се у току дана подигне то се у току ноћи сруши. Због свега што се десило српска историографија се данас налази пред обавезом да пројект Јасеновац разрађује на два колосјека - да на начелима научне методологије настави даља мукотрпна трагања за подацима о Јасеновцу и друго - да се бори и да отклања све оно што се наталожило око Јасеновца као калкулисање и политиканство са циљем да се изврши насиље над историјом и сјећањем.

Био сам приређивач ове књиге 1976. године доктора Николе Николића, издало је "Ослобођење", ванновинска издања, али је тај напор пропао и нема ни године кад је издата та књига. Остало је око 2.300 страница овог аутора, непосредног учесника, које никад нису објављене.

Хвала лијепо.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 92

Др Никола Жутић

"Римокатолицизам - инспиратор геноцида"

Говорићу о римокатолицизму као инспиратору геноцида. У овоме раду даћу кратак историјски пресјек узрока настанка нетрпељивости римокатоличке цркве, римокатолика вјерника према Србима, Јеврејима и Хрватима - либералима, интегралним Југословенима.

Наведена популација управо и представља огромну већину жртава јасеновачког логора.

Објављен је већи број успјелих истраживања о самом геноциду, извршиоцима, жртвама, постоје објављени меморарски искази. Међутим, недостају радови који би истакли узроке геноцидних понашања дијела римокатоличке популације.

По мом мишљењу, треба истаћи ментални и карактерни склоп оданог вјерника и позитивног римокатолика, који свакако у честим контактима са свећеником, тзв. дневним клањањима, мора да прихвати његов начин размишљања и опхођења према тзв. иновјерцима, јеретицима, шизматицима.

Конвертитска основа хрватства, односно идеолошка припадност римокатолика, изродила је код тог дијела вјерског национа фанатичну мржњу према изородним припадницима друге вјере.

Ја ћу своју причу отпочети од Сабора у Фиренци из 1439. године. Наиме, у Декларацији која је усвојена на том Сабору, утврђено је, цитирам: "да света римска црква чврсто вјерује да нико који не припада католичкој цркви не само незнабошци него јудеји ни јеретици ни шизматици не могу ући у царство небеско него ће сви поћи у вјечни огањ, који је спремљен за ђаволе, ако се пред смрт не обрате к правој цркви".

У ватиканској терминологији исказаној у документима, српски народ је називан најгорим шизматичким народом, православне цркве су називане поганим богомољама, у источној цркви је невјерност и неправда.

С друге стране, римокатоличка црква је називана света мати црква римска католичанска и апостолска, дакле, представљена је као једини тумач и представник изворног кршћанства која преко грчког имена "католикос" има сталну тенденцију да преузме кршћанство у цјелини.

У ватиканским документима често се користи реченица, цитирам: "Једна вјечна католичка истина и апостолска под

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 93

једним видљивим и истим врховним римским понтифексом, главом свих вјерних на свијету". Истакнутих спроводника такве идеологије на балканском простору било је много.

Већина је школована у тзв. илирским, односно српским колегијимима у Фермулоету или илирском Заводу светог Јеронима у Риму. Из таквих мисионарских завода излазили су једнообразно, обучени, ревносни мисионари који су вршили празиалитске акције над православним Србима. Најталентованији су походили семинаре конгрегације за пропаганду вјере у Ватикану.

Као илустративан примјер навешћу Већентија Змајевића из Његоша који је живио крајем 17. почетком 18. вијека, иначе надбискупа задарског и архибискупа барског примаса српског. Као отпадник од православља и српства морао је постати велики мрзитељ шизматика.

Управо јак осјећај вјерске припадности римској цркви код њега је надјачао осјећај о његовој српској породичној старини. По опису поријекла српског народа морао је постати узор правашима Анте Старчевића, који у сличном тону говори о српском етничком поријеклу.

У "Огледалу истине" Змајевић о Србима каже сљедеће, цитирам: "Срби су стари Србли из Серби, пошто су побјегли из азијске Сарматије, стари Раклије их је као слуге државе примио у средоземни дио Илирика, који је касније назван Србијом. Народ суров и крволочан, мрачан од рођења и дивљи.

Прешао је из мрака у јеванђеоску свјетлост за вријеме цара Василија Македонца, замијенивши тако своје ропско мрачњаштво." Врло сличном терминологијом, дакле, служио се и Анте Старчевић.

У другој половини 19. вијека у све већој мјери римокатоличка црква је наступала против идеологије грађанског либерализма која се све више ширила међу римокатолике.

У то време врло је активан будући надбискуп загребачки Антун Бауер. Као уредник католичког листа, Бауер је имао циљ да, цитирам: "руши зграду вјерског либерализма који је под крилом знаности хтио да у облику позитивизма, агностицизма и материјализма завлада душом хрватске интелигенције".

Либерализована интелигенција по Бауеру представљала је, цитирам: "велику опасност за религиозни живот Хрвата", па је због тога у католичком листу објавио чланак "Безвјерство наображених", у којем приказује погибије за

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 94

вјеру и живот пука од безвјерске интелигенције.

Против разорног дјеловања либерализма, слободних зидара и Јевреја, Бауер пише чланке "Пробуђена кршћанска свијест" и "Жидовско питање". Против Јевреја, римокатоличка црква ће често иступати и у познијим временима, нпр. о томе је био ревносан теолог Александар Гас у својим предавањима из 30-тих година.

Треба навести примјер организације католичке реакције, тзв. младе круничаре, који су ширили антилибералну брошуру "Жидовка масонерија". Римокатолички клер послије краткотрајне фазе римокатоличког југословенства 1918-1921. године, све више је постајао заплашен либералном идеолошком климом у Краљевини СХС. Због тенденција јачања утицаја снага грађанског либерализма, увиђајући да неће остварити замишљену доминацију у држави, Ватикан и римокатоличка црква су све више постали противници Југославије, првенствено због антиклерикализма и лаицизма те државе.

Зато ће се на удару римокатоличке пропаганде све више налазити главни заговорници идеологије грађанског либерализма, оличени у југословенским националистима, Хрватима, Словенцима, Србима, Јеврејима. Либерални соколи ће дуги низ година водити борбу са организацијама католичке акције. У тој борби запажену улогу су одиграли Хрвати - интегрални Југословени, као нпр. др Отон Гавранчић, вођа загребачких сокола који је у Народној скупштини поднио предлог Закона о забрани дјеловања из дружбе Исусове.

Управо југославенски соколи постају прве жртве усташких логора. Тако је нпр. др Отон Гавранчић, као истакнути југословенски националиста и антиклерикалац, убијен у Јасеновцу 1942. године на насипу у логору Брочнице у 70. години живота. Јевреји, Срби, Хрвати - интегрални Југословени, оптуживани су од већине римокатоличких клерика за либерализам, антиклерикализам, лаицизам, материјализам, дарвинизам, односно натурализам.

Јубиларна света година 1925. године, коју Ватикан обиљежава сваких 25 година, поклопила се са прославом тзв. тисућгодишњице хрватског краљевства. Прославу хиљадугодишњице краљевства римокатоличко свећенство је искористило да искаже своје антијугословенство и антисрпско опредјељење, величајући хрватску, 1.000 година стару, краљевину.

Тако је, нпр. и свештеник Ламбер Головски, иначе пољског поријекла, приликом прославе хиљадугодишњице хрватског краљевства, у Вировитици 1925. године узвикнуо:

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 95

"Државу ћемо срушити, али ћемо вјеру чувати и у њој остати." Управо у то вријеме главно поље дјелатности католичке акције била је и просвјета. Постојале су бројне организације католичке акције као Маријине конгрегације, орлови, крижари, хрватски јунаци. Рад хрватског орловског савеза забрањен је уредбом о ликвидацији југословенског сокола. Послије забране рада орлова, оснивају се крижари који ће имати истакнуту улогу у Другом свјетском рату у НДХ.

Само стварање НДХ било је довољно да идеолози усташтва ту државу прогласе за "Кроацију сакру", значи, за "Свету хрватску државу". Хвала лијепо.

5tema1.qxd 10/20/02 5:25 PM Page 96

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 97

2 Негирање злочина геноцида - број жртава у логорима Јасеновац

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 98

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 99

2 Негирање злочина геноцида - број жртава у логорима Јасеновац

Др Милан Булајић

Милован Живковић, директор Савезног завода за статистику Југославије има реферат "Југословенске жртве Другог свјетског рата (број)". Мр Живковић ће своје излагање презентовати у облику студије коју ће кратко изложити.

Мр Милован Живковић

Југословенске жртве Другог свјетског рата (број)

Покушаћу да будем дисциплинован и за 10 минута кажем оно што сам написао. Они који се буду интересовали, реферат ће бити објављен и преведен на енглески језик, тако да ћу само изводе из тог реферата саопштити.

Реферат у ствари има три дела. Један од њих је - укупне жртве у Југославији 1941-1945. године Све до сад објављене радове сам цитирао и на неки начин нашао доњу-горњу границу тих радова. Други део је попис жртава 1964. године, који је јуче и данас неколико пута поменут. Покушаћу, не да га браним, тај попис није успео, већ да објасним шта се у њему налази и трећи део је Јасеновац. Једна генерација која је осетила све страхоте страдања у Другом светском рату је на измаку.

У току је, како сви знамо утврђивања имена и презимена жртава, па се ти спискови по угледу на Музеј Јад Вашем у Израелу објављују, проширују, допуњавају и комплетирају.

Носилац тог историјски важног посла је др Милан Булајић и његов Музеј геноцида из Београда. Надам се да ће и Музеј и др Булајић бити запамћени по том непроцењиво важном послу.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 100

Њему блиски сарадници су Антун Милетић и Драгоје Лукић чију смо књигу јуче видели, а данас ћемо нешто чути.

Југославија је у границама пре Другог светског рата била међу неколико земаља највећих страдалника рата, ратних разарања и геноцида.

Зато чуди немаран однос према жртвама рата за који би се могли наћи политички мотиви, али не и оправдања, у чињеници да није ни покушано да се одмах после рата у једном попису жртава рата прикупе подаци и о извршиоцима злочина. Може се сагледати и део мотива тадашњег руководства Југославије: једва смирене међунационалне нетрепељивости, које су за време рата кулминирале није требало поново покретати и стављати у први план.

Тако одлагана озбиљна анализа ратних жртава, састављања спискова страдалника, па и идентификовање криваца на најнижем нивоу и, наравно, њихова осуда, створили су простор за манипулацију, нагађања, потцењивања, па и претеривања. Данас се могу критички обрадити процене и оцене дате ранијих година, евентуално утврдити непобитне чињенице и тако доћи до доње границе броја жртава.

Прве процене објављене у новој или другој Југославији су извјештаји Репарационе комисије при Влади ФНРЈ у документу "Људске и материјалне жртве у ратном напору 1941 - 1945. година".

Те процене су урађене на основу прикупљених података, јер је још за време Другога заседања АВНОЈ-а и одмах после тога, дат налог да се почне са прикупљањем података о броју жртава, формиране су земаљске комисије, данас би ми то превели републичке комисије, у свим републикама и подаци су почели да пристижу у тада Савезни уред за статистику.

У Савезном уреду за статистику ради Достоје Вогелник, који се такође бави проценама; поред њега Драгољуб Тасић који се такође бави проценама, Ива Лах и две иностране процене које би требало поменути, то је Универзитет у Бристону и Фрукманова процена.

После ових процена појављују се две књиге: Богољуба Кочовића "Жртве другог светског рата у Југославији" 1985. године и Владимира Жерјавића у студији "Губици становништва Југославије у Другом светском рату" из 1989. године. Најмање докумената имамо за ову прву процену, она је ипак заживела у скоро свим уџбеницима са цифром стварне жртве 1.706.000, подвлачим стварне, јер постоје у осталим радовима и демографске жртве.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 101

Ако би све ово што сам рекао статистички поновило било би да су минималне жртве стварне од 1.000.000 до 1.800.000 максимално или у просеку 1.350.000, а демографске су се кретале од 1.200.000 минимално до максимално 2.854.000 или у просеку 2.098.000.

Војислав Вукчевић, несвршени математичар, у свом тексту објављеном у часопису "Наша реч" даје неколико занимљивих детаља о оној првој процени од 1.706.000, почев од бизарне чињенице да је као студент математике запослен у Савезном заводу за статистику, том уреду за тако тежак задатак добио само две недеље и упутство да цифра мора бити значајна и научностатистички фундирана.

Вукчевић износи детаље око те процене, али не каже да је користио и све податке које је добијао од Земаљских комисија. Процена методолошких вредности и мана овог рада не може се урадити, јер у документацији нема оргиналних списа о томе како је и шта рађено, а и сведочења аутора, ако га уопште можемо назвати аутором, јер он је само један од аутора, не садржи довољно података.

Са данашње временске дистанце имамо неколико крупних питања на која би могао одговорити Војислав Вукчевић: како је баш могуће да он контактира са Едвардом Кардељом када у Савезном уреду у то време раде Вогелник (директор), Димитрије Тасић и Иво Лах?

Како је могуће да се његове демографске жртве, како он каже, толико разликују од процена Вогелника и како је смео да их објави када је он несвршени студент математике, а Вогелник директор уреда. Зашто није своја сећања и рачуницу објавио знатно раније?

Процена Кочовића и Жерјавића су две добро урађене књиге и процене далеко детаљније, боље аргументованије и комплетније.

Оне су веома сличне, разлика је свега 13.000 жртава - код Кочовића 1.014.000, код Жерјавића 1.027.000, разлика се односи на број жртава у Црној Гори. Осим тих 13.000, остало се веома подудара и што је занимљиво о националности и код једног и код другог аутора Срби су највише страдали и то Срби са ових простора, из Републике Босне и Херцеговине, данашње, и Хрватске, и код Жерјавића број жртава Срба се креће од 487.000 до 530.000 жртава код Кочовића.

Има се утисак да је Кочовић четири, пет година раније радио студију, Жерјавић нешто касније, те је, чини се Жерјавић имао књигу Кочовића, док је радио своју.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 102

Несумњиво је да су Срби са ових простора или са простора НДХ највише страдали.

Нешто да кажем о попису жртава рата. Попис жртава рата извршен је новембра 1964. године, дакле скоро двадесет година након што је рат завршен.

Припреме за тај попис започеле су седам година раније и мотивисане су идејама о подношењу одштетног захтева Савезној Републици Немачкој.

Првобитна одлука да носилац рада на попису буде Савез бораца измењена је након пробног пописа из јуна 1963. године.

Одлуком СИВ-а, 10. јуна 1964. године формирана је Савезна комисија за попис жртава рата која је, у сарадњи са статистичким органима, израдила методологију и организовала прикупљање података.

Комисије су формиране на свим нивоима - од савезне преко републичке, до среске и општинске. У комисијама су били заступљени представници борачких организација, друштвенополитичке заједнице, армије и статистике.

Уз мањкавости, које су се могле очекивати због грешака памћења и састава комисија елементи за сумњу постоје. Зашто? Зато што методологија, која је у току пописа мењана предвиђала да се попишу само жртве невине стране, само жртве, ако могу тако да кажем, које нису сарађивале са окупатором, значи без жртава четника, усташа или на тзв. "кривој страни", тако да попис није имао сврху коју је касније добио у публикацијама и коју данас добија.

Он је тотално некомплетан. Обухвата, према студији која је завршена, 56 до 59% жртава рата, према томе није дозвољено да се тај попис користи, употребљава или злоупотребљава на начин како се веома често ради .

Попис је завршен и са њим нису били задовољни ни они који су га наручили, очекивали и одмах је његове резултате у двадесетак примерака неко добио. Колико ја знам, овде помињани Туђман је добио једну књигу и веома је често користио збирне податке наведене у њој од свега 597.000 жртава.

Молим вас, попис је стављен ад акта и као државна тајна проглашен неуспелим.

Много година касније, сав тај материјал иде у Архив Југославије, заслугом људи који су инсистирали на методологији имена и презимена. Отворене су кутије и из тог пописа озвучена имена и презимена. Мислим да је добра страна тог пописа што се може дописивати и све грешке (а има и дупликата, и необухваћених) отклањати.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 103

Мислим да је његова заслуга, а и институције Савезног завода, посебно музеја, што смо дошли до три књиге које тамо видимо, а и до четврте о деци, до имена и презимена оних који су страдали или у Јасеновцу или укупно и посебно деце.

Попис треба и анализирати и допуњавати, али се не сме без ових увода да користи, јер није свеобухватан, већ обухвата свега 56 до 59% стварних жртава рата. Без тога попис не треба да иде у јавност.

Молим вас, пошто имамо ограничено време, само још на крају да кажем веома важну ствар о Јасеновацу уи број жртава.

Јасеновац је најсуровији и најбруталнији систем логора смрти хрватских усташа и НДХ државе који је као такав функционисао од 21. августа 1941. године до 22. априла 1945. године.

Јасеновац је читав комплекс од око 210 до 240 км^2 масовних гробница. Све резерве о укупном броју жртава Другог светског рата поготово важе за број жртава у систему логора Јасеновачког комплекса.

На основу изјава, докумената итд, Савез јеврејских општина Југославије седам година после рата, 1952. године је закључио да је од око 500 до 600 хиљада људи убијено у усташком логору Јасеновац, укључујући и око 20.000 Јевреја. "Јад Вашем" у Јерусалиму проценио је број јеврејских жртава у Јасеновцу на 25.000.

Један број чувених, научних радника, међу којима је и Јосип Ерлих, наводи да је неспорна чињеница да је у логору Јасеновац ликвидирано око 700.000 људи, највећи број Срба, а потом Јевреја и Рома, мада је међу логорашима било и Муслимана. Такође је било и логораша хрватске националности, а веома мало словеначке, мислим укупно 11.

Морам да се осврнем на једну појаву која је такође у последње време, чини ми се, добила нешто шире размере, а то је минимизирање жртава. Чини ми се да је то нови злочин.

У припремама закашњелог југословенског Нирнберга, суђења бившем команданту усташких логора смрти Динку Шакићу, минимизирање жртава Јасеновца нарочито је дошло до изражаја. Никица Валентић из Повијесног института Хрватске и даље заступа тезу да се број жртава у Јасеновцу креће између 30.000 и 50.000, значи између Фрање Туђмана и Фрање Кухарића.

Директор Хрватског државног архива, Јосип Колановић саопштио је да је пронађена веродостојна свеска Земаљске

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 104

комисије за утврђивање злочина Хрватске из 1947. године, према којој су од 1941. до 1945. године у Јасеновцу страдале 15.792 жртве са подручја Народне Републике Хрватске. Подаци се односе на 34 котара, додуше од слова П.

Огласио се и Институт Адила Зулфикарпашића из Цириха који је, нажалост, злоупотребио попис о коме сам сада нешто говорио. Он број жртава Јасеновца своди на 58.188 лица.

Навео сам у свом раду све процене у познатим енциклопедијама, па вас тиме нећу замарати.

Тако, на крају, за испитивање злочина у логору Јасеновац постоји нарочита анкетна комисија образована од стране Земаљске комисије за Хрватску, која има за дужност да прикупи сав материјал који се односи на злочине у логору за који се сматра да је у њему било од око 500.000 до 600.000 жртава. Подвлачим ту Земаљску комисију, јер смо јуче слушали о књизи која је преведена на енглески језик.

Ипак, мислим да је веома значајно да је Музеј геноцида из Београда на Првој међународној конференцији и изложби о Јасеновцу одржаној у Њујорку 29. октобра 1997. године изашао са бројем од 78.163 жртава у Јасеновцу, а сада 25. јануара 2000. године тај број износи 79.857.

Као статистичар, на крају овог прегледа могао бих само подржати ту методологију и тај пут ка правој истини, иако се она нажалост, тешко може да сазна и још теже докаже. Мислим да би овде требало рећи да најчешће помињани број креће између 500, 600 или 700 хиљада трагично је настрадалих Срба, Јевреја, Цигана, Рома, Хрвата, Муслимана и осталих народа и народности у Јасеновцу од 1941-1945. године.

Хвала на стрпљењу.

Драган Цветковић

"Концентрациони логор Јасеновац април - новембар 1944. године"

Поштовани предсједавајући, даме и господо, тема којом ћу се ја позабавити носи назив: "Концентрациони логор Јасеновац април-новембар 1944. године" и у поднаслову: "У чему је кривица Динка Шакића?".

Кривична одговорност усташког надпоручника Динка Шакића може да се посматрата двојако - као непосредно одговорног за убиство које је лично починио и као одговорног за

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 105

злочине у јасеновачком систему логора, док је он био командант. Кривице које је лично починио неће бити предмет овог разматрања, јер су оне и неоспорне.

У овој расправи позабавићемо се кривицом која произлази из система субординације логора Јасеновац гдје он, као командант система, сноси кривичну одговорност за све изгубљене животе током његове команде.

Стога је потребно да се утврди период у коме је Шакић био командант система логора Јасеновац. Нажалост у "Народним новинама" које су биле службени лист Владе НДХ, не постоји његово наименовање и разрешење са дужности команданта логора.

У документима Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача о Шакићу постоји одлука од 18.03.1947. године донета у Загребу у којој се каже да је од 1942. године до 1944. године шеф општег одсјека, а од 1944. до 1945. године управитељ логора Јасеновац, иначе усташки надпоручник што нам не даје могућност прецизног утврђивања периода команде. У пресуди изреченој Шакићу у Жупанијском суду у Загребу 4. априла 1999. године наводи се да је оптужени био заповједник логора Јасеновац у раздобљу од "свибња 1944. до 28. листопада поменуте године".

На истом процесу одбрана је, пак, тврдила да је окривљеник био управитељ логора у Јасеновцу од 02.07.1944. године до 01.10.1944. године, значи свега три месеца.

Сам Шакић у интервјуу датом 1995. године о свом боравку у Јасеновцу каже: "Дошао сам у студеном 1942. године, а 1944. године именован сам управитељем логора Јасеновца. Остао сам тамо до студеног 1944. године".

Низ исказа преживелих логораша и заробљених усташа сведочи о Шакићевом боравку и команди над логором током 1944. године без прецизнијег навођења времена команде. Углавном се помињу догађаји из јуна и септембра око убиства студента Валнера и др Мила Бошковића.

Јаков Данон у изјави датој Земаљској комисији за утврђивање злочина окупатора и помагача, 26. маја 1945. године, дакле практично непосредно по окончању војних операција на територији Југославије, наводи да је Динко Шакић "од прољећа 1944. године до рујна 1944. године управитељ логора, раније надстојник општег логора, усташки надпоручник".

Помоћ око утврђивања времена до ког је Шакић сигурно боравио у логору пружиће нам делимично очуван дневник

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 106

промена заточеника усташког сабирног логора Стара Градишка.

У Дневним извештајима о броју затвореника које потписује командант логора очуван је период од 19. до 26. октобра 1944. године и као потписаног, имамо усташког поручника Динка Шакића, четири документа правим потписом, и пет само парафом.

Међу поменутим документима налази се један проблематичног датума. Реч је о документу Ф136/1 код кога је на датуму вршена преправка са 05.11 на 05.10 што нас упућује на могућност да је Шакић био командант логора и у новембру 1944. године. Стога сматрамо да у разматрању кривице дела Динка Шакића као команданта логора треба узети у обзир период од априла до новембра 1944. године.

Према делимично ревидираном попису жртава рата 1941. до 1945. године, попису који је рађен 1964. године и који је овде више пута помињан и ревизије пописа коју је обавио Музеј жртава геноцида у сарадњи са Савезним заводом за статистику, Динко Шакић који је у поменутом периоду до новембра 1944. године био командант система логора Јасеновац, сноси одговорност за смрт 4.892 логораша идентификованих именом и презименом као и са свим осталим персоналним подацима.

Страдале особе потичу са територије читаве Југославије, највише их је са територије тадашње Независне Државе Хрватске. Са територије Хрватске потиче 2.506 што је 51.2% страдалих, затим из Босне и Херцеговине 2.093 или 42.8%, Срема 160 или 3.3%, док остали потичу из Србије, без Срема 88, са територије Словеније 33, из Црне Горе 13, из Македоније једна особа.

Од регионалних области највише су страдале оне које су се налазиле најближе јасеновачком логору и које су биле настањене већинским српским живљем. Босанска Крајина је изгубила 1.703 особе што је 34.8% од свих побијених у том периоду или чак 81,4% од страдалих из Босне и Херцеговине.

Славонија је остала без 1.019 становника што је 20.8% страдалих у Јасеновцу и 40.7% страдалих из Хрватске. Знатан број побијених логораша потиче са Баније (891 што је 18.2% од укупног броја страдалих у концентрационом логору у поменутом периоду и чак 35.6% страдалих логораша са територије Хрватске).

Осталих осам области су страдале у знатно мањем броју у поменутом периоду, Источна Босна свега 177, Херцеговина 131, Средња Босна 59, Северозападна Хрватска 267, Лика 119,

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 107

Далмација 112, Кордун 48, Горски Котар са Хрватским Приморјем са 33 страдала у поментом периоду.

Гледано по месецима, систем концлогора најактивнији је био у јуну када је убијено 1.079 логораша (22.1% од свих убијених у поменутом периоду), затим у новембру када је страдало 1.076 што је такође 22.1%, у октобру у коме је живот изгубило 1.010 или 20.7%, септембру 862 или 17.6% док је остало четири месеца број побијених логораша знатно мањи, (август - 281 или 5.7%, април - 210 или 4.3%, мај - 206 или 4.2%, јули - 168 или 3.4%). Приметно је да су највећа страдања била последња два месеца управе Динка Шакића, када је побијено 2.086 логораша или 42.7% од свих страдалих током његове управе.

Најмонструознији злочин у систему логора Јасеновац у периоду од 1. априла до 30. новембра 1944. године почињен је над децом.

У периоду Шакићеве команде над логором убијено је 963 малишана, од једног дана старости па до 14 година .

Страдала деца чине 19.7% од свих страдалих у логору у поменутом периоду, значи у времену Шакићеве команде. Приметно је да је највећи број малишана, њих 686 или чак 71.2% побијено у последња три месеца Шакићеве команде, у септембру 152, у октобру 141 и у новембру 393 малишана. Увид у националну структуру страдалих логораша даје много потпунију слику геноцидног деловања у НДХ.

Далеко највећу групу страдалих логораша у периоду у којем истражујемо чине Срби са 3.407 убијених особа што је 69.6% од свих побијених у време управе Динка Шакића над логором. Побијени Срби потичу највећим делом са територије НДХ и то из Хрватске 1.889 или 55.4%, из Босне и Херцеговине потиче 1.289 или 37.8%. Највише страдалих је из суседних области, тако да је Босанска Крајина изгубила 998 особа српске националности што је 77.4 % од страдалих Срба из Босне и Херцеговине, Славонија је остала без 838 припадника српске националности или 44.4%.

По броју страдалих, Србе следе Хрвати којих је страдало 567 или 11.6% у периоду који истражујемо, затим Роми са 522 или 10.7% и Муслимани са 150 страдалих.

Треба напоменути да је већина Јевреја у логору Јасеновца страдала у периоду 1941. и 1942. године, тако да је поменути број од 150 за овај период о коме говоримо од априла до новембра сасвим реалан.

Структура страдалих показује су у логору изгубили живот 2.893 мушкараца и 1.899 жена, што указује на велику

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 108

смртност жена које чине за Босну нпр. 35.1% броја страдалих, док за Хрватску број страдалих жена 45.6%, дакле изузетно велики проценат.

Сви ти подаци и оне које још имамо, али због времена нисам у стању да вам презентујем, указују да је у логору у поменутих осам месеци страдало 4.892 особе и у шест месеци како је то тврђено на суђењу да је Шакић од априла до новембра страдало 3.606 особа, показује да се никако не ради о сабирном и радном логору како је био званични назив тог логора још од новембра 1941. године сходно Павелићевој наредби, већ се ради о класичном примеру концентрационог логора рађеног по угледима на немачке концлогоре.

Хвала.

Драгоје Лукић

Приказ књиге - "Били су само деца, Јасеновац - гробница 19.432 девојчице и дечака"

Поштована господо, драги пријатељи,

Молим вас да ми опростите ако у овом краћем осврту не нађем праве речи којима бих успео да представим ову болну тему о масовном уништењу дечијих живота у систему усташких логора Јасеновац. Јер, није лако описати апсурд. Поготово ако је реч о једном од највећих у историји људске цивилизације.

Пишући извјештај председнику Труману 1946. године, главни тужилац САД-а, судија Роберт Џексон на процесу нацистичким злочинцима у Нирнбергу, био је у великој дилеми: како ставити на хартију нешто што је људски непојмљиво и што граничи са разумом цивилизованог човека.

Има срећних народа које је рат заобилазио стотинама година они су у миру градили свој живот и богатство људске среће. Тако у нас није било.

На овим просторима једна крвопролића сустизала су друга. Ми смо, поред осталог, имали Јасеновац са највећом дечијом гробницом у овом делу света .

Упркос напора који су уложени, књига "Били су само деца - Јасеновац - гробница 19.432 девојчица и дечака" није стигла на овај цењени скуп. Реч је о књизи у два дела где претентирана грађа (аутентичне фотографије, сведочанства и

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 109

пописник са потпуном идентификацијом имена 19.432 малих талаца чији су животи угашени у јасеновачким логорима) даје општи приказ најмонстуознијег злочина какав није упамћен у повести овог географског простора. Припрема овако обимног садржаја и посебно графичка опрема, није могла да се обави у релативно кратком року. Књига ће ускоро изаћи из штампе.

За учеснике Друге међународне конференције о Јасеновцу уместо књиге "Били су само деца" постављена је изложба фото документације из књиге у Галерији ликовних уметности у Бањалуци.

.Можда ће ова језива збирка сведочанстава и имена најмлађих жртава усташког безумља помоћи и другим људима да схвате шта се то догодило. И да се не заборави. Не ради мржње према другим народима, него ради љубави према човеку и овим невиним жртвама којима је ускраћена прилика да кажу своју истину.

Иако модерно право изричито забрањује сваку кривичну санкцију према малолтеним лицима која нису навршила 14 година, усташки геноцид досеже свој врхунац управо у уништавању и однарођавању деце осуђених народа млађе од 14 година.

Деца, продужење људске врсте, украс света у Павелићевој држави била поштеђена уништавања ако су била Срби, Јевреји и Роми. Јер, чистахрватска држава могла је бити само држава Хрвата.

Међу онима који су на све начине покушали да минимизирају злочине у систему усташког логора Јасеновац, истакнуто место заузима др Фрањо Туђман са својом књигом "Беспућа повијесне збиљности". На 316. страници, између осталог он каже: "Промицатељи јасеновачког мита устрају на томе да је јасеновачки логор био организован са изричитом сврхом ликвидације свих заточеника те да су се у њему свакодневно вршили покољи на стотине па и тисуће Срба, Жидова, Цигана. А истина је да је логор био организован као радни логор са мноштвом пољодјелских и творничко-обртних радних јединица.

У логор су појединачно, а понајвише у мањим скупинама од по неколико десетака или стотина допремане тисуће, па и десеци тисућа несретних људи, али и отпуштане и отпремане у разне логоре и на рад у Њемачку".

И даље Туђман констатује: "У јасеновачком логору стварно је страдало неколико, вјероватно три до четири десетка тисућа заточеника. Понајвише Цигана па Жидова и Срба, а

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 110

и Хрвата. Увјерен сам да се и тај број може и точно утврдити осим можда за Цигане", закључује Туђман, који у својој обимној књизи не спомиње децу, управо њихови агонију управо на јасеновачком стратишту.

Под заштитом нацистичке Немачке и њених савезника 10. априла 1941. године проглашена је Независна Држава Хрватска, која је захватала површину од око 102.000 км^2.

На тој територији живело је око 6.300.000 становника. Српско становништво је сачињавало више од трећине.

Када је реч о дечјим жртвама које су поименично, после више од пола века, први пут уписане у књигу повесницу у НДХ су од априла 1941. године до маја 1945, године животе изгубила 74.762 детета млађа од 14 година. Међу њима је идентификовано 14.528 малишана који су у књиге погинулих уписани као жртве рата.

Над 60.234 деце извршен је најтежи облик геноцида. Убијено је и на друге начине уморено 32.054 дечака и 28.012 девојчица. За 168 малишана није било могуће утврдити пол. Највише је убијено српске деце - 42.791, за 273 дечје жртве није било могуће утврдити националну припадност.

Животи 36.730 дечака и девојчица угашени су на 1.398 места и стратишта Хрватске, Босне и Херцеговине и Срема областима које су сачињавале НДХ. По масовности, броју идентификованих жртава и монструозним усташким злочинима, издвајају се подручја гдје су претежно живели Срби. То су пре свега Кордун, Лика, Банија, Славонија, Босанска крајина, источна Босна и Херцеговина .

У немачким, италијанским и усташким сабирним и концентрационим логорима и посебно логорима за децу уморено је 23.504 малишана од којих је само јасеновачко стратиште прогутало 19.432 дечја живота.

Дакле, од 23. августа 1941. до 22. априла 1945. године на стратиштима јасеновачких логора усташе су убиле и на други начин умориле 19.432 деце. У заједничке гробнице покопано је 10.268 дечака и 9.128 дјевојчица, за 36 малишана није било могуће утврдити пол. Најмлађе жртве система логора Јасеновац биле су у пеленама, а најстарије су имале 14 година.

Њихови животи угашени су на логорским стратиштима која су се простирала на 210 км^2.

Подаци до којих сам до сада дошао показују да је на јасеновачким стратиштима уморено највише српске деце 11.888, затим ромске 5.469 и јеврејске 1.911. Међу убијеном дјецом идентификована су и 132 Хрвата и 17 Муслимана.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 111

За 15 дечака и дјевојчица није утврђена национална припадност. На ово стратиште деца су са својим родитељима допремана разним транспортним средствима, а из славонских и козарачких села она су гоњена у дугим пешачким колонама. Мали јасеновачки таоци допремани су на ово губилиште из 1.107 места Павелићеве Независне Државе Хрватске.

Ако дечје жртве у Јасеновцу погледамо по регионалним областима онда је са територије Хрватске овде уморено 10.064 малишана, највише са подручја Баније, Кордуна, Славоније. Из Босне и Херцеговине, која је била у саставу НДХ, на стратиштима јасеновачких логора животе је изгубило 8.030 малишана. Највише је уморено деце из Босанске Крајине 6.130, међу којима је 5.877 дечака и девојчица са подручја Козаре.

Срез Босанска Градишка држи примат по броју деце убијене у Јасеновцу - 3.689. Највише су страдала деца из села Подградци и Турјак, прво има 450 жртава, а друго 349 дечијих жртава.

У Јасеновцу су уморена 1.102 малишана из Срема и 236 дечака и девојчица чија су места рођења била изван територије НДХ.

Просечна старост малишана чији су животи угашени у јасеновачким логорима била је седам година и три месеца.

Посматрано по годинама уништавања дечјих живота у систему логора Јасеновац изгледа овако:

За четири месеца, од оснивања логора до краја 1941. убијено је 1.686 малишана. За млади нараштај најпогубнија је била 1942. година када су усташе на разне начине уморile 15.657 дечака и девојчица. У Јасеновцу 1943. уморено је 556 малишана, а у 1944. години угашени су животи 1.202 мала таоца. Деца су убијана у Јасеновцу и 1945. године. Живот 331 дечака и девојчице угашен је у последњим данима јасеновачке агоније.

У књизи "Били су само деца" регистар дечака и девојчица убијених и на друге начине уморених на стратиштима усташког логора Јасеновац сређен је по личним подацима: презимену и имену, имену оца, години и месту рођења, националној припадности, години смрти и месту страдања. Овај попис деце - жртава такође је сложен по местима рођења у републикама, покрајинама, регијама, општинама и селима, према територијалној подели Југославије из 1964. године.

Од масовног усташког злочина над децом прошло је више од пола века. Веровало се да се такво зло више никада не може и не сме поновити.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 112

Били смо убеђени да су дечје жртве највећа могућа опомена, Рубикон преко кога се не може прећи.

Данас, на почетку трећег миленијума, после крвавог распада претходне Југославије, поставља се питање - зашто су пале толике дечје жртве. Некад је свака жртва имала своје оправдање. Ако је само у Јасеновцу убијено 19.432 детета - а јесте - зашто те жртве нису биле кадре да буду та велика опомена и препрека новом крвопролићу у коме ће највећи данак опет платити деца. Као што знамо, уместо пијетета, трговци смрти почели су да лицитирају, омаловажавају и скрнаве дечје жртве. Да апсурд буде већи, у том прљавом послу активно учешће узели су и неки преживели джелати деце логораша.

Др Милан Булајић

Захваљујем се Драгоју Лукићу и обећавам да ћемо читати његову другу или трећу књигу, која само што није изашла.

Има реч др Новица Војиновић, који ће да говори о умањивању броја жртава Јасеновца и тврдњи да су у њему страдали Хрвати.

Др Новица Војиновић

Од када сам 11. августа 1941. године побјегао са јаме у Херцеговини у коју је бачено 234 чељади што из мог села и 24 из моје фамилије, и два рођена брата, па до данас, размишљам зашто нас убијају без разлога, зашто нас убијају кад нисмо криви.

До одговора на то питање још нисам стигао, а педесет година предајем националну историју у три гимназије: мостарској, столачкој и задарској и на четири универзитета: у Београду, Нишу, Подгорици, Српском Сарајеву - Пале и Бијељина.

Прије двије године сам објавио књигу "Хиљадугодишњи геноцид Ватикана над православним народима", насталу на основу мојих изучавања. Укључио сам и онај познати план 1918. године када је комунизам завладао словенским земљама, Русијом 1918. године и Србијом 1941. године., план који се зове "Источна њива", па ватикански план католичења православне Русије и православне Србије као најјачих држава. Са главе папа туче у главу.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 113

Наслов моје књиге рекао је предсједавајући "Умањивање жртава Јасеновца".

Прво - ја сам из Крлежине енциклопедије вадио сљедеће податке: 23. априла је извршена провала - није истина него 22. Побјегло је 33 у једној групи, а три из Кожаре - није истина, 1.000 је људи покушало да бјежи, 400 се спасило. Дакле, лажу. Има разлог зашто лажу.

У Југословенској енциклопедији пише: "Убијани су само Срби и Јевреји"., није истина - убијани су Роми и др.

У енциклопедији Југославије не пише ништа, не пише ни једна нација која је убијана, само каже 700.000 и. право да вам кажем, и чудим се да је Крлежа написао 700.000 кад наш Глиша каже само 100.000 и то научник из Србије. Крлежа је, као што знате, идеолог усташтва - један од идеолога.

Што се тиче умањивања жртава, има један податак из 1942. године. Када је из талијанске штампе сазнао о усташким злочинима, амерички предсједник је од своје обавјештајне службе затражио тачне податке. Она га је у априлу 1942. године обавијестила о 750.000 убијених Срба: 650.000 су убили хрватске усташе, 10.000 Шиптари, 6.000 Бугари, 6.000 Мађари. Од тога Мађари су 4.000 Срба и Јевреја живе 7. јануара гурнули под лед у Дунав.

То наши несрећни историчари нису смјели да напишу до уназад три године. Несмију. Неко је рекао, о табуу савјести. Не, то је табуу хапса. Ако сте живјели у Титово вријеме, за једну ријеч није вас било више. Није то био хапс, нећете живи доћи до хапса. Они који то не памте не знају шта значи злочиначка диктатура једног насилника, силеције, протуве свјетске за коју ни данас нико не зна како јој је име.

Молим вас лијепо, 1943. године је била група крајишких бригада која је хтјела да ослободи Јасеновац, Броз је образложио да се то није могло - вода с једне и три стране утврде итд. Није тачно! Био је договор са папом да се не заузима Јасеновац и да се усташе преводе из фашистичког у антифашистички табор.

Само три мјесеца послије тога Врховни штаб партизанске војске издао је налог: "Павелићева војска има право да пређе у партизане са чиновима, са ратним стажом и са свим." 350.000 домобрана и усташа је за двије године дошло у партизане и они су касније, господо, преузели власт.

Власт у Југославији и кључне позиције су држали људи који су дошли из фашистичких формација.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 114

Ја ћу вам рећи - у мојој Чапљини двадесет година био је предсједник општине Јозо Јелчин, који је мене лично спроводио на јаму.

Генерал-пуковник Омер Мрган, прослављени јунак Херцеговине, лично је мене и моја два брата спроводио на јаму на Биволье брдо, а он је са Биволјег брда носилац споменице. Абдурахман Амета, брат Алије Наметка, усташа, био је директор гимназије у Чапљини; Мирко Праљак, отац генерала Праљка, сада Туђмановог, био је шеф у Чапљини, бацао је српску дјецу у јаму на Дабру. Ја их знам све лично. Ти људи су преузели власт и ти нису дали ни документе, ни јасеновачке жртве. Зашто би говорили о јасеновачким жртвама када су то они радили? Зашто бих ја о свом злочину говорио? Зашто бих истраживао документе о свом злочину, зашто бих сад организовао институте да тражимо документ?

У Чапљини сам познавао Рафу Крешића, који је био у чети за ликвидацију у Јасеновцу. Његов рођени брат Андрија узео је из логора, гдје смо били ухапшени, моју сестру Данку, оженио је. Три године је био с њом. Родила му је ћерку и 1944. године послао у Јасеновац.

Данка, моја сестра од тетке, са кћерком од усташе страдала је у Јасеновцу, послао ју је муж. Према томе, питање ме мало запрепастило. Свидио ми се проф. из Италије Marco Aurelio Rivelli и проф. др Bernard Klein...

Често говорим негдје на симпозијима, а више ме и не позивају нигдје, кажу: "Пусти Новицу, направиће дар-мар на скуповима, шта год он каже ми то не можемо прихватити". Наравно да не могу, хоће да чују мало фотељице, мало катедре, мало плате, мало стана, ћути не таласај. Најљепше је; не таласај.

Страдање Хрвата у Јасеновцу, вјерујем да је било партизана, патриота свих нација не само Хрвата, али је јасеновачки логор и сваки логор у усташкој држави и сваки логор у фашистичком систему у Европи створен само због Јевреја у Европи, у Југославији само ради Срба, само ради Јевреја и само ради Рома. И то је број један.

Лознице, мог села више нема, било нас је 180-еро, 12-еро нас је остало, село је брисано, припојено је све у Клепце. Што сам ја из Клепаца? Нисам, из Лознице сам.

Осамдесет двоје жена и дјеце убијено је у Јасеновцу - и моја рођена мајка. Сви они прије тога су покатоличени и воде се у жупном уреду у Чапљини као католици.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 115

Већина Срба из Херцеговине, који су дошли у Јасеновац, имам њихов попис, покатоличени су. И ја сам тада покатоличен тада. Никада југословенска скупштина није поништила то католичење, никада Броз није наредио да југословенска скупштина поништи насилно превођење за вријеме рата.

Како смо покатоличени: у јуну су на Видовдан многи поклани. Оно што је остало, рекли су: вратите се кући, примите католичку вјеру, остаћете живи. Људи су повјеровали. А онда - коначни покољ.

Тако је су у Пребиловцима убијено 860, мојих 230. Пет - шест српских села око Чапљине, доље око Неретве, је затрто. Тамо више нема Срба и ако има морали су да пређу на католичку вјеру.

У реферату сам назначио да 52, од тога двадесетеро дјеце млађих од пет година. Све су то моји рођаци. Међу њима је и Данка и њена кћерка, и моја мајка и Тохољи...

Тохољи су моји кумови, а стари Вукашин мој кум, заклан је исте ноћи са мојом мајком. Тад се Жире Фријановић такмичио ко ће више. Њих тројица су се опкладили ко ће највише људи поклати. Кад је комадао овог старог, нагонећи га да каже: "Живио Анте Павелић!", он му је хладнокрвно рекао: "Ради ти, дијете, свој посао, а ја ти нећу говорити живио Анте Павелић."

И он га је раскомадао. Али и он је изгледа био Херцеговац, то Недо Зец пише. Дошао је на лијечење код њега, полудио је и изгледа је након мјесец дана тим истим ножем заклао себе самог, јер момак од 21 годину не може да изржи да коље.

Папа од 1303. године има тезу о четири правила за уништење шизме, тј. буба-шваба у хришћанству. Ми православни смо за њих шизматици, отпадници, невјерници које треба уништити и нема спаса католичанству док се нас не уништи.

1. **ПРАВИЛО**: сједињење несједињених, тј. припајање православних католицима. Не знам шта ове наше владике разговарају са кардиналом у Сарајеву. Све се бојим превариће их, јер нас је Папа преварио сто пута,

2. **ПРАВИЛО**: изван римокатоличке цркве нема спаса,

3. **ПРАВИЛО:** грчка православна црква није црква, није вјера,

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 116

то је нека секта коју треба елиминисати да бисмо ми били мирни,

4. **ПРАВИЛО**: бришите и памћење да су православни икада и постојали.

И на крају, Папа каже да треба да буде само једно стадо - католици и један пастир, римски Папа.

Према томе, теорија о шизми је главни узрок и Јасеновца. Јасеновац је у систему уништења православља, то је систем, како кад испадне историјски.

Према томе, систем логора, систем убијања, систем католичења, систем дефинитивног уништавања православља уопште, то је Јасеновац, то је само један шараф у папском механизму.

Неће Папа доћи у Јасеновац да се поклони. Он је наградио Степинца кардиналским шеширом, као што је наш предсједник рекао, зато што је у његово вријеме милион Срба убијено, а он сам је поднио Папи извјештај 1943. године: 400.000 православних сам превео у католичку вјеру.

Надбискуп Степинац је, кад је ишао са Павелићем и цијелом његовом свитом 18. маја код Папе римскога и кад је дошао градоначелник Загреба Вернер у одијелу усташког пуковника, дао бројанице Павелићу и рекао да наставе. Кардинал Тисеран му је предао рјешење Папе за католичење.

Хвала.

Јован Мирковић

Злочини геноцида: Етеровић Мирко

Поштовано предсједништво,

Говорићу о једном конкретном злочину, односно злочинцу.

Прво да кажем да се у Независној Држави Хрватској проводио организовани, програмирани терор против становништва темељен на верској, расној, идеолошкој искључивости са свим елементима злочина против човјечности, не само ратног злочина и злочина против цивилног становништва већ и злочина геноцида што је видљи-

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 117

во када се успореди пракса усташког покрета са дефиницијама геноцида по свим елементима.

Да се ради не само о организованом терору и насилној конверзији католичења православног становништва, већ и планираном геноциду, потврђује извјештај италијанске војне обавјештајне службе која је открила налог ГУС-а, главног усташког стана локалних усташких снага да се на подручју које је требала да реокупира италијанска војска масакрира православно становништво и насели католичке и муслиманске породице. Тај документат, иначе, доноси италијански историчар Oddone Talpo. Усташе, према њему желе: "Све Србе једном заувијек да одстране путем истребљења."

Многи од злочинаца су под окриљем Ватикана "пацовским каналима" нашли уточиште и нису одговарали за почињене злочине. Поменимо само Павелића, Лубурића и низ других.

У Загребу је 1986. године одржано суђење усташком министру унутрашњих послова Андрији Артуковићу, прошле године је Динку Шакићу, а његова супруга, Нада Лубурић - Шакић није ни изведена на суд. Војница је умјесто извођења на суд био чак предложен да представља Републику Хрватску као амбасадор.

Прошле године у штампи се појавило име о којем желим изнијети неке чињенице. Ради се о Мирку Етеровићу, кога је Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, прогласила ратним злочинцем.

Етеровић се конкретно терети за хапшење, злостављање, отпремање у логоре и пљачку жртава (наведени у приложеном списку под а) и под б)), хапшење и депортовање 109 лица према прилогу б) и треће - терор и прогон антифашиста које је као логорник у Супетру и одјелни управитељ усташких постројби у главном усташком стану у Загребу.

Већ првог дана по успостављању Независне Државе Хрватске (НДХ) 10. априла 1941. године, гимназијски професор у Мирко Етеровић појављује се као један од главних функционера усташког стожера, а по неким свједочењима и као главни повјереник централне усташке власти у Новој Градишци, те заједно са стожерником Лукачом Миланом и осталима организује и проводи хапшења по претходно сачињеним списковима истакнутих Срба , 57 лица од чега седморо дјеце и 13 жена.

То се дешава у ноћи 10/11. април, првог дана постојања НДХ-а, похапшена је ова група, а обзиром да су сви

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 118

припадници исте националне групе и исте верске групе, може се само говорити о примјерима геноцида.

Од ове групе ухапшених Срба, двојица су убијена у котарском затвору, па су накнадно обешени у ћелијама као да се ради о самоубиству, док су остали, након пребијања и малтретирања пребачени 6. маја из котарског затвора одлуком усташког стожера и котарског предстојника у казниону у Старој Градишци.

Усташко руководство, у коме је и Етеровић, организују пљачку и уцене и изнуђује од ухапшених да им дају даровне уговоре којима своју имовину поклањају НДХ. Вриједност је око 19 милиона предратних динара.

После напада Њемачке на Совјетски Савез 22. јуна заточеници из Нове Градишке у казниоици Стара Градишка су изузети испод управе казнионице па се налазе под директном управом стожерника и великог жупана, што потврђује тезу да казниона у Старој Градишки и прије формалног претварања у концентрациони логор 1941. године de facto то постаје од 10. априла, односно 6. маја, односно 22. јуна 1941. године.

Од наведене групе ухапшених 10/11. априла у организацији и проведби Етеровића, чија су имена у проложеној одлуци, два лица су убијена у затвору, 12 их је убијено у логору Јасеновац, а остали су касније депортовани у Србију.

У другој тачки ове одлуке говори се о хапшењу 109 лица која су отпремљена у логор Цапраг одакле су марванским вагонима депортовани у Србију, међу њима и парох Милош Димић. Низ свједока говори о делатности Етеровића, међу њима: Петрић Ђуро, који је полагао присегу код њега, Зец Вељко, Марковић Рајко, Трнинић Мирко, Милош Димић итд.

Етеровић одлази на Брач и ту постаје логорник. Према "Војном вјеснику" унапређиван је у заставника и резервног сатника усташке војнице и одликован је од Поглавника редом за заслуге првог ступња. Побегао је у Аргентину.

Земаљска комисија Хрватске утврдила је да злочини које је починио Етеровић имају битна обиљежја ратних злочина из чл. 23, 46 и 42 и 47 хашког регламана из године 1907. чл. 2. Закона бр. 10. Савезничког контролног савјета из Берлина и чл. 3. тачке 3. југословенског Кривичног закона из 1945. године. Прогласила га је за ратног злочинца који мора да одговара пред судом.

Земаљска комисија донела је ту одлуку 1946. године, а након мјесец дана Државна комисија је ту одлуку потврдила. Етеровић је емигрирао у Аргентину 1947. године.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 119

У Архиву Југославије, у Фонду Државне комисије постоје белешке да је тражено издавање преко Министарства иностраних послова дипломатским путем изручење од Аргентине.

Прошле године у штампи се могло прочитати: ("Новости" и "Политика" из Београда, "Јутарњи лист", "Глобус", "Вечерњи лист" из Загреба, "Нови лист" из Ријеке) да Аргентина хоће изручити Етеровића, односно протерати га, даље да је Етеровић негирао умешаност у злочине, да је Етеровић нестао, и коначно да се Етеровић као хрватски држављанин налази у Загребу, где је допутовао редовном авионском линијом. Након тога се о њему ништа није чуло.

На основу изнесеног, према Одлуци Земаљске комисије и изјавама сведока, видљиво је да има довољно елемената да се Етеровић гони за ратне злочине, а када се ради о дјеловању у Новој Градишки и за злочине геноцида.

Конференција о Јасеновцу је мјесто одакле треба иницирати правосудне органе свих држава на просторима бивше Југославије да предузму потребне радње, не само за Етеровића, већ и за Ројницу, за Наду Шакић поново и друге.

Хвала.

Марко Ручнов

Номенклатура усташког зла у јасеновачком логорском систему

Поштовано предсједништво, даме и господо,

Речена је тема "Номенклатура усташког зла у јасеновачком логорском систему".

Хтео бих нешто о теми, овдје се причало малопре о једном несвршеном математичару, ја би нешто рекао са фона дипломираног математичара са загребачког Свеучилишта, због неких прича овде, да морамо "радити на фону знаности."

Малопре је мој пријатељ говорио о логорнику Мирку Етеровићу, професору латинског у новоградишкој Гимназији. Против њега је прекинут поступак гоњења и он је у герентолошком центру "Пешченица". Тамо је примљен и користи њихове услуге и чека да се отклоне "неоправдане оптужбе против његовог народа" у смислу усташког клеонацизма и злочина који је тај државотворни покрет по дефиницији носио са собом.

Младом Цветковићу да кажем да је Динко Шакић иначе

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 120

био сатник, натпоручник је био кад је командовао логором "Три Циглане". Не бих хтео да говорим о бројкама, јер прича о бројкама је наметнута од самог почетка. Бројања није било у мојим истраживањима. Сад сам завршио са једном књигом и која се ускоро појављује, и зове се "Зашто Јасеновац". Већи део је управо номенклатура усташког зла, дакле персонални састав, именослов, абецедари: отприлике нешто мање од 3.000 имена са конкретним портретима међу којима је и речени проф. латинског Етеровић, који у овим позним данима каже да су његове руке чисте, као што је и Нада Шакић - Тамбић - Лубурић, Есперанса или како се све зове.

Кад је чула да ће њен муж сатник Динко Љубомир Шакић бити изручен од аргентинских власти рекла је да је невин као новорођенче агенцији Ројтерс, дакле то су готово литералне чињенице. Као нека врста литературе апсурда.

Хтео бих да укажем само на неке податке који се појављују у мојој књизи, а реферат ћу да приложим.

У склопу тих портрета 3.000 високих усташких дужносника, али и чарапкара и војничара, многи их памте ликом и именом. Наш драги Љубо Михајловић се сјећа једног усташе који је возио камион "Саурер" и сваком логорашу који му се није свиђао избијао зубе ударцима чекића.

Кроз тај низ портрета успио сам да инсистирам и да испитам институт замене логораша. То је позната чињеница, и у склопу она два пролећа од 10. травња до 22. травња 1941. до 22. травња 1945. године. Између та два пролећа извршена је измена од 800 до 1.000 логораша. То је аргументовано са конкретним чињеницама у духу модерне знаности и западне еуропске цивилизације.

Дакле, било би занимљиво размотрити састав 800 до 1.000 замењених логораша. Славонски партизани су имали 90 и нешто процената Срба у својим редовима, али проценат Срба у замењеним логорашима управо је обрнут, негде 7-8% .

У склопу јасеновачког логорског система, којег ја проширујем до сајмишта у Земуну, јер је оно задњих месеци функционисало под управом јасеновачких логора. У склопу тог система је и Крушчица код Травника, која је у трећој држави ако се не варам, а спада у неки мали увод у јасеновачки бестијаријум. Као дан почетка функционисања тог мега-смртишта, али и мега-радилишта, спомиње се 21. август.

Слажем се да су рад и радни логори функционисали у том смислу у овом систему, али је рад био један од средстава убијања.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 121

Заточеник је морао дебело да заради да би умро у најтежим мукама. То је посувраћено, али је то факат.

У послијератним пописима, закључно са 1964. годином, у Градини се спомиње свега, нећете веровати - 128 жртава од којих се шест води као нестало. То такође третирам као литературу апсурда.

Занимљива ствар је колико има злочинаца у усташким униформама који су уписани као жртве фашистичког терора. Та алхемија је позната и ових посљедњих година овог већ исцурелог века.

Дакле, један самозатајни истраживач, Петар Зинајић, није могао да дође овамо. Њега су девастирали у склопу америчко-немачких напора 1995. године итд. (Кордун, Банија, Лика) у смислу увођења демократије. Он је нашао списак од 102 усташка злочинца са одлукама, који су промакнути у жртве фашистичког терора, факат, није мит.

И да кажем нешто што ме престравило. Прочитао сам све што је писало и што је третирало и што је говорило о овом логорском систему укључујући томове бр. 4. и бр. 5, Зборник докумената НОР-а. Том 4. и 5. третира Хрватску и БиХ, бившу и садашњу. Најређа реч у та два тома, ко не вјерује нека провери, је Јасеновац, међутим није тачно да партизани нису говорили о Јасеновцу. На њиховим састанцима се говорило о тој рани, Ћаница Опачић је страшну песму написао "Јасеновац четрдесет седме" и заглавио на Голом отоку.

Његов командант дивизије је рекао: "Време је да се напада та страшна творница смрти" и други дан је командант дивизије нађен мртав. Каже: "Тамо се нешто шушка, уби га позната пушка". Не би хтео да у то улазим.

Ћаница Опачић је тек због песме о Јасеновцу, што би рекао др Војновић, завршио на Голом отоку. Због песме. Нећу више ништа да кажем.

У овој књизи ће се наћи много тога што је потпуно затрављено и заборављено, како су се третирали у јасеновачком црном архипелагу припадници југословенске војске у отаџбини, заробљени војници и официри краљевске војске. То је раније било стравично сазнање за које ја, рецимо, нисам знао.

О томе постоји дивна књига: "Путеви и нестајање Синише Михајловића", који је прошао од Охрида до Солунског залива, па преко тога кроз Србију, заробљен од Немаца, па Јасеновац - Стара Градишка, и онда логори у Норвешкој. То је требало прочитати и човек више није исти.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 122

Дакле, постоје документи, постоје факти, међутим до сада је било нешто сасвим друго. Постоји дискрепанца између присутних докумената и факата и избора тих докумената и факата. У то сам се лично уверио консултујући обилну литературу о овој теми.

Хвала вам.

Мр Младенко Кумовић

Страдање Сремаца у Јасеновцу:

Аутор сам изложбе која се помињала о Јасеновцу у Њујорку, радио ју је Музеј Војводине и долазим у име Музеја Војводине на ову Конференцију.

За разлику од неких крајева о којима се данас доста говорило, на подручју Војводине су се веома рано формирале стручне институције које су прикупљале архивски материјал и музејски као и друге изворе, већ 50-тих година да би већ 60-тих година почели и проучавати тај материјал.

Забрана о којима је било овдје говора, колико ја знам, тамо није било. Чак ни у периоду од када ја радим (20 година) није било ни једног документа који је био забрањен за коришћење или публиковање.

Мој реферат се односи на страдале у Срему током Другог светског рата.

Према нашим извештајима и картотеци, када је реч о бројкама, у Војводини је током Другог светског рата страдало око 40.000, од тога у Срему 21.000, значи половица од тих страдалих се односи на Срем конкретно 21.597 житеља, од тога по имену и презимену 9.644 убијено је у логору Јасеновац.

Овде имамо карту (само ћемо је прокоментарисати) из које се види НДХ, ту се види на крајњем десном делу карте да су два среза у почетку Земунски и Старопазовачки били под управом Немаца.

Иначе, цео Срем је био под управом НДХ. Остала два подручја, која данас захвата Војводина, као што знате у току Другог светског рата Бачка је припадала Мађарској - фашистичкој, а Банат су држали Немци. Дакле, сама ова бројка о 21.000 страдалих на територији Срема, која је прилично слична територији друге две јединице говори да је у Срему, који је био под власти усташа дупло више страдало него нпр. у Бачкој или у Банату где су управу држали Немци.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 123

Захваљујући Немцима, зато и показујем ову карту, у Срему је иначе страдало мање становништва, јер су усташе зазирале од Немаца, прибојавајући се да им не приговоре на тим злочинима које су чинили у осталим крајевима и због тога су били далеко учтивији, да тако кажем, бар у почетку, нарочито према српском становништву.

Док је јеврејско становништво одмах на почетку рата већ 1941. године скоро потпуно истребљено са подручја Срема, наравно ту су имали и дозволу Немаца. Имамо конкретне податке да је у Срему пре рата било 2.223 припадника јеврејске народносне групе, од тога само 199 је остало после Друго светског рата.

Подручје данашњег Срема је било под тзв. управом Велике жупе чије је седиште било у Вуковару и захватани су и срезови и Винковци и Жупања, тако да се ови подаци односе на то подручје и Западног и Источног Срема.

Врло сличну судбину су доживели и Роми, Цигани који су одмах 1941. године, а нарочито почетком 1942. године, масовно похапшени и одведени у логор. Скоро сви су убијени у Јасеновцу.

У реферату се наводе и неки детаљи са рецимо хапшења и одвођења у Јасеновац Рома из околине Шида.

Највеће страдање становништва у Срему почиње у августу 1942. године када тамо почиње специјална полицијска акција коју је предводио Виктор Томић и коју су потакли и Немци. Од тада почиње систематско истребљивање становништва Срема, српског становништва са подручја Срема.

То је проглас који је упутио народу одмах приликом свог доласка, практично од 10. августа почиње свакодневно хапшење и убијање људи.

Изабрао сам само неколико прогласа које су после тога усташе објавиле. Бацали из авиона и лепили да би заплашили становништво. То су осуде, имамо их две, видећете, али таквих осуда има на десетине.

Људи су довођени из различитих крајева, махом са оптужбом да су учествовали у комунистичким заверама; по преком суду су одмах осуђивани и убијани на подручју Вуковара које се зове Дудик.

Видећете и два огласа, понављам било их је више десетина, где се само каже, више није било осуда, појединачног суђења. То су стрељања таоца због, рецимо, једног убијеног усташе или једне диверзије на пругу, узимано је десет талаца и стрељано.

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 124

Видјећете, за сваки од тих догађаја су одабрани људи и стрељано их је по десет, људи, људи који нису ни чули вероватно за оне за које су били осуђени да буду стрељани.

Сва та документа се чувају у Музеју Војводине: сви подаци о 9.644 страдача са подручја Срема у Јасеновцу и 21.597 страдалих на овом подручју Срема се налазе код нас у архивима и рађени су на основу архивских докумената, на основу матичних књига, на основу изјава свједока су у компјутеру.и на жалост они нису дефинитивни, јер сматрамо да још отприлике 10% није идентификовано нити показано.

Ту су и фотографије из Дудика гдје је стрељано сматра се око 6.000 људи, вађен је послије рата, ту је и житни магазин грофа Елца гдје су затварани људи који су довођени са продручја Срема и одатле су транспортовани возовима у Јасеновац.

Прва група већ је кренула у августу. Имамо и неколико конкретних усташких пописа који су послани у Јасеновац. Са тих списакова већина се није вратила. Из неких места по једно или двоје, али већина се уопште никада није вратила.

Хвала.

Лазар Лукајић

Злочини геноцида у селима Дракулић,Шарговац и Мотике 7. фебруара 1942. године

На дан када је проглашена НДХ 10. априла, Анте Павелић пробао је код кројача у Фиренци своје свечано усташко одело у коме ће ући у Загреб у 4 сата ујутро 15. априла из страха да га нико не види. Фратри и усташе почели су да кољу Србе, Јевреје и Цигане одмах после проглашења.

Од средњег века римокатоличка црква (цитирам): налази се у непрекидној офанзиви против православља у нашим крајевима Вељко Ђурић. Ватикан је одмах послао свога представника визитатора апостолског Рамија Марконија о коме је говорио господин Булајић. Политика коју је спроводио Алојзије Степинац морала је бити политика коју је тражио Ватикан. Сви хрватски бискупи (цитирам): "идентификовали су са са усташтвом у спровођењу геноцида над Србима и о свему томе ништа се на овим просторима не може схватити, нити Јасеновац, нити Дракулићи нити друге ствари док се не

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 125

прочита Magnum crimen". "Magnum Crimen" је најобимније дело које је у последњих 100 година објављено у Југославији и има 4,5 милиона словних знакова. То је енциклопедија, пола од онога што смо ми овде говорили.

Никада у историји људског рода и нигде на свету није у једном дану убијено толико мирних становника код својих кућа, на својим праговима као што је то било 7. фебруара 1942. године у Шарговцу, Дракулићу и Мотикама.

Јесте било више жртава у Јасеновцу, Крагујевцу и на другим местима и у ратовима, али никада у саставу своје државе није за један дан побијено, према подацима усташке надзорне службе, 2.370 лица.

Неколико година ја радим на томе да само прикупим сведочења живих људи који су, од њих двадесетеро, по једно остало случајно. О томе сам направио текст од близу 500 страна, не мудровања, не филозофирања, не историје него само живог сведочења. Пре подне је таквих сведока било овде, за пола сата ћемо имати прилике да још двоје - троје слушамо и видимо, па позивам и новинаре и вас све да поразговарате с њима по коју реч.

Њихови су говори снимљени на касетама и могу се слушати тако да је то најаутентичније што се може дати. Немам овдје прилике да сада то цитирам због краткоће времена, али цитирам извјештај који је усташка надзорна служба из Бање Луке под бројем 69/42 послала "11. вељаче заповиједништву усташке надзорне службе на руке Еугена Диде Кватерника", који је био син Славка Кватерника команданта војске, човек који је имао прво обезбеђење за Анту Павелића и шеф његовог личног обезбеђења, дакле најобезбеђенији, најповерљивији човек.

Павелић није дао поверење свог тела било коме него баш Славковом сину, војсковођином сину Кватернику. Надзорна служба као његов непосредни орган из Бања Луке, 11. фебруара, после 2-3 дана, кад су прикупили податке, шаље у Загреб овај радиограм: "У вези в.т. од 9-ог овога, извјештавам: једна сатнија усташке бојне под заповједништвом натпоручника Јосипа Мишула, а тај је из липарске школе у Италији, из Липарског логора, у пратњи жупника фра Вјекослава Филиповића дана 7. вељаче у 4 сата ујутро запосјела је рудник Раковац и убијала крампом 37 радника грко-источњака. Наставила са убијањем крампом и сјекиром грко-источњака мушкараца, жена и дјеце у селима Мотике гдје је убијено око 700 и Дракулић и Шарговац гдје је убијено око 1.500 особа".

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 126

Убијање је завршено истог дана око 14 сати. Од тада па све до данас усташе превозе храну, стоку и покућство побијених у своја складишта. Опширни извештај следи, велики жупан, пуковник Алеман, горњи извјештај точан. Опширан извјештај великом жупану стожерника и овог повјереништва долази куриром".

Сада ја имам тај извештај који је после неколико дана отишао куриром који то све исто опширније говори на 3-4 стране.

Покољ извршен у Шарговцу, Мотикама, број побијених у оба села износи 1.300-1.500.

То извештава усташка надзорна служба, не српски поп, не националиста Србин, већ поверљиви човек документа.

Не морамо веровати ни томе, али у немачком архиву се налази документ, који свако може наћи, који је Хитлеров лични пријатељ Глес Хорстенау послао немачкој Врховној команди. Поред осталог тај извештај Хорстенауа (Васа Казимировић их је нашао у немачким архивима) каже: "У селу Шарговац такође је извршено крвопролиће. Једна сведокиња католкиња саопштава да је само у школи убијено 53 школске дјеце. Својим очима она је видела како су усташе набиле на бајонет једно једногодишње дете и онда испалиле метак у њега".

Хвала.

... НАСТАВАК РАСПРАВЕ НА СТР. 196 (ТЕМА 4)

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 127

6tema2:6tema2.qxd 8.4.2008 16:01 Stranica 128

7posjeta DRAKULICU.qxd 1/23/02 11:23 AM Page 129

ПОСЈЕТА СЕЛУ ДРАКУЛИЋ

8. мај 2000.

7posjeta DRAKULICU.qxd 1/23/02 11:23 AM Page 130

7posjeta DRAKULICU.qxd 1/23/02 11:23 AM Page 131

ПОСЈЕТА СЕЛУ ДРАКУЛИЋ

8. мај 2000.

Теодор Мркоњић - један од потомака преживјелих из овог села, ветеринар у пензији

Истина, има много стратишта у Босни и Херцеговини, а највеће је у Градини, који ми с правом зовемо српски град под земљом. Али нема ни једног мјеста у Српској Републици гдје је у једном дану у осам сати побијено је око 2.300 грађана. Мом оцу су овдје побијена 32 члана најуже породице, а мојој мајци 21. Нажалост, једини сам са ових простора који је завршио факултет.

Данас сам вас слушао и видио сам да је велики број управо професионалних истраживача и имам осјећање велике одговорности док пред вама говорим, јер ми историја није струка и нисам се овим геноцидом професионално бавио.

Почео сам се бавити кад је Југославија пропала јер прије на овом споменику није било ничега, ни звијезде петокраке, ни крста и самоиницијативно сам кренуо од потомка до потомка да сакупим неки динар и уз благослов његовог превасвештенства Владике Јефрема да ово на неки начин уљудимо и то смо урадили тек 7. фебруара 1991. године.

Морам мало историје да вам кажем. 1936. године Павелић и Мусолини су се договорили да НДХ напусти Загреб као главни град и да Бања Луку узме као главни град НДХ-азије. И већ је 1941. године, чим је дошао на власт, довео овдје потпредсједника Владе Куленовића два одјељења Министарства пољопривреде, за ветерину и за шумарство. Био је ред да околину Бања Луке очисти челичном метлом од Срба.

Ово је најсрпскије село - Дракулићи, само су 3-4 куће на путу ка Приједору биле хрватске, а два села Шарговац и

7posjeta DRAKULICU.qxd 1/23/02 11:23 AM Page 132

Мотике била су измијешана и дуго се правио план како да се ово српско језгро ликвидира.

Видите ове долине, видите овај крај - то су били све сељаци који су се бавили мљекарством, носили млијеко у град, били веома мирни грађани, понеко је радио на жељезници, у руднику или на пилани. Тако и ова два суседна села.

Негдје јануара је започета организација ликвидације ових села које су водили Виктор Гутић, стожерник, окружни начелник и жупник Никола Бјелогрлић уз велику сарадњу фратара манастира са Петрићевца.

Негдје 24-25. јануара 1942. године дошла је бојна од 120-130 војника Павелићевог тјелесног здруга - то је гарда, са командантом те бојне, надсатником Јосипом Мисловином. Договор код стожерника био је да се ликвидирају ова села у руднику Срби. Да би то урадили морали су недељу дана раније да побију све псе на овим просторима, да не би својим лавежом узнемирили уснуле сељаке тог јутра. Команда је пала 7. фебруара 1942. године ујутро око 04.15 часова.

Прво су побијени рудари. Ни један метак овдје није испаљен, прије свега да се не узнемирава град, види се колико је близу, и друга ствар да се не узбуне сељани. Затим се кренуло кући Ђурђа Гламочанина гдје је заклано 44 људи. Све је то водио фратар фра Мирослав Филиповић уз велику асистенцију Хрвата из околних кућа који нису ни једним гестом упозорили своје комшије с којима су изузетно добро живјели да ће доћи до покоља. Намјерно употребљавам ријеч покољ јер овдје није испаљен ни један једини метак: тучено је сјекирицом, будаком, крампом, србомлатом, србосијеком итд. Кренули су одоздо да би завршили горе у Мотикама негдје око 13.30 часова.

Свака стопа овог простора је натопљена крвљу. Остало је нешто живих и то специјално у Мотикама. То су дјеца која су се склонила под кревет. Остали су живи и они који су били у ропству, ухапшени од њемачког "Вермахта". Ти су се вратили овдје, основали породице, заборавили и опростили.

Нико није причао о овом стравичном догађају. Комунисти су за љубав лажног братства и јединства ово прећуткивали и нису дозвољавали да се спомене покољ. Признајем да нисам имао храбрости да причам о њему, тек знатно касније се причало. Тек кад се Тито са Брантом

7posjeta DRAKULICU.qxd 1/23/02 11:23 AM Page 133

договорио о репарацијама, онда је почео попис изгинулих грађана ових села.

Нажалост, многи су прескочени јер нико није остао из те куће жив. Презимена: Ожеговић, Савановић, Рађевић итд. су непозната.

Драган Стијаковић

Укратко могу да кажем шта се десило 6. фебруара навечер у девет сати. Дошла су два усташка жандара који су се задржали код нас у кући до један сат послије поноћи, а потом су затражили од мене да их одведем до дућана Ивана Гргића гдје је била њихова стража. То је далеко отприлике 1 км. Кад смо пришли на отприлике 200 м, они су на нас запуцали и рекли су ми да се вратим назад.

Вратио сам се нешто послије један сат послије поноћи. Легао сам. Устао сам око седам сати ујутро када су керови почели да лају и мајка је повикала: "Ево их, усташе!" С обзиром да су ме често тјерали да идем да копам канале (имао сам 16 година) и да рашчишћавам снијег, побојао сам се да ће ме опет узети да идем да чистим снијег. Тог момента сам кроз прозор видио Анту Марића са Силика како иде са усташама, имао је домобранско одијело на себи.

Иду и тјерају мога брата Станоја и брата Јову и станојевог сина Мирка (Мирко је имао 14 година). Тог момента сам се бацио под кревет. Можда послије 5-6 секунди отворила су се врата и ушла су двојица усташа. Један је стао на праг собе. Мајка је стала испред њега, а он је њу пробо ножем. Она је пала, а он ју је прибо ножем у лице.

Затим је ударио снају Јоку која је држала дијете на руци, она је пала, а он је дијете набио на нож, дигао га у ваздух и оно је склизнуло са ножа. Дијете је било око шест месеци старо и пало је поред кревета.

Био сам у шоку и сматрао сам да је та цијела кућа притиснула мене и нисам имао снаге ни да говорим, ни да макнем било којим делом тела.

Трајало је то неколико минута, док је онај зликовац зашао и побио све у соби. Изашао је напоље, остали су само мртви и рањени око мене.

Не знам колико је то трајало, да ли 10 или 15 минута. Пошто је Марица кћерка од мог брата Лазе, дошла и каже: "Стрико, тебе нису видели". Тог момента је терет с мене спао

7posjeta DRAKULICU.qxd 1/23/02 11:23 AM Page 134

и добио сам моћ да устанем. Устао сам, завезао ципелу, изашао напоље.

Нисам видио кад је моја рањена мајка изашла из собе и отишла у једну зградицу. Стајала је и држала се за врата. Потом је рекла: "Сине, бјежи нека ти бар останеш". Продужио и видио да је дошла једна комшиница, наша рођака, Даница Стијаковић, кћерка Цвије Стијаковића, имала је 14 година. Она је такође избегла масакр, пошто је била у штали код крава кад су они дошли и када је приметила да они убијају она је иза штале успела да побегне.

Отишла је у комшилук код Ђуре Стијаковића и нашла је Славка Стијаковића исјеченог сјекиром по глави и на два мјеста је био убоден ножем у чело, али је дошао свјести и она га је довела тако рањеног.

Узео сам мараму, завезао му главу, лобања је била просјечена и видио се мозак како пулсира. Ја сам то завезао, ту смо остали једно време и и Даница је замолила да одемо у њихову кућу. То је отприлике било удаљено 80-ак метара од моје куће.

Кад смо дошли тамо, имали смо шта да видимо. Оног момента кад смо отворили врата видјели смо страхоту, унутра су биле одсјечене главе и дјеци и женама и преполовљене.

Пред кућом се налазило дијете Илије Стијаковића, које је имало 5-6 мјесеци. Свиња му је одгризла руку. Дјете сам узео, убацио у кућу и затворио.

Одатле смо се вратили назад код мене у кућу и за кратко вријеме поново су дошле усташе. Мајка је била још жива и казала је: "Бјежи, сине, не можеш нам више помоћи".

Ја сам тог момента са то двоје деце и са тим рањеним дечаком и са Даницом наставио бјежање и успјели смо да прећемо на слободу територију.

Хвала.

Посјета Дракулићу

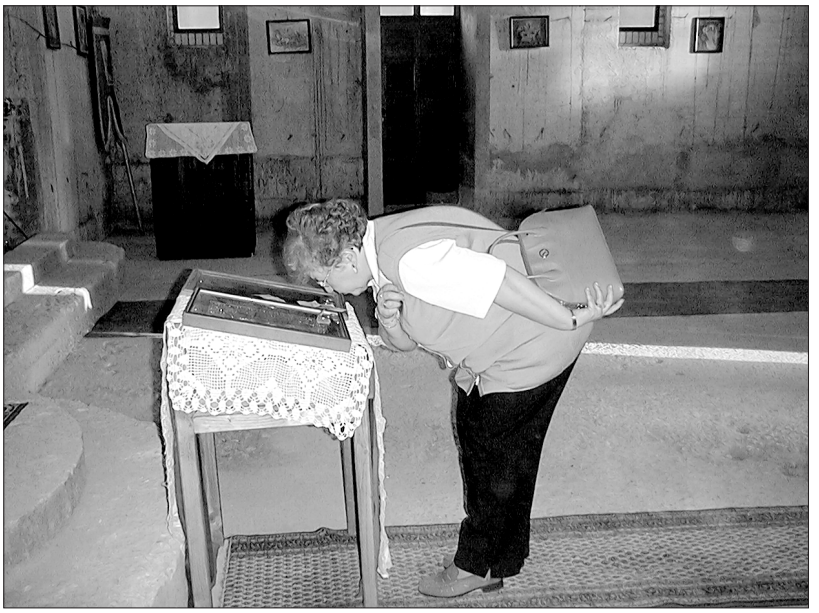

Др Елена Гускова

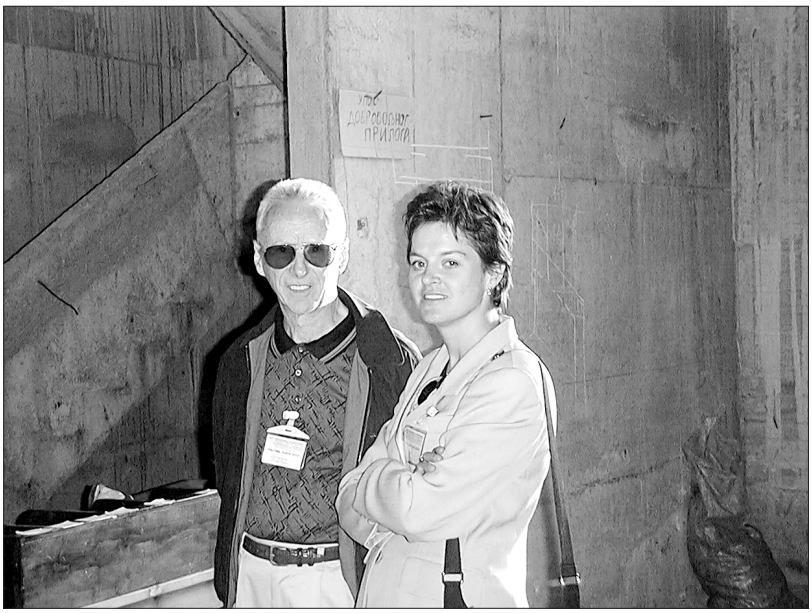

Keelyn Friesen

Др Веселин Ђуретић и др Ђуро Затезало

8posjeta DONJOJ GRADINI.qxd 10/20/02 5:28 PM Page 137

ПОСЈЕТА ДОЊОЈ ГРАДИНИ

9. мај 2000.

8posjeta DONJOJ GRADINI.qxd 10/20/02 5:28 PM Page 138

8posjeta DONJOJ GRADINI.qxd 10/20/02 5:28 PM Page 139

ПОСЈЕТА ДОЊОЈ ГРАДИНИ

9. мај 2000.

Симо Брдар,
директор Спомен подручја Доња Градина

... У периоду постојања Независне Државе Хрватске (НДХ) од 1941-1945, одмах након њеног формирања 10. априла 1941. године на челу с поглавником Павелићем, усташе врше масовна хапшења и ликвидације Срба, Јевреја, Рома, а затим антифашиста с циљем етнички и расно чисте државе.

Усташе формирају злогласне концентрационе логоре. Највећи, најзлогласнији у најцрњем смислу, био је концентрациони логор Јасеновац. Јасеновац је лоциран у средоточју српских земаља на ушћу ријеке Уне у Саву.

Када се говори о Јасеновцу онда треба да се ријеши илузија о терену који има облик фудбалског игралишта у самом Јасеновцу, већ рећи његову физичку димензију.

Логор Јасеновац се распростирао од Хрватске и Босанске Костајнице на лијевој и десној обали ријеке Уне до Босанске и Старе Градишке на лијевој и десној обали ријеке Саве. То је дужина од око 60 км, просјечна ширина логора је била 2 км на лијеву и 2 км на десну обалу ријека Уне и Саве што чини ширину од 4 км, тако да је концентрациони логор обухватао површину од око 240 км^2. Концентрациони логор Јасеновац је, уствари, систем од пет логора. Логор број један - Крапје, логор број два - Брочице, логор број три - Циглана и то је уствари био централни логор читавог система, затим логор број четири - Козара који се налазио у самом мјесту Јасеновац и логор број пет - Кула у Старој Градишки. Када се говори о концентрационом логору Јасеновац онда се у суштини мисли на логор број три, тј. логор Циглана. То је био индустријски комплекс власништво Србина Озрена Бачића. У састав тог индустријског комплекса улазила је циглана, пилана, ланчара и други објекти.

8posjeta DONJOJ GRADINI.qxd 10/20/02 5:28 PM Page 140

Усташе су протјерале Озрена Бачића, а тај индустријски комплекс су претвориле у концентрациони логор. У почетку логор је био импровизоран, ограђен бодљикавом жицом, да би га касније сами заточеници за страву и ужас, зазидали са три стране зидом високим три до пет метара.

Источна страна била је природна ограда ријека Сава. По димензији злочина концентрациони логор Јасеновац долази на треће мјесто у Европи, а по монструозности и начину ликвидације заточеника је без премца у историји људског рода.

На тај простор као да се космос обрушио читавим својим ужасом. Усташе ликвидирају затворенике тупо тврдим предметима, маљевима, чекићима, полугама, гажењем, мрцварењем, извргавањем високим и ниским температурама, глађу и жеђу, оштрим предметима, ножевима, камама, сабљама, бодежима, сјекирама, брадвама, тестерама.

Највећи број заточеника, што се тиче самог логора Јасеновац, дијела на лијевој обали ријеке Саве ликвидиран је на самом гранику. То је дизалица која је служила за утовар и истовар бродова до рата, наднешена на Саву. Заточеник је морао да дође сам на ту дизалицу, клекнути, погнути главу, прекрстити руке на леђима. Усташе би му везале руке жицом и најчешће стављали плочице пружне на руке, усташа би га млатнуо маљом по глави и гурнуо у Саву. На том мјесту Сава је прогутала на десетине хиљаде невиних људских живота вртећи се ко болесник у кревету, односећи људске лешеве.

Велики број заточеника је завршио у насипу. То је насип који се пружа од пруге која има правац Београд - Загреб на лијеву обалу ријеке Саве. Радили су га заточеници у невјеројатно тешким условим, примитивним алатом, тачке, лопате, неријетко шеширима и капама у муљу до појаса.

Носили су муљ и земљу на насип. Живи лешеви без трунке снаге у себи, најчешће су падали у муљ и блато, и засипани у насип. Тако је насип назван "насип смрти" јер је армиран скелетима заточеника. Један од команданата или заповједника логора Јасеновац Хинко Пичили је пећ циглане претворио у крематориј. За разлику од оног што су чинили Нијемци у својим крематоријима, овдје су логораши живи бацани у цигланску пећ и данас у Јасеновцу постоји код самог споменика језеро, оно је настало прије Другог свјетског рата, настало је вађењем земље за справљање цигле. Оно данас изгледа врло идилично, готово пјеснички инспиративно, но када му се каже назив "сабласно језеро" име страшно опомиње.

Наиме, о чему се ради?

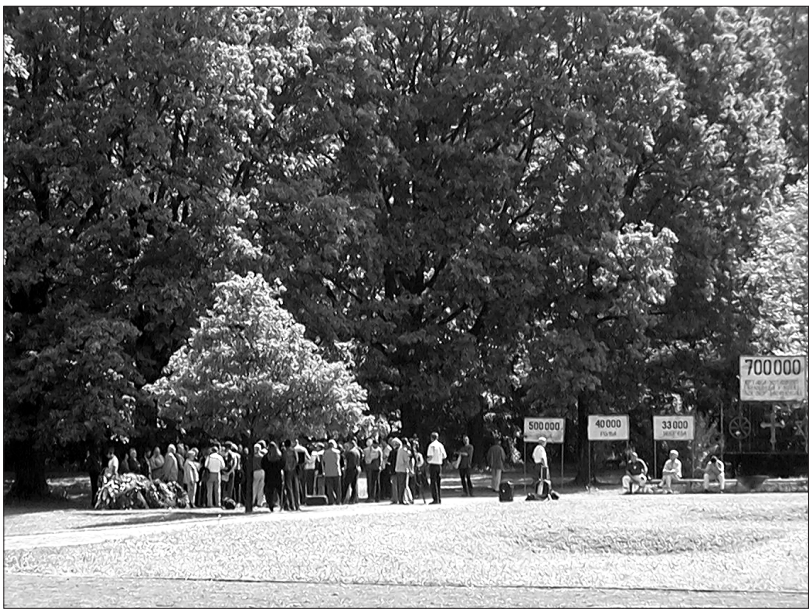

Посјета Доњој Градини

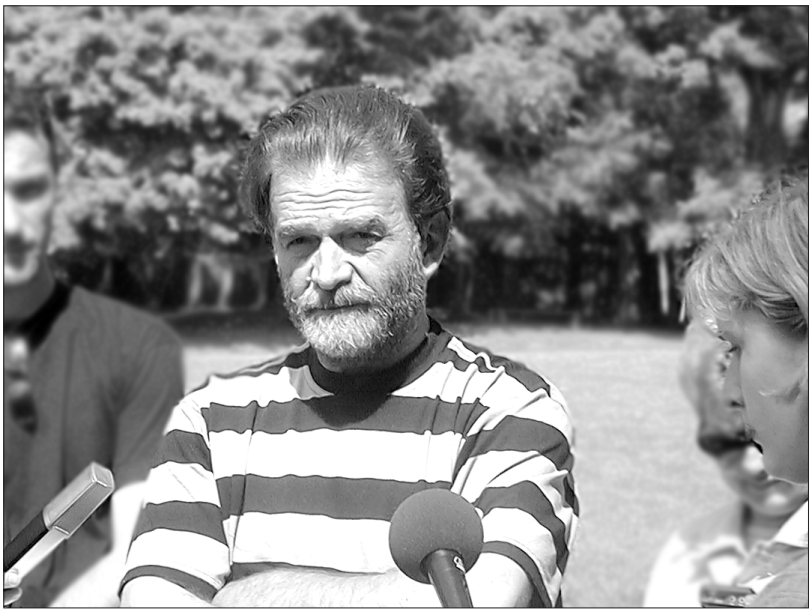

Симо Брдар, директор Спомен подручја Доња Градина

Улаз у Спомен подручје Доња Градина

Здравко Марић

8posjeta DONJOJ GRADINI.qxd 10/20/02 5:28 PM Page 143

Према језеру су биле ископане латрине или канали преко којих су била пребачна брвна, а служила су за вршење нужде заточеника. Све се то слијевало у "Сабласно језеро", а воде за пити нигдје ни капи. То је и био циљ усташама на вјештачки начин изазвати болести као што су дизантерија, тифус и друге болести. Из страшног арсенала мучења и ликвидација јасеновачких логораша ја ћу само још рећи ово да су усташе пробали што више логораша ликвидирати са што мање уложених својих сопствених физичких снага. Тако су издвојили једну групу физички најјачих заточеника и затворили их у један тор, мали логор у оквиру самог логора Јасеновац да виде колико могу издржати без воде и хране. Доушници су јављали да има још живих. То је превазилазило сва схватања о пихофизичким могућностима људи, усташе одлазе да виде како то да их још има живих и имају шта видјети. Неколико живих логораша зараслих у браде, преврнутих очију режали су као дивље звјери, а крај њих су се бијелиле кости њихових дојучерашњих другова. У Јасеновцу се појавило људојество, ја то не зовем канибализам јер би то означавало неке менталне особине.

...Сад се налазите у Доњој Градини. Она је површине 800 хектара, то је шире подручје, уже подручје захвата површину од 116 хектара. То уже је дјелимично истражено, заштићено и уређено подручје.

Од уже зоне, од тих 116 хектара, до сада је истражена једна трећина. Значи на тој једној трећини до сада је откривено девет гробних мјеста. На тих девет гробних поља откривено је до сада девет масовних гробница. Ви се налазите на гробном пољу "Тополе", слиједи гробно поље "Јасен", гробно поље "Баре", гробно поље "Храстови", гробно поље "Кошуте", гробно поље "Орловаче", гробно поље "Бријестови", гробно поље "Врбе", гробно поље "Тишина", гробно поље "Магиле", гробно поље "Четврти мртвих", "Град мртвих".

У Градини су гробнице три основна типа: први тип је кад су бацали већ побијене заточенике, други тип гробница је онај тип гробница у које су стјеривали живе логораше, затим ударали их тупо тврдим предметима по глави, најчешће их не убивши, а затим затрпавали. Те гробнице су се вртиле још сатима, а крв извирала мјесецима. Трећи тип гробница је онај у које су бацали остатке настале искувавањем и спаљивањем...

8posjeta DONJOJ GRADINI.qxd 10/20/02 5:28 PM Page 144

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 145

3 Пројекат истраживања Доње Градине

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 146

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 147

3 Пројекат истраживања Доње Градине

Др Милан Булајић

Даме и господо, пошто смо посјетили Доњу Градину, видјели и чули ту страховиту причу о највећем гробишту и највећим масовним гробницама Балкана, да не кажем шире, данас на дневном реду имамо трећу тачку - Пројекат истраживања Доња Градина.

Покушали смо да спојимо стару генерацију која је радила на овоме пројекту у имену др Здравка Марића који је био руководилац пројекта истраживања Доње Градине 1964. године, проф. др Србољуба Живановића и оно што је некако судбински или генерацијски ишло да имамо младу генерацију истраживача и инжењера који су већ вршили пробна истраживања примјеном најновије технологије радара који су истраживали нека гробишта, масовна гробишта на Доњој Градини. Желим да вас упознам да је закључен договор и за сателитско истраживање овога подручја тако да не бисмо говорили о неким митовима, или медијским промоцијама било чега.

Циљ ове Конференције и циљ свих нас који смо овдје присутни је утврђивање истине и само истине засноване на најновијим научним истраживањима.

Модератор данашње сједнице Друге међународне конференције - "Јасеновац - систем усташких логора геноцида" је проф. др Србољуб Живановић. Наставићемо рад са питањем међународно-правне заштите цијелог спомен подручја Јасеновац.

По завршетку те тачке дневног реда као што смо се договорили јуче, учесници који нису имали прилике да кажу што су хтјели, ради напрегнутог програма рада првог дана Конференције, имаће прилике да данас то да кажу.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 148

Др Здравко Марић

Системско истраживање гробних јама на Градини - судбина документације

Већ сам представљен као руководилац првих истраживања. То су, у ствари, прва организирана, мулти-дисциплинарна истраживања гробних јама у Јасеновцу. То је локалитет Доња Градина, то су њиве, обрадиве површине. Власници су били становници Градине, који су за вријеме рата углавном поубијани у Јасеновцу, чак и дјеца.

Један дјечак Радован Тривунчић је имао девет година и са породицом је исто из Градине ухваћен и био је у Јасеновцу, поубијали су му цијелу породицу, он се касније вуцарао по разним логорима, био је и у Пољској.

Касније, кад сам ја радио и сарађивао, био је директор спомен подручја Јасеновац, Радован Тривунчић, бивши логораш.

Већ сам рекао да су то била прва организована мулти-дисциплинарна истраживања и на моју жалост неко ми није дао довољно времена да добро организирам и да сакупим све стручњаке, које сам мислио да треба сакупити, који би требали учествовати на истраживањима. Иако сам упућивао много писама добио сам и много одбијеница, али некако смо скупили екипу, мањкаву, са недовољним прибором за та истраживања и ето, некако се почело.

Дио документације коју сам почео сакупљати 1990-1991. године, јер Извршно вијеће се сјетило да тај Јасеновац ипак нешто значи и ја сам се јако трудио да кажем сваком новинару који је то хтио да напише и да објави да је комплетна документација нестала коју смо ми направили тих година. Тотално је нестала!

Један дио сам скупио, али нам је нестала из стана зато што нам је стан, наравно окупиран, полиција је окупирала и уселила је једну полицијску породицу. Однијели су шта су хтјели, бацили су шта су хтјели, тако да је један мали дио документацији, који сам успио наћи, нестао.

И све што сад говорим и што ћу прочитати је меморија, а ви знате колико можете да имате повјерења у меморију, у нечија сјећања, па и у своја рођена.

Ја докумената немам више никаквих, немам чак ни једну једину фотографију.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 149

А сад ћу вам прочитати свој реферат:

О усташком концентрационом логору Јасеновац, основаном у августу 1941. године, а спаљеном од усташа и заузетом ослобођеном јединицама 21. Српске дивизије ЈНА 27. априла 1945. објављене су већ стотине чланака, књижица и озбиљнијих студија, али ни до данас нису извршена ни основна архивска и теренска истраживања, нити су ти огромни ни разноврсни комплекси једног од највећих и најјезивијих фашистичких концентрационих логора уређени бар толико да сваки посјетилац може осјетити ужасе који су се дешавали на овим просторима.

Раздвојеност концентрационог логора на двије обале велике ријеке Саве са логорским објектима и мањим логорским гробљима на лијевој обали Саве и разноврсним страшним логорским дијеловима на лијевој обали Саве на којој се налази село Јасеновац. Од чисто гробљанске десне обале, годинама је један те исти логор раздвајала граница између двије републике бивше Југославије, а сада између двију држава: Хрватске и БиХ.

У вријеме мога првог учествовања у мултидисциплинарним истраживањима 1963-1965. године није било дозвољено никакво истраживање логора на подручју Републике Хрватске.

То није било дозвољено ни од 1990-1991. године, када смо с малом екипом Агропедиолошког завода из Сарајева тражили нерегистроване гробне јаме.

Нажалост, многобројна од некога недозвољена или забрањена мања или већа разарања великог броја гробних јама на босанској страни логора појединачно или масовно без икаквих научно-истраживачких екипа и опреме започета су директно након Другог свјетског рата и не престају ни данас.

Радован Тривунчић, директор спомен подручја Јасеновац је организирао дјелимична раскопавања осам до десет великих гробних јама на десној обали Саве, које смо током истраживања 1964. и 1965. године означили арапским бројевима од 1 до 167 јер их тада више нисмо успјели да пронађено.

У књизи утисака новоизграђеног спомен подручја Јасеновац на више мјеста су посјетиоци записали питање зашто партизани, а касније ЈНА, нису заузели Јасеновац и спасили страшних мука и смрти много хиљада претежно сељака. То сам се и ја питао зато што сам знао да је од јесени 1943. године у близини Јасеноваца ратовало више снажних

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 150

партизанских јединица. У Славонији је тада постојао 5. славонски корпус, а нешто сјевернije борио се и 10. Загребачки корпус. Након оснивања ЈНА, почетком 1945. године логораши Јасеновца су страдавали као и прије.

Сигурно је врло значајно што Фрањо Туђман са великим државним овлашћењима није предузео свестрана истраживања и уређење великих комплекса концентрационог логора Јасеновац на славонској страни.

У истраживања концентрационог логора Јасеновац био сам укључен прије осигурања финансијских средстава за такве, тада предвиђене, опсежне истраживачке радове.

Тадашњи директор ме је обавијестио 1963. године да сам одређен за аутора идејног истраживачког пројекта и истраживања концентрационог логора Јасеновац и да ћу бити руководилац пројекта одговоран за израду комплетне документације и елабората за неке републичке органе управе, за републички одбор СУБНОР-а.

Како је у замишљеном пројекту било предвиђено само истраживање гробних јама на десној обали Саве, детаљно смо израчунали све површине њива Доње Градине. Гробне јаме су се тада означавале тамнијом површином траве изнад остатака жртава логора, али неке нису биле видљиве, јер су сељаци из села Горња Градина земљу обрађивали и поравнавали све што су могли.

Босанска обала је нижа од славонске па је, нажалост, тек 1955. године изграђен насип између ушћа ријеке Уне и дијела босанске обале. Један дио босанске обале је био препуштен изливањима ријеке Саве до насипа. Због облика завоја ријеке Саве ријечни удари из Уне одроњавали су и одроњавају само дијелове босанске обале. Приликом изградње насипа није било важно што се овдје налазе гробне јаме јасеновачких жртава, али већ при обичном прегледавању падина и горњег дијела насипа видљиве су бројне људске кости, па и дјелови лобања.

Због врло густих ниских врбака нисмо могли да уочимо ништа на површини земље између насипа и ријеке Саве, па тај терен нисмо нити истраживали. Тек одроњавањем дијелова босанске обале уз ушће Уне избачене су огромне количине дијелова лешева јасеновачких жртава. Тако је утврђено постојање још двије дугачке гробне јаме, а сигурно је да их је између ријеке Саве и насипа на десној обали Саве има још.

Због немогућности утврђивања горњих површина гробних јама обичним проматрањем обрадивих површина на овом великом простору, замолио сам др Алојза Шерцеља,

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 151

палеоботаничара из Љубљане који је посједовао тзв. "холандско сврдло" са широким профилом на којем се могло до дубине од шест метара очитавати садржај сваког милиметра избушене и ван извучене садржине. Др Шерцељ се одазвао позиву и бушењем свих површина на којима се могла предвидјети гробна јама започео самостална истраживања. Тако је пронашао неоткривене гробне јаме и утврдио правце пружања и дужине свих откривених јама.

Током 1964. године Извршно вијеће БиХ је одобрило врло велика финансијска средства за опсежна вишестрана истраживања овог дијела концентрационог логора Јасеновац званог Доња Градина.

Многобројним писмима упућеним у центар бивше Југославије сакупио сам довољно учесника истраживања за обављање најнужнијих истраживања.

Предузеће "Сутјеска филм" је изнајмило филмску екипу за мјесец дана истраживања, ТВ Сарајево нам је ставила на располагање професионални магнетофон за снимање изјава преживјелих логораша Јасеновца и изјава родбине поубијаних породица у логору и села Градине.

Геодети су из Дубице на тлоцрт Доње Градине, који су они изградили, уцртали обрис сваке гробнице и тачно назначили мјесто и написали број палеоботаничке бушотине.

Тај геодетски тлоцрт величине око 10х70 цм је умножен у 15 до 20 примјерака.

Предузеће "Сутјеска филм" је монтирао полусатни филм о нашим истраживањима за музеј, спомен подручје Јасеновац и за потребе свих кино сала у Југославији, али, колико ја знам, тај филм није приказиван у кино салама.

Др Алојз Шерцељ је водио прецизан дневник свога посла и препис сваког дневника мени је слао у писмима. Био сам врло збуњен читањем профила бушотина, нису сви били такви, у којима је писало нпр. до 0,46 м хумус, од 0,48-0,50 м дио корпе, од 0,50-0,52 м комад филцана, од 0,60-0,62 м црна људска коса, од 0,62-0,64 м комад људске лобање, од 0,63-0,75 м људски мозак итд. Бушилица Алојза Шерцеља је проналазила и остатке људског меса, одјеће, обуће и сл. Претпостављао сам да је то гробна јама на врло ниском подручју које се не суши нити током љета.

Захваљујући др Алојзу Шерцељу смо пронашли 167 гробних јама, углавном 1964, а један дио и 1965. године.

Касније смо рашчишћавали површине земље унутар правокутне гробне јаме и означавали углове јама и површина.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 152

Сејо Пролић, који је недавно преминуо, врсни фотограф судске медицине, снимио је на терену око 600 снимака од чега је сачувано само 25 фотографија различитих формата, које је већином објавио др Миодраг Булатовић из Сарајева.

Сву теренску документацију истраживача, археолога, историчара, антрополога, судских медицинара, помоћни стручњаци су предали оригинале, чак скице, забиљешке су предали мени ради стварања комплетираног елабората пројекта истраживања.

Антрополози и судски медицинари су саставили и доставили текстове и заједничке извјештаје као дијелове елабората.

Елаборати, заједно са ролнама и монтираним филмовима "Сутјеска филма" и ресловима филмских трака, приложени су уз све оригиналне документе на терену и предани републичком одбору СУБНОР-а.

Елаборати су предани, осим републичком одбору СУБНОР-а, Извршном вијећу БиХ, републичком Заводу за заштиту споменика културе БиХ, Урбанистичком заводу БиХ, Архиву БиХ.

Приликом тражења елабората о истраживању 1963-1965. године ради нових потреба у прољеће 1971. године, те 1990-1991. године и почетком ове године, нисам пронашао ни трагове елабората, ни једну једину особу која је ишта знала о судбини тих елабората, чак ни дијелова елабората. Не зна нико ништа, не постоји нигдје ништа.

Мустафа Пирја, који је био и секретар Извршног вијећа тада, мој познаник из Стоца, јер ја сам у Стоцу много радио, једноставно не признаје. 1990-1991. године кад сам га видио ја сам рекао да сам њему предао елаборат, а он каже: "Ја нисам био ни секретар Извршног вијећа" и тако смо завршили разговор.

Елаборат, који се налазио у Заводу за заштиту споменика културе, је користио др Миодраг Булатовић у својој књизи о Јасеновцу и није спомињао никакав елаборат.

Елаборат и све податке назвао је антрополошки елаборат, антрополошки податак и слично.

На основу података о величинама гробних јама и броју лешева, израчунао је Булатовић да је у Јасеновцу поубијано најмање 1.110.929 људи. Број жртава јасеновачког логора поубијаних и покопаних у гробним јамама, поубијаних на обалама ријеке Саве и убачених у ријеку, спаљених у керамичким пећима циглане, поубијаних и убачених у гробне јаме

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 153

уз неки логор на славонској страни или било гдје на мјесту убијања морају се при било каквим прорачунима учинити стравичне грешке бројчане.

Вјеројатније је да се ради о стотинама хиљада жртава јасеновачких логора, него о неколико десетина хиљада, како су још у прољеће 1971. године, наравно, без икаквих истраживања тврдили неки загребачки књижевници, а касније хрватски националисти.

Током истраживања гробне јаме 112б, изнад остатака поубијаних људи у земљи су пронађени картонски кофери, кишобрани, корпе са посуђем, прибором за кафу, нека сиротињска гардероба што је убачено накнадно након затрпавања убијених јасеновачких жртава. Одјећа се на свим особама доста сачувала, посебно обућа.

По остацима женске ношње јасно је било да је то сеоска женска ношња. Обућа је сва сачувана, нађено је нешто ципела, али опанци чине већину обуће жртава Јасеновца из ове јаме.

Из ових података може се закључити да су то остаци похватаних цивила - сељака дотјераних са Поткозарја, са Козара и поубијаних прије уласка у логор.

На крају, сигурно вас занима мој став, а господа која ме познају знају да је такав био и прије 35 година. До сада је објављено довољно писаних докумената из којих је видљиво да је већина јасеновачких жртава - српски живаљ у правилу похватан у небрањеним селима - обично планинским, у што сам ја дубоко увјерен.

Проф. Србољуб Живановић

Захвалан сам доктору Марићу за његову презентацију, јер је то први пут да смо у могућности да чујемо неке детаље који су годинама били скривани од нас.

Нешто ћу да вам кажем о раду антрополога односно, антрополога форензичара током ископавања 1964. године. Савез бораца БиХ је формирао тим антрополога форензичара дописом број 1582, који је потписао њихов предсједник Душан Мисирача 15. септембра 1964. године, а Савез бораца Хрватске је исти тим антрополога овластио дописом број 0101744, који је потписао предсједник савеза Јакша Сингер, 19. септембра 1964. године.

Именовани чланови истрживачког тима антрополога форензичара су били госпођа Вида Бродар, сарадник

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 154

истраживач у Институту Љубљанског универзитета и г. Антун Погачник, доцент на одсјеку за антропологију на истом Универзитету и др Србољуб Живановић, тада сарадник Краљевског антрополошког института у Лондону и доцент на Универзитету Нови Сад у Аутономној покрајни Војводини.

Циљеви и задаци тима су били да врше ископавања одређеног броја јама у неким од масивних гробница на пољима концентрационог логора Јасеновац и Градина, како би се стекао увид у садржину масовних гробница, да би се испитали људски остаци из јама и утврдио пол, старост и узрок смрти, као и извршила процјена броја жртава. Извјештај тима антрополога је објављен у Catena Mundi, том 1, на страни 789 за Градину и стране 778 и даље за Јасеновац.

Метода антрополошког истраживања: тим је користио међународно признате методе и инструменте које је описао Rudolf Martin u Werbuch der Antropologie, Gustav Fischer, Wienna, 1928.

Прелиминарне информације: тим је добио ове прелиминарне информације, усмени извјештај и инструкције од професора форензичке медицине са загребачког Универзитета и касније новосадског Универзитета Анте Премерова, који је и сам био жртва и логораш концентрационог логора Јасеновац од 1941. године до 1945. године и који је успио да преживи и лично је као професор форензичке медицине био свједок звјерстава и злочиначких активности, масовних погубљења, мучења и клања, мучења глађу и жеђу итд.

Професор Примеров је био присиљаван да ископава лешеве из масовних гробница и спаљује их како се послије рата не би могао утврдити број жртава. 1945. године по завршетку рата именован је за члана Државне комисије за утврђивање ратних злочина. Неки од ових извјештаја су објављени у књизи. Слушали сте о тој књизи претходна два дана. Тада је тим имао циљ или задатак да поднесе извјештај о пробном бушењу ради утвђивања локације масовних гробница и то је урадио професор форензичке медицине Алојз Серцин са љубљанског Универзитета.

Тада су испитивања извршена само у Градини. Затим смо примили усмени исказ професорице Зоре Радујков са Медицинског факултета Универзитета у Новом Саду, која је била ухапшена у Загребу 18. априла 1944. године и послата у Јасеновац, гдје је као логорашица радила као медицински радник. Била свједок злочиначких активности и звјерстава, масовних погубљења дјеце затворене у Јасеновцу и патњи

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 155

невиног народа у вријеме кад је Динко Шакић био заповједник логора, али је успјела да преживи и сада живи као пензионер у Новом Саду.

Добили смо и усмену изјаву Недељка Кукића, који је успјео да побјегне из Јасеновца, мислим три пута и три пута су га поново хапсили али је преживио. Он је био свједок масовних ликвидација при чему су жртве биле убијане или маљем или су клати ножем. Усмено свједочење Драгана Чукалеца, који је такође био свједок истих догађања док је био логораш у Јасеновцу и који је такође успио да преживи.

Материјални докази: остаци људских скелета ископани из јама су поново закопавани на мјесту након антрополошких истраживања. Сви предмети пронађени у јамама су такође поново закопавани након испитивања и евидентирања осим следећих изузетака: одређеног броја лобања са повредама које су биле узрок смрти за музеј у Јасеновцу. Дио предмета пронађених у јамама су дати јасеновачком музеју: златни новчићи, накит, свадбено прстење, златни зуби и друге драгоцјености су процјењени и дати борачким удружењима да не би били украдени.

Остаци мозгова пронађени у лобањама су били послани у Институт форензичке медицине у Љубљани на даља испитивања. Ископавања у Градини су започела 22. јуна 1964. године, а завршена су 27. јуна 1964. године, док су ископавања у Јасеновцу почела 22. септембра 1964. године и била окончана 27. септембра 1964. године.

Као што видите имали смо само по пет дана за оба мјеста. Пет дана да се започне, ради и заврши посао. Резултати антрополошких истраживања су објављени у Catena Mundi, том 1, 1992. године, Краљево, Југославија. Након истрживања јаме димензија 6x2,5 m, 4x3 m и у масовним гробницама насумице одабраним утврђен је просјечан број од 27 скелета на 2 м^2, што значи да је 27 људи било закопано на површини једне нормалне гробнице, а до тада је било идентификовано око 200 таквих масовних гробница. Начин ликвидације жртава незнатно се разликовао у Градини у односу на Јасеновац.

Жртве у Градини су биле довођене директно из њихових домова и клане ножевима или разбијањем лобања помоћу маља на ивицама масовних гробница у које су убациване са личним стварима и накитом, односно са свим што су имали код себе: новац, дјечије ципеле, флашице с млијеком, посудама, штакама инвалида. То је било углавном сеоско становништво из Босне, и као што се могло закључити по остацима одјеће и

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 156

врсти предмета, српског православног поријекла судећи по крстовима који су пронађени уз њих.

Јасеновачке жртве су биле опљачкане и пронађени су само остаци њихових ципела, одјеће и покоја кашика. Неки су били убијени мецима, али је већина била заклана као у Градини. Просјечан број скелета у масовној гробници је процјењен на око 800. Било је немогуће процјенити колико је лешева ископано из масовних гробница и кремирано углавном од друге половине 1943. године до краја рата када је Динко Шакић био заповједник логора и покушао да прикрије трагове злочина и звјерстава. Такође је било немогуће рећи колико је жртава било убијено и бачено у ријеку Саву. Лично сам, као десетогодишњи дјечак који је живио на обали Дунава у граду Смедереву, недјељама посматрао лешеве из Јасеновца који су, по стотину сваког дана плутали низ Дунав. А ти лешеви су плутали читавим током ријеке Саве све до Дунава, можете да замислите која је то раздаљина.

Потпун извјештај о нашим истраживањима никада није написан због тога што су истраживања логора требала да буду настављена чим се поправе временски услови и кад смо требали имати више времена у прољеће 1965. године. Два извјештаја у облику дневничких записа су предата савезима бораца БиХ и Хрватске. Власт је спријечила објављивање ових извјештаја односно других информација о раду тима и све је држано у тајности до распада бивше Југославије, мада је и тада било тешко ући у траг тим извјештајима. Они који су успјели да дођу до њих су утрошили много мјесеци да би дошли до њих како би евентуално били објављени.

Политички утицаји и посљедице: југословенске власти нису биле срећне због ископавања хрватских концентрационих логора и губилишта за Србе, Јевреје и Цигане, као и остале противнике од Нијемаца основане Независне Државе Хрватске, укључујући Хрвате. Било је страха од грађанских немира кад се резултати ископавања буду објављени. Хрвати су убили више од 730.000 Срба, 30.000 Јевреја и скоро све Цигане из БиХ и Хрватске. Не знамао колико је Цигана убијено, али знамо да је пронађено свега 405 Цигана у Хрватској након рата, и нешто више од 422 у БиХ, док предратне статистике говоре о десетинама хиљада Цигана који су ту живјели.

Интервју који сам дао 1964. године није био објављен, а речено му је да ћутим и да престанем да причам о нашем раду у Јасеновцу и Градини. У то вријеме тим антрополога је био под притиском да максимално умањи број жртава, али је било

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 157

немогуће било каквим калкулацијама доћи до броја жртава које су побили Хрвати који би био мањи од 700.000.

Препоруке: тим антрополога је препоручио да се ископавања треба вршити систематски и на цијелом подручју површине око 12,5 км по дужини и 4,5 км по ширини, да би се могла утврдити тачна и потпуна слика патњи жртава и ликвидираних Јевреја, Срба и Цигана у тзв. Независној Држави Хрватској. Таква истраживања би могла бити организована чак и сада, зато што су остаци скелета и свих предмета закопани свега метар или мање испод површине земље.

Међутим, као што смо видјели данас док смо ходали по Градини, то је данас огроман и диван парк са веома старим дрвећем и пуно растиња. Да би се наставило са истраживањима многа од ових дрвећа би морала бити посјечена, а парк рашчишћен од свег растиња. Колеге које користе савремену технологију дубинског истраживања земљишта, о чему ће нам рећи више у следећој презентацији, мораће пронаћи такве гробнице и такве јаме које би можда могле бити истражене, а да се не уништи цијели постојећи парк на садашњим огромним гробним пољима.

У сваком случају, ко год намјерава да започне са новим истраживањима мора бити спреман да утроши доста новца и средстава да рашчисти то мјесто и доведе тим, по могућности међународни тим, а сав рад би морао бити документован модерним средствима: телевизија, видео записи, фотографије, рад архитеката и других како би се дошло до резултата које нико не би могао довести у питање.

На жалост, има много људи, један од њих је данас са нама овдје, који нису прави научници, него који никада не гледају оригиналне документе, на примјер наш оригинални документ, већ у својим књигама наводе оно што је рекао неко други ко је вјероватно видио нешто негдје друго и тако ако имате више књига и ви цитирате мене а ја цитирам вас, а неко други цитира нас обојицу, а нико не користи стварне чињенице.....

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 158

Јасмин Бабић

Примјена методологија у току истраживања

Говорићу о пројекту испитивања логора Јасеновац методама даљинске детекције, геоморфологије, геотехнике и информационих технологија уз напомену да је овај део везан за истраживање геотехничким методама већ сада обрађен.

Колега, господин др Михајловић ће у другом делу изложити резултате истраживања на конкретним већ познатим гробницама.

Излагање ће бити подељено у пет целина: увод, приказ и анализа снимака, дигитални модел терена и даљинска детекција и географско-информациони систем и на крају закључак.

Значи, у време када су претходници, господа Марић и господин Србољуб Живановић радили истраживања уз помоћ антрополошких метода, даљинска детекција је била у зачетку. Први лансирани сателит, али тек од 1971. и 1972. године са појавом ленцен система почињу и снимања из сателита. Поред тога развија се паралелно и рачунарска технологија. Све су то били неопходни предуслови за омогућавање једног оваквог рада и ја да се уз помоћ најновијих и најсавременијих метода, открију потенцијална места до сада неоткривених масовних гробница и на крају утврди барем прибилижан број жртава и злочина који су починили усташки злочинци.

Уз помоћ постојећих топографских подлога, које нису на завидном нивоу, јер су све постојеће геодетске подлоге, већ смо чули, које су изградиле геодете из Козарске сада, раније Босанске Дубице, нетрагом нестали као и сви остали архивски подаци везани за та антроплошка истраживања. Фактички, кренули смо од нуле и у овом истраживању нисмо направили нешто што је репрезентативно, да сада кажем. Знате шта - ми смо сада све решили и покренули један процес који ће, надамо се, омогућити да се барем приближно утврди број оних који се налазе у гробницама. Знамо да је број оних који су отишли у Саву и оних који су сагорели у крематоријима немогуће утврдити на овај начин. За те људе ће се користити друге методе историјске, демографске итд.

Редослед активности је: изгледа, графичка подлога за цео простор усташког логора Јасеновац, откривање потенцијалних места на којима би се могле налазити масовне гробнице, истраживања геотехничким методима и на крају археолошка и антрополошка истраживања.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 161

Све ово не би имало смисла ако се не би објединило и синтетизовало у оквиру географског информационог система, који би омогућио брзо и једноставно претраживање свих жељених података и добијање адекватних излаза у виду разних прегледа табела, упоредних анализа итд.

На тај начин, у својим истраживањима, историја као наука добила би моћно средство и знатно убрзала и поједноставила претраживање података, упоредне анализе и извођење закључака.

Простор Доње Градине - Јасеновца тј. целог система усташких логора смрти протеже се од Старе Градишке, која овдје није приказана, налази се још низводно низ Саву па све до Крапија, где је био први логор, онда ту су логори Брочице, логор Кожара, логор Јасеновац Циглана, који многи зову Централни логор, стратиште Доња Градина и Уштица у којем су, такође, вршена убијања, пре свега циганских жртава. Доле, у Козарској Дубици, још горе узводно уз Уну налазе се Дубичке Кречане. Подручје истраживања је омеђено овим црним правоугаником и његове координате угаоскригеровом координатном систему, који је усвојен за цело подручје бивше Југославије, угаоскригерове координате, значи, горњег левог ћошка и доњег десног ћошка су овдје наведене.

Ово подручје је изабрано из више разлога, а неко ће се запитати зашто смо узели и северне обронке Просаре. Из чистог практичног разлога, да бисмо имали барем неку промену у рељефу због израде дигиталног модела терена, чију ћете анимацију видети у другом делу овог излагања.

Шта је до сада урађено. Значи нас тројица смо: један информатичар, један геолог и ја сам геодета (значи нисмо историчари), али смо ипак успели да пре свега претраживањем архива војно-географског института и читањем последњу књигу господина Булајића.

Дошао сам до следећих података, значи уз ограду да је могуће да постоји неко снимање за које не знам. У послератном периоду извршена су многа антрополошка истраживања и у оквиру њих сондожна бушења и ископавања целих гробница.

Поред тога оно што је за нас занимљиво, извршена су следећа аеро снимања.

- 1945. године извршено је прво панорамско авио-снимање и његова секвенца налази се у документарном филму Халвати Гаврина, у првом делу тог филма где је обухваћен северни део логорске просторије и завршава се са почетком снимања Доње Градине.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 162

Ушао сам у Музеј Кинотеке. Господин Јовичић ми је омогућио да погледам тај снимак, али он није био употребљив за ове наше потребе, јер се прекинуо баш онда када је почео да захвата Доњу Градину. Питао сам где би могао да буде тај снимак, али нису успели да ми дају одговор. За будуће истраживање можда би било добро пронаћи тај филм из 1945. године.

Онда имамо снимање које је урадило југословенско ратно ваздухопловство тока Саве 1946. године, (значи негативи овог снимања су сачувани у фото архиви војно-географског института), али занимљиво више пута смо чули јуче, да таман када су почели нешто да раде и када су натрчали на неке адекватне улазне податке ти су подаци испарили, једноставно - две футроле у којима се налазе негативи које покривају гро значи већи део Доње Градине и саму логорску просторију оног трећег дела логора Циглане у троуглу њих нема у војно-географском институту.

Све сам претражио и урадио сам неке реконструкције: ко је тада био шеф, шта се све ту дешавало, али нисам успео да пронађем. Успео сам само да пронађем футролу у којој је са источне стране снимак обухватио подручје Доње Градине и тај снимак је георефернцијалан.

Сва су снимања која нису задовољила захтеве фото-граметријског снимања. Из њих је могуће сада посебно извући неке метричке карактеристике, али прво фото-граметријско снимање је снимљено фото-граметријском камером. Урадио га је Завод за фото-граметрију из Београда 1957. године.

Потом иде снимање 1976. године. Радио га је Геодетски завод Словеније и нисам имао на располагању ове снимке, тј. ми нисмо имали инфрацрвене снимке који би били од велике користи за ово истраживање.

По информацијама које смо добили, то би снимање требало да се налази у Сарајеву или можда има могућности, вероватноћа нека постоји, да се оно налази и у Словенији.

1973. године можда најкомплексније и најбоље, да кажем, организовано снимање извршено у колор техници. То је урадио Војно-географски институт, а организацију целог пројекта је урадила ИНА пројекат из Загреба на челу са господином др Маринком Олујићем.

Они су снимили 206 км^2, мада смо данас чули од господина Симе Брдара од 240^2 км. Снимање иде од Крапија до Старе Градишке и захвата подручје леве и десне обале Саве и део обала Уне све до Крапија и Војно-географски институт за

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 163

потребе допуне свог размерног низа топографских карата од 1960. до 1990. године снима подручје, између осталог и подручје Доње Градине и Јасеновца.

Сада ћу рећи какве су закључке извукли Словенци и до каквих закључака је дошао господин Маринко Олујић; Словенци из њиховог снимања, а господин Маринко Олујић из снимања 1983. године.

Они кажу да су анализом, интерпретацијом инфрацрвених снимака из 1976. године на основу поређења са местима већ откривених масовних гробница, утврђена места постојања нових, до тада неоткривених, гробница са већом и мањом вероватноћом.

"Места са већом вероватноћом постојања гробница покривају 13.425 м^2 док места са мањом вероватноћом постојања гробница покривају 27.340 м^2", цитат је из књиге господина Булајића.

У другом делу је резултат истраживања господина Маринка Олујића који је своје резултата објавио на Округлом столу одржаном 21. априла 1984. године, значи по извођењу колор фото-граметријског снимања 1983. године. Поред колор снимака из 1983. године, на располагању је имао и панхроматске снимке из 1957. године, то су снимци Завода за фотограметрију из Београда и инфрацрвене снимке из 1976. године. У свом истраживању указао је на седам могућих локација. Бушењем на терену потврдило се да од тих седам на три локације не постоји ништа, а у четири локације су пронађене кости. А, ако сам добро пронашао податке, од те четири локације у једној нису били, а у три су пронађени људски остаци.

За овај рад коришћени су снимци из 1946. године, то је тај једини снимак који покрива подручје Доње Градине 702 у размјери 7.500 - то је размјера снимања, 1961. године то је једно од првих снимања Војно-географског института за потребе израде топографских карата 25.000 у размјери снимања 32.500.

Потом иде снимање Војно-географски институт за потребе топографске карте 25.000, 1975. и 1977. године и на крају колор снимање из 1973. године у размјери 9.000.

Снимак 702 из 1946. године, негдје други или трећи октобар, значи непуних осамнаест месеци после пробоја затвореника, 22. априла 1945. године.

Сада можемо да направимо малу дигресију, да се вратимо само на положај логора Доња Градина тј. стратиште Доња Градина и самог логора Јасеновац. Начелни положај одбрам-

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 164

бених бункера које су усташе поставиле према Просари и слободној територији Козаре. Видимо да, фактички, Доња Градина представља полуострво, са три стране ограничено Савом и Уном, а са четвртом страном ограниченом и осигураваном са овом мрежом бункера. Фактички, ко је доведен на ове просторе није имао шансе да се, осим пливањем, спаси од њиховог маља, ножа и свега онога што су радили.

Ово је овај снимак из 1946. године неогеферерециран и ми смо рачунарском обрадом покушали и донекле успели да подигнемо његов квалитет да бисмо могли да било шта на њему анализирамо и по том извршимо интерпретацију, значи, прво што смо урадили - увезали смо га у наш државни координатни систем, георефериран снимак и подигнут му је квалитет.

Побољшан је контраст и извршена је одређена филтрација над снимком, већ сада то се много боље види на монитору рачунара.

То су чалинке или како се зову Орловаче, а у овом делу овде уочавају се такође масовне гробнице, овде се види да је нешто копано пред крај рата, онда у овом делу овде исто смо уочили неке ствари, али о томе ћемо редом.

Зум југоисточног ћошка логорске просторије указује да је претпостављам да је то тај зид који су подигли логораши, исправит ћете ме ако у томе грешим. Претпостављам да је ово једна од оних кула стражара. Ово овде су гробнице, претпостављамо да су оне, значи, претпостављамо, не можемо да тврдимо да је то заиста тако.

Поново оне исте гробнице, овде се налазе гробнице (то нећете моћи овде видети, кога занима може да види на монитору). Сада прелазимо полако са леве обале Саве на десну обалу Саве и све време вршимо анализу и интерпретацију 702 снимка из 1946. године.

У овом делу виде се масовне гробнице, претпоставка је по конфигурацији терена да је цео овај овде појас, уствари, једно велико гробно поље, претпоставка је да је цео овај овде појас такође једно велико гробно поље, претпоставка је да се и у овом делу десне обале Саве такође налазе масовне гробнице.

Ја сам у разговору са једним господином данас, он је рекао да су они, уствари, убијање вршили на самој обали па је после те масовне гробнице покривао песак који је наносила Сава. Фактички, неизводљиво је извршити њихову анализу тј. истраживање.

Сада улазимо у зум, то је исто оно подручје, ево, видите овде то су масовне гробнице, у овом делу овде налази се кућа,

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 165

нека зграда, неки објекат, ово је и даље зум, она се манифестује на овом снимку осамнаест месеци после пробоја логораша.

Гробнице, ево и овде смо исто показали, кућа о којој сам малопре говорио, ово су гробнице чалинка, значи цео захват, а сада гробница по гробница.

То је сада тај цео комплекс, ово су Чалинка или Орловача, сад полако идемо доле.

Сада улазимо у зум, у крупнију размеру у два јужнија гробна поља, идемо даље још већи зум, ево видите како се то види и ми можемо, пошто је у питању георефериецирани снимак, да измеримо димензије, значи дужину и ширину тих гробница, самим тим да и дођемо до површине гробница.

Сада неке од дилема, значи на овом снимку уочили смо једну необичну и у оквиру ње опет тамнију површину. На каснијим снимцима губи свој садашњи облик и колико смо могли да закључимо из анализе снимака из 1983. године ово гробно поље или је обележено или нисмо у то сигурни. Значи уз помоћ ове методе није до краја могуће са неком стопостотном вероватноћом рећи да је то гробница, значи могуће су грешке.

Сада нешто што нас је посебно заинтригирало. На моменат остављамо гробнице и уочавајте ове светле тачке, значи ове светле тачке су на правилном растојању у овом делу овде на међусобном растојању од 100 м, одавде довде има 100 м, приближно 98, 100,102 м, одавде довде 100 м, па смо дошли до закључка, самим тим што је то осамнаест месеци након завршетка, тј. после пробоја логораша, да нема могућности да су то били сељани који су правили стогове сена на међусобном растојању од 100 м, па смо претпоставили да су то казани у којима су кували људе или су то она места на којима су спаљивали материјал извађен из гробница, значи лешеве пред завршетак рата, када су радили на прикривању злочина који су починили. Поново светле тачке, али сада их уочавамо у јужном делу где се налазе на растојању од 60 м. Сада слиједи снимак из 1961. године, али он значи није појединачни снимак, ово је сада већ мозаик снимака из 1961. године, значи они су георефернцирани увезани у мозаик и на њима видимо логорску просторију тог тзв. "логора 3", ако не грешим, или логор "Циглана". У њему су донекле још уочљиве рушевине логора, овде је ваљда била управа логора и сама "Циглана". Види се Сабласно језеро.

Сада овде уочавамо гробнице које су се јако добро виделе на снимку из 1946. године у овом делу.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 166

Ово је тај граник или скела. Претпостављам да је овде скела: овде се види пруга, ограде и насипи које су подигли логораши у којима су многи страдали и види се прилазна пруга коју су доводили будуће логораше и граник, ту су их превозили преко Саве. Овде је југоисточна капија логора.

Сада у крупном плану Сабласно језеро. Овде ће бити печурка или цвет, како хоћете, Богдана Богдановића. Значи још није сграђен и мало боље уочавамо рушевину логора, значи у том делу ево и овде ту свуда се нешто налази. Идемо даље, сада значи поново, али далеко уочавамо оне гробнице које смо уочили на снимцима из 1946. године.

Ово су оне гробнице које се налазе на левој страни Саве источно од логорске просторије и на њима нема више трагова који би указивале на могуће постојање гробница у близини логора. Димензије су 40х6 м. Значи то је само по себи, била нека јаруга, а одатле закључак да су они користили природна улегнућа да би, да би брже завршили.

Сада имамо све те тачке. На 100 м нису уочљиве: значи до 1961. године оне су све избледеле. Даље гробнице Чалинке су уочљиве у нешто мањем интензитету. Заборавио сам да кажем да су и овде биле уочљиве гробнице и сада видите насип који је изграђен.

Са изградњом насипа ниво подземних вода се спустио и самим тим је убрзан процес труљења и процес уништења материјалних доказа о злочину, па се поставља питање колико је било корисно направити овај насип.

Сада поново гледамо оне гробнице које смо гледали на снимцима из 1946. године, значи оне су још увек уочљиве, значи ово је сада из 1946. године видите сад овде, а сад шта се десило до 1961. године. Фактички, ова површ је зарасла, значи са протеком година све је теже извршити евентуалних масовних гробница.

Сада већ видите да се појавила печурка и, уствари, то је логор 1985. године. Мозаик од снимака начињених 1975. и 1977. године, зашто из две епохе? Зато што је овде Уна и Сава границе бивших Република Босне и Херцеговине и Хрватске тј. социјалистичких бивших и онда се приликом планирања снимања у 1975. години извршило снимање за подручје Доње Градине, јер припада Републици Босни и Херцеговини, а потом тек за подручје логора 1977. године, али успјели смо да направимо мозаик да изједначимо контраст и да добијемо просторију коју видите испред. Сенка коју чини цвет Богдана Богдановића је опет у облику слова У, значи слово У и даље лебди.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 167

Значи, злочинци и даље лебде над логорском просторијом која сада ни по чему не подсећа на чињеницу да су овде уморене хиљаде и хиљаде и стотине и стотине хиљада недужних људи.

Сада у крупном плану, сада видимо ове могиле, видимо овде споменик Богдана Богдановића и видимо спомен-комплекс који је направљен. Идемо даље, сада гробнице Чалинка и ако се сећате првог снимка из 1946. године цео овај простор је покривен масовним гробницама. Међутим, сада су то ливаде и није обележено, тек ће доћи до обележавања у овом делу. Овде на снимцима из 1983. године, се то јасно види.

Види се да је ту нешто рађено, направљене су стазе којим смо данас прошли, урађен је комплекс. Да ли на адекватан начин? Идемо даље, снимак из 1983. године у колору. Имали смо великих проблема са обрадом зато што нисмо имали направљене фотограме, значи фотографије, позитиве који су се чували у музеју у Јасеновцу и били смо принуђени да из архиве Војно-геграфског института извршимо скенирање негатива који су услед протека времена изгледа јако оштећени и нисмо из њих успели да извучемо неки високи квалитет.

Овде је обележено гробно поље и ово су гробнице Чалинка, на примеру снимака из 1975. године, то су снимци сукцесивно са фотограметијским премером.

Ово је принцип израде мозаика снимака, значи направили смо мозаике снимака да бисмо урадили израду за оно подручје интересовања које смо задали на почетку.

Сада да кажем како изгледа један од приказа, значи шта сад може да се добије када се мозаик до краја обрадити.

Значи, можемо да направимо аутофото карту, мозаик аеро снимака из 1961. године. За све три епохе смо урадили георефериецирање израду мозаика и уз помоћ њих смо прикупљали ивице тока реке Уне тј. Саве, да бисмо видели колико је од 1961. године до 1975. године дошло до меандрирања, тј. акумулације и ерозије материјала на обалама тих двеју река.

Сада мозаик колор снимака из 1983. године. На први поглед је уочљиво да смо имали великих проблема да изједначимо контраст и да извучемо неки завидан квалитет, тако да смо одустали од даље обраде аеросниимака у колор техници рађених 1983. године.

Сада мала дигресија, али један јако битан моменат да бисмо могли да затворимо причу о изградњи географског информационог система, то је прича о дигиталном моделу терена.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 168

Дигитални модел терена је дискретна представа површине терена представљена групом тачака са x, y и z координатама и прекидним линијама на местима карактеристичних промена висина, дисконтинуитет висина. То посебно потенцирам зато што су гробнице углавном улегнуте за 20 до 30 цм, па онда следи да је могуће и на основу анализе дигиталног модела терена извршити идентификацију масовних гробница које до сада нису откривене. Зато је неопходно да имамо улазне податке који би омогућили висок квалитет дигиталног модела терена. Овде нисмо имали адекватне улазне податке већ су нам за генерисање дигиталног модела терена користиле топографске карте у размери 25.000.

У конкретном истраживању дигитални модел је значајан за одређивање координата x, y и z дате тачке, извлачење и изохипс за одређивање координате x, y, z дате тачке, извлачење и изохипс и одређивање кота, израчунавање степена нагиба терена, утврђивање промене облика површ терена до којих је дошло радом ендогених, егзогених и антропогених, ово је јако битно, значи антропогених сила и прецизну корекцију обраде снимака.

Значи са аероснимака из 1961. и 1975. године извршили смо прикупљање у векторском броју података као што су ивице река Саве и Уне, мочварне површине, као што су линије комуникација, пруга, изохипсе итд.

Генерисани дигитални модел терена из тих података изгледа овако: висина се креће око 91, 92, 93, па до 150 и кусур метара, на падинама Просаре, значи када то кажем мислим на просторију коју смо ми узели да обрађујемо.

Ток Саве и Уне на дигиталном моделу терена је мрежа канала који су направљени после рата итд.Сада у комбинацији са дигиталним моделом терена и мозаиком снимака из 1975. године добили смо перспективни приказ са Севера ка Југу значи од логорске просторије Сабласно језеро, Доња Градина, Уна, Сава, мост, село Драксенић, и у даљини Просара, још даље Козара.

Даљинска детекција је метода прикупљања информација путем система који нису у директном контакту са објектом или појавом који се испитује. Заснива се на чињеници да електромагнетно значење које емитује у овом случају тло и електромагнетно зрачење које се одбија, рефлектује од тла носи у себи запис, поруку о врсти материје, тј. о врсти тла. Ми онда то бележимо уз помоћ сензора на авионима, на сателитима и стратесорским балонима који би овде негде у складу са шемом

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 169

требали да буду. Онда, уз помоћ обраде тих електромагнетних зрака који су забележене, на снимцима, било да су они у аналогном значи у облику фотографије, или у дигиталном облику, значи снимљени сензорима, ми их обрађујемо и долазимо до жељених података у неком проценту.

Значи сада имамо нешто што је јако важно, значи човек види само део спектра електромагнетног зрачења, али већи део ствари, тј. онога што се око нас налази ми нисмо у стању да видимо, јер смо ограничени тим распоном спектра који обухватамо, то је (негде од 320 до 760, зависи од особина ока сваког човека као појединца, значи 320 до 760 нанометара) значи за неку детаљну анализу простора Доње Градине и уопште целог система усташких логора смрти од Крапија па доле јужно до дубичких кречана, источно према Градишки.

Неопходно је направити аеро или сателитске снимке који покривају инфрацрвени, блиски и тернални део инфрацрвеног спектра и радарске снимке. Захваљујући љубазности господе фирме из ББН из Београда добили смо део иконог снимка који покрива део Блинског поља у Републици Хрватској из кога можемо да видимо која је то резолуција. Да би сте схватили о чему се ради само да кажем да се иконов сателит налази на више од пет стотина километара изнад површине земље.

Мултиспектрални снимци, пре свега инфрацрвени снимци, омогућују пластификацију терена у зависности од врста вегетације која расте на њему. Ту би требало укључити и ботаничаре преко врсте вегетације која расте изнад масовних гробница, посредно преко инфрацрвених снимака може да дође до издвајања потенцијалних ареала масовних гробница.

Географски информациони систем значи круну свих података које смо прикупили даљинским детекцијама и геофизичким методима итд. Значи GIS представља рачунарски подржан систем за прикупљање, обраду, анализу и приказ података о простору. Разликује се од других информационих система по томе што подаци морају да имају дефинисан положај у простору. Ништа друго не радимо него на рачунару из тог неког реалног света у све рачунарске технологије преводимо реалан однос ствари, значи тамо где су гробнице оне морају заузимати неки дефинисан међусобни релативни положај у простору.

Све податке које знамо о тим гробницама повезаћемо са тим њиховим географским положајем. Онда када то имамо за масу осталих гробница и када имамо податке, о осталим стварима онда можемо да долазимо до различитих извјештаја,

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 170

прегледа, анализа итд. Значи, улазни подаци за изградњу тог тематског географскоинформационог система који треба да буде круна и да обједини све оно што је до сада рађено и шта ће бити рађено у будућности су геодетски подаци, карте, снимци, фотографије, дигитални модел терена, геофизичка мерења, антрополошка истраживања, археолошка истраживања, остеолошки налази, ако сам добро рекао, демографски подаци, историјски подаци, изјаве сведока.

Када све то објединимо и изгладимо међусобне односе између унетих података и обезбедимо континуирано пуњење ових база онда можемо да правимо веома брзо извештаје, прегледе, анализе, тематске карте и добијемо различите врсте визуализације. Како изгледа сада када смо издвојили реале гробница у оне које сумњамо и у оне које сумњамо са већом вероватноћом. Када бисмо уз њих везали податке о гробници површина, број жртава, нађени предмети, подаци о бушењу, подаци о ископавању, налази антрополога, налази хемичара, фотографије и др. на тај начин бисмо полако изградили географски информациони систем.

Сада овде видите да смо извршили анализу меандрирања Уне. У овом делу се види Уна и у горњем делу Саве од 1961. до 1975. до 1977. године. Жуто обележно је оно где је извршена ерозија било природним било утицајем човека. Ово овде су људи ископали, значи намерно су ископали да би убрзали ток Уне самим тим смањили ниво подземних вода. Дошли смо до закључка који је врло занимљив да је укупна акумулација на истраженом подручју 54,9 хектара, значи наноси, а да је укупна ерозија 42,2 хектара.

Акумулација материјала је већа од укупне ерозије одношења материјала, ово је када се мало боље погледа са геолошког аспекта сасвим и логично, јер су и Уна и Сава изградиле алувијалну зараван која доноси материјал, да кажем, из узводног подручја и нагомилава га, а у овом делу којем се стишава брзина њеног тока и у којима се појављује велики број ових меандара.

Сада повезујемо орто-фото карту, значи мозаик снимака из 1975. и 1977. године са подацима у векторском облику и кажемо једноставно избаци нам ивице река 1961. године, ивице река 1975. године, збирни резултат ерозија акумулације, и друге податке.

Сада још један излаз из географско информационог система, а то је видео анимација коју смо направили за подручје од северних падина Просаре, лук на лево преко Драксенића,

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 171

смотали овде у десно на леву окуку реке Саве па онда на Кошутарицу, ту смо направили лук, захватили подручје логора и завршили анимацију на Доњој Градини. Оно нема неку употребну вредност на први поглед, али може да послужи за анимацију већег броја људи. Та анимација може да се пусти на интернет, на сајт посвећен систему усташких логора смрти да би се и на тај начин све више ширила истина шта се то десило, да је то у питању трећи, како смо данас чули, концентрацијски логор по броју жртава на подручју Европе.

На овај начин може да се изврши перцепција рељефа и људи који нису никада били на овим просторима могу да сагледају о каквом простору се ради и где се злочин десио, значи уз помоћ анимације можемо да покажемо људима где се извршио цео злочин.

Најкраће, закључци, за добијање квалитетних излазних података мора се располагати адекватним узлазним подацима у виду мултиспектралних и радарских снимака високе просторне резолуције. Треба учинити све да се пронађу недостајући негативи из аероснимања из октобра 1946. године који покривају подручје Доње Градине и логора Јасеновац.

Добијене податке треба верификовати на терену и на заснивати даља геофизичка истраживања уз помоћ радара који снимају кроз тло, громпротејншен радар чији би резултати представљали основу за археолошко, антрополошко истраживање.

Подаци добијени даљинском детекцијом свој пуни смисао и употребну вриједност добијају тек када се повежу са другим подацима који морају да буду организовани по принципима географских и информационих система.

Да би се дошло до жељених информација везаних за откривање масовних гробница са циљем утврђивања што тачнијег броја жртава и њихове евентуалне идентификације, неопходно је разрадити пројекат, обезбедити средства и набавити адекватне улазне податке.

И на крају госпођа Гускова из Русије ми је послужила као инспирација, да кажем нешто што сам чуо, нисам нигде прочитао да су руски академици на путу да изврше проницање у тзв. спинторзиона поља електромагнетног зрачења.

То може бити фантастично на овом нивоу, али и са друге стране као једно охрабрење да ће кад тад системи усташког логора смрти избити на светло дана.

Са тиме бих завршио и свима се захвалио на пажњи.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 172

Споменко Михајловић

Уважена господо, дружимо се већ два дана и мој поздрав вама би био као поздрав људима добре воље да се полако упознајемо, а упознајемо се тако што се ових дана, у ствари бавимо анатомијом зла, анатомијом злочина. То нас веже.

Ја и моје колеге долазимо из техничке, инжењеријске струке, а ево обрели смо се на једном историјском скупу. Која је то копча која ме веже као истраживача за историју? То је круцијална ствар у историјским истраживањима.

Историчари читају време, а ми геофизичари меримо неке податке и враћамо се у време имамо једну методу, један предмет, који учимо, који се зове историјска геологија и на основу те историјске геологије можемо да ишчитавамо шта се то на неком терену дешавало рецимо пре сто милиона година. Сада нам је у задатак стављено да видимо шта се то дешавало на једном терену у четири године.

Приступили смо том терену као инжењери. Изазов је био велики. Геомагнетски завод из Београда добио је, ту част да одговори том изаову, да једном модерном методом, као што су георадарска испитивања, покуша да вршимо снимање терена на коме су лоциране масовне гробнице. Да видимо шта даје георадарски текст таквог једног терена.

Тако смо се у априлу 2000. године нашли на гробним пољима на стратишту у Доњој Градини. Од девет гробних поља,истражили смо георадарским тест испитивањима три гробна поља, а сада ћу вам показати резултате са два гробна поља.

Принцип рада саме георадарске методе заснива се на томе да преко електромагнетских таласа који се преко пријемног региструјућих у уређају антена шаљу у тло, значи када талас пролази кроз тло, он носи своју фреквенцију, фреквенцију своје енергије, значи наилази на препреку, рефлектује се од ње, пролази кроз њега и рефлекторна енергија се враћа према пријемном уређају и долази до снимања тог састава односно терена. У овом случају аномалије у терену.

Како то изгледа показује се на горњој оси, оси х на којој је растојање у метрима које антена прелази тако што се ручно покреће одређеном брзином преко, значи по профилима којима се врши мерење. Овде је дато двоструко време у нано-секундама, које је потребно да талас дође до препреке, врати се и добијемо одзив у сензору односно у антенском пријемнику.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 173

На овој страни георадарске секције, георадарског тест снимка добијемо дубину на којој се налази могући извор било које аномалије, односно оног објекта који је извршио промјену фреквентне карактеристике пријемног сигнала, а фреквентна карактеристика пријемног сигнала зависиће од састава тла, од одређених као што су дијалектична константа, као што је електрична проводљивост, магнетске особине терена итд.

Прва мрежа профила коју смо поставили била је на гробном пољу Јасен, у народу познато као дјечје гробно поље. Постављали смо попречне профиле на растојању од 2 м тако што смо везали терен, терасе које раздвајају гробнице и саме гробнице. Покушали смо да вежемо четири веће гробнице на том гробном пољу, на централном делу гробног поља Јасен и једну мању гробницу.

Шта смо добили? Снимањем терена на гробном пољу Јасен добили смо садржај јаме, сваке снимљене јаме која се разликује од супстратума и преко кулисних дијаграма, георадарске секције може да се прочита која је дубина тих објеката.

Ми смо ово третирали као објекат, сматрајући да је то одређена концентрација трошка материјала, значи једне органске материје која се налази у измењеном или неизмењеном облику, значи то је за нас један објекат, значи приступили смо томе крајње инжењерски, практично оправдано, знајући да садржај јаме јесте остаци костију убијених људи у том злочину који је трајао четири године.

Имамо овде четири јаме које смо покрили и добили смо да приказујемо четири профила, што значи да на овом овде подручју, на овом овде кулисном дијаграму ми имамо простор од 8м х 50м снимљен на објашњен начин где је тачно утврђена разлика између терена који одваја обележене јаме од онога терена, подручја који чини данас означену јаму и по садржају самом, по саставу терена и концентрацији органске материје која је измешана са супстратумом. У подручју јама видимо концентрацију те органске материје.

Ту је сада дата свака појединачна јама где се заиста види, шта треба. Испод нивоа подземних вода који се у извештају може погледати (80 цм до 1.5 м) је концентрација објеката који изазивају промјену фреквентних карактеристика одзивног сигнала, самим тиме дају нам аномално подручје на георадарској секцији, а то су за нас ови објекти.

Свака од појединачних јама је овдје приказана на овом првом профилу. Док је била концентрација материјала тамо

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 174

већа, одзив је био тако што су појединачни обекти један уз други повезани; овде видимо да је концентрација обеката мања, међутим састав остолошког материјала, дакле то је већ добар путоказ, добар полазни параметар за пројектовање антрополошких и археолошких истраживања.

Следеће гробно поље које смо обрадили било је гробно поље Тополе. Тамо смо се данас налазили, поставили смо сада краће профиле попречне које су пратили у Централном делу гробног поља, три рекло би се, по величини највеће гробнице које су геометријски означене и откривене. Дати кулисни дијаграм значи тих прелазака преко ових јама и добијемо интересантан резултат сада овде на овом гробном пољу.

Позиција сваке јаме је у претходном случају означена присуством овог остолошког материјала, односно објеката који изазивају на георадарској секцији појаву аномалије. Уочили смо да материјал истог састава који даје исте фреквентне карактристике сигнала. Тај остолошки материјал појавио се и у подручју који је означен на терену, на гробном пољу Тополе означен је као тераса, значи онај простор који није означен не припада гробници, имамо појаву велику концентрацију остолошког материјала.

Рад на гробном пољу Тополе указује на то да треба положај, место, ознаку гробних јама померити према терасама, или пак конкретно на овом гробном пољу, повезати у централном делу три подуже јаме да буду јединствена гробна места не одвајати их од тераса.

Значи то се овде види: аномалијска зона обележена ван јаме и састав материјала који одговора ономе који смо открили у јами.

У излагању проф. Живановића речено је да, када би се изводила будућа антрополошка и археолошка истраживања, сво растиње требало одвојити, склонити

Ми смо, радећи на овом профилу на подручју Тополе и на подручју гробног поља Јасен вршили снимање тако што смо се профилом приближили сваком дрвету које тамо постоји. То су сада већ стара стабла и добили смо снимак тачно где се појављује корен дрвета.

Овде су приказани резултати када смо се довољно удаљили, одвојили од таквог обекта као што је корен једног старог дрвета да не бисмо дошли до замене да интерпретирамо концентрацију органске материје, остолошког материјала неку аномалију која припада тако великом делу корена дрвета, то смо избегли, тако су ови резултати на тај начин у

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 175

интерпретацији одвојени од појаве, значи тамо где се појави корен, јер то георадарска тест испитивања, георадарско, значи радиофреквентно разрешивање терена даје јако добре резултате, тачне и квалитетне.

На свакој позицији јаме тачно можемо одредити, искорачати позицију сваког профила и место где се појављује концентрација материјала. Тако се откопавањем, односно једном сондажом која би могла да се изврши у веома кратком времену и не би захтевала много материјалних издатака да се провери тачност овог резултата.

За Геомагнетски завод у коме радим, примјена ове методе је била изазов зато што смо, примењујући ову методу, имали искуство код откривања археолошких локалитета типа утврде, типа грађевине, значи неких рушевина и тада смо могли да откријемо обекте, овакве археолошке објекте овом методом, међутим овдје је био изазов, јер се требало поћи од тога да ли смо могли применити методу и очитати мерљиве разлике у промени фреквентних карактеристика сигнала када је у питању остолошки материјал, органска материја и супстратум и геологија тог терена.

Дошавши на овај терен, радећи овај тест испитивања ми смо показали да се могу добити мерљиве разлике и да се могу применити тест испитивања и будућа радарска испитивања која ће послужити као улазни параметар или један од полазних параметара за будућа антрополошка и археолошка истраживања.

Хвала на пажњи. Пријатно.

Др Милан Булајић

Мислим да је ово стварно сензационално, да не употријебим ријеч револуционарно и да смо данас спојили стару генерацију, ако могу да кажем, истраживања која су вршена са најновијом технологијом са овим младим људима који су нам отворили перспективе да се више не прича о митовима него да стварно научним путем утврдимо праву истину.

9tema3.qxd 10/20/02 5:29 PM Page 176

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 177

4 Међународна правна заштита цијелог спомен подручја Јасеновац

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 178

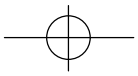

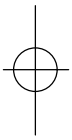

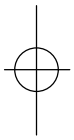

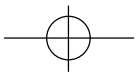

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 179

4 Међународна правна заштита цијелог спомен подручја Јасеновац

Др Милан Булајић:

Сљедећа тема је Међународна правна заштита цијелог спомен подручја Јасеновац.

Јутрос сте имали прилику да посјетите Доњу Градину. Желио сам да вас подсјетим на знак наше Конференције гдје видите да је после разбијања претходне Југославије подручје система хрватских, усташких логора геноцида подијељено између два суверенитета Републике Хрватске у којој је остао Јасеновац и споменик Богдана Богдановића и Босне и Херцеговине односно Републике Српске, гдје се налази Доња Градина, сигурно највеће стратиште на Балкану, а може бити и шире.

1995. године Музеј жртава геноцида је иницирo путем моје посјете UNESCO–u у Паризу, да се читаво Спомен подручје Јасеновац стави под међународну правну заштиту Уједињених нација. UNESCO има институцију која се зове Свјетска баштина (World Heritage), која штити све оно што је за културу и историју народа од посебног значаја.

Не можемо рећи да подручје Јасеновца спада у културу важне институције, али је од огромног историјског значаја.

Нашли смо преседан у међународној правној заштити кроз Свјетску баштину човјечанства, Аушвиц који је регистрован под бројем 80. Дакле, после разговара са директором Свјетске баштине које сам и имао 1995. године, Музеј жртава геноцида је поднео формални предлог да се читаво подручје Јасеновца - система хрватских, усташких логора стави под међународну правну заштиту.

Оно што је слиједило после тога било је да је Влада Савезне Републике Југославије, савезни министар за иностране послове писмено подржао идеју Музеја жртава геноцида.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 180

Његова светост Патријарх српски господин Павле је такође писмено у једном писму генералном директору UNESCO-а подржао ту идеју.

Питање се није развијало онако како смо ми очекивали. Одговор је услиједио тек послије осам, девет месеци у коме је директор Свјетске баштине рекао да је надлежност за предлагање стављања под Свјетску баштину државе на чијој се територији одређена институција налази и он је то протумачио да је то у надлежности Републике Хрватске. Примједба је била да је то формално, бирократско приступање читавом проблему јер по тој логици за све нацистичке логоре у Њемачкој требало би да буде у надлежности Њемачке, што је мислим заиста неоправдано.

Ви сте данас били на једној страни на Доњој Градини и да би наши бивши заточеници прешли на другу страну и положили вијенце на споменик жртвама Јасеновца, они морају да добију визу Републике Хрватске.

Оно што је ново данас то је да је с обзиром да се на овој страни државне границе налазе та највећа стратишта у Доњој Градини, Република Српска има пуно право баш на основу принципа које је поставио UNESCO, директор Свјетске баштине, овом приликом поставила Влада Републике Српске у формалном писму.

Модератор ове тачке, овог дјела конференције је господин Alexis Troude из Француске и ја молим њега да узме ријеч и води ову тачку.

Alexis Troude

Драги пријатељи, драги Срби, захваљујем организацији за моју посету Републици Српској.

Формирам групу историчара и адвоката у Паризу који су почели пре шест месеци да раде на пројекту, који је да се призна усташки геноцид над Србима, Јеврејима и Циганима.

Пре годину дана у Паризу, Француска скупштина је признала, да има један закон од 1995. године који даје могућност да се призна геноцид над Јерменима и тај су пројект подржали сви француски депутати дајући му позитивну одлуку. И овде и ми треба да се боримо сада да би то такође био пројекат који би нас више заинтересовао, значи геноцид од усташа над Србима, Јеврејима и Циганима.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 181

У том смислу ради о са два историчара Жан Пол Блед из Факултета Сорбоне и Насер Нузи из Стразбура и једног адвоката Вилијама Колнадела. У том контексту бих хтио да вам прочитам писмо председника Владе Републике Српске Милорада Додика који ћу ја уручити UNESCO–u.

Обратили смо се директору UNESCO–а и до сада нисмо имали одговор, али све ћемо урадити да посетимо директора UNESCO–а .

Драги пријатељи, хтео бих сада да се обратим вама да питам да ли имате неке предлоге око те теме и нарочито око овог писма.

Јосип Ерлих

Ја сам Јосип Ерлих. Имао сам 14.5 година када сам дошао у логор. Прошао сам све што се може проћи и постигао све што се може постићи. Могу вам рећи: оно што ми знамо, то ви никад нећете сазнати јер то је немогуће сазнати. Док год Америци и НАТО-у буде потребно да нас овако муче ми никада нећемо знати истину. Њима је потребна Хрватска, а Срби и други Славени могу да иду у аут. Ништа више немам да кажем. Хвала.

Др Јосип Јурчевић

Поздрављам вас све још једанпут као и јучер. Ја сам Јосип Јурчевић, долазим из Загреба, дакле из Републике Хрватске и сада ћу говорити само о овој теми. Касније ћу говорити о теми која ће се вјероватно везати на овај проблем.

Очигледно из овога што је говорио господин Булајић да постоје одређени проблеми, ако тако можемо рећи, приликом реализације приједлога за обиљежавање односно стављање у некакав међународни систем јасеновачких логора и вјероватно је темељ и разлог у томе што је међународна заједница, што је евидентно из њезиних извјешћа поготово Уједињених народа прије свега, са великим опрезом приступила томе будући да се злочини у пуно горем или истом по моделу и облику догађали 1991. до 1995. године на овом простору и то је, мислим експлиците наведено у тексту господина Булајића који нам је достављен раније.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 182

Према томе, мислим да би можда овај приједлог да би био успјешнији код међународне заједнице која очито исчитава из овако ограниченог приједлога једну политичку, медијску заправо, промоцију или представу нечега да би се прикрили сувремени злочини итд. требало модифицирати.

Можда би било добро предложити Уједињеним народима да оснују међународну комисију за истраживање злочина од 1991. године, рачунајући Госпић, Пакрачку пољану и Источну Славонију. То је поготово господину из Француске можда занимљиво који вјероватно не зна фактографију и најновије проблеме итд.

Приједлог да се међународним организацијама, Уједињеним народима предложи да се оснује међународна комисија за истраживање злочина, временски на овом простору од 1941. године до 1995. године и на простору Хрватске, државе Босне и Херцеговине, државе СРЈ односно Србије и Српске Крајине, може и да се то некако све поброји и онда нека комисија иза тога одреди приоритете, локацијске, временске, проблемске итд.

С тиме ћете, ја претпостављам, сложити. Ја доста исчитавам међународну заједницу, њезино настојање обзиром на Пакт стабилности, обзиром на Дејтонски споразум, то једноставно морате уважавати и с тиме се суочити, ако то не будете уважавали неће се прихватити ни овај приједлог.

Овакав један приједлог, ако буде комплетан, ако буде цјеловит, ако буде мотивиран хуманошћу, а не само интересима једне нације да не кажем једне националне елите, онда ће тај приједлог вјероватно бити прихваћен и биће схваћен као један покушај да се на овим просторима истраживањем прошлих злочина у протеклих 60 година превенирају будући злочини. Ево то је мој приједлог.

Хвала.

Јозеф Атијас

Поштоване даме и господо, драги пријатељи, драга браћо и сестре, прије свега дозволите да будемо достојни овог нивоа ове Конференције и да будемо достојни ових људи који су преживјели пакао и стравична страдања свих ових стратишта.

Будимо достојни оних жртава данас пред које смо ишли да се поклонимо њиховој сјени.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 185

Овдје смо се прије свега састали да би рекли истину цијелом свијету.

Знам како је у књигама мудрим, старим записано, "разум тражи истину". Дајмо разума. Молио сам и господина Kleina, молио сам и Радно предсједништво, молио сам и господина Јурчевића из Загреба, да дамо сваком прилику да кажу као цивилизовани људи. Данас сам цијели дан провео са господином Kleinom и дошао на дивну идеју и надам се да ћете ме подржати.

Рекао сам господину Kleinu: "Пошто сте ви представник, највеће силе данас Свијета и имате, Богу хвала, пара за све и свашта, нађите пара и могућности да се оформи Међународна комисија да испита питање оног што се десило овде и да донесе неутралан суд ма по кога би он био погубан. Да ли за нас што смо били жртве? Мученике што су били у праву? Бог је судија над нама свима и ја сам мимо свих протокола, прије свега човјек који је тотално пацифиста.

Замолио бих господина предсједавајућег, господина Kleina и остале да вам господине Јурчевићу, дамо пет минута да се обратите фино, концизно како сте се представили јуче као цивилизован човек и универзитетски професор.

Драги мој пријатељу, предмет разговора није овај локални прљави рат што нас је окруживао и што је опет однио животе са ових простора, него смо се договорили - тема је Међународна конференција о Јасеновцу, шта су учинили фашисти. Оно мрачно вријеме је предмет разговора. Апсолутно, али ако будемо тако ишли онда ћемо ићи у недоглед и онда ћемо, недај Боже, опет се морати тући.

Бићу сад слободан да замолим мог драгог пријатеља доктора Kleina да узме ријеч и обрати се вама и нама.

Ако овако будемо ишли, ићемо у недоглед. Ствари морамо радити конкретно. Изволите, господине Klein, ја вам дајем ријеч.

Prof. dr Bernard Klein

Прво, дозволите да вам кажем да ја не представљам Владу САД. Мислим да Влада САД чак и не зна шта се овдје догађа. А чак и ако знају не вјерујем да би се сложили са било чим што овдје говоримо или да их је уопште брига за то. Нисам сигуран. Бавим се првенствено темом и вашим предлогом. Сумњам да ће приједлог, који сам добио од ове организације, наићи на

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 186

одобравање. Ако заиста желите да ово спроведете, мораћете то да урадите преко влада.

Мора да према Босни ипак постоје неке пријатељске владе. Сигуран сам да имају неке пријатеље у Уједињеним нацијама и контакте са НАТО-м. Не знам какви су њихови односи са Уједињеним нацијама и америчком Владом.

Можете позвати неколико пријатељских влада да заједно подрже овакву резолуцију Уједињених нација. Мислим да су тако шансе много боље за овај приједлог. Можда ће хтјети да укључе и Јасеновац, или ће га за сада изоставити да би смањили отпор у Хрватској која је чланица Уједињених нација. Можда, ако ограничите ову резолуцију на овај простор или на друге просторе изван Хрватске, можда ће то временом доћи и до Хрватске. Али за почетак, мислим да ће ако то урадите шансе бити много веће. Мислим да је то правац у ком треба сада да идете. Не знам да ли је то могуће, али то је моје мишљење.

Нисам у контакту са госпођом Олбрајт. Госпођа Клинтон очекује мој глас, али нисам сигуран да ће га добити. Не могу да кажем колики ће бити мој утицај.

Marco Aurelio Rivelli

Важно је признати жртвовање Срба, важно је признати шта се догодило у Јасеновцу и важно је признати све жртве које су умрле у Хрватској. Сасвим је у реду да се од UNESCO-а тражи да призна Јасеновац и све жртве, али је чак важније натјерати јавно мнијење широм свијета да зна за Јасеновац. Имамо извјештај Владе САД-а тј. Eisenstadtov извјештај у коме стоји да је око 700.000 до 750.000 Срба убијено овдје, на овом мјесту. Ако погледамо у енциклопедију Британику онда је то 1.000.000 људи убијених у Хрватској за вријеме последњег рата. Ако погледамо у документацију Главног штаба италијанске армије, они дају све врсте података о свему што се дешавало, а цифра поменута у овом документу је око 1.000.000 жртава.

Најважније је да јавно мнијење учинимо свјесним Јасеновца тако да сви знају шта се у њему десило и да се молимо да се то више не понови.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 187

Др Милан Басташић

(Предсједник загребачке секције бивше дјеце логораша у егзилу у Бањој Луци од 15. августа 1991. године)

У оквиру теме замолио бих посебно господу међународног значаја да нешто учине у вези са стратиштима српске деце у 2. свјетском рату, од којих су постојала и три логора у НДХ.

Од 12. јула 1942. године основана су три логора, у Горњој Реци, Јастребарском и у Сиску.

Постоји међународни празник детета, први уторак сваког октобра у години.

Ми смо у организацији наших секција редовно обилазили та стратишта. Онда је распродан Меморијални дом "Братство и јединство" у Јастребарском.

Ми смо 1990. године, тог првог уторка, посетили и Сисак. Имам и фотографије уређених стратишта и гробова и молио бих уважене даме и господу од међународног значаја, ако могу да скрену пажњу међународној јавности, UNESCO–а и Влади Хрватске да нам дозволи, бар онима који смеју да се врате у ту своју Хрватску, да наврате, да можемо посетити гробове, да видимо да ли их та демократска Хрватска одржава, бар онако као их је одржавала та једноумна социјалистичка, комунистичка Хрватска, односно тај режим, па бар у оквиру антифашистичких традиција. Та иста Хрватска мало, мало па пере образ не би ли га, као демократски, показала свјету.

Хвала.

Милан Ђукић

(члан Сабора Републике Хрватске)

Уважено предсједништво, даме и господо,

Заступник сам у Парламенту Републике Хрватске, али говорићу као представник српског народа у Републици Хрватској.

Наиме, нећу говорити пуно о мом материјалу и цитирати га јер сам га приложио, а он је само извадак великог материјала који се зове: "Десетогодишњи рад Државне комисије при Сабору Републике Хрватске" која је израсла из Закона о

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 188

утврђивању ратних и поратних жртава од свог оснутка, значи 11. фебруара 1992. године до септембра 1999. године.

Рад се односи на жртве 1941- 1945. године и поратне свакако на које се мисли, жртве комунистичког система. Ја ћу говорити нешто другачије. Не желим у свом говору нити сумњати нити провјеравати истину о жртвама.

Истина је провјерена и записана. Ми смо је учили готово као пионири, ђаци, студенти и она је за нас светиња. Желим се у свом доприносу супротставити покушајима класичног фалсификирања истине.

Покушавају је фалсификирати они који желе побјећи од бремена геноцидне политике.

Свако бреме је тешко, а бреме геноцидне политике посебно јер оно добива хисторијске окове и остаје вјечни терет једном народу из којег је израсла та и таква политика иако се народ не може идентификирати са том и таквом политиком.

Међутим, отварајући ову тему о вредностима антифашизма и посљедицама фашизма и његових слугу, истину треба да брани заједно са нама, али и одбрани и међународна арбитража.

Чуо сам на овој конференцији многе исказе. Сви су они за мене истина, али постоји само једна истина којој фале и недостају многе истине. Ја желим изнијети једну истину, као прилог разобличавању те само једне истине, истине о Јасеновцу. Није случајно да овај пројекат при Сабору израста у времену у којем српски народ у Републици Хрватској поново постаје највећи страдалник, и овдје ћу стати. Стаћу зато што видим да нисмо спремни да повежемо узроке фалсификирања истине. Значи није упитна истина, него су упитни покушаји фалсификирања истине.

Но, вјерујем да ће неке друге конференције и о томе проговорити. Говорити о раду ове комисије о покушају стварања нових историјских релација у вриједностима фашизма и антифашизма није могуће, а да се не пође од констатације да су се у Републици Хрватској вратиле неке авети прошлости.

Десило се то у времену диктатуре Туђмана, предсједника Републике Хрватске, националисте чија политика је требала помирдбом злочинца и жртве постати и остати недостижни трибун једног народа.

Ту његову идеолошку одредницу врло су брзо схватили они чија је мржња у националном погледу надвладавала сваки разум и давали пуну подршку. Из таквог језгра се рађала клица Закона о утврђивању ратних и поратних жртава.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 189

Значи ми смо донијели Закон о утврђивању ратних и поратних жртава и на основи тога Закона формирали Државну комисију при Сабору.

Позадина је озбиљна и политички одговорна јер у том десетогодишњем раду комисије која је финансирана из буџета, радило је готово 20 заступника, радили су представници готово свих политичких опција. Значи ту је сада и узрок и посљедица, због чега је требало да се фалсифицира истина о једној геноцидној политици, истина о злочину.

Комисија је имала два задатка. Један је био да истражи ратне жртве, значи које су страдале од окупатора и његових слугу у периоду 1941 - 1945. године и свакако да је она у својим оквирима обухватала и концентрационе логоре у Јасеновцу.

Друга задаћа је била испитати страдања ратних жртава које су страдале од партизана као цивили или као припадници усташких и домобранских формација и поратних жртава страдалих од комунистичког режима.

Да се примјетити да је Комисија у приступу утврђивања истине и самој методологији рада учинила све да унесе забуну у начину класификирања вјеродостојности докумената на врло перфидан начин, поготово кад се ради о жртвама фашизма и његових слугу.

Комисија је имала на располагању све институте и све институције и сву документацију већ до тада истражену. Видјећете на крају резултат обраде те документације.

У складу таквог понашања пришло се и фалсификату утврђивању тзв. чињеничног стања ратних и поратних жртава 2. свјетског рата, али на начин да се рехабилитира усташтво, геноцид и неостварени пројекат НДХ те да се њихове, политичке, моралне и духовне вриједности изједначе се вриједностима антифашистичког покрета управо кроз помирдбе жртве и злочинца. За такав чин требало је изобличити истину, направити провизориј, све то озаконити и добити нове хисторијске чињенице.

Комисија утврђује, ја вас молим да пажљиво слушате, чињенично стање на начин да износи како је до дана подношења извјештаја, а то је готово пуних десет година рада, евидентирано је да су међу жртвама, односи се на цијелу Хрватску 79.318 Хрвати, 18.410 Срби те 53.768 жртве са непознатим националним идентитетом, то је из цијеле Хрватске.

Утврђује се податак да је на тзв. Крижном путу нестало 13.300, те да је од 7.000 оних који су умрли у затворима и логорима само 2.238 жртава које су умрле у Јасеновцу.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 190

На жалост читавог антифашистичког и цивилизацијског свијета у име истине и надолазећих генерација морамо овдје стати одбранити истину и осудити политику која концентрациони логор Јасеновац назива сабирно-радним логором на начин да се приступи утврђивању чињеничне истине која се режира као да су је пројектирали заповједници тада постојећег логора Јасеновац.

И међународна заједница и матичне државе страдалих народа морају дигнути глас и стати у заштиту истине, не дозволити да се потиче и ствара фалсификат, да заживи неистина и лицемјерство, те рехабилитира фашистичка идеологија.

Истина о ужасима концентрационог логора Јасеновац не смије бити замјена једним цивилзацијским, хисторијским, па ако хоћете и културолошким фалсификатом.

Бројка коју је Саборска комисија утврдила, а односи се на убијене у Јасеновцу је чисти цинизам. Само болестан ум је могао изрећи ноторну лаж да је у сабирно - радном логору Јасеновац страдало 2.238 грађана.

Комисија даље разрађује фалсификат страдања у Јасеновцу по националној основи па утврђује како је страдало 2.093 Жидова по националној опредљености и 331 Жидов по вјерској опредјељености.

Комисија констатира и да је страдало 726 православаца, али на цијелој територији Хрватске, те да је у 2. свјетском рату на тлу данашње Републике Хрватске страдало и шест Муслимана.

Укупно страдалих по Комисији у 2. свјетском рату на тлу Хрватске је 153.700 жртава.

Треба дати пуно значење политичкој позадини овог приступа рада Комисије с обзиром на оне који су учестовали, с обзиром на извор финансијских средстава који је утрошен и с обзиром на политичку позадину разлога зашто се то десило.

Завршићу да није случајно да је убрзани рад Комисије пратио и сам процес суђења Динку Шакићу.

Наиме, суђење Динку Шакићу је било баланс међународног очекивања са хисторијским фалсификатом овог извјештаја према домаћој јавности.

Према томе, видјели сте да сам стао тамо гдје је било најосјетљивије, али ми ћемо морати једног дана отворити ове узроке, јер смо нешто млађи од свједока који су нам очеви, а многима и дједови. Иза нас имају и млађи и ми ћемо морати ући у разлоге и позадину фалсификата, јер ћемо с тим

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 191

фалсификатом остати да се боримо не само ми него и надолазеће генерације иза нас.

Ево толико. Хвала вам лијепо. Институти, а и предсједништво ће располагати са тим материјалом који је вјеродостојна потврда фалсификата, али и позадина зашто је неком требало да се тај фалсификат данас протежира.

Др Јосип Јурчевић

Захваљујем и хтио би нагласити уводно да све што ја кажем, нико вас неће присиљавати да то прихватите, да у то вјерујете итд, али би вас молио да то колико вам се год не свиђа запамтите и све проблеме које ћете имати поготово млађи нараштаји у комуникацији са свијетом, а морат ћете комуницирати са свијетом хтјели, не хтјели.

Моје су намјере пријатељске колико год ви у то вјеровали или не с тим да што се касније у то увјерите да ћете бити у горој ситуацији као национална друштвена заједница.

Према томе, уопће није спорно што се мене тиче као знанственика, дакле и то ћу се кратко због времена декларирати, дакле у вријеме 1941 - 1945. године на простору бивше Југославије, што значи што укључује наравно и НДХ с чиме сам се ја највише бавио, а такођер и Недићеву Србију, дакле почињени су сви облици злочина који су се могли учинити.

Од различитих облика духовне, материјалне репресије што значи и пљачке итд. до ликвидација и затварања у логоре и све оно што иде са тиме што људи могу патити у логорима.

Дакле, ја се увијек што се тиче мене особно као човјека и знанственика солидализирам са жртвама и то уопће није спорно, то је мој став и имајте то стално у виду тијеком овог мог кратког излагања и тијеком мог досадашњег и будућег дјеловања тај став ће важити. Међутим, ипак ћу вам рећи оно што вам се неће свидјети, укратко: све оно што сам чуо у ова два протекла дана осим уводног начелног говора господина Клајна и осим господина предсједника Додика који је дао један широки политички пристанак на оснивање нечега што ће утврдити истину не улазећи уопште у конотације каква је та истина, све оно нажалост друго што сам чуо, то вам тврдим и као човјек и као знанственик, а не као некакав Хрват итд, све оно што сам чуо, нажалост наслушао сам се од 1985 - 1990. године у утакмици између Београда и Загреба, то је оно што се може кратко означити као јасеновачки мит.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 192

Све ово што је изнесено био је јасеновачки мит који је бранио одређену националну позицију и националне интересе. Изречен је читав низ неистина које бих могао документирати, међутим нажалост за то немам времена, али ако буде пригоде исто то тако могу учинити.

Према томе, то је једна прича која једноставно као што је рекао господин у Градини је невјеројатна и не може проћи. Ви можда у њу вјерујете ви сте индоктринирани итд. Ја вам то слободно говорим, па дакле ви то уопће не прихватите, схватите да вам то говори, један негативац ако хоћете, али то је истина.

Ви сте вјеројатно индоктринирани, ја то претпостављам поготово млађе генерације и вјерујете у нешто што се није догодило. Међутим, ово што вам ја говорим, ако није истина ово што ви говорите, што тврдим злочин је био и то у страшном облику, али није био у облику каквом га ви представљате.

То је једна романсирана представа што ви изводите, ако вам могу отворено рећи због краткоће времена која има одређене социјално - психолошке прије свега учинке да се не би размишљало о чињеницама.

Чињенице су страшне и те чињенице ће уважавати међународна заједница, ако већ желите пред њу изаћи са било којим обликом злочина била 1941, 1945, 1991, 1995. година.

Дакле, изаћите са чињеницама, а не са причама, са театром, са политичком и медијском кампањом.

Саме чињенице од 1941. до 1945. године у НДХ и на осталим просторима Југославије су довољно страшне, погубне и заслужују међународну, Хрватску и моралну осуду и то није спорно и чињенице тек треба утврдити.

Међутим, ви сте изнијели толико бројки, толики спектар и толико непрецизности у тој представи, ја ћу вам само навести неке. Напримјер, овдје је била таква аљкавост у припреми те представе да господа која су говорила као референтни стручњаци о бројевима жртава не знају елементарне ствари.

Од имена људи која се спомињу до тога кад је настао који број. Дакле, овдје се упорно понављало да је први онај студент 1946 - 1947 године радио први ону фамозну неутемељену процјену од 1.706.000 жртава, упорно је називан Војиславом Вукчевићем, међутим ради се о Владети Вучковићу, који је поријеклом Србин па сте бар могли у тој вјежби научити његово име и презиме. Данас, се такођер позивају на знанственој разини спомињан је Миодраг Булатовић, међутим ради се о Радомиру Булатовићу.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 193

Да вам не спомињем да је Крлежа био теоретичар и идеолог усташтва, а зна се да је Крлежа мањим дјелом био, ако можемо рећи у националном смислу Хрват био је између хрватства и југославенства, али то није доминантно. Он је био књижевник, умјетник социјалног усмјерења и њега проглашавати идеологом усташтва је заиста беспредметно.

Затим, споменута је такође и чињеница да је 350.000 усташа и домобрана прешло у партизане и антифашистички покрет што је нонсенс. Мислим да можете отићи, ако још има живих усташа вани, па ће вас радо прихватити јер они никад нису тврдили да их је било више од 250.000 домобрана и усташа уопће, а ви сте тврдили да их је 350.000 прешло на ову страну.

Иначе, прву бројку од 1.700.000 жртава на подручју Југославије, то вам је за информацију да други пут не иступате криво, ако већ хоћете остати у том вашем зачараном кругу не желећи кореспондирати са свијетом.

Први пут је ту цифру изрекао 1945. године, 15. свибња (маја) сам Тито због интереса сукоба у Корушкој, граница према Италији итд. и због наплате ратног дуга.

Дакле, први пут је Тито сам напамет одредио, дакле и у складу са неким интересом да је било у цијелој Југославији 1.700.000 жртава, онда је то јасно студент који је за то био плаћен поновио у таквим околностима. Да вам не набрајам даље, само да видите.

Пошто ми остаје још очито мало времена, ја сам у овој књизи навео једну таблицу не због тога да бих рекао који је број, не знам који је број жртава у Јасеновцу, нажалост, и то су пропусти од ове Комисије коју је споменуо др Ђукић до читавог низа других разлога.

Међутим, да видите само колико је проблем истраживања тога, то се најлакше по тим бројевима илустрира, најмањи број за Јасеновац је 55 жртава, то је констатирала својим увидом Анкетна комисија Државне комисије Југославије, дакле комунистичка, Партизанска комисија у свом обиласку, 55 жртава.

Друга ствар, данас везано за Градину, управо вам је био господин који је био члан Комисије, међутим сачуван је и постоји записник Комисије и он је кориштен у више дијела и резултати искапања у Градини су за митоманију погубни што не значи да у Јасеновцу није погубљено више људи, али очито се криво радило, ви сте тражили на кривом мјесту итд. Међутим антрополошка комисија која је радила 1964. година, дакле југославенска комисија коју је иницирао СУБНОР, дакле борачка организација очито са намјером да не прикрива број

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 194

жртава, дакле она је откопала тек 481 жртву с тим да је вршено сондирање на преко 130 локација које су биле означене као масовне гробнице и само у седам нађени су остаци костију и онда је та Комисија прешла из Градине на другу страну па је тамо исто сондирала исто стотињак локација које су биле означене нпр. гробница са 3.000 - 5.000 жртава, дакле у једној гробници на којој су биле означене 3.500 - 5.000 жртава нађена су 23 скелета.

Дакле, то су проблеми, то су антрополошки налази и ту је записник који је послан на бар пет до шест адреса и кориштен је у литератури примјерице овога Радомира Булатовића који је касније конструкцијом једном феноменалном дошао до 1.110.929 жртава.

Ја вам говорим те бројеве од 55, а иначе је највећи број који се тиче Јасеновца је 1.400.000. Исто је настао 1945. године од стране исте комисије. Изјаву је дао господин Михајло Марић, према томе за сада имате исказе свједока који тврде да је у Јасеновцу страдало 55 жртава, а с друге стране имате 1.400.000 и то је за објективно истраживање знанствени проблем.

Међутим, и на једној бројци и на другој раде се митоманије, дакле циљ је доћи до истине, а до истине ћемо доћи ако будемо истраживали технологијом антрополошких као што су данас млади колеге приказали, а с друге стране ако неоптерећено прићемо тој теми има довољно архивских извора да се може именом и презименом утврдити ко је убијен готово у 95% случајева, а поготово ко је опљачкан, будући да су грунтовне и земљишне књиге биљежиле сваку пљачку јер су је морали даље провести. Захваљујем на времену које сте ми пружили.

Др Милан Булајић

Ја не желим да одговарам на питања која је др Јурчевић поставио. Он је дисквалификовао и мене и све који су говорили иако сам ја овдје имао и уводни реферат, књигу коју сам објавио и низ других књига које сам објавио.

Само би желио да подсјетим др Јурчевића да књигу коју овдје дијели и пропагира као своју као да је ово промоција његове књиге, не знам да ли је упознат, али ја сам објавио један детаљан осврт на ту књигу која је објављена у једном фељтону" Политике" и у мојој новој књизи која се припрема која је заиста др Јурчевићу, ја ћу вам дати тај осврт и молио бих вас да кажете шта има неистинито у томе, а ја ћу вама само један примјер да кажем.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 195

Ви сте цитирали мог уваженог професора др Алберта Ваиса, једну изузетну личност. Тврдили сте да његов извјештај незна нико, да сте га ви открили први, рекли сте да је то непознат извјештај, али то је врло познат извјештај с обзиром на аутора који га је писао. Оно што је људима непознато је то да сте ви тај извјешај потпуно фалсификовали. Ви сте поред оцијена, јер проф. др Алберт Ваис је био мој професор и врло сам поносан са тим да је он био мој професор, касније смо били колеге, кад сам ја био помоћник професора Бартоша као главног правног савјетника и с њим сам врло тијесно сарађивао и знам кад је објавио извјештај на који се ви позивате др Јурчевић и ја тај извјештај имам у аналима.

Али, шта сте ви господине др Јурчевићу цитирали. Цитирали сте оно што је он тамо рекао поред високих комплимената које је дао раду Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача чији је он члан био, и тијесни сарадник.

Ви сте само цитирали оно што је рекао сваки савјесни научни радник посебно високог међународног комитета којег је био др Ваис, који је рекао и та Комисија је имала својих недостатака, недостатака првих година непосредно послије 2. свјетског рата, кадрова и свега тога што је слиједило. Ви сте др Јурчевићу само цитирали то што је он рекао да бисте дисквалификовали стотине хиљада изванредних докумената које је Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача ставила на располагање свијета да би негирали све да би ви прокламовали јасеновачки мит.

Оно што је неопростиво код вас господине докторе, то је да сте ви вашу књигу назвали "Настанак јасеновачког мита" и да настанак јасеновачког мита ви везујете зато што је коначно послије 21 године дошло до исправке највеће неправде. Логор Јасеновац, односно логори јасеновачки потпуно срушени, били су у жбуњу у води и кад је коначно ријешено да се то рашчисти и да се направи спомен - подручје ви сте то назвали настанком јасеновачког мита. Оно што је требало давно да се направи, да се направи 1945. године, то је за вас недозвољено.

Оно што сам вама обећао и нудим свим члановима учесницима ове конференције да папир који разматра књигу др Јурчевића тачку по тачку, чињеницу по чињеницу.

Узмите па је понесите кући и прочитајте, јер би нам узело два дана да расправљамо о томе.

Према томе ми са овим ову расправу завршавамо.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 196

... НАСТАВАК РАСПРАВЕ ИЗ ТЕМЕ 2 (СА СТР. 126)

Др Животије Ђорђевић

Оно о чему ја желим да кажем неколико речи јесте зашто је и како онемогућавано да се сазна истина о злочинима геноцида извршеним над српским народом током 2. светског рата.

О томе како је и зашто је и како је то чињено у Хрватској ја не би говорио, они су све чинили да жртве прогласе злочинцима и обратно. Али Србија и данас не зна колико људи је изгубила приликом бомбардовања 1941. године, колико је људи у Београду 1944. године побила англо-америчка авијација, а ми смо за све време били њихови најискренији савезници.

Србија не зна колико је своје деце жртвовала на Сремском фронту, колико је заточеника њених грађана убијено у концентрационим логорима: Бањица, Старо сајмиште и Јасеновац.

Хрватске власти су у међувремену починиле све што је било у њиховој моћи да склоне или униште колико је више могуће докумената о броју жртава свих логора у НДХ, али да и ту документацију имамо питање је да ли бисмо преко ње дошли до тачног броја жртава. Уверени смо да је био и данас јесте једини начин да се до броја у границама разумних одступања дође поименични попис жртава.

Међутим, када је рат био завршен нама је пребројавање било забрањено. Корени усташлука су били дубоки крајем 1944. године смо имали 57 дивизија, Србија је била ослобођена, а више и шест месеци иза тога фабрика смрти у Јасеновцу је радила пуним чак и повећаним капацитетом.

Ако је истина да смо снажно угрожавали саобраћај на прузи Загреб - Београд, како је могуће да не зауставишмо ни један једини воз да бисмо ослободили заточенике из марвених вагона, а сваки дан је на брзе возове, према сведочењу пред Државном комисијом возовођа Шепахера и Мунгоше качено најмање четири до пет вагона затвореника са сајмишта, који су транспортовани за Јасеновац. Ако смо тако добро тукли локомотиве у покрету из авиона тзв. кукурузара како да ни једном не посласмо авијацију да митраљира вребачнице јасеновачког логора и тако помогнемо заточеницима да пређу на супротну страну Саве и докопају се босанских планина.

Све смо ми то препустили вероватно не случајно и као папагаји смо понављали Брозову причу да је сва несрећа коју

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 197

је српски народ доживљавао у 2. светском рату од Хрвата реванш за силна убиства Хрвата у Краљевини Југославији, а усташки лист "Хрватски народ" у свом броју од 20. јула 1941. године је донио списак свих убијених Хрвата и Муслимана у Краљевини Југославији, а било их је наравно по писању тога листа 236.

Цитирам: "Од свих ових људи тобоже погинулих од српске руке се као што се види наводи да су седморо убили четници, двоје соколи и троје Пуниша Рачић", каже др Драгослав Страњаковић у свом делу, кога интересују могу да дам детаљне податке.

Јосип Броз је смишљено, а неосновано понављао фразеологију Коминтерне која је већ 1924. године прихватила аустро-угарску подметачину о великосрпству.

Он је 2. јула 1943. године опуномоћеним представницима Врховног штаба у фази преговора са хрватским домобранима и "осталим хрватским јединицама", а других колико ја знам није било до усташких, издао наређење:

1. да се свим хрватским војницима гарантује безбедност живота и личне имовине,
2. да се свим хрватским војницима који уђу у састав НОБ гарантују чинови које су до тада имали, а многи су их стекли убијајући Србе,
3. да им се гарантује даље напредовање у чиновима у команди према способностима,
4. да се све нове снаге и партизанске јединице појачане приливом хрватских домобрана и других војника употребе против четника у Источној Босни.

И још само неколико детаља: партизани су у Теслићу заробили 2.000 усташа и примили их у своје редове, или их пустили кућама. 1. јануара 1944. године заробили су бившег министра саобраћаја Хилмију Беслагића и његовог брата Хакију, председника усташке бањалучке општине и пустили их кућама, док су истог дана заробили студента Видовића и убили га. Совјетски радио је 6. априла 1944. године извјестио да је 80.000 бивших Павелићевих официра и војника већ прешло на страну партизана.

Цитирам: "Прихватајући хрватску сарадњу Тито није првио никакву разлику примајући све Хрвате укључујући и оне који су активно сарађивали са непријатељем и они који су учествовали у покољима Срба", каже Константин Фотић бивши

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 198

амбасадор .... ми смо немо ћутали, а они који су можда били најпозванији да о душама покојника воде бригу су у своје, а и у наше име, а да нас нису питали убицама поручивали да смо им ваљда у име побијених злочине опростили, али да не можемо да их заборавимо, а чак ни хришћанство не зна за праштање без признање гријеха и без покајања.

Они који су нам причали причу о братству и јединству слали су на ломачу сваког ко би покушао да жртве броји.

Напротив, забетонирали су јаме, тоне српских костију и оставили да и даље тамо труну, а нама су рекли да нема времена за пописивање, забога бирократисање, међутим знало се колико нас је било остало. Без потрошачких карата се није могло живјети. Званични попис становништва је извршен тек четири године послије завршетка рата што је уносило нове потешкоће у демографске рачуне, то демографи врло добро знају.

Кључни проблем је био у томе да они који су имали интереса несметано уништавају доказне материјале.

Молим вас, архивска грађа је послужила као сировина за израду папира, то ћете моћи да нађете у књизи Антуна Милетића.

Тако је онемогућавано и забрањивано да се трага за истином у вези губитка становништва у Југославији, па и о броју жртава у Јасеновцу.

Због свега реченог свим својим бићем подржавам настојање Друге међународне конференције: "Јасеновац систем хрватских логора геноцида" у испитивању природе система концентрационог логора. Без оног усташки јер није истина да су ти злочини почињени само од усташа и да су логор Јасеновац изградили и одржавали само усташе.

Не пружајмо прилику злонамјернима да минимизирају на овај начин и обим злочина и број егзокутора.

Многа српска села су усташе палили и по њима убијали уз најприснију сарадњу са домобранима.

Пре неки дан смо имали прилике да констатујемо да један од експоната говори о томе да је Министарство домобранства Хрватске издало наређење команди у Славонском Броду да обезбеди 200 домобрана ради спровођења 400 Цигана у јасеновачки логор.

Знамо да је окупатор вршио одмазде на све стране, убијао је и зато је наш непријатељ, али зашто не веровати извештају генерала Лера када извештава своје претпостављене и пише да је до фебруара 1943. године, цитирам, "према самим усташким

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 199

наводима већ било уморено 400.000 људи", или зашто не веровати Енс Фику који је 16. марта 1944. године известио Хајнриха Химлера да је у концентрационим логорима у НДХ поклано 600.000 до 700.000 људи.

Зашто не веровати др Херману Нојбахеру да су Хрвати заклали око 750.000 Срба према извештајима који су њему стизали, а он је био опуномоћеник немачког Министарства спољних послова и њему су стизали сви извештаји, и то немачки, педантно обрађени, а он је изјаву дао под околностима да до краја непристрасно каже шта има чак после седам година издржаних у казнено-поправном дому у Сремском Митровици.

О 750.000 побијених Срба у НДХ пише крајем 1944. године и бивши опуномоћеник генерал у НДХ генерал Едмунд Глез вон Хорстенау.

Усташки официр за везу код опуномоћеног немачког генерала и команданта у Србији капетан бојног брода Андрић јавио је у Загреб да је врховни заповеник жандармерије пуковник Масенбах, цитирам "напао крволоштво усташа против православаца, тврдећи да је до сада у Хрватској 700.000 људи поубијано".

Зашто им не веровати?

Зашто не веровати преживелим логорашима који су пред комисијама изјавили да број жртава у Јасеновцу достиже, Јулије Бинг, цитирам: "Али верујем да се тај број креће можда и до милион и по".

Милан Дуземлић је тврдио да је до његовог хапшења 21. децембра 1943. године као секретар општине Јасеновац имао у рукама спискове 900.000 побијених.

Јован Живковић је у посљедњим месецима свог живота, (умро је 1999. године) свом сапатнику из јасеновачког логора господину Јосипу Елриху, као поруку са аманетом оставио да је у Јасеновцу побијено само Срба 707.000, Цигана православних 40.000, Јервеја 25.000, Хрвата и Муслимана 1.733, Рома католика 230, Црногораца 112 и Словенаца шест свештеника.

Михајло Марић каже: "На разне начине је умлаћено или умрло од болести или глади 1.400.000 заточеника".

Ристо Стјепановић по приближним подацима, рачуна да је у логору побијено до милион људи.

Лазар Јанков:"Сазнао сам да је кроз књиге прошло 840.000 побијених људи, жена и деце". И на крају зашто не веровати проф. Живановићу који је вршио испитивања и који је саопштио данас бројке у трагању за истином.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 200

Надаље нека стари помогну својим искуством и ауторитетом, а млађи морају да буду много агилнији, време не ради за нас.

Др Веселин Ђуретић

Даме и господо, мој реферат се у неку руку наслања на оно што је др Ђорђевић изложио, али ја се бавим једном другом димензијом. То је уствари нека врста парафразе оно и што сам рекао у неким својим књигама, нарочито у оној књизи која је као што знате заталасала читаву Југославију и о којој је писала мање, више сва свјетска штампа.

Бавим се оним обманама које су сакриле геноцид над српским народом од свијета.

У свом реферату који ће бити објављен, обрађујем три етапе те велике обмане: доратну која ствара психолошке, идеолошке и политичке услове за мржњу која ће произвести геноцид.

Ту су неки медијуми, неке флоскуле које се операционализују не само преко медија који дјелују у име Хрватске преко одређених католичких кругова Хрватске, нарочито католичке акције, него у једном невиђеном складу између те тзв. деснице и совјетске левице која је сва усмјерена у борбу против великосрпске хегемоније и због тога што су Срби спасили око 70.000 белогардејаца. Нећу вам елаборитати тај први дио.

Други дио тиче се обмана током 2. свјетског рата, велике симетрије коју је Броз успоставио и лансирао је преко Коминтерне, а Коминтерна преко Черчила пребацила у међународну јавност, гдје је изграђена она чувена черчиловска политика и која је довела и до политике компромиса. Компромиса који је потпуно помјешао узроке и посљедице, виновнике и жртве и који је учинио да Други свјетски рат није завршен господо. Други свјетски рат је продужен 1991 - 1995. године и бити настављен уколико се сви Срби не врате на своја древна огњишта.

Са овог мјеста желим то да кажем пред овом господом који су данас вратили достојанство међународној заједници да они то пренесу свијету. Да се ради о великој обмани која траје већ 50-60 година и која је уграђена у политику међународне заједнице, која се операционизовала задњих неколико година.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 201

Трећи дио, односно други ратни дио бави се симетријом која успоставља однос између узрока и посљедица тако да на крају рата Павелић као кољач постаје једнак тројици "српских квислинга" - Љотићу, Недићу и чак ђенералу Драже Михаиловићу.

Броз у Нинберг шаље инкриминације против Недића, Љотића и Михаиловића, а Павелића и не помиње.

Кољач иде "пацовским каналима како овај наш честити Талијан каже, на Запад, а Михаиловић пред стрељачки строј.

Оно што се дешава послије 2. свјетског рата је диктатура хрватско - титовска, која на превару остварене међе, на превару остварене флоскуле убацила у политички живот једне државе и која је припремила терен за разбијање Југославије 90.-их година. Ми данас испаштамо посљедице. Мој колега Јурчевић би желио да се врати однос између узрока и посљедица и онда ће му све бити јасније.

Срби су ипак постали много паметнији и прочитали су језуитску методологију која хоће да расплине ствари, да заташка проблем и оствари нешто друго. Хвала.

Др Милан Булајић

Ја захваљујем др Ћуретићу на излагању, не желим да се мјешам у политичке оцјене, свако има право на своје политичко мишљење. Једино би желио да исправим то да је против Анте Павелића подигнута оптужница, велика оптужница која садржи обиље доказа о усташким злочинима геноцида.

Према томе да је Павелић нешто амнестиран био у претходној Југославији, чињеница је да је он био амнестиран од савезника јер су знали да кад је био под плаштом Ватикана у Ватикану, тачно се знало у ком је самостану и британска и америчка обавештајна служба знала је гдје се налази Павелић, али нико ништа није предузео против њега него је пацовским каналима отишао у Аргентину. Тамо су отишли и Динко Шакић и многи други злочинци.

Јозеф Атијас

Драги пријатељи, вјерујте ми да одлазим са овог скупа дубоко увређен. Сад се господине Јурчевићу лично обраћам вама. У руци држим јеврејски календар који излази сваке

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 202

године, који се штампа код нас и молим вас лијепо, у сваком дану у нашој години лијепо је записано број жртава сваке јеврејске општине који су одведени. Па каже овако:

- 11. марта 1941. године у Загребу похапшени сви Жидови и одведени у логоре Стара Градишка, Јасеновац и Ђаково. Даље пише: Јевреји Карловца-Жидови одведени: Паг, Ђаково, Јадовно итд.

Међутим, ја сам од вас чуо једноцифрене бројеве и чуо сам и двоцифрене бројеве и троцифрене бројеве.

Говорим у име мог народа, одлазим одавде дубоко увређен и повређен.

Говорим у име мог народа, ми Јевреји, нама не може нико никада држати лекције, ми смо живјели 2.000 година у дијаспори, без државе, без ичега и сачували смо вјеру и културу народа. Вјерујте да би ова нација била далеко сиромашнија и читав свијет да нас није било.

Слушајте господине Јурчевићу, врло је малициозно и дегутантно и како год хоћете играти се са таквим стварима јер прије свега ради се о људима који су изгубили на најбезобразнији начин што историја памти животе и отишли су главном без обзира и сада ми се играмо као да су то кромпири, крушке, јабуке итд. То је испод сваке људске части и достојанства.

Не знам која је ваша намјера била да дођете на овај еминентни скуп и да износите ваше тезе, или да неко други побија ваше тезе или да неко намеће своје.

Свако има право на своје мишљење, али ми смо пописали све и једну главу. Господин Клеин је данас рекао, имао је прилику да говори са са Рудолфом Хесом, знате ли ко је?

Рекао је: "Господо у Аушвицу је господо убијено колико ја знам 1.500.000 Јевреја, хоћете ли и то побити, хоћете побити Дахау, хоћете побити Клагенфурт?".

Написали именом и презименом све и једну главу. Господин из хрватског Сабора ми је показао документ вашег Сабора, хрватског Сабора, има ту шаховница, ваш повјесни грб како га ви зовете, који ја исто поштујем гдје пише 311 Јевреја. Више никада нећу доћи да се поклоним ником.

Хвала вам.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 203

Душан Вржина

(директор Архива РС)

Да поздравим у име Архива Републике Српске све уважене госте и учеснике ове Међународне конференције.

Као институција која се између осталог бави и прикупљањем свега оног о чему ви разговарате и што треба истраживати и чега како смо видјели на овој конференцији недостаје, смо изузетно заинтересовани.

РС као држава је заинтересована за оно о чему се овдје говорило, прије свега да иницијатива ове конференције буде да Јасеновац - Градина уђу у програм UNESCO–а у његов програм заштите, што мислим да треба подржати. Треба наћи све могуће начине као што рече господин Klein, све лобије који могу на том радити да се оствари.

Да се то оствари не само због жртава Јасеновца, због Срба, Рома, Јевреја који су ту страдали и због Хрвата да се једном свјетска јавност упозна са страхотама Јасеноваца да не би у 21. вијеку и сљедећих 1.000 година дешавали Јасеновци.

То нам треба и због тога и што Срби у РС и сви Срби су хришћански опростили. Опростили, али нису заборавили, иако су потиснули то у подсвјест у неки мали мозак.

Само један примјер да вам кажем, ово да кажем господину Јурчевићу, био сам стицајем околности у ВРС мајор, и то подсвјесно сјећање на Јасеновац код Срба шта је 1992. године значило и донијело?

Између осталог, иако смо ми и ту оптужени да смо били агресори, крајем марта, почетком априла 1992. године у БиХ није почео још рат.

Међутим, на жалост десило се да овдје недалеко од Јасеновца у околини Славонског Брода на овом простору у селу Сијековац и четири - пет села, убијено је 28 Срба и још у околним селима, укупно је убијено 50 Срба док још није почео рат.

Тад је на овом крају бивше Босанске крајине код Срба из подсвјести дошао Јасеновац, сјетили су се и онда су закључили: не више у Јасеновац, као стадо оваца да нас воде, пушка у руке, бранићемо се. Испало је како је испало, како су то међународни оци хтјели, да смо испали ми агресори. Ја то говорим за БиХ. Због тога исто тако предлажем да закључак ове Конференције буде - да све бивше југославенске републике подрже и финансирају даљњи пројекат у истраживању стварног броја жртава.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 204

Утврђено је да је жртава било, 30 или 300.000 или 3 милиона исто је побијено људи. То је геноцид, то је злочин и то је то, али исто у овим околностима знамо какве су нам државе, нема средстава.

Може ли се и могу ли преко лобија и Међународна заједница да помогне финансијски тај пројекат и то истраживање, па да ми за 10 или 20 година барем знамо тачно, па да кажемо, јесте злочини су били такви, жртава је било тих и тих.

Мислим да би то требао да буде закључак ове конференције и нека иницијативе у неким даљим оваквим конференцијама и разговорима.

Замолићу историчаре, мени је жао што овдје видим врло мало истраживача и историчара из Републике Српске, то треба да буде и нека примједба, али замолићу историчаре да почну размишљати да је у архивима још увијек море документације поред свих ових нових достигнућа која постоје, да се може и даље радити у овом истраживању и утврђивати.

Та документација била је доступна и прије рата нарочито у регионалним и локалним архивима није било интереса од историчара да истражују.

Посебно треба историчари да обрате пажњу на фондове архивске послије 1945. године, на фондове окружних судова гдје се суди послије рата одређеним злочинцима, гдје се сазнају многе чињенице, именом и презименом, кога су послали, за кога могу бити одговори, за кога су оптужени итд.

Ти фондови до сада нису кориштени, нису истражени, а дају море података. Хвала.

Др Милан Булајић

Захваљујем директору Архива Републике Српске господину Вржини на овим приједлозима и само бих подсјетио да Архив РС и архиви појединих општина и локалитета не треба да чекају историчаре. Нека понуде то што имају.

Могу да кажем да Музеј жртава геноцида упорно моли, вапи Савезни завод за статистику је све ове жртве ставио на велике компјутере и ми молимо да се та грађа стави на расположење.

Према томе немојмо један на другог да чекамо. Нека јави ко шта има. Немамо ни ми екипе да иду од мјеста до мјеста и да питају ко шта има. Много тих архива се налази у приватним посједима, чак нам нуде велике паре да им

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 205

плаћамо за те архива о жртвама. То је злочин, увјерен сам злочин према невиним жртвама.

Желио би да кажем да ова конференција покреће многа питања. Премијер РС у свом уводном излагању је обећао пуну подршку Владе РС, то обећање је дао и на масовном гробишту у Доњој Градини.

Као Међународна конференција обратићемо се међународним и страним организацијама, посебно јеврејским, да нам пруже помоћ у сакупљању података у циљу утврђивања истине.

Према томе, врата су нам отворена. Немојмо увијек чекати да неко други врши за нас, него нека свако оно што има и чиме располаже нака на то укаже. Хвала.

Др Здравко Марић

Најдиректније ме је увредио и прозвао др Јурчевић, масовно све нас који смо држали реферат.

Друго, занима ме колико др Јурчевић зна о мени као археологу БиХ, Хрватске, бивше Југославије. Да ме прозива?! Ових мјесеци био сам врло болестан и прекинуо лијечење и дошао. Направио сам једну грешку коју признајем, ево сада показујем овдје да имам фотокопију наслова ове књиге Радомира Булатовића, не Миодрага. То је грешка једног да кажем недовољно здравог човјека и то је све.

Поставио се др Јурчевић према нама као према врло лошим ђацима у неком разреду, ја сам четири године био учитељ, радио сам са разредима са око 70 ученика пуне четири године. Не сјећам се да сам толико памети показивао пред тим ученицима и баш сам подучавао све.

Успут речено, ја сам Хрват, рођен у Хрватској, одрастао у Хрватској, студирао у Љубљани, дипломирао у Љубљани, докторирао у Љубљани. Био сам директор, страдао сам као инвалид рада са 30 година службе у одсјеку као директор Музеја Славоније. Био сам и директор Конзерваторског друштва Хрватске. Био сам и ја некада млађи. Сад сам стар, преморен, моментално сам и болестан, али то ми не даје право да дијелим лекције.

Био сам скоро на специјализацији, два семестра у Бечу, али ми то није дало права да исправим било којег професора који је неку ријеч погрешно рекао и нисам никад никога тако исправљао. Оно што је најважније, кад сам врло висока звања

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 206

постигао: знанственог савјетника, редовног професора, много је година прошло. Ја сам сада након враћања из избјеглиштва из средње Далмације, уговором стални сурадник Академије наука и умјетности у звању знанствени савјетник, већ четврту годину.

Вјероватно и када сам имао 32 године, кад сам истраживао био сам концентрираније, паметнији, ваљда сам знао бар толико о својој струци.

Водио сам један конгрес археолога Југославије (бивше) у Задру, значи предсједавао сам цијелом конгресу 160 присутних и никада на много међународних скупова нисам доживио да се на једном скупу тако говори. Ми смо се овдје састали, искључиво, ради Јасеновца. Што год одлучујемо и што год закључујемо све је то само Јасеновац и сваку ријеч стављамо на вагу, да то буде Јасеновац, и само о томе, а не о ратовима прије.

Јосип Ерлих

(бивши заточеник јасеновачких логора)

Био сам на првој конференцији у Њујорку 1997. године, био је и господин Жерјавић. То што се тамо догодило је била општа лицитација жртава, да више нисмо могли да издржимо. Ја сам му рекао да иде негдје другдје лицитирати са мртвим душама. Нема четири истине, има само једна истина, а то су логораши који су преживали, који ће вам сваки тачно рећи колико је погинулих и колико је било логораша.

Изгубио сам све, нисам говорио за мене и за моју породицу. Ја сам Јеврејин, али душа ме боли кад мислим на 700.000 Срба, 40.000 Цигана и остале који су погинули у Јасеновцу. Не могу да ми сузе не иду на очи. И прекините више једанпут, јер сви су били жртве насиља. Хвала вам.

Душан Буква

(бивши заточеник јасеновачких логора)

Поштована господо, драги пријатељи, рођен сам недалеко одавде. Кнежопољац. Мајор у пензији. Један од најмлађих ратника. Од 12. године партизан.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 207

Козара је имала 51.855 жртава, Босанска Дубица садашња Козарска Дубица гдје сам ја рођен и гдје моји живе 250 година имала је пред рат 33.124 становника од тога погинуло је 18.545, а преживело 14.579.

Партизанских бораца је дала 3.404, значи да је 15.141 жртва са Козарске Дубице, ја сам био у тим логорима и на Церовљанима, и у Јасеновцу, па у Грубишном Пољу, па у Великом Грђевцу, па у Гудовцу, у Бјеловару, послије био на селу и отишао у мославачке партизане и био у партизанима до краја рата. Према томе одавде је убијено 15.141 жртва јер ови партизани су гинули на разним крајевима, мада највише овде.

Знате да овдје није било четника, нико није погинуо од ових жртава од четника, јер их није било, већ само од усташа и Нијемаца.

Хвала.

10tema4.qxd 1/23/02 11:30 AM Page 208

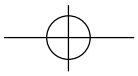

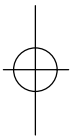

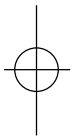

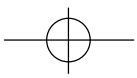

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 209

5 Економски аспекти геноцида хрватских усташа над Србима, Јеврејима, Ромима, питање ропског рада, пљачкања имовине, одузимање личних ствари, вриједности и злата од заточеника логора Јасеновац

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 210

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 211

5 Економски аспекти геноцида хрватских усташа над Србима, Јеврејима, Ромима, питање ропског рада, пљачкања имовине, одузимање личних ствари, вриједности и злата од заточеника логора Јасеновац

Др Милан Булајић

Даме и господо, драги пријатељи, отварам расправу по тачки дневног реда "Економски аспекти геноцида хрватских усташа над Србима, Јеврејима, Ромима, питање ропског рада, пљачкања имовине, одузимање личних ствари, вриједности и злата од заточеника логора Јасеновац".

Као што вам је познато, до сада се говорило, писало и судило, иако недовољно, о усташким злочинцима, сакупљани су иако непотпуно, подаци о жртвама. Питање економских аспеката усташких злочина геноцида је скоро запостављено. Ево, на овој Конференцији, практично, први пут званично отварамо ову, како сам је ја назвао, "четврту димензију злочина геноцида".

Утврђено је, примјера ради, да је само са простора оближње Козаре са 10 сабиралишта сакупљено 25.365 грла стоке у вриједности тадашњих 102.811.000 куна, 116.750 метричких центи разних житарица и других земаљаских плодова.

Документовано је доказано откриће великих количина злата и златних предмета на католичком Каптолу у Загребу. Постојао је и посебан Уред за колонизацију, за насељавање Хрвата на геноцидно опустошене куће и насеља Срба. У усташкој НДХ је постојало посебно тијело Државног повјереништва за понову, касније Министарство за понову, комисије за колонизацију геноцидно уништених српских села и одузете српске куће и имања.

На загребачком процесу бившем заповједнику логора Јасеновац Динку Шакићу утврђено је да Државни архив Хрватске посједује сачувану архиву, око 20.000 досијеа Државног повјереништва за понову.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 212

На Лондонској (1997.) и Вашингтонској (1998.) конференцији расправљано је о нацистичком злату и пљачки, углавном јеврејске имовине. Постигнути су значајни резултати обештећења жртава холокауста.

У извјештају Стејт дипартмента САД о нацистичком злату из 2. јуна 1998. године, на основу којега је послије Лондонске одржана Вашингтонска конференција, укључено је у поглавље "усташко злато". На тој основи је дејстововао и "канал пацова", спашавање усташких злочинаца по завршетку Другог свјетског рата, којим су послије пропасти усташке НДХ, побјегли бивши заповједник усташког логора геноцида Динко Шакић и усташки злочинац Нада Шакић и многи други, укључујући Павелића. Комисија за расвјетљавање активности нациста у Аргентини, координатор Ignjasijo Klic саопштила је да је поглавник НДХ Анте Павелић, послије Другог свјетског рата, однио у Аргентину 200 кг злата: полуге, новчиће, накит, вјероватно опљачкани од Срба, Јевреја, Рома и осталих жртава усташког геноцида.

Преживјели заточеници система усташких логора геноцида и југословенска држава нијесу до сада поднијели тужбу против усташке НДХ, односно Републике Хрватске за обештећење, за људске жртве геноцида, пљачку и уништавање имовине и ропски рад.

Јеврејска заједница у Македонији, како смо обавијештени, поднијела је захтјев против садашње Владе Бугарске због депортације у нацистичке логоре смрти 13.100 Јевреја, више од 7.000 из Македоније, који су прије депортације опљачкани. Интересантно је напоменути да су двије украјинске организације - Украјинска унија нацистичких жртава и заробљеника и Организација антифашистичких бораца отпора, које представљају преко 300.000 украјинских жртава нацистичке и фашистичке агресије, поднијеле 15. новембра 1999. године тужбу против ватиканске банке и фрањевачког реда.

Овај судски спор је заснован на извјештају Стејт дипартмента о нестанку злата нацистичке, сателитске, фашистичке Хрватске преко Ватикана и представника католичке цркве у циљу стварања етнички чисте католичке државе.

Украјинске организације, да напоменем, наводе да су хрватске снаге учествовале са њемачком нацистичком армијом у окупацији и пљачки Украјине у Другом свјетском рату, која се цијени на око 180 милиона долара у 1945. години.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 213

Група америчких адоваката Џонатан Еџ Леви, Синсинати - Охајо, Томас Истон, Крешен Сити - Калифорнија на своју иницијативу покренула је судски поступак код Јурејстикшин корт против Ватиканске банке, фрањевачког реда и против других неидентификованих швајцарских, аустријских, аргентинских, шпанских, италијанских, португалских, њемачких и америчких банкарских институција у вези усташких злочина геноцида, цитирам, "преко 700.000 православних Срба, Јевреја и Рома, ратних злочина против антифашиста, пљачке злата и новца од државе у циљу њихове реституције".

Стотине милиона долара су у питању, које треба надокнадити жртвама и њиховим породицама.

Желио бих посебно да нагласим да друга група америчких адвоката, позната америчка фирма "Zimmerman Reed" из Минеаполиса у САД ради врло интензивно, сакупља огромну документацију коју је нама ставила на расположење, укључујући данашњи дан. Госпођица Keelyn Friesen је донијела и предала нама ту документацију. Јако нам је драго да је госпођа Friesen данас са нама овдје и да ће вас она лично, дошла је из далеког Минеаполиса, обавијестити шта амерички адвокати, односно шта адвокатска кућа "Zimmerman Reed" ради на овоме проблему.

Заиста је чудно да једна овако озбиљна фирма, што њој служи на углед, покреће овај поступак у име српских жртава геноцида, а код нас до сада нити Адвокатска комора нити држава нијесу са своје стране покренули баш ништа у томе погледу. Вјерујем да ће са једним закључком, који ће доћи до изражаја у нашој Декларацији, коначно се отворити ова, како рекох, "четврта димензија геноцида".

Изгледа да су замијењене тезе - СРЈ, Србија, РС туже се за злочине геноцида и пред Међународним судом правде и пред Међународним трибуналом за претходну Југославију. Траже се огромни износи за репарације наводних штета и злочина који су извршени, а још недоказани, а са наше стране још није поднијет рачун ни оних који су извршени у току Другог свјетског рата.

Драго ми је да је данас овдје и да ће данас бити ваш модератор мр Слободан Милеуснић, који ће вам показати, односно, подсјетити вас на сва уништавања, пљачкања српских православних цркава и манастира, посебно на територији НДХ.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 214

Не само да су ти манастири и цркве пљачкани и уништавани, огромне вриједности које се не могу надокнадити опљачкане, него су те цркве служиле као крематорији за спаљивање невиних жртава.

Питање тужбе за обештећење жртава хрватских нацистичких злочина геноцида у систему логора геноцида Јасеновац не може се препустити приватно-пословној иницијативи било којих појединаца, било којих адвоката, а, да напоменем, Адвокатска комора Југославије нити наши адвокати фактички досад се у то нису ни укључили. Ово питање треба да буде разматрано, односно разматра се, данас на овој Другој међународној конференцији о Јасеновцу, на основу налаза Лондонске и Вашингтонске конференције. Ви сте видјели, у вашим досијеима је дата фотокопија тзв. Eisenstat Report од 2. јуна 1998. године у коме је дата, заиста, врло солидна база на тему "усташко злато".

Хвала лијепа.

Мр Слободан Милеуснић

Уважено Предсједништво, даме и господо, хвала господине Булајићу на овоме уводном казивању које нас, уствари, и уводи у претпоследњу тачку ове наше Конференције.

Моје кратко саопштење, један сажети преглед страдања црквено-уметничких драгоцености Српске православне цркве (СПЦ) током Другог светског рата и пљачке црквено-уметничких драгоцености и српских цркава и манастира на подручју НДХ током Другог светског рата утемељена је на Законској одредби поглавника број 77/507, од 24. јуна 1941. године и Министарства наставе број 24/325 од 29. августа, односно 16. септембра 1941. године. На основу оних законских одредби основано је Државно равнатељство за понову.

Ова, новоусвојена хрватска институција преузела је под своју управу сву имовину и све црквено-уметничке драгоцености и вредности СПЦ на подручју НДХ.

Пљачка, односно уништавање српских покретних добара током Другог светског рата извођено је на следеће начине:

1. организовано одношење црквених драгоцености, односно ризница, затим
2. продаја, односно поклањање вредних богослужбених и других предмета,

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 215

3. плачкање инвентара црквених манастирских и епископских здања,

4. поримокатоличење православних богомоља и

5. узурпација литургијских ствари и уништавање манастирских, парохијских, епархијских, односно епископских библиотека и архива.

Организовано одношење вршено је под надзором проф. Владимира Ткалчића, познатог музеалца из Загреба. Литургијски предмети и друге уметничке вредности паковане су у дрвене сандуке и са пописним листама експоноване у Загреб.

Током 1942. године једна друга екипа музеалаца у загребачким музејима правила је детаљнији опис, односно каталошку обраду сваког предмета. Према том попису из манастира Крушедова однето је 1.243 црквено-уметничка предмета, из манастира Шишатоваца 581, из Хопова 58 итд.

НДХ је устројила институцију под називом Државна ризница, која је имала Одјел за државну имовину, навјеру и дугове, односно Уред за подржављење иметка. Ова институција упутила је циркуларно писмо 15. јуна 1942. године свим жупама, како се каже, "ради коначне распродаје свих покретнина Жидова и особа које су исељене, односно, напустиле подручје НДХ".

У 12 тачака изнета су упутства како поступати са имовином Жидова и Срба. Сви вредни предмети, сагови - тачка 1, кристално и порцуланско посуђе - тачка 2, крзнени капути, огртачи као и сви остали предмети од крзна - тачка 3, имају се доставити Уреду за подржављење иметка.

Музички инструменти, каже се у 7. тачки, морају се такође пописати, с тим што је дат изузетак да се поједина глазбала могу поклањати постројбама усташке младежи без икакве материјалне надокнаде.

Пљачкање инвентара, намештаја, тепиха, посуђа из манастирских конака, парохијских домова, епископских ризница и других црквених обеката било је, током Другог светског рата, немилосрдно.

Професор Стјепан Готвалд, који је као изасланик Државног равнатељства за понову и сам био учесник пљачке сачинио о томе извештај у коме се, поред осталог, каже, цитирам: "Послије Беочина, били смо у манастиру Раковцу, одакле су однешени и послани сви предмети, књиге за умјетно обртни музеј.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 216

Исто смо тако, у пролазу кроз Каменицу однијели и све важније драгоцјености и ствари из парохијске цркве. У тој цркви остао је красан лустер који би могао служити за украс репрезентативне сврхе некој свечаној дворани. Већина тих предмета од вриједности је за Србе као доказ њиховог културног дјеловања и њихове јавности у овим хрватским крајевима гдје су ти манастири културна жаришта и тврђаве из којих се систематски ширило српство"(ово је врло битно, јер се даје важност пљачке).

Бискупски ординијат у Ђакову известио је 8. јуна 1942. године да је на подручју ове бискупије прешло 20 српскоправославних парохија у римокатоличку. Овај извештај, који је потписао бискуп Акшамовић, каже и следеће, да црквеноумјетнички богослужбени предмети из тих цркава, уколико цркве нису раније срушене или опљачкане, биће преузете од надлежних жупских уреда".

Нажалост, знатан део ризница уништен је и пре доласка загребачких музеалаца. Усташка држава Хрватска имала је и програм и службу, тзв. Уред за рушење српских цркава и манастира.

Хрватски државни Музеј за умјетност и обрт 23. августа 1943. године послао је циркуларни брзојав свим великим жупама - Загреб, Вараждин, Карловац, Огулин, Сењ, Госпић, Книн, Омиш, Дубровник, Мостар, Сарајево, Тузла, Брод на Сави, Вуковар, Осијек, Нова Градишка, Бјеловар, Бихаћ, Јајце, Травник и Бања Лука следеће садржине, наводим: "Према Законској одредби Поглавника број 78/35 те Одредби Министарства наставе број 24/323 изволите одредите да се из свих грко-источних цркава и црквених објеката ваше велике жупе прије рушења спреме на сигурно мјесто, сви покретни црквени предмети, иконостаси, иконе и остали црквени прибор. Изасланици Министарства доћи ће ради преузећа током следећих дана". Речено-учињено.

На основу ових одлука једна комисија коју је предводио проф. Зденко Војновић кренула је 29. маја 1942. године у обилазак неких цркава у околини Ђакова и Славонског Брода.

У селу Брачевцима били су 6. јуна 1942. године и у записник унели следећи податак: "У том селу су православни прешли на католичку вјеру и њихова црква је остала католичком жупном црквом. Исто је урађено и са православним жупним црквама у Мајару и Набрђу".

Када су чланови те комисије дошли у Славонски Брод 12. јуна 1942. године, СПЦ била је већ срушена до темеља.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 217

Следећих дана били су у Новом Топољу где су, такође, констатовали да је СПЦ срушена, а, како кажу у извештају, "инвентар је преузео, по Одредби главног усташког одборника, повјереник палир Грижиновић однио у непознатом правцу". "Иста ситуација била је и у другим местима Трњани, Кокочевик, Кобаш и Слатина. Српска црква у Славонској Пожеги", кажу у извештају, такође је срушена до темеља, а инвентар нестао, затим Нова Градишка и Осијек да не ређамо.

Најтрагичније су прошле старе манастирске црквено-школске и епархијске архиве и библиотеке. По плану усташке Владе, ово писано благо српског народа требало је опљачкати у другој фази. Међутим, због журности посла или помањкања средстава, како се истиче у званичним извештајима хрватске Владе тог времена, највећи број библиотека и архива остао је на располагању хрватских стожерницима, који су то благо односили или што је било чешће - палили.

Библиотека манастира Шишатовац, са преко 6.000 књига скоро да је сва уништена. У шишатовачкој библиотеци било је и 92 рукописне књиге настале од 13. до краја 18. столећа. По рецензијама, ту је било и руских, бугарских, латинских и грчких. Од 92 рукописне књиге, свега три су преживеле Други светски рат.

По процени, од укупног блага српске писане речи на подручју НДХ током Другог светског рата уништено је око 80 одсто што се сматра културном катастрофом и духовним геноцидом.

Професор Владимир Ткалчић, који је руководио одношењем црквено-уметничких предмета из српских цркава и манастира са подручја НДХ, на саслушању пред Земаљском комисијом за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, 15. октобра 1945. године на питање, цитирам: "Кога третира, у првом реду, за злочине извршене на културно-историјским споменицима?", одговорио је: "Наредбе за рушење православних споменика издане су искључиво од стране усташких власти и њихових представника, који су били главни духовни зачетници и покретачи тих злочина."

Већ 6. јуна 1945. године Свети архијерејски синод СПЦ донео је одлуку да др Радослав Грујић, професор Београдског универзитета и управник Музеја СПЦ, као изасланик Светог архијерејског синода, отпутује у Загреб и да изврши идентификацију опљачканих црквено-уметничких драгоцености.

Он је то урадио и примопредаја тих опљачканих драгоцености вршена је од 13. маја до 8. јуна 1946. године.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 218

Треба поменути да је 2. маја 1946. године, током рада Комисије, стигла хитна депеша из Београда од Комитета за народну културу при Влади ФНРЈ у којој је речено да се СПЦ враћа само оно што потиче са територије Србије и њених области (мисли се на Војводину) а оно што припада СПЦ на територији Хрватске и даље остаје у Загребу.

Црквено-уметничко и друго историјско благо те 1946. године је у 11 железничких вагона допремљено у Београд, смештено у Музеј СПЦ у Партијаршијску библиотеку, а један део литургијских предмета предат је епархијама на богослужбену употребу. Комисија за утврђивање ратне штете при Светом архијерејском синоду СПЦ утврдила је, на основу стручне процене, да је СПЦ током Другог светског рата на подручју НДХ, уништено или опљачкано културно-уметничко историјско благо у вредности 2.315.656.950 динара, односно 52.628.567 америчких долара.

Уништавање, односно пљачкање, црквено-уметничких предмета из српских цркава и манастира на подручју НДХ током Другог светског рата може се сврстати у неколико група.

Највећи део, око 70%, однели су загребачки музеалци, које је предводио проф. Владимир Ткалчић. Њихов рад је углавном био коректан и, с обзиром на ратне прилике, професионалан. Један број тих драгоцености нестао је из загребачких музеја и установа где су ти предмети били смештени.

Другу целину чине литургијски предмети које су опљачкали и продавали Хрвати, односно усташки повереници пре доласка музеалаца из загребачких музеја, пре свега Музеја за умјетност и обрт.

И трећа целина - велики број богослужбених предмета уништен је приликом паљења или минирања цркава, манастира и других црквених обеката. Из ових целина треба издвојити књижни и архивски Фонд.

Дакле, око 80% посто књижног и архивског Фонда уништено је, најчешће спаљено, пре доласка музеалаца. Исто је урађено и са намештајем, лустерима, теписима, посуђем, које су однели хрватски повереници или су предавали установама или појединцима из усташке Владе.

Уместо закључка - констатација: рушење цркава, манастира и других црквених објеката СПЦ, односно пљачкање драгоцености из црквених и манастирских ризница, вршено је по законској одредби и наредби највиших државних власти, од

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 219

Поглавника и одређених министарстава па до локалних жупана и стожерника.

Разлоге за тај духовни геноцид и културну катастрофу изнео је проф. Стјепан Готвалд који је, као изасланик Државног равнатељства за понову, и сам био учесник пљачке. Понављамо његове речи: "Већина тих предмета од вриједности је за Србе као доказ њиховог културног дјеловања и њихове јавности у овим хрватским крајевима, гдје су ти манастири, културна жаришта и тврђаве из којих се систематски ширило српство".

И на крају, у протоколу који је потписан приликом примопредаје црквено-уметничких драгоцености 1946. и 1983. године, поред осталог, записано је следеће: "СПЦ имају се предати све накнадно пронађене драгоцености". Ове речи нас обавезују да покренемо процесе да се сви преостали предмети опљачкани из српских цркава, манастира и других црквено-уметничких институција врате законитом власнику.

Ова клаузула обавезује и хрватску државу, прво - да омогући идентификацију преосталих опљачканих драгоцености из времена Другог светског рата, а потом и њихово преузимање. Исто тако, она је у обавези да изврши материјалну надокнаду за уништене духовне и културне вредности српског народа, СПЦ, као, уосталом, и целог цивилизованог света.

Хвала вам на пажњи.

Keelyn Friesen

Добро јутро. Ја сам Keelyn Friesen. Долазим из Минеаполиса, Минесота, САД. Част ми је што сам овдје. Импресионирана сам послом који сте обавили и упућујем вам похвале за то. Постоји велики број истраживања о којима смо дискутовали последњих неколико дана.

Жељела бих да говорим мало о ономе што ја као амерички адвокат у САД радим да допринесем да се подигне ниво свијести о овом проблему и да се на неки начин пронађе искупљење за оно што се десило.

Ово што је на табли је само један примјер из адвокатске фирме за коју радим о ономе што ми радимо. Ми се бавимо грађанским тужбама против великих корпорација, банака, и др, нпр. тужба против дуванске индустрије у САД.

Ми се такође бавимо и другим грађанским тужбама против банака као што је City Bank и сличним стварима.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 220

Дакле, оно што желим да вам кажем је да ми имамо средства и моћ да се супротставимо таквим субјектима као што је Ватиканска банка, и то ћемо и урадити.

Дозволите ми да вам саопштим шта су амерички адвокати предузели у вези са злочинима холокауста. Као што можда неки од вас знају, покренут је процес против Швајцарске банке.

Покреути су такође и неки процеси за принудни рад. Ови процеси су довели до неких нагодби, које су биле позитивне за преживјеле и њихове насљеднике.

Мислим да треба да кренемо и корак даље и видимо шта истраживања могу открити о злочинима почињеним у Јасеновцу. Са оптужбом подигнутом у Америци постигнут је одређени успјех, али било је и тешкоћа. Морате да разумијете да амерички судови морају да утврде да ли имају јурисдикцију над страним ентитетима. Дакле, то је препрека коју ћемо морати да савладамо.

Дозволите ми да вам нешто мало кажем о ономе што сам ја урадила. Као што је др Булајић саопштио, у САД су покренуте двије парнице, које би требало да подржите. Наш поступак се води у име Ђорђа Живковића. Неки од вас га можда познају. Он је био на Првој конференцији. Рођен је у Костајници, а остао је сироче у шестој години. Мислим да неки од вас знају његову причу. Он је изразио своје жаљење што није у могућности да присуствује овој Конференцији и пожелио вам све најбоље.

Он је такође рекао да је посвећен овој ствари и спреман да помогне овај пројекат. Стога ако желите да му упутите поруку бићу срећна да му је пренесем. Поступак је, ми га зовемо поступак-модел што значи да ће заштитити или репрезентовати сва лица која су у истој ситуацији као Ђорђе Живковић.

Значи, ако је ваш случај сличан случају Ђорђа Живковића, или сте наследник, овај случај ће вам помоћи да повратите оно што вам је одузето. Парница се води против Ватиканске банке и фрањевачког реда и свих других банака које су примиле било какву имовину или злато усташких жртава.

Имамо троструки циљ. Наш циљ је прво. Да откријемо истину. Пошто имамо могућност да пред америчким судом и судијом, који треба да буде непристрасан, кажемо шта се десило, а тада ће, ми се надамо, америчка јавност и медији бити информисани па ћемо имати мјесто и прилику да разговарамо о овој теми у САД.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 221

Наш други циљ је да подијелимо информације. Жеља ми је да набавим што је могуће више истраживачких радова и докумената, а неке сам већ прослиједила др Булајићу, а спремна сам да их дам и свима вама који сте заинтересовани за овај проблем.

Наш трећи циљ ће бити, наравно, да постигнемо неки успјех, неке могуће нагодбе, неки облик новчане надокнаде, за коју ћемо предложити да буде донација Меморијалном комплексу Јасеновац.

Дозволите да вас упознам са статусом тужбе. Поднесена је у јануару ове године и ми морамо службено да је уручимо Ватиканској банци, што значи да морамо да је дамо њима. Може звучати једноставније него што јесте, али морамо је превести на италијански, амерички судија треба да тражи дозволу од италијанског судије и преда тужбу Ватиканској банци. Дакле, желим да схватите да то није лак процес, али ми настојимо да га обавимо на прави начин тако да избјегнемо могуће проблеме.

Сазнала сам, прије него што сам отишла из САД, да је тужба успјешно уручена Фрањевачком реду у колецу Сан Хералмо. То значи да ће ускоро морати да одговоре. Мораће да одговоре на моју тужбу. Другим ријечима, ми ћемо ускоро добити формално изјашњење или судски документ о одговору фрањеваца на наше оптужбе. Кад га добијем обавјестићу вас.

Дозволите ми да вас обавјестим о доказу који је предмет наше тужбе. Доказ се заснива на три суштинска извора. Један је извјештај Eisenstata подсекретара америчке Владе, који је тај извјештај написао 1998. године. То је био први извјештај те врсте и у њему је расправљано о многим темама.

Срела сам се са историчарем који је написао овај извјештај за подсекретара Стејт департмента. Уз помоћ Katalinu Platzer са Конгреса Српског Уједињења отишли смо у Вашингтон Д. Ц. и срели се са појединцима који су дали важне информације. Дозволите да вам кажем кључни доказ. Имамо Меморандум једног агента америчке обавјештајне службе из 1946. године. Он је 1946. године написао да је процјењено да је 350.000.000 швајцарских франака пренијето из Хрватске преко аустријске границе гдје су их, наводно, Британци заплијенили пошто су они окупирали територију у тој области.

Када су то урадили, Британци су наводно узели 150.000.000 швајцарских франака, али је преосталих 200.000.000 према овом спису, цитирам: "Првобитно чувано у Ватикану."

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 222

Према гласинама, знатан дио тих 200.000.000 послан је у Шпанију и Аргентину преко ватиканских канала. Међутим, сасвим је могуће да је то само варка да би се прикрила чињеница да је благо и даље у свом првобитном склоништу. Да поновим, ово благо је злато узето од усташких жртава.

Као што према карти можете да видите, оно је ишло горе кроз Аустрију и сада је, наводно, у Ватикану. У мојим документима које сам приложила налазе се четри документа, које ћу вам укратко описати.

Један који описује пренос хрватског злата у Аргентину, и према коме постоје докази да је злато након што је стајало у Ватикану са Павелићем пребачено у Буенос Аирес. То је један доказ. Постоји и летак који је кружио у усташкој заједници у Буенос Аиресу, кога је написао Стјепан Перић, а у коме оптужује Павелића због луксузног начина живота и тражи враћање овог злата.

И коначно, постоји документ од самог Павелића, који ћу вам кратко цитирати: "Признајем своју кривицу у вези са масакром Срба и био бих веома срећан човјек да се то није десило, али то је прошлост и готово је са тим." То је написано 1947. године, понављам да сам ово узела из досијеа CIA–е у Влади САД.

Дакле, када ове документе скупимо заједно, налазимо неке контрадикторне доказе, али видимо шему која показује да је злато од жртава одузето, да је дио био похрањен на Каптолу, у Загребу у манастиру, да је барем 200.000.000 дошло до Ватикана и да извори сматрају да је оно и данас тамо. Постоји други доказ да је оно можда стигло у Буенос Аирес.

У овом тренутку расправљам са Центром Симон Визентал, који је набавио трансакциони документ из Централне банке Аргентине. Он је од кључног значаја за утврђивање улоге Централне аргентинске банке.

Треба такође да имате у виду да постоји извјештај настао након Eisenstatovog извјештаја, објављеног у априлу 1999. године, који је написао Roan Nicky у сарадњи са господином из Хрватске, који је написао књигу "Злато и новац Независне Државе Хрватске, пребачен у иностранство 1944 и 1945. године".

Желим да говорим о овој књизи само зато што показује да је хрватска Влада већ спровела знатна истраживања да би сазнала шта је од блага узето из ризнице, шта је узето од жртава. Ова књига се, међутим, не слаже са Eisenstatom.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 223

Негира да је злато стигло до Ватикана и супроставља се теоријама које то тврде.

Ово вам говорим зато што мислим да је због тога потребно да спроведемо сопствена истраживања, да преузмемо злато, да сазнамо шта је у нашим архивима као што су неки од вас, господо, рекли јуче и данас, тако да можемо доћи до сазнања шта се десило са златом које је припадло жртвама.

Коначно, трећи извор доказа, који сам добила кроз комуникацију са истраживачима, потиче од професора Дениса Рајнхарта, који ради са аргентинском Комисијом. Он такође ради са госпођом Светланом Ацић, која је помоћник директора југословенског Државног архива. Она се веома труди да прибави сва документа из Архива Београда, да ми можемо да их погледамо, дамо да се преведу и сазнамо ште се десило.

Као што можете да видите истраживање још траје. Постоји још много тога што треба да урадимо и ја поново желим да вас охрабрим да започнете истраживање, и упознате ме се резултатима до којих сте дошли. Али поновићу, као што је др Булајић споменуо на почетку, ово је почетак, ово је први пут да разговарамо о овом питању и наставићемо.

Само једна завршна напомена и то само да бих вам ставила до знања да амерички судови неће рјешити овај проблем. Постоје извјесна ограничења којих треба да будете свјесни као што је јурисдикција над Ватиканском банком.

Ми ћемо настојати да то превазиђемо нашим истраживањем и документима које смо набавили преко Федералне банке, да бисмо показали да Ватиканска банка послује са САД, што значи да можемо да тужимо Ватиканску банку у САД.

Желим само да вас обавјестим да постоје извјесна ограничења. Ту је и чињеница да ми тек почињемо да разговарамо о томе у САД. Штампа је у извјесној мјери била присутна, али са сваким новим развојем догађаја желимо да добијемо већу пажњу штампе да бисмо повећали ниво свјести и знања о овоме. Свјест је веома важна да би људи сазнали оно шта је било сакривано - холокауст. Мислим да га је др Булајић правилно описао као скривени холокауст.

Ми желимо да то покажемо пред очима јавности у САД зато што ће они кад схвате шта се десило, то, надам се, подржати. С том информацијом жељела сам да завршим тако што ћу вам показати ове карте из којих ћете видјети да постоји компликована процедура како је злато преношено, изнијето из НДХ, како је постојала шема депоновања блага у

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 224

Ватиканској банци, која се понављала, нарочито у свјетлу доказа о којим се причало ове седмице, "пацовским каналима", бјекству ратних злочинаца из Европе у Буенос Аирес. Тамо нису стигли сиромашни, нису тамо дошли без икакве помоћи. Имали су помоћ, имали су подршку.

Ми желимо то да откријемо ради истине. Бићу срећна да разговарам и о другим питањима са вама. Жељела бих такође да подстакнем југословенске адвокате да ураде оно што могу на локалном нивоу. Бићу срећна да са њима поразговарам о томе.

Желим посебно да се захвалим др Булајићу, Katalini и српском Конгресу Уједињења и многим истраживачима у САД и овдје који су помогли да стигнемо довде. Али, да нагласим поново, ми смо још на почетку и апелујем на вас да сарађујете са мном, да ми пишете, а ако ми дате ваше име и адресу радо ћу вам одговорити и информисати вас о напретку у процесу.

Хвала вам пуно.

Проф. др Србољуб Живановић

Поштоване госпође и господо, сестре и браћо, ја бих хтео да се осврнем на једну другу димензију страховитог бола којег наше нације осјећају, не због губитка материјалних предмета који имају одређену вредност. Ја знам да један путирилидискос од сребра или злата набављен у Венецији у 16. и 17. веку или украшен стаклом из мурана има одређену материјалну вредност.

Те материјалне вредности се дају израчунати и може се можда и штета наплатити, али ко ће моћи нама да наплати штету за претрпљени бол услед скрнављења наших светиња.

Узмите, рецимо, ја сам матурирао у Земуну. Шта је било са синагогом у Земуну, у какав магацин, у какву шталу је претворена, колико је светих предмета одатле нестало?

Шта је било са синагогом у Новом Саду, где су ти силни предмети који су тамо били, колико смо ми имали хиљада Јевреја у Новом Саду који су живели? После их се свело на свега неколико. Али, тај бол који смо у почетку осећали, само због губитка милих и драгих, па нисмо ни мислили на нешто друго, годинама и годинама тиња у нама.

Узмите наше српске светиње, наше светитеље као што је Свети Стефан Штиљановић за чије се тело зна да је било украшено многобројним веома скупоценим предметима и извађено је из светачког чивота.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 225

Загребачки Каптол је одвукао те драгоцене предмете у Загреб, али је тело нашег Светитеља бацило у свињац и покојног професора Грујића, гдје је одатле извадио остатке моштију, пренео у Београд, на нашу срећу. А шта је било са кнезом Лазаром, шта је било са царем Урошем и са многим другим светитељима?

Могу рећи да је у Срему, који је био под управом клерофашистичких, хрватских власти за време прошлога рата, било много светитеља. Остао је само Свети Теодор Тирон Првомученик из 1. века Хришћанства у манастиру Јаску који су на неки начин случајно прескочили.

Према томе, у сваком процесу који би се евентуално водио против починилаца тих недела и њихових наследника, мора да се стави и ова духовна димензија.

Бол који је претрпела једна, две или три или више нација које су живеле на тлу наше земље (ако говоримо о Војводини ради се о 27 нација) не само о Србима и Јеврејима и Ромима, било их је још и дан данас живи на тој територији 27 нација међу којима су и неке друге цркве као што је старокатоличка итд., англиканска црква, словачка итд. Сви су они претрпели бол, сви они још увек осећају тај бол и осећаће га све дотле док кривци не буду разоткривени, приказани. Није казна толико битна, али је битно да се зна.

Захваљујем.

Др Никола Жутић

Даме и господо, лично сам истраживао проблем пљачке злата Краљевине Југославије и повраћаја тог злата. Користио сам до тада неприступачне фондове из Архива Југославије. То су фондови Уреда за заштиту југословенске имовине и репарационе Комисије ФНРЈ.

Према тим егзактним подацима од саме државе Краљевине Југославије опљачкано је око 10 т злата. Италијани су тада однијели око 8 т и 800 кг злата. После капитулације Италије, то злато су преузели Немци. Немци су однели злато из манастира Острог које је било сакривено. То је око 800 кг злата.

Усташе су приликом повлачења отуђиле око 217 кг злата Краљевине Југославије, не говоримо о приватним лицима.

Треба истаћи чињеницу да је то злато било српског порекла, углавном из борских и мајданпешког рудника које је извучено током рата из блисте бакра, то је око 3 тоне злата.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 226

Захваљујући Брозовом заокрету 1948. године од земаља тзв. Народне демократије ка земљама Западне демократије, Трипартитна комисија САД, Француска, Велика Британија постигла је да се испуне реституциони захтеви ФНРЈ те је скоро све злато враћено, међутим тих 217 кг злата тзв. "усташког злата" није враћено, јер је оцењено да не потпада под реституцију.

Занимљиво је истаћи чињеницу да је познати Анте Топић Мимара био члан Реституционе комисије. Треба истражити порекло збирке Анте Топић Мимаре, (позната збирка у Загребу), којег је то порекла.

Ја се стављам на расположење међународним факторима везано за овај проблем. Хвала.

Драган Цветковић

Кратак осврт на социјалну структуру страдалих у Јасеновцу

Економски аспекти усташких геноцида једноставно речено у закону санкционисаном пљачкању народа тј. одузимања личних ствари, злата и осталих вредних ствари покретне и непокретне имовине логораша омогућује практичну, ствара једну тему за један шири научноистраживачки рад.

Стога овај рад има за циљ да отвори само један сегмент будућег истраживања, дакле сегмент социјалне структуре страдалог становништва које је неопходно да се проучи да би се видело од кога су то усташе вршиле одузимање или да кажемо пљачку.

Пошто се ова Конференција бави системом концентрационих логора у Јасеновцу, ја ћу се позабавити само социјалном структуром страдалих логораша.

Ревизијом пописа жртава рата 1941. до 1945. године који спроводи Музеј жртава геноцида из Београда у сарадњи са Савезним заводом за статистику досада је утврдио поименице да је у Јасеновцу страдало 78.136 логораша, међу њима је 47.123 Срба (60%),10.521 Јевреја, 6.281 Хрвата, 5.836 Рома и 919 Муслимана док свим осталим нацијама припада 7.483 страдалих заточеника. Однос у страдању, ако хоћете, на 52 страдала Србима долази 12 Јевреја, седам Хрвата, шест Рома и један муслиман.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 227

Од овога броја, за 64.844 страдалих Срба, Јевреја, Хрвата и муслимана логораша познато је занимање којима су се бавили или за 77%.

У обзир су узете само ове четири националности, пошто је за остале тешко утврдити којим су се занимањем бавили, јер током пописивања није навођена њихова професија. Такође је тешко утврдити за Роме, пошто пописом 1964. године практично нису ни обухваћени. Највећу групу страдалих у логору, када се гледа професија, спадају издржавана лица дакле, жене, деца, старци којих је страдало 23.840 или 47.6% које је скоро половина од укупног броја страдалих у логору.

Највећи број из те групе је српске националности 19.180 (80.5%) следе их Јевреји који су сачињавали 12.8% из те групе, затим из те групе 6,1% Хрвата и свега 0.7% муслимана. У групи активног радног становништва највећу групу страдалих чине пољопривредници којих је страдало 16.529 или 33% од укупног броја страдалих у логору, међу њима су опет најбројнији Срби којих је страдало 15.229 или чак 92.1 % , затим Хрвати којих је страдало 1.096 или 6.6%, муслимана 1.3%, дакле пољопривредника, док нема података о страдалим Јеврејима који су се бавили пољопривредом.

Група индустријалаца, занатлија, трговаца, грађевинских мајстора, предузимача, од укупног броја страдалих чине 7.4%. Највише међу њима је Јевреја који чине 45% из ове групе, дакле да кажемо за то време имућних људи. Следе их Срби са 29.8%, затим Хрвати са 22.1% и муслимани са 3.1%. Из групе радника који су радили у индустрији, у занатским радионицама, трговачким радњама, гдје је страдало 6.8% од укупног броја или 3.398, највише (54.5%) затим следе Хрвати (28.1%) и Јевреји (11.9%). То нам указује на то да су Јевреји углавном држали своје радње, тако да се водило у оној групи власника индустријских предузећа и трговачких радњи и занатских радионица тако да их нема у овој групи пријављених као радника. Следећа група међу бројним је група тзв. стручњака и службеника различитих профила којих од укупног броја страдалих имамо свега 4.9%. Међу њима су најбројнији Хрвати који чине 33.7% затим следе Јевреји са 30.6% и Срби са 28,1%.

Бројке које покушавам да вам изнесем у великој мери олакшавају да изучимо тај проблем, мислим да се отвори једно комплексно истраживање које мора да се позабави том социјалном и економском структуром читавог становништва НДХ над којим је вршена репресија што ће нам у великој мери

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 228

омогућити да утврдимо појединачно од кога је и како вршено одузимање и у којој мери.

Када узмете у обзир да је готово 43% Јевреја која су страдала у Јасеновачком логору припадало богатијем грађанском слоју и да од 50% издржаваних лица такође долази из богатих породица, отвара се широка могућност за изучавање овог проблема, кроз анализу структуре јеврејског па и српског становништва.

Хвала.

Др Јосип Јурчевић

Захваљујем и мислим да смо напокон дошли на тему, надам се у којој неће доћи до неспоразума. Придружујем се овој иницијативи да се истраже економски аспекти и страдавања тијеком Другог свјетског рата и мислим на тај скривени холокауст, како га је добро назвала америчка одвјетница које је очито најосјетљивије питање.

Међутим, сматрам као истраживач који је истражио архиве у Хрватској да за тај аспект страдавања постоји највише докумената и да је то у принципу са знанствене стране најлакше истражити, јер су евиденције доступне, поготово о непокретној имовини која је пљачкана, на различите начине.

Дакле, легализираних облика, ја бих рекао таквог злочина, што значи којег је држава настојала одређеним законским одредбама и прописима легализирати и те ће легализиране облике (углавном се ради о некретнинама), бити једноставно лоцирати по томе коме је што отето, опљачкано у различитим околностима, док ће далеко теже бити открити оне нелегализиране, ја бих назвао, дивље облике пљачке у којем мислим да се може укључити и ово, добар дио са златом.

Међутим, о том злату постоји доста трагова, барем онога што је дошло у Државну ризницу државе НДХ, постоји довољно трагова у институцијама, односно архивама који су остали од институција Независне Државе Хрватске тако да и те трагове, барем о количини злата којем је та држава барем службено располагала, неће бити никакав проблем утврдити.

Управо бих овом приликом хтио нагласити шири аспект проблема. Наиме познато је да су у том скривеном холокаусту највише и суставно страдавали Жидови, од Њемачке па до читавог подручја Европе које је назирала нацистичка Њемачка по истом моделу.

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 229

Међутим, тај процес скривеног холокауста није завршио 1945. године, барем што се тиче простора бивше Југославије. Наиме тај ратни холокауст, то се мора нагласити, обухваћао је и Недићеву Србију, гдје су сличан погром Жидови доживјели као и у Хрватској. О томе вјероватно у београдским архивама постоје, барем што се тиче непокретне имовине, исцрпна извјешћа и то је сигурно због грунтовних и земљишно-књижних и сл. разлога морало бити евидентирано.

Међутим, исто је тако битно нагласити, дакле када се истражује 1941. до 1945. године, да је сву ту пљачку коју су извршиле и НДХ и Недићева Србија након рата на неки начин легализирала друга Југославија. Наиме, сву ту имовину која је била отета од, прије свега, Жидова и др. режиму непожељних структура становништва, сва та имовина претворена је у тзв. државно или друштвено власништво што значи да је била конфисцирана и зато су у другој Југославији постојале комисије чији су архиви такођер у цијелости сачувани и за разлику од ратних злочинаца, ратних жртава итд. изузетно су квалитетни, барем у Хрватској. Ја сам то конкретно истраживао, дакле ту архивску грађу, ти архиви су у Хрватској изузетно квалитетно вођени и изузетно квалитетно и суставно очувани, па мислим да ће то бити вриједна информација за одвјетнички уред, односно госпођу која га овдје представља и у томе смислу за подручје Хрватске, дакле за оно што сам ја истраживао, а мислим да сам највише у Хрватској ја о томе истраживао. Дакле ја стојим свакако на располагању да се (жртве ионако не можемо вратити), барем даде некаква сатисфакција њиховим потомцима поред јасног обиљежавања које треба бити достојанствено.

Дакле у том смислу стојим на располагању. Иначе мислим да ћете тешко ући у траг злату. О томе је објављено више књига у Хрватској које су доста спорне поготово за онај дио злата који је дошао у посјед државе НДХ путем контрибуције, а то значи заробљавањем односно заточивањем богатијих и угледнијих Жидова, па онда уцјењивањем жидовске заједнице да мора прикупити одређену количину злата у било којем облику или новаца и онда пуштањем итд. Дакле то је био један, ја бих рекао, полудивљи облик и мислим да треба тежиште ставити на имовину када се гледа однос злата и некретнина поготово мислим да је далеко већа вриједност некретнина која је опљачкана, тијеком Другог свјетског рата и која је након тога барем за простор друге Југославије легализирана путем конфискација, путем тих комисија.

Други проблем који мислим одвјетнички јесте, с обзиром

11tema5.qxd 1/23/02 11:32 AM Page 230

на оно што је нагласила госпођа одвјетница на који начин, не само у САД, ја мислим на међународној разини наћи модел којим ће се присилити све државе, очито САД, обзиром на њену надлежност и суверенитет на њезином подручју, будући да она нема тај суверенитет на подручјима других држава, темељни проблеми како, у међународним институцијама не у САД, већ у међународним институцијама, наћи правни модел који ће бити у стању по међународним нормама, ако их треба донијети ако их нема, али вероватно их нема.

Треба пронаћи међународни правни модел на који начин присилити све државе, данашње државе на чијем подручју је извршен такав злочин било у рату или након њега да се нађе правни модел да се жртве могу, односно њихови наследници, обештетити за оно што се може доказати.

Дакле у том смислу још једанпут, за подручје Хрватске оно што стоји у архивима, ја вам стојим на располагању, а кажем тамо је ситуација изузетно, изузетно добра и повољна, а надам се да је таква и у Београду.

Захваљујем.

Драган Цветковић

Ја се извињавам, реч је о једној краткој реплици господину Јурчевићу. Наиме, уз један низ полуистине коју је он овде изрекао, изрекао је управо још једну која је овде сасвим "знаковита", како би он рекао. Наиме, ради се о томе: не могу да се изједначе Независна Држава Хрватска и окупационо подручје у Србији, Ви имате један чудан приступ, морам да Вам кажем.

Ради се о том да је Немачка окупациона сила та која је уништила Јевреје у Србији, опљачкала Јевреје у Србији.

Ви можда мислите да то није тако звучало, тако је звучало и тако сте рекли и толико што се мене тиче.

12tema6.qxd 1/23/02 11:33 AM Page 233

6 Завршни документи и затварање конференције

12tema6.qxd 1/23/02 11:33 AM Page 234

12 tema6.qxd 1/23/02 11:33 AM Page 233

6 Завршни документи и затварање конференције

Др Милан Булајић

Сљедећа тачка на нашем дневном реду је организовање Међународне комисије стручњака за истину о Јасеновцу.

Ја сам у свом уводном реферату рекао да смо ми најприје жељели да се образује једна српско-хрватска комисија стручњака која би радила на утврђивању те истине. Јер дубоко вјерујемо да је ово што ми радимо на утврђивању истине о Јасеновцу је у интересу и српског и хрватског народа, да је у интересу посебно будућих генерација и да ништа у овоме што је речено па до данашњег дана до овога момента није речено на рачун хрватског народа нити онога што се често говорило да би и, не дај Боже, неко могао и помислити да се једном народу може приписати геноцидност. Али за будућност да бисмо могли живјети као добри сусједи на овом нашем брдовитом Балкану.

Морамо ту истину утврдити и зато сматрам да би ствар се избила из националних прегања, да би се питање крупно као што је питање Јасеновца избацило из национализама разних сматрамо да на овој Конференцији треба инагурисати једну Међународну комисију стручњака којима ће и Срби и Хрвати и муслимани, Јевреји, свако онај који је заинтересован ставити на располагање своје материјале, своје доказе да се једном утврди шта је стварно Јасеновац био. Да ли је то био радни логор или логор смрти, односно систем логора геноцида, ко сноси одговорност за то што се десило не искључујући, разумије се, ниједног кривца, без обзира на вјерску, националну или било коју другу припадност, не искључујући злочине других, али ми требамо да расправимо ово што је сада на дневном реду. Зато ја бих замолио чланицу Предсједништва др Елену Гускову да вам изложи предмет Комисије.

12 tema6.qxd 1/23/02 11:33 AM Page 234

Др Елена Гускова

У току рада ове Конференције, било је доста консултација о тој Комисији која ће радити на прикупљању докумената, чини ми се и свега осталог.

Приједлог је да др Милан Булајић буде координатор Комисије, а у њеном саставу су:

1. Prof. dr Bernard Klein, New York, SAD;

2. Dr Michael Berenbaum, Los Angeles;

3. Prof. Wolter Roberts, Washington;

4. Др Елена Гускова, Русија;

5. Проф. др Србољуб Живановић, Лондон;

6. Prof. Ian Hancock, Međunarodna organizacija Roma;

7. Efraim Zuroff, Jerusalim;

8. Marco Aurelio Rivelli, Italija, Milano;

9. Vanita Singh, Indija;

10. Alexis Troude, Francuska;

11. Dr Rajko Doleček – Češka.

Ево и вама списак и ако има неких примедби, размишљања, додатака, само изволите. Значи нема предлога. Како видим - усвојено је.

Др Милан Булајић

Сада прелазимо на праву завршницу, опште расположење консенсуса учесника је био да ову Конференцију, разговоре, реферате, међусобну размјену мишљења за вријеме путовања и пауза завршимо ипак са једним закључком за наш будући рад.

12 tema6.qxd 1/23/02 11:33 AM Page 235

Добили сте сви текст Декларације, нацрт Декларације на српском и енглеском, ја бих вам ипак прочитао текст да га можете пажљиво саслушати, нарочито ако неко није стигао да прочита. Да ли сматрате да треба читати Декларацију? Не треба, добро. Изволите, да ли има неко мишљење у вези са предлогом, формулацијом?

Др Јосип Јурчевић

Дакле, ја ћу бити овога пута веома кратак и консизан, у двије реченице ћу формулирати своје мишљење о Декларацији. Обзиром на раније реакције, неће вам се свидјети, али вас молим за стрпљење, саслушајте само двије реченице.

Дакле, противим се, не подржавам доношење ове Декларације као и речене Комисије из два разлога: први је објективног карактера, будући да је Декларација супротна Дејтонском споразуму, Пакту о стабилности и цијелом низу аката и конвенција Уједињених народа, због тога, а то је друга точка, што је цијела тематска, осим часних изузетака, тематски дио Међународне конференције био прожет јасеновачким митом који је оправдавао српску агресију, дакле агресију државе Србије против Републике Хрватске и БиХ 1991. године, а сада је у функцији прикривања посљедица те агресије.

Захваљујем.

Марко Ручнов

Даме и господо, поштовано Предсједништво, поштовани преживели логораши имам примедбу у тачки 6, да се против Наде Шакић осим овога малог слова због "знанствености" да се поправи једно велико слово, каже се: "обнови оптужница за злочине почињене у јасеновачком логору Стара Градишка", предлажем да се каже: "у јасеновачким логорима", пошто имају живи сведоци за њену партиципацију у злочинима у логору 3, "Циглана" у задњим данима постојањима, овог можда највећег пакла на земљи у то време и молим, ако се слажете, да поштивамо и усташку субординацију, пошто се овдје тражи да се обнови, да се изврши даља истрага за сатника Мирка Етеревића, надсатника, не пишу чинови, надсатника Иву Рojницу, да се пре тога спомену и два команданта логорског

12 tema6.qxd 1/23/02 11:33 AM Page 236

комплекса званог Јасеновац, а то су усташки крилник Хинко Пићили и усташки пуковник Јаков Џал, један од зетова Макса Вјекослава Лубурића, алијас генерала Дрињанина.

Др Милан Булајић

Уз ове допуне господина Марка Ручнова, мислим да можемо закључити. Молио бих вас да се изјасните ко је за предлог ове резолуције.

Да ли има неко против?

Констатујем да је Декларација Друге конференције "Јасеновац, систем хрватских, усташких логора смрти" усвојена са једним гласом против.

Хвала вам лијепо. Молим потпредсједника Владе Републике Српске господина Лончара да узме ријеч.

Саво Лончар

Поштовано Предсједништво, уважене даме и господо, дозволите да у име предсједника Владе Републике Српске господина Милорада Додика у исто вријеме и предсједника Организационог одбора Друге међународне конференције "Јасеновац - систем хрватских усташких логора геноцида 1941-1945. године" изразим своје задовољство, захвалност, свим учесницима, а посебно онима који су дали активан и аналитичан удио у расвјетљавању истине о учињеним злочинима на недужним и немоћним људима у логору Јасеновац.

Усвојена Декларација Друге међународне конференције о Јасеновцу у којој сте дали одређене закључке и препоруке који имају, прије свега, циљ за утврђивање истине о учињеним злочинима биће сигурно једна од наредних активности на којима ће се корак ближе истини учинити до исто тако заказане Треће међународне конференције, која би требала да се одржи у Јерусалему.

Мислим да је велики задатак управо, да кажем, на усвојеној Међународној комисији за даљња истраживања о утврђивању истине јасеновачког логора један веома сложен, али и врло обухватан задатак који има и, да кажем, у исто вријеме и часност, јер је то неопходност како би се прије свега одужили невино настрадалим утврђујући бар мјесто и број погинулих Срба, Јевреја, Рома, антифашистичких бораца,

12 tema6.qxd 1/23/02 11:33 AM Page 233

Хрвата и других југословенских народа. Тиме ће се створити практично један нормалан услов за нормализацију односа, услова живљења на простору, ја бих рекао не само бивше Југославије, не само између Срба и Хрвата, него у ширем простору ове, балканске вјетрометине.

Вјерујем у то име да ће Трећа међународна конференција, која ће се одржати у Јерусалиму, бити значајан корак више у достизању објективне истине о злочину и злочинима у Јасеновцу.

У то име, у име Владе, у име Организационог одбора још једном свим учесницима, најсрдачније се захваљујем. Мислим да је Конференција дала допринос, оно што је и био основни циљ, спознаја објективне истине и да ће у том смислу наредни задаци, односно активности које ће се одвијати поготово од људи и од струке знања, подржани савременом техником и технологијом омогућити да се објективна истина што је могуће прије донесе на видјело и да ће се у Јерусалему на Трећој конференцији дати пуно одговора за којима је сад, у овом тренутку трагамо.

У име предсједника Организационог одбора, закључујем рад Друге међународне конференције.

Хвала свим учесницима.

Др Милан Булајић

Захваљујем потпредсједнику Сави Лончару. У име домаћих учесника захвалиће се рабин Јосеф Атијас, а у име страних учесника госпођица Keelyn Friesen.

Јозеф Атијас

Дубоко поштовани господине предсједниче Радишићу, поштоване даме и господо, др Klein, драга браћо и сестре, поштовани логораши, част ми је, прије свега у име Организационог одбора, чији сам и ја био члан, који је припремао ову Конференцију са једним јединим циљем, да једанпут за свагда истина ма каква да је, да угледа свјетлост дана, не само на овим просторима, него у цијелом свијету.

Сматрам да је то дуг према свим људима који су преживели пакао стравичних, усташких погрома фашизма и

12 tema6.qxd 1/23/02 11:33 AM Page 234

све остале мрачне идеологије која је однијела на десетине милиона живота.

Прије свега апелујем на све вас, да тражимо путеве разума и поштовања и уважавања и љубави између себе. Да одемо са ове Конференције у нади да ћемо дочекати и живети за боље и срећније дане, не само нас него свих генерација које ће доћи да живе и овде и на свим просторима, планете ове.

Хвала вам још једанпут, и прије свега на крају желио бих да кажем најдубље поштовање и захвалност нашем драгом и уваженом госту др Bernardu Kleinu који је због збиља нашао снаге у овим годинама да дође, да нам да зрак наде и охрабрења и да оно све што је видио, што је доживио и што је чуо да оде са једном једином молбом, поруком само у циљу истине и разума међу свим.

Захвалио бих посебно нашем драгом, чувеном проф. др Живановићу из Лондона који је дошао, с обзиром на његове породичне околности. Данас смо били примљени код господина Мирјанића, ректора, којем је др Живановић понудио огромну помоћ овој земљи по питању медецинске опреме, болница, едукације наших младих људи.

Др Klein је изразио жељу да ова земља буде члан Међународне заједнице, да не живимо у Гетоу ...

Још једном хвала свима.

Keelyn Friesen

Дозволите ми да у име међународне заједнице изјавим да је част бити овдје. Овдје има много представника из цијелог свијета: из Француске, из САД-а, из Британије, из Италије, из многих других земаља и могу да кажем да смо постигли виши ниво разумјевања у неколико протеклих дана. Окупили смо се да разговарамо о одређеним питањима, да идемо на значајна мјеста, мјеста која су до сада била омаловажавана. Ово неће бити заборављено нити ће ваша свједочења бити заборављена.

У име међународне заједнице дозволите ми да кажем да ћемо дати све од себе да наставимо са овим, да износимо истину и исправљамо неправду и дозволите ми да додам да о овоме данас разговарамо због зла које су починиле усташе. Зато вас молим да одавде одемо са љубављу према другима и саосјећањем према свим људима.

Хвала.

12 tema6.qxd 1/23/02 11:33 AM Page 235

Љиљана Иванишевић

Поздрављам скуп, представнике страних земаља, представнике наше Српске Републике, моје логораше и све људе добре воље који су дошли овде, да се са нама овако боре за истину, која нам је дуго, дуго била неприступачна.

Нећу да вас много умарам, овако да се изразим, ја вас заиста све волим, све поздрављам и у име мојих логораша, који су дошли иако су у годинама, они вам се захваљују.

Хвала Српској Републици за пријем, који нам је приредила и сваке године смо долазили за време њиховог рата и за време нашег бомбардовања. Они су нам зиста помогли да... то се не заборавља.

Господин Булајић нам је помогао, морам опет да кажем, највише, јер све ово што је данас овде и што смо ми овде, можемо да захвалимо господину Булајићу, који је све даље и даље радио и прикупио све ове драге људе, који су дошли да нам помогну.

Господин Klein, он је велики човек, који нам је помогао и у Њујорку, надам се да ће нам помоћи и даље.

Хвала Вам пуно, свима. Срећно.

Др Милан Булајић

Дозволите ми на крају да вам још једном свима захвалим и зажелим срећан пут, и све добро Вама и вашим породицама и до следећег састанка.

Хвала.

12tema6.qxd 1/23/02 11:33 AM Page 236

ПРИЛОЗИ УЧЕСНИКА КОНФЕРЕНЦИЈЕ

тема 1

Прилог 1

Др Милан Булајић

ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА - **Недовршена прича - Мрачне тајне холокауста у бившој Југославији (1941 - 1945.)**

Истина ће вас избавити
(Јеванђеље по Јовану 8, 32)

"Иако је Јасеновачки логор био јединствен по својим свирепостима у погледу уништавања невиног становништва и логораша, неразумљиво је да се до данас не може наћи ниједан цјеловит документат - књига у коме би био описан Јасеновачки логор у свим својим злодјелима и подацима хронолошки како су догађаји текли од 1941. до 1945. године ..." - констатовала је комисија која је септембра 1961. године вршила увид на јасеновачким стратиштима (стратиште Градина).

Јасеновац представља програмирани злочин геноцида, најтежи злочин против човјечности и међународног права са предумишљајем. Циљ формирања концентрационих логора био је одређен још у логору у Липарима (Италија), 1934. године. Тај логор су усташе и Павелић добили од Мусолинија, послије Пресције и у њему се обављала обука усташких терориста, свједочи Љубо Милош, један од команданата усташког ¨логора смрти Јасеновац: "У емиграцији ми је причао 1946. године Божо Кавран", одговара на суду Љубо Милош, "да је њему по успостави НДХ у Загребу говорио усташа повратник Орешковић звани Ганди (у НДХ заповједник логора Стара Градишка) и још неки како су још у емиграцији на Липарима разговарали са Павелићем о томе како ће искоријенити Србе у Хрватској. Тада су говорили о томе како ће сами изазвати побуне међу Србима у Хрватској уколико се Срби сами не буду бунили, те на тај начин би нашли разлог за ликвидацију истих у Хрватској."[1]

У циљу усавршавања система злочина геноцида над православним Србима, Јеврејима и Ромима, ратних злочина над антифашистима, на позив Гестапоа организатор нациусташких логора геноцида Вјекослав Макс Лубурић боравио је десет дана у нацистичкој Њемачкој и обишао десетак нацистичких логора смрти.

Усташки логор смрти Јасеновац могао је да прими највише три хиљаде заточеника, али систематским уништавањем заточеника на њихово мјесто непрекидно је примао нове. Главни стан поглавника Анте Павелића 27. априла 1942. године упутио је, преко Министарства унутрашњих послова НДХ, наредбу свим подручним установама "да логор Јасеновац може примити неограничен број заточеника".[2]

Јасеновац је систем усташких логора смрти, успостављен на територији коју су окупирале војне снаге нацистичке Њемачке, у којима није

[1] Извод из саслушања Љубе Милоша, функционера УНС-а и заповједника усташког логора Јасеновац, 9. јуна 1948. године у Управи државне безбједности (А. Милетић, *Концентрациони логор Јасеновац*, II књига, прилог бр. 2, стр. 1012).
[2] Архив СР Хрватске, Загреб, КОЗ-кутија 19-ПРС 469(12).

било ни једног њемачког нацистичког егзекутора злочина геноцида и холокауста[3]. "Fhrungsstab Westbosnien I,a" издао је, на примјер, наређење заповједнику Трећег горског здруга пуковнику Рубчићу за вријеме њемачко-усташке офанзиве на Козари јуна - јула 1942. године: "Све особе, које из опкољеног подручја око Козаре и Просаре покушају ван властите линије прећи, имају се ухватити и послије преслушавања преко мјеста за прикупљање заробљеника у концентрациони логор Стара Градишка одн. Јасеновац (упутити) спровести."[4]

Главни стожер Министарства хрватског домобранства (подвукао М. Б.) издаје наређење да се сви комунисти до којих се дође приликом чишћења подручја, у којима се врши оружана дјелатност, отпреме у сабирни логор Јасеновац, "јер исти може примити неограничени број заточеника", уз допуну да се "ово односи само за оне, који се ухвате без оружја, док остале, који се ухвате са оружјем, треба на лицу мјеста ликвидирати".[5] Извршиоци злочина геноцида у Независној Држави Хрватској били су, дакле, не само хрватске усташе, него и домобрани.

Иако су се и њемачки нацисти згражавали над бруталношћу усташких злочина геноцида, Трећи Рајх као окупациона сила сноси одговорност за злочине извршене на њеној територији. Усташка терористичка организација, геноцидна нацистичка Независна Држава Хрватска и њен поглавник др Анте Павелић нијесу проглашени за злочиначке организације као што је то учињено са нацистичким Трећим Рајхом и Нацистичком партијом.

***

У Јасеновцу су хрватски усташки злочинци извршили троструки злочин геноцида: над православним Србима, над Јеврејима и над Циганима (Ромима). Може се говорити и о шестоструком злочину геноцида, убрајајући и злочине над Старокатоличком црквом,[6] масонима и комунистима - Југословенима, јер су њихови чланови убијани само зато што су били припадници тих увјерења и организација. У томе је и међународни значај Јасеновца, који је посебно значајан за проучавање злочина геноцида, јеврејског холокауста и антисемитизма.

У Јасеновцу су извршени најтежи масовни ратни злочини над антифашистима, припадницима народноослободилачке војске Југославије, четника, укључујући и хрватске присталице антифашистичког покрета, југословенског опредјељења..

Јасеновац је уписан на најсветијем мјесту у Jad Vašemu у Јерусалиму, у Remembrance Hallu, између Аушвица, Освиенцина и Матхаузена на лијевој и, Куга и Сутала на десној страни. Од 1996. године и на

[3] There is an original of the document in German stating: "The presence of the 10 (ten) German soldiers stationed in Jasenovac was needed merely to ensure the interests of the Third Reich" (Радован Тривунчић, *Јасеновац и јасеновачки логори*, 1974. године, стр. 32).

[4] Заповједник Трећег горског здруга пуковник Рубчић, бр. 646 од 26. јуна 1942. године (Душан Мисирача, "Концентрациони логор Јасеновац 1941-1945.", *Наше старине*, Сарајево 1969. године, стр. 121).

[5] Главни стожер Министарства домобранства, Очев. бр. 638 од 2. маја 1942. године.

[6] Према *Шематизму Католичке цркве* из 1939. године било је 5.508 старокатолика, који су иништени у јасеновачким логорима као вјерска група, за што сноси непосредну одговорност Католичка црква у Хрватској, надбискуп Алојзије Степинац особно.

најсветијем мјесту у Музеју холокауста САД у Вашингтону, Детроиту и другим мемориалима геноцида и холокауста.

Јасеновац није само симбол најбруталнијег злочина геноцида, већ и херојства - пробоја ненаоружаних, исцрпљених и измучених људи. Зато је с правом дан пробоја заточеника Јасеновца, 22. април 1945. године, законом проглашен за Дан сјећања на жртве геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима.

***

Јасеновац, најсуровији и најбруталнији систем логора смрти хрватских усташа, као такав функционисао је од 21. августа 1941. до 22. априла 1945. године. Покривао је област од око 210 до 240 км^2 масовних гробница.[7] Преживјели заточеници ових монструозних логора смрти свједоче као жртве и очевици да су усташки злочинци ријетко употребљавали метке за убијање жртава, већ специјално израђене ножеве за клање и маљеве за убијање.

Први круг усташких логора геноцида успостављен је у Госпићу са стратиштима у крашким јамама Јадовна на Велебиту и логорима на острву Пагу. Послије поновне италијанске фашистичке окупације овог простора, тежиште система је пренесено на подручје Јасеновца.

Јасеновац је само један од логора смрти на том огромном простору масовних гробница. Постојали су бројни други логори смрти: Брочице, Крапје, Уштице, Млака, Дубичке кречане, Бајића јаме, Слабиња, Шеварлија до Старе Градишке. Дужином ријеке Саве простирао се "пут смрти".

Градина је највеће стратиште: пространство од 116 хектара, 64.880 м^2 масовних гробница (до сада је откривено 162 мамутских гробница - истражена је само једна трећина те огромне површине, чија дужина се креће од 15 до 50 метара, ширина 3,5 до 4,5 метра, дубине 2,5 до 3,5 метра). У Градини се налази камена плоча на којој је исклесано "360.000" жртава усташког геноцида. Када су хрватске паравојне формације гранатирале Градину септембра 1991. године откриване су нове гробнице.

У систему усташких логора геноцида Јасеновац налазили су се логори у Сиску и Лепоглави.

Трећи круг је захватао читаву територију усташке Независне Државе Хрватске (НДХ), укључујући Босну и Херцеговину и Срем (око 102.000 км^2 са

[7] Инг. Владимир Жерјавић оспорава "да се Меморијално подручје протеже на 210 до 240 км^2, како то износи др Булајић у елаборату припремљеном за Конференцију (на Kingsborough College у Њујорку, 30-31. октобра 1997. године) под насловом "Хрватска - Јасеновац, систем усташких логора смрти..." Наиме, површина Градине, сада на територији Републике Српске, измјерена је још у српњу 1966. године у СУБНОР-у БиХ. Површина цијелог гробног поља износи 66.500 м^2, а самих гробова тек 11.300 м^2. А подручје логора Јасеновац затворено жицом износи око 240.000 м2 (600 м х 400 м) и око логора још око 200.000 м^2, тј. свеукупно око 500.000 м^2 или свега 0,5 км^2. Уствrдио сам да се Стара Градишка, која више од сто година служи као затвор у којем су за вријеме владавине Краљевине и комунистичког режима, тј. кроз 69 година, страдали Хрвати, а и 1941-1945. године мање је страдало Срба него Хрвата и других народа, не може се укључити у Меморијално подручје" (курзив М. Б.) ("Конференција у New Yorku", Ха-кол, гласило Жидовске заједнице у Хрватској, просинац 1997. године, стр. 2). Иако није потребно доказивати да је и подручје између Јасеновца, на примјер, и Старе Градишке подручје масовних гробница, нити да се пут смрти кретао уз ријеку Саву, напоменимо да је Шиме Клаић, који је био заточеник и Старе Градишке и Јасеновца, изјавио да су: "Сабирни радни логор број 5" Стара Градишка "с логором у Јасеновцу творили цјелину". (курзив М. Б.)

1.900.000 до 2.000.000 Срба, односно 30 процената православног становништва, осуђеног на уништење).

Тај круг смрти је обухватио и нацистички логор смрти Сајмиште на обалама Саве код Београда, који се налазио на територији нациусташке њемачке окупаторске творевине - Независне Државе Хрватске.

***

Ни послије више од пола стољећа по завршетку Другог свјетског рата ни приближно није утврђен број жртава. Шта више нема објашњења за укупан број жртава на подручју цијеле Југославије од 1,706.000, који је прихваћен на Парискоj мировној конференцији и ушао у многе енциклопедије и школске уџбенике.

Земаљска комисије Хрватске (1947.) у извјештају Међународној комисији за ратне злочине процијенила је број жртава логора Јасеновац на 500-600.000; Туђман је на Хашкој конференцији о Југославији 6. новембра 1991. године, позивајући се на "нова њемачка документа", која никад није идентификовао, тврдио да је укупан број жртава логора Јасеновац 20.000. Он је тврдио да је укупан број жртава у свим усташким логорима на територији нацистичке НДХ износио око 60.000 и то не само Срба, највише Хрвата.[8] Захтијевајући "нека знаност до краја истражи и изнесе резултате и о том повијесном питању"[9], Туђман је "знанствено" покриће налазио само у попису Државне комисије "Жртве рата 1941-1945." из 1964. године, за који је Музеј жртава геноцида на бројним примјерима показао да је непотпун (597.000 жртава на подручју цијеле Југославије) и нетачан. По том и таквом попису из 1964. године број жртава само логора Јасеновац износи 59.188 (Јасеновац 49.602, Стара Градишка 9.586). Туђман, на другој страни, тврди "да је у Јасеновцу страдало (по досадашњим мојим спознајама) највише 30 до 40 тисућа људи, и то Жидова, Рома, Срба и Хрвата. И ту бројку нисам исправљао ...!" [10] Очигледно једини свој "знанствени извор" слабо рачунски користи! Он се позива и на научно недоказане демографске процјене Богољуба Кочовића и инг. Владимира Жерјавића. На Првој међународној конференцији о логорима Јасеновац (1997.) хрватски

[8] Туђман је 1965. године иступио са ставом да је "по службеним статистичким подацима из цијеле Хрватске страдало у свим логорима и Хрвата и Срба, и Жидова и Цигана до 60 тисућа, што је ужасно голема бројка која нимало не умањује повијесну одговорност усташких злочинаца" (Фрањо Туђман, *Усудбене повјестице,* Загреб, 1955. године, стр. 278.) То је заокружена цифра жртава у логорима Хрватске из попиа 1964. године од 59.635 (Ибид, стр. 349, 406-407, 471), у ствари у логорима 51.539, у затворима 5.654, у депортацији 1.785, на присилном раду 671, свега 59.639! (Ибид, стр. 451). На другом мјесту тврди "да је у свим логорима (у НДХ, *у Њемачкој*) и у депортацијама, на присилном раду и у затворима из СР Хрватске страдало 59.639 људи!! Држећи се као јединог "знанственог извора" пописа "жртве рата 1941-1945." Туђман тврди да од укупно 185.327 жртава "голему већину чине Хрвати, по мојој оцјени око двије трећине од тих жртава, а остало су Срби и припадници других народносних скупина" (Ибид, стр. 350).

[9] Фрањо Туђман, Писмо деветорици из државно-политичког водства СФРЈ и СРХ (12. липња 1981. године), У:Усудбене повјестнице, стр. 504.

[10] Фрањо Туђман, *Камо води вампирско озлоглашавање свега хрватског,* 12. ожујка 1989. године, У: *Усудбене повјестице,* стр.709.; *Право сваког народа на самоодређење,* предавање одржано у Малмеу у првој половини рујна 1989. године, Ибид, стр 734

представник инг. Владимир Жерјавић[11] је прихватио број од 85.000 жртава геноцида у логорима Јасеновца. До тога броја је дошао полазећи од броја жртава логора Јасеновац утврдјеног пописом из 1964. године, од 49.876, на који је "додао 25-35% жртава више процјењујући да их толико није било обухваћено пописом из 1964. године". Жерјавић није урачунао жртве логора Стара Градишка 9.586, који спада у систем логора Јасеновац, нити је водио рачуна о констатацији Државне комисије која је вршила попис да није обухваћено 56-59% жртава, што би зносило повећање од 41-44% 100.318, односно 105.693 жртава! На другој страни бројне процјене броја жртава у логорима Јасеновац се крећу око 700.000,[12] "колико је по прилици уопће погинуло у цијелој Југославији", према Туђману.

Др Eli Rosenbaum, директор у Министарству правде (Department of Justice) САД, саопштио је на Првој међународној конференцији, такође њемачки документ од 8. децембра 1943. године, да је у логорима Јасеновац убијено 20.000, а у логору Стара Градишка 80.000. што у овом систему усташких логора чини - укупно 200.000 жртава, десет пута више од Туђмана, с тим да треба додати крваву 1944. и пола 1945. године. (Ове податке је објавио и амерички Стејт департмент). Према писму Јад Вашема упућено лично предсједнику Хрватске Туђману, поводом морбидне идеје да се Јасеновац прогласи за спомен подручје жртава и убица, само у Јасеновцу је на најбруталнији начин убијено око 25.000 Јевреја.[13]

До Прве конференције (1997.) резултат истраживања, Музеја жртава геноцида и Савезног завода за статистику, које се наставља, по методологији јеврејског Јад Вашема, именом и презименом идентификовано 78.163 жртава, међу којима; 47.123 Срба, 10.521 Јевреја, 6,281 Хрвата-бораца. 5.836 Рома, 919 Муслимана и 7.483 осталих, 19.432 дјеце од једног дана до 14 година (11.888 српске, 5.469 ромске и 1.911 јеврејске).

На Загребачком процесу (1999.) оптужени Динко Шакић је суђен само за 2.000 жртава геноцида у логорима Јасеновац. У пресуди од 4. октобра 1999. године суд је проценио да у вријеме док је он био заповједник број жртава "није био мањи од неколико стотина жртава", на другом мјесту "најмање више стотина усмрћених заточеника логора Јасеновац".[14]

Значај питања посебно истиче извјештај Саборске комисије за жртве рата и поратна, да је у усташкој Независној Држави Хрватској убијено укупно 18.410 Срба, да је у логорима Јасеновац убијено свега 2.238 заточеника, да је у цијелој Хрватској убијено 293 Јевреја.[15]

---

[11] Инг. Владимир Жерјавић, аутор Губици становништва Југославије у Другом свјетском рату.

[12] Посјетилац стратишта у Доњој Градини може прочитати табле: 700.000: Срба 500.000. Рома 40.000. Јевреја 33.000, антифашиста 27.000, дјеце 20.000.

[13] У писму Anvera Shalev-a i Dr Joseph Burg-a пуђено 26. маја 1996. године др Фрању Туђману, предсједнику Републике Хрватске речено је: "In 1941., about 40.000 Jews lived in Croatia. Approximately 25.000 Jews were murdered at the concentration and extermination camp Jasenovac by the Croatian USTASHA, under Ante Pavelić, within the framework of Nazi Germanys masterplan for the destruction of the Jewish people."

[14] Жупанијски суд, Пресуда Динку Шакићу, Посл. број **V** К-242/98-257, стр.35.

[15] Република Хрватска - Комисија за утврђивање ратних и поратних жртава, Приједлог Извјешће о раду Комисије за утврђивање ратних и поратних жртава од оснутка (11. вељаче 1992. године) до рујна 1999. године (приједлог), У, број: 591-99-107, Класа: 140-06/99-01/107.

Утврђивање броја жртава геноцида у логорима Јасеновац је морално питање, питање ширине одговорности. Када би у Хрватској постојали законски прописи као у Савезној Републици Њемачкој, сви чланови Саборске комисије који су усвајали овакве фалсификоване закључке о жртвама усташког геноцида били би позвани на кривичну одговорност.

***

До сада се говорило, писало и судило, иако недовољно, усташким злочинцима, сакупљали, иако непотпуно, подаци о жртвама, питање економског аспекта усташких злочина геноцида је скоро запостављено.

Утврђено је, примјера ради, да је само са простора оближње Козаре са десет сабиралишта сакупљено 25.365 грла стоке у вриједности тадашњих 102,811.000 куна, 116.750 метричких центи разних житарица и других земаљских плодова,

Документовано је доказано откриће великих количина злата и златних предмета на католичком Каптолу у Загребу.

Постојао је и посебни Уред за колонизацију за насељавање Хрвата на геноцидом опустошене куће и насеља Срба. Многе куће и имовина Срба и Рома су опљачкане и уништене. У том циљу у усташкој Независној Држави Хрватској је образовано је посебно тијело "Државно повјереништво за понову", касније "Министарство за понову".

На Загребачком процесу бившем заповједнику логора Јасеновац, Динку Шакићу, утврђено је да Државни архив Хрватске посједује сачувану архиву (око 20 хиљада досијеа) Државног повјереништва за понову...

У извјештају Стејт департмента САД о нацистичком злату (Eisenstat Report) од 2. јуна 1998. године, на основу кога је одржана Лондонска и Вашингтонска конференција, укључено је поглавље "»Усташко злато"«. На тој основи је дејствовао и "Канал пацова", спасавање усташких и нацистичких злочинаца по завршетку Другог свјетског рата.[16]

***

Више од пола стољећа послије Другог свјетског рата скривана је истина о најбруталнијем логору смрти и геноциду над православним Србима, Јеврејима, Ромима и антифашистима. И данас се та истина скрива и спречава у Хрватској. Недоступна је документација о злочинцима и жртвама система хрватских усташких злочина геноцида. На међународном плану ту истину спречава Ватикан и Њемачка због своје суодговорности за злочине у јасеновачким логорима.

Заступници туђмановштине и јасеновачког мита објашњавају усташке злочине геноцида одмаздом над злочинима Срба на Хрватима не само у Краљевини Југославији већ и послије разбијања прве југословенске државе.

Чињенице говоре: Усташки терористи су почели убијати истакнуте Србе, у оквиру раније у Италији усвојеног програма геноцида, и прије

[16] Eisenstat Report - D. The Ustasha Underground in Rome and Ustasha Gold. стр. 19,

прокламовања нацистичке Независне Државе Хрватске 10. априла 1941. године и капиталације Краљевске југословенске војске 17. априла 1941. године.

Прва масовна убиства над Јеврејима извршени су у Босанском Броду 11. априла 1941. године, сјутрадан послије прокламовања нациусташке НДХ, док је постојала Краљевина Југославија.[17]

Прва масовна убиства - геноцид над Србима усташе су извршиле већ 17. априла 1941. године када су ухапсили у Старом Селу и масакрирали 25 сељака; из Грубишког Поља 26. априла одведено је у логор Даница око 600 људи; 28. априла 1941. године у селу Гудовац код Бјеловара усташе су геноцидно убиле 195 невиних Срба.[18]

Први концентрациони логор усташе су формирале 29. априла 1941. године у Копривници у просторијама творнице хемијских производа "Даница".[19]

***

О усташким злочинима геноцида се знало: Српска православна црква је 1941. године, преко њемачких генерала у окупираној Србији, обавијестила свијет о масовним стравичним усташким злочинима геноцида над православним Србима у Независној Држави Хрватској.

Владе САД и Британије су биле до извјесне мјере упознате са злочинима геноцида усташког режима против народа Срба, Јевреја и Синти-Рома. У августу 1941. године југословенски амбасадор, Константин Фотић примио је извјештај од шефа Балканског одјељење у Стејт департрману о усташкој политици истребљења српске расе у Независној Држави Хрватској ("comprehensive policy of extermination of the Serb race in the Independent State of Croatia") и о бруталним убиствима који су извршени.[20]

Југословенски амбасадор Форић је 20. децембра примљен код предсједника Рузвелта и са њим разматрао меморандум о злочинима који су извршени над Србима. "Предсједник је био шокиран извјештајем и изразио чуђење како послије таквих злочина Срби могу очекивати да живе у будућности у истој држави са Хрватима".[21]

Када је британски секретар за спољне послове, Антони Идн (Anthony Eden) марта 1943. године посјетио Бијелу кућу у циљу разматрања ратних циљева Савезника, предсједник Рузвелт је неколико пута поновио мишљење "да антагонизам између Хрвата и Срба чини немогућим да живе у једној држави и да Хрвате треба ставити под старатељство. Предсједник је изнио слично мишљење Државном секретара Халу (Hull) почетком октобра 1943. године уочи Халовог учешћа Московској конференцији министара иностраних послова".[22]

Представник Међународног комитета црвеног крста, Julius Schmidlin, Jr. у пратњи високих усташких дужносника посјетио је августа 1944. године логор смрти Јасеновац, и на 12 страница извијестио Женеву. Јеврej Сцхмидлин је тражио заштиту заточених Јевреја 1944. године, које су, осим ријетких изузетака, усташе геноцидно и брутално већ уништиле. У

[17] Комеморација и постављање спомен плоче у Српском Броду 11. априла 2000. године.
[18] Милан Булајић, "Усташки злочини геноцида", вол. 1, стр. 252-264.
[19] Антун Милетић, "Концентрациони логор Јасеновац", књ. 1, стр. 52, фус нота 52.
20 Constantin Fotich, The War we lost: Yugoslavias Tragedy od the Failure of the West (New York, 1948.) стр. 117-118.
[21] Исто, стр.128-129; У Eisenstat Report Nazi Gold , јуни 1998. године.
[22] Robert E. Sherwood , Roosevelt and Hopkins: An Intimate History (New York, 1948.) стр. 711, и Foreign Relations, 1943., вол. I, стр. 543. (У Eisenstat Report, стр, 24)

Федералном архиву Швајцарске у Берну, аутор је дошао до документа од 2. марта 1945. године у коме генерални конзул Швајцарске извјештава да представнику CICR, пошто је открио право стање злочина геноцида, усташе пријете мучењем и убиством.[23] Међународни комитет црвеног крста и Влада Швајцарске никада о томе нијесу проговорили!

У архиви Међународног комитета црвеног крста у Женеви, у којој је аутор вршио истраживања, нашао је само двадесетак фотографија које приказују усташки логор смрти Јасеновац као радни сабирни логор, неку врсту Потемкиновог села, у коме жене раде на пољу, мушкарци за машинама, у коме постоји модерна медицинска лабораторија са микроскопима, љекарима у бијелим мантилима, чак кувари у бијелим мантилима који припремају храну заточеницима.[24]

У Женеви је непосредно по завршетку Другог свјетског рата приказана 1946. године изложба о логору Јасеновац, у организацији преживјелог заточеника др Николе Николића, чијем отварању је уз протест вајара Ивана Мештровића, да се пред свијет не износи "наш прљави веш"(!)[25], присуствовао југословенски посланик у Берну. Упорна истраживања аутора нијесу открила ни трага у вези са овом изложбом, ни биљешке у новинама нити у добро организованим документационим швајцарским центрима.

У периоду 1942. и 1944. године Врховни штаб НОВ и ПОЈ преко њемачких окупационих власти остварио је бројне размјене заточеника Јасеновца и других усташких логора за заробљене њемачке и усташке официре. Спашени заточеници, 800 до 900 лица, представљали су извор обавјештења о приликама у усташким логорима смрти - Јасеновац, о чему је издато посебно саопштење.[26]

Партизанска јединица под командом Вицка Крстуловића са знатним жртвама, пробија се у Јасеновачки логор 17. новембра 1943. године, заплијенивши документацију о злочинима, тврди свједок-учесник ове акције .

***

"Ватикан, који је држао "Апостолског визитатора" у Загребу од јуна 1941. године до краја рата, био је упознат са кампањом убијања" записано је у

[23] АФ, Е2001/Д/1968/74/16, "Notice pour le ministre Stucki du 2. 3. 1945.".

[24] Према Владимиру Дедијеру "објашњење се налази у политици људи на власти и партији СР Хрватске (његових блиских сарадника Хебранга, Крајачића, Бакарића и научника и институција Хрватске) који су протурали тезу да то није био концентрациони логор, да у њему или није вршен геноцид, или је био врло незнатан, да је број убијених десетоструко увећан, те да је у њему настрадало највише Хрвата и комуниста (антифашиста), а не невиних Срба, Јевреја и Рома, да се не знају ни имена ни презимена уморених (а нису хтели да то утврде до данас), до тезе да су ту страдали четници и четничке формације. Дакле, реч је о једној континуираној политици партије на власти у СР Хрватској којој је Тито веровао, или је и сам у то био убеђен (историчари ће то утврдити). Свакако да му историја то неће опростити" (из поговора књизи *Против заборава и табуа*, стр. 383).

[25] У извјештају др фра Доминика Мандића југословенској Влади у избјеглиштву, односно Хрвату Јурију Шутеју, од 10. јуна 1942. године, наводи се да Крлежа и "умјетник Мештровић сарађују у усташким новинама, - милом или силом, не знам, - па мислим да је сада Мештровић на слободи. Мештровић је био затворен са тзв. слободним зидарима, али је био пуштен прије 3 мјесеца" (Љубо Бобан, "Извјештај др фра Доминика Мандића југословенској избјегличкој влади (1942-1943.)", *Радови,* вол. 16, стр. 185, Свеучилиште у Загребу - Институт за хрватску повијест, Загреб, 1983. године; А. Милетић, нав. дело, I књига, док. 112, стр. 305).

[26] Постоји документација да је новембра 1943. године размијењено 47 заточеника; затим 12. 12. 1943. године - 32 заточеника; 18. 1. 1944. године - 15 заточеника; 27. 3. 1944. године - 21; 14. 8. 1944. године - 10.

извјештају Стејт департмана САД.[27] Загребачки надбискуп, Алојзије Степинац у потпуности је одобравао циљеве нове хрватске државе и утицао да буде призната од стране Свете Столице. На дан масовног масакра православних Срба код Бјеловара, 28. априла 1941. године, читано је пасторално писмо надбискупа Степинца, у коме се свећенство позива на пуну сарадњу са усташким вођом, у свим католичким црквама у Хрватској. Бискупи у Хрватској су посјећивали Ватикан на редовним ад лимине састанцима. Католички свећеници, Папа и чланови курије су имали прилике да се упознају са приликама у Хрватској. Они су, посебно фрањевци, имали водећу улогу у масакру православних Срба.[28] Они су подржали принудно превјеравање православних Срба,[29] о чему је Ватикан био обавјештаван преко Конгреагације за источну цркву.

Papa Pije XII (Pacelli) био је обавијештен, према John Cornwell-u, о приликама у Хрватској, боље него у било којој другој земљи Европе, изузев Италије. Његов апостолски делегат, Ramiro Marcone, путовао је на релацији Загреб-Рим војним авионима који су му били на расположењу када је желио.

Marcone је, послије разговора са загребачким надбискупом Степинцем, послаником фашистичке Италије Casertanom, усташким поглавником Павелићем, доглавником Будаком, министром оружаних снага Славком Кватерником, министром правосуђа и богоштовља Пуком и министром унутрашњих послова Артуковићем, по свом личном секретару Giuseppu Masucciju, 24. августа 1941. године, упутио извјештај Papi Piju XII о приликама у католичкој Хрватској.

Из Београда је 3. септембра 1941. године у Ватикан стигао Бранко Бокан са досијеом о злочинима усташа у Хрватској (наредба усташког поглавника бр. 46463 од 30. јула 1941. године о присилном превјеравању православних Срба, копија говора усташког доглавника Миле Будака и други документи о усташким злочинима). До монсињора Монтинија није могао доћи, од нижег чиновника је добио одговор "да су описани злочини дјело комуниста, који се приписују католицима".[30]

Утврђено је да је представник Ватикана у усташкој НДХ, Giuseppe Masucci, са секретаром загребачког надбискупа Стјепаном Лацковићем, у друштву највећег геноцидног злочинца Еугена-Дида Кватерника, 6. фебруара 1942. године посјетио Јасеновац. Послије њихове посјете није ништа предузето на разобличавању стравичних усташких злочина геноцида у Јасеновцу. Ни Ватикан ни загребачки Каптол нијесу дали објашњење.

Лондонски BBC је емитовао 16. фебруара 1942. године: "Најгори злочини су извршени у околини загребачког надбискупа. Братска крв тече потоцима. Православни се насилно превјеравају у католицизам, а ми не чујемо надбискупов глас револта. Намјесто тога извијештава се да учествује у нацистичким и фашистичким парадама."[31]

Свјетски јеврејски конгрес и Израелска заједница Швајцарске, преко апостолског нунција у Берну, монсињора Filippe Bernandini-a, упутила је 17. марта 1942. године меморандум у коме је документовано приказано прогањање Јевреја у Њемачкој, Француској, Румунији,

[27] Eisenstat Report Nazi Gold, 2. јун 1998. године, стр. 17.
[28] Carlo Falconi, *The Silence o Pius XII,* енглески превод Лондон, 1970. године, стр. 298.
[29] John Cornwell, Hitlers Pope - The Secret History of Pius XII, Viking 1999., стр. 253-254.
[30] Бранко Бокан, *Spy in the Vatican 1941.,* стр, 451.
[31] John Cornwell, Ibid, стр. 256; Falconi, Ibid, стр. 304.

Словачкој, Мађарској и Хрватској.[32] Предсједник Уније израелских заједница Алатри 14. августа 1942. године упутио је писмо Државном секретару Maglione-u у име више хиљада хрватских Јевреја "становника Загреба и других центара у Хрватској који су ухапшени без разлога, одузета им имовина и депортовани". У писмо је указано да је шест хиљада Јевреја протјерано у пуста планинска острва, без хране и воде, гдје су сви покушаји помоћи "забрањени од хрватских власти".[33]

Групу католичких свећеника из Словеније, коју су протјерали њемачки нацистички окупатори у НДХ, само зато што су били антинацисти, усташе су ухапсиле и упутиле у логор смрти Јасеновац, зато што су одбили да служе мису захвалницу усташком поглавнику Павелићу (Te Deum). О хапшењу и упућивању у логор смрти Јасеновац римокатоличких свећеника из Словеније, надбискуп Степинац је био обавијештен. На загребачком каптолу су одбили да разговарају, јер су злочинци они који су против Хитлера и Павелића, "који се боре за крижˮ. [34] Један заточени свећеник из Словеније Антон Ранташа изашао је из пакла Јасеновац и 10. новембра 1942. године обавијестио Каптол у Загребу и апостолског легата Марконија о судбини својих колега и злочинима геноцида у Јасеновцу. Речено му је да ћути! Ово свједочење, написано 1950. године, сачувано је.[35]

Према подацима обавјештајне службе САД, колеџ Св. Јеронима у Риму, у коме су смјештани хрватски католички свећеници на студијама у Ватикану, за вријеме и послије Другог свјетског рата био је центар усташке тајне активности и хрватског "подземљаˮ, који је помагао послије рата усташке избјеглице и ратне злочинце да побјегну из Европе. И британска обавјештајна служба марта 1946. године, идентификовала је Св. Јероним као усташку цркву којом је руководило хрватско братство свећеника ("confranternita di San Girolama"), да је ово братство, на челу са монсињором Jurajom Madjarecom и монсињором Крунославом Драгановићем, издавало лажне легитимације усташким избјеглицама да би избјегли хапшења од стране Савезничких власти.[36]

Giuseppe Masucci се послије ослобођења вратио, уз сагласност југословенске Владе, у Загреб и поставио захтјев да се забрани књига преживјелог заточеника Ђорђа Милише У мучилишту - паклу Јасеновац. На мјесто постављања питања одговорности Масуцција, предсједник Владе нове Хрватске, др Владимир Бакарић је прихватио захтјев Ватикана, те је књига У мучилишту - паклу Јасеновац, забрањена и уклоњена уз свих књижара.

Чињеница је да Папа није посјетио Јасеновац, иако је у пратњи кардинала посјетио нацистички логор Аушвиц 7. јуна 1979. године. Осуђени ратни злочинац, загребачки надбискуп др Алојзије Степинац награђен је кардиналским шеширом. Ни приликом посјете другој Независној Држави

[32] S. Friedlander, *Pius XII and the Third Reich: A Documentation,* engl. prevod, London, 1966. godine, str. 109. Gerhard Reigner, *Ne jamais desespere, Paris, 1998, стр. 164-165.*Cornwell, Ibid, стр. 258.

[33] Acts and Documents du SaintSiege relatif a la Seconde Guerre Mondiale, Vatican, 1965-1981.,VIII, 250ff.

[34] Jernej Borovnik-Bartol, Spomini Slovencev na Jasenovac, Staro Gradiško in Lepoglavo, Šentjur 1998. godine.

[35] *Nova pot,* Ljjubljana, 1950. године.

[36] British Public Records Office, War Office Files, WO 204/11574. Eisenstat Report, стр. 26.

Хрватској 10. септембра 1994. године, Папа Jovan Pavle II није прихватио позив да посјети Јасеновац. Његова Светост Папа Jovan Pavle II, у пратњи кардинала Содана, државног секретара Свете Столице, загребачког надбискупа кардинала Кухарића и других кардинала и бискупа, клекао је испред гроба надбискупа (кардинала) Степинца у Загребачкој катедрали. Папа Jovan Pavle II је припремио нову посјету другој Независној Републици Хрватској 3. октобра 1998. године, ради беатификације, проглашења блаженим слуге Божијег Степинца, што представља трајну легализацију злочина геноцида над православним (шизматичким) Србима.

Поводом "јубилеја 2000. године" и обиљежавања "Свете године", Папа Jovan Pavle II измолио је у базилици на Тргу Св. Петра седам молитава у којима је затражио покајање и грешке које су починили "синови Цркве". Четврто покајање било је због прогона Јевреја и грехова почињених према народу Израела, али без помињања холокауста; речено је да је Црква починила неправде према "социјално најсиромашнијим групацијама, као што су имигранти и Цигани".[37] Геноцид над православним Србима нити злочини у логорима Јасеновац и другим стратиштима католичке усташке Независне Државе Хрватске нијесу ни поменути.

***

Јасеновац није никада ослобођен.[38] Главни град нове Југославије ослобођен је 20. октобра 1944. године. Јасеновачки логор је наставио као фабрика смрти с пуним капацитетом све до 22. априла 1945. године, још дугих крвавих шест мјесеци. У вријеме повлачења њемачких нацистичких снага пред побједоносним савезничким и југословенским ослободилачким снагама, хрватски нацисти - усташе уништавали су живе и материјалне доказе ужасних геноцидних злочина над православним Србима, Јеврејима, Циганима (Ромима), те страшних ратних злочина против антифашиста. Све жене заточенице поведене су у велику колону смрти, 450 до 600 жена, на најбруталније ликвидирање, ножем и маљем. Преостали заточеници, иако ненаоружани, кренули су у херојски пробој 22. априла 1945. године. Заточеници који физички нијесу могли учествовати, извршили су самоубиство. Од преко хиљаду заточеника преживјело је само њих 87.

У напуштени Јасеновац 2. маја 1945. године ушле су јединице 21. Српске дивизије. Гдје су извјештаји, налази и фотографије о затеченом стању, о којима су аутору причали припадници ових јединица. Одмах послије ослобођења преживјели заточеник др Никола Николић посјетио је јасеновачки логор. Његов син Сергије "је фотографирао све материјалне остатке јасеновачког логора". Те фотографије су сада од непроцјењиве

[37] Прије *Недјеље опроштења* у Ватикану је 7. марта 2000. године представљен документ *Спомен и помирење: Црква и гријеси прошлости*, који је три године припремала Међународна теолошка комисија, на челу са прочелником Конгрегације за наук вјере кардиналом Josephom Ratzingerom, *Glas koncila,* бр. 13. и 14., Загреб, 26. март и 4. април 2000.; Стево Остојић, Рим: "Историјско признање Католичке цркве грехова у прошлости и садашњости - Седам Папиних покајања". *Новости. 13. март 2000. стр. 8.*

[38] Нетачна је тврдња да су "југословенски партизани ослободили логор 30. априла 1945. године" ("Yugoslav partisasns liberated the camp area on April 30, 1945"), *Historical Atlas of the Holocaust,* United States Holocaust memorial Museum. 1996. стр. 177,

вриједности, јер од материјалних остатака логора нема ни камена на камену, сви су они формално збрисани с лица земље, као и сви трагови темеља зграда тога логора, које су булдожерима сравнили са земљом. Тако је остала само документација углавном на тим фотографијама, као и на приложеном плану у овој књизи (Јасеновачки логор смрти), коју ће моћи реконструирати наши потомци и донекле поправити учињену грешку."[39]

***

Намјесто утврђивања истине и рестаурације усташког логора смрти, остаци логора се руше, уклањају првих година иза рата, забрањују се истраживања, цементирају се јаме са лешевима жртава геноцида. Бивши директор Спомен подручја Јасеновац поставио је питање које је разљутило Фрању Туђмана у његовој књизи о стварању "Јасеновачког мита": "Зашто, гдје и тко је одлучио да се 1946. и током 1947. године подузму мјере затирања трага бившег концентрационог логора Јасеновац? "[40]

"Земљиште логора Јасеновац је након рата темељито заравњено, испарцелисано и њиве су подељене сељацима. Они су тамо сејали кукуруз, а испод површине на отприлике метар дубине, налазиле су се непрегледне количине костију. Река Сава ту прави велики меандер и постепено продубљује окуку. Вода с времена на време подлоче обалу и појаве се беле људске кости."[41] Тај процес природног уништавања и даље траје. Године 1985. године ријека Сава усљед ниског водостаја открила је многе људске кости, нове масовне гробнице.[42]

Преживјели заточеник, Јован Живковић, показивао је аутору дио аутоцесте Јасеновац - Новска (ауто знак за Кошутарицу), од око 1.600 метара, који пролази преко насипа до Саве и прекрива гробишта гдје су усташе масовно убијали заточенике који нијесу могли да раде.[43] Преживјели Адолф Фридрих свједочи да је "сваког дана било више убијених на путу до Насипа и назад, као и на самом радилишту, расквашеној обали Саве. Убијене смо морали одмах закопавати у непосредној близини тог Насипа или у самом Насипу. Мислим, да нема ни једног метра тог Насипа, на коме није бар један заточенички живот угаснуо."[44] Преживјели Јаков Атијас тврди "да је на насипима било сваки дан побијено двеста до

[39] Предговор, др Николе Николића, издање НИШП "Ослобођење", Сарајево 1975. године, стр. 8. Вођени су преговори са др Николом Николићем о откупу цјелокупне грађе (рукопис у цјелини има преко 1100 картица текста). Био је незадовољан обама издањима, нарочито сарајевским. Нажалост, договор није реализован.

[40] Радован Тривунчић у реферату на Округлом столу о Јасеновцу, у Јасеновцу 14. и 15. новембра 1986. године (Владимир Дедијер, *Ватикан и Јасеновац*, Београд 1987. године, стр. 675).

[41] Милан Ножица, Разговор са проф. др Србољубом Живановићем, *Информативни гласник* Медицинског факултета у Новом Саду, бр.231, 28. XI 1989. године, стр. 8-9.

[42] *Политика*, Београд, 22. 9. 1985. године.

[43] Живковић тврди да се испод аутоцесте налази убијено око 40.000 заточеника (из разговора аутора са Јованом Живковићем у Српској академији наука и уметности у Београду, 15. децембра 1988. године). О процјени броја жртава се може разговарати. Èињеница је, међутим, да се није смјела дозволити изградња аутопута на овом дијелу усташког логора смрти Јасеновац.

[44] Адолф Фридрих, рођен 29. децембра 1919. године у Великој Горици код Загреба, урарски помоћник, ухапшен 28. августа 1941. године, *Сећања Јевреја на логор Јасеновац*, стр.33.

триста заточеника".[45] Шалом-Шандор Мусафија сматра да су усташе "градили од самих људи што су их побили на раду на Насипу, тако да је Насип растао не само од земље већ и од људи".[46]

Под притиском јавности, посебно преживјелих заточеника и њихових породица, изграђује се Меморијално подручје Јасеновац (1964-1966.), које симболизује велики камени цвијет Богдана Богдановића. Када је аутор на научном скупу у Јасеновцу изјавио да га овај Меморијални центар подсјећа на голф игралиште (сва стратишта покривена су зеленим травним површинама без икаквих ознака), хрватско издање Комуниста објавило је коментар Горана Бабића "Ловци на људске главе", да би "Булајић био међу првим играчима голфа на том игралишту позивајући на "тријебљење лажова".[47]

Велики број лешева, жртава злочина геноцида, са подручја система усташких логора смрти Јасеновац допловљавало је до обала Саве код Београда, стотинама, па и хиљадама. Свједоци тврде, са порукама "месо за Јованову пијацу". Лешеви који су се заустављали на обалама Београда сакупљани су и закопавани у масовне раке (код Куле Небојше, Старе централе и на другим мјестима). Док су многе јаме и стратишта усташких злочина геноцида на подручју бивше Независне Државе Хрватске отварана, гробишта у Београду нијесу отворена, комеморисана ни опојана.[48]

Истина о усташким злочинима геноцида над православним Србима, Јеврејима и Ромима послије ослобођења није истинито приказана ни домаћој ни свјетској јавности!

***

Приликом првог општег пописа послије ослобођења Југославије 1948. године није вршен попис жртава рата! Те исте 1948. године, када је дошло до сукоба Тито - Стаљин и напада Коминформа на Југославију, укинута је Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, те земаљских и покрајинских Комисија, око 300 општинских Комисија и око 1.400 мјесних, без објашњења. Јаме и стратишта са жртвама геноцида - забетониране!

Чињеница је да доживотни предсједник Републике Југославије, Јосип Броз Тито, није никада посјетио Јасеновац, мада је посјећивао бројна мјеста и много мања стратишта. Аутору је познато да је Тито више пута пролазио поред Јасеновца, те да је добијао позиве на које није одговорио.[49]

---

[45] Јаков Атијас, рођен 14. марта 1914. године у Сарајеву, *Сећања Јевреја на логор Јасеновац*, стр. 75.

[46] Сећање Јевреја на логор Јасеновац, стр. 260.

[47] Горан Бабић, "Ловци на људске главе", *Комунист*, број 1704, Загреб, 3. новембар 1989. године.

[48] Извршни савјет Скупштине града Београда, на сједници одржаној 14. јануара 1991. године донио је рјешење о образовању Иницијативног одбора за подизање споменика жртвама усташких логора Јасеновац и Стара Градишка сахрањених (закопаних) у Београду. Предсједник одбора - аутор, сачинио је извјештај "Необиљежене и несахрањене жртве усташког логора Јасеновац у Београду". На спомен-плочи жртвама, на Старом сајмишту, "поводом Дана сјећања на жртве Јасеновца", 22. априла 1995. године поменуте су и јасеновачке жртве.

[49] Ристо Стјепановић је тражио од Ђуре Пуцара-Старог да предложи Титу да што прије посјети Јасеновац. Ђуро Пуцар му је одговорио да постоји намјера да Тито посјети Јасеновац приликом откривања споменика у Јасеновцу. Аутор располаже копијом писма Риста Стјепановића предсједнику С.Ф.Р.Ј. Јосипу Брозу-Титу, од 2. 9. 1974. године,

У Архиви Комисије Уједињених нација за ратне злочине у Њујорку, аутор је утврдио да нити усташки логор смрти нити усташки геноцидни злочинци нијесу уписани у регистре. У потврду ове невјероватне чињенице аутор је добио писмени одговор, потписан од директора Архива гђе Marille Gulpit, (Chief of the Archives Unit, United Nations War Crimes Archives), 17. септембра 1991. године.

Аутор је поставио питање шта се десило са "Меморандумом о злочинима геноцида извршених над српским народом од стране Владе "Независне Државе Хрватске' у току Другог свјетског рата" ("Memorandum on Crimes of Genocide committed against the Serbian people by the Government of the Independent State of Croatia during World War II"), који је поднесен 1950. године, предсједнику Петог засиједања Генералне скупштине Уједињених нација у Flushing Meadow, u New Yorku?[50] Одговор није добијен!

Шта се десило са документацијом о жртвама рата и извршеним злочинима, прикупљаном на основу одлука Антифашистичког Вијећа Народног Ослобођења Југославије 1943-1945.; шта се десило са пописима жртава рата 1946. године, у организацији Савеза бораца Народноослободилачког рата Југославије 1950. и 1960. године, пописа Социјалистичког савеза Босне и Херцеговине из маја 1989. године?

Преживјели заточеник Изидор Леви се вратио у опустошени логор Јасеновац и откопао сакривену документацију о жртвама Јасеновца, коју је 5. јуна 1945. године предао Земаљској комисији Хрватске и добио потврду о пријему.[51]

Гдје је разбацана документација о антрополошким истраживањима на стратиштима Јасеновца, посебно на највећем, на Градини, 1961. и 1964. године? Професор Србољуб Живановић, који је учествовао у тим истраживањима, изјављује да га је 1964. године интервјуисао "тад млад новинар "Политике" Момчило Стефановић. Интервју је требало да изађе у НИН-у. Тај се чланак никад није појавио. Када сам се распитивао за његову судбину речено ми је да више ништа не питам о том тексту... Када су на терену Јасеновца откривене нове гробнице, понудио сам да помогнем - наравно бесплатно - да се и те гробнице истраже, Музеј у Јасеновцу ми никада није одговорио. Зашто - не знам."[52] Професор Србољуб Живановић је, како наводи, због ћутања о истини о Јасеновцу напустио Југославију, постао је натурализовани британски држављанин, држи предавање о Јасеновцу на Оџфорду; у афидавиту Жупанијском суду у Загребу децембра 1998. године, и даље тврди да се истина о жртвама Јасеновца налази метар и по испод земље и да се може међународно верификовати. Нова технологија - сателитско снимање,

---

којим га позива да посјети логор Јасеновац "у коме се налазе кости 800.000 погинулих, међу којима на десетине хиљада директних учесника НОР-а, и неколико Народних Хероја, и том приликом ода дужну пошту Вашим сарадницима из НОР-а"; аутор располаже и писмом-потврдом пријема од стране Предсједништва СФРЈ од 15. октобра 1974. године и обавјештењем "да се друг Председник упознао са садржајем Вашег писма".

[50] Писмо Амбасаде ФНРЈ Париз - Министарству иностраних послова Београд, пов. бр, 213. од 30. јануара 1951. године, Дипломатски архив Министарства за иностране послове СРЈ, сигн. 41381/51.

[51] *Сећања Јевреја на логор Јасеновац*, стр. 67-68.

[52] Милан Ножица, *Информативни гласник* Медицинског факултета у Новом Саду, бр. 231, 28. ЏИ 1989. године, стр. 8-9.

радари који истражују око 30 метара испод земље откривају нове могућности утврђивања истине за будуће генерације.[53]

Ради утврђивања истине о систему усташких логора смрти - Јасеновац, на Међународном научном скупу Јасеновац "1945-1988.", у организацији Српске академије наука и уметности 21-22. новембра 1988. године, аутор је предложио образовање "банке података", да би се на једном мјесту сакупили сви подаци. Из овога предлога настао је Музеј жртава геноцида 16. јула 1992. године.[54]

***

Непосредно послије јавног стварања "Јасеновачког мита" са објављивањем књиге Беспућа повијесне збиљности - расправе о повијести и филозофији злосиља, 1989. године у издању Накладног завода Матице Хрватске, исте године аутор је објавио коментар: "Стварни смисао Туђманове "теорије" - неоусташтво и разбијање Југославије."[55]

С обзиром да на овај коментар није одговорено, позвао је 8. јуна 1990. године Туђмана "пред суд јавности", да иступи са чињеницама и ступи у јавну расправу да ли је Јасеновац "мит" или "систем усташких логора смрти" - "да пред хрватском и српском, југословенском и свјетском јавношћу докаже јавно изнијету тврдњу у својој књизи Беспућа повијесне збиљности 'да је тај простор (Јасеновац-Градишка) послужио за логор новим властима, најприје јединицама Југословенске армије а затим и цивилним властима НР Хрватске."[56]

Фрањо Туђман, рођен 4. свибња 1922. године у Великом Трговишћу[57], од оца Стјепана, бивши генерал Југословенске народне армије, са сталним боравком у Загребу, није се одазвао да изађе пред суд јавности. Други позив пред суд јавности упућен је Туђману 6. јула 1990. године, са захтјевом да југословенској и свјетској јавности образложи свој морбидни пројекат претварања Меморијалног подручја Јасеновац у заједнички меморијал жртава и злочинаца.[58]

На Правном факултету Свеучилишта у Загребу 1980. године Драгомир Џоић је одбранио магистарски рад Усташки злочини у логору Јасеновац као примјер репресивног система НДХ.

Са знанственог разматрања питања Јасеновца, у Хрватској историографији наступа заокрет негирања злочина геноцида у Јасеновачким логорима. На линији Туђманове тезе о "Јасеновачком миту" "Хрватски студији -

---

[53]Професор Живановић наводи да се за вријеме његовог боравка у Лондону "за овај проблем заинтересовао професор Дили, предавач анатомије Медицинског факултета болнице Светог Ђорђа у Лондону. Он је, након што су у Британији чули за ове монструозне злочине на нашем тлу, као спелеолог аматер и као млад лекар, дошао са неформалном групом - на летовање у нашу земљу и сасвим се незванично спустио у неколико вртача у Међугорју. Ја његов извештај нисам видео, али знам да га је он поднео званично Британској Влади".[53] Шта се збило са овим извјештајем?

[54] Будимир Поточан, "Скуп Јасеновац '1945-1988.' у САНУ: Научно о геноциду", *Експрес Политика*, 22. новембар 1988. године.

[55] Милан Булајић, *Усташки злочини геноцида*, књига IV, ИРО "Рад", Београд, 1989. године, стр. 1069-1106.

[56] Милан Булајић, "Позивам Туђмана пред суд јавности", *Интервју*, бр. 235, Београд, 8. јун 1990. године, стр. 19-22.

[57] Нијесам успио да провјерим податак да је Ференц Туђман рођен 1922. године у Мађарској, да је име у Фрањо промијенио послије преласка 1929. године у Велико Трговишће, у Загорје.

[58] Милан Булајић, "Други позив Туђману пред суд јавности; Блајбург ништи Јасеновац", *Интервју*, бр. 237, Београд, 8. јул 1990. године, стр. 53-56.

Studia Croatica" 1998. године објавила је књигу мр Јосипа Јурчевића Настанак јасеновачког мита - проблеми проучавања жртава Другог свјетског рата на подручју Хрватске, означавајући двадесетак година закашњело обиљежавање Спомен подручја Јасеновац за почетак јасеновачког мита![59]

Намјесто приступања утврђивању истине потврђене чињеницама, у издању Хрватског информационог центра и Хрватског института за повијест, објављена је књига свеучилишног професора математике Јосипа Печарића Српски мит о Јасеновцу - скривање истине о београдским концлогорима (1988.), која са књигом Филипа Коена (Philip Cohen) Тајни рат Србије (Serbias Secret War) представља идеологију геноцида, апологију злочина геноцида у Јасеновцу. Због изношења истине о систему усташких логора смрти, аутора проглашавају за "ратног злочинца". У Хрватској није покренуто питање одговорности овог свеучилишног професора за ревизију историје геноцида и холокауста, за отворено заговарање идеологије геноцида.

***

Послије разбијања претходне Југославије, подручје Јасеновачког меморијала разбијено је на двије суверене државе, Јасеновац у Републици Хрватској (лоциран на територији Српске Крајине) и највеће стратиште Градина у Републици Босни и Херцеговини (лоцирано на територији Републике Српске). Влада Савезне Републике Југославије је 31. јануара 1992. године предала Генералном секретару УН и предсједавајућем Савјета безбједности УН Меморандум о злочинима геноцида у Хрватској и скрнављењу Спомен подручја Јасеновац. Свјетска заједница поново није реаговала.

На инаугурацију Меморијалног музеја холокауста Сједињених Држава (United States Holocaust Memorial Museum) у Вашингтону позив је упућен Фрањи Туђману, предсједнику друге Независне Државе Хрватске, послије објављивања Беспућа повијесне збиљности, у којој развија тезу о "Јасеновачком миту" и "Јудео-нацизму". Позив није упућен предсједнику Југославије нити предсједнику Србије. У Холу сјећања (Hall of Remembrance) гдје су уписани највећи нацистички логори смрти на подручју окупиране Европе 1941-1945. године није било Јасеновца, што је касније исправљено.

Уочи десете годишњице успјешног рада Одбора Српске академије наука и уметности за сакупљање грађе о геноциду над српским народом и другим народима Југославије у XX веку, предсједништво САНУ је 16. јуна 1994. године донијело одлуку "да овај одбор престане са радом". Одлука је донијета. без објашњења, у вријеме поновљеног геноцида и образовања Међународног кривичног трибунала за ратне злочине и злочине геноцида на подручју претходне Југославије.

За вријеме посјете директора Музеја жртава геноцида Меморијалном музеју холокауста у Вашингтону, 23. јуна 1994. године, директор J. Weinberg је обећао не само спонзорство приказивања изложбе о Јасеновцу у Вашингтону, него је и заступао потребу организовања округлог стола у вези са изложбом, те разбијања Туђманове тезе о "Јасеновачком миту". Послао је директора Ноњаковског у Београд ради увида у квалитет изложбе. Када је изложба већ била спакована за Вашингтон, Музеј је

[59] Види посебно поглавље.

примио 10. новембра писмо од др Weinberga да Музеј "није у стању да буде спонзор" ("that the Museum has decided that it is unable to sponsor") изложбе. Касније је усмено објашњено да треба разумјети "ситуацију и под којим су притиском" ("situation and the pressure we are under...").

***

Имајући у виду да је послије разбијања друге југословенске државе подручје система усташких логора смрти разбијено на два суверенитета, Републику Хрватску (Јасеновац) и Републику Српску, тј. Републику Босну и Херцеговину (највеће стратиште - Градина), Музеј жртава геноцида предложио је 4. априла 1995. године генералном директору UNESCO, g. Majoru, уз писмену подршку Министра иностраних послова СР Југославије и Његове Светости патријарха српског господина Павла, да се Меморијални комплекс Јасеновац "стави на листу Свјетске баштине" (World Heritage), под међународну контролу, на основу преседана нацистичког логора смрти Аушвиц (Но. 80). Директор Центра Свјетске баштине, Bernd von Droste, одговорио је 23. јануара 1996. године, послије девет мјесеци да "са дужним поштовањем према подручју у питању, не може а да не укаже да је уписивање било ког подручја на Листу Свјетске баштине искључиво право државе на чијој територији је лоцирана поменута имовина", што значи Република Хрватска! ("Exclusive prerogative of the State Party on whose territory the property in question is located.") То би значило да за нацистичке логоре на територији Трећег Рајха треба да буде искључиво надлежна Њемачка!

И други суверенитет Република Босна и Херцеговина - Република Српска има право да постави питање укључења Јасеновца - система усташких логора геноцида, на чијој територији се налази највећа стратишта - масовне гробнице на Балкану - Доња Градина.

***

У току свечаног обиљежавања 50-годишњице побједе над фашизмом, 9. маја 1995. године, и сјећања на нацистичке логоре смрти широм окупиране Европе (Аушвиц, Дахау и други), једино жртве усташких злочина геноцида у Јасеновцу нијесу комеморисане. Исте године, првих дана маја 1995. године, оружане снаге друге Независне Државе Хрватске нападају Меморијално подручје Јасеновац, оскрнављују стратишта усташких жртава геноцида.

Директор Музеја жртава геноцида је примљен врло срдачно приликом посјете музеју Јад Вашем у Јерусалиму, 12. јуна 1995. године, али без резултата у вези са спонзорством изложбе о Јасеновцу, иако је овај усташки логор уписан на најсветијем мјесту овог музеја холокауста.

Десило се да је изложба "Јасеновац - систем усташких логора смрти" приказана те 1995. године 26. јуна у Бечу, у палати Hoffburg, у бившој резиденцији краљице Марије Терезије![60]

***

[60] "О Јасеновцу у дворцу Марије Терезије", Танјуг, *Борба*, Београд, 26. јун 1995. године.

Антисрпска политизација је и 1996. године спријечила приказивање изложбе о Јасеновцу у Израелу и Сједињеним Државама. Приликом разговора у Музеју холокауста у Вашингтону и у Музеју толеранције Визенталовог центра у Лос Анђелесу, директору Музеја жртава геноцида је отворено речено: "Јасеновац је политика."(!) На примједбу да ли је 25.000 јеврејских жртава које су усташе заједно побиле са православним Србима политика, није било одговора, осим погнуте главе!

Др Bernard Klein је позвао аутора на Пету међународну конференцију о холокаусту да 30. децембра 1996. године говори на тему "Јасеновац - систем усташких логора смрти: Шта се десило?" Са професором Barry Lituchyjem омогућио је одржавање у Њујорку изложбе и Прве међународне конференције о концентрационом логору Јасеновац на Kingsborough колеџу Њујоршког универзитета, од 29. до 31. октобра 1997. године др Фрањо Туђман, аутор теорије о "Јасеновачком миту" у Беспућима повијесне збиљности, није се одазвао позиву. Његове ставове је заступао инг. Владимир Жерјавић. Учествовали су познати стручњаци, др Michael Berenbaum, др Ely Rosenbaum, директор Уреда за специјалне истраге Министарства правде (Department of Justice) САД. Када су говорили дванаест преживјелих заточеника логора ужаса, у публици су се појавиле сузе, које нијесу дозвољавале политизирање. И поред тога, политички притисак је био тако снажан да завршна сједница, на којој је било програмирано разматрање и усвајање Акционог програма, те посебне Међународне комисије стручњака (Комисије за утврђивање чињеничног стања) ради утврђивања истине о најбруталнијем логору масовног убијања људи - није сазвана.

***

На Првој међународној конференцији о усташком логору смрти Јасеновац покренуто је гоњење и хапшење бившег команданта Динка Шакића. На изложби је приказана фотографија усташког злочинца Динка Шакића са енглеским преводом његових изјава: да је у Јасеновцу вршио своју дужност, да се не каје и да би опет то исто радио. На основу ове иницијативе, службеног захтјева Владе СР Југославије и Владе Републике Хрватске, Влада Републике Аргентине је екстрадирала Динка и Наду Шакић Хрватској. Отворила се могућност да се кроз суђење усташком геноцидном злочинцу Шакићу оствари закашњели "југословенски Нирнберг" и утврди истина о Јасеновцу, да ли је то био радни логор, како тврде Туђман и Шакић, или логор смрти; да ли је то само "Јасеновачки мит" о 20 тисућа жртава или је то био најбруталнији логор смрти у коме је извршен троструки злочина геноцида над православним Србима, Јеврејима и Ромима, ратни злочини против југословенских (хрватских) антифашиста.

Шакићу није суђено за злочине геноцида, већ за злочине над цивилним становништвом.[61] Ратни злочин против цивилног становништва и злочин

[61] Ратни злочин против цивилног становништва дефиницан је: *Ко кршећи правила међународног права за вријеме рата, оружаног сукоба или окупације* нареди да се изврши напад на цивилно становништво, насеље, појединa цивилна лица или лица онеспособљена за борбу, који је имао за посљедицу смрт, тешку телесну повреду или тешко нарушавање здравља људи; напад без избора циља којим се погађа цивилно становништво ... расељавање или потпуно однародјивање ... колективно кажњавање ... пљачкање имовине становништва, противзаконито и самовољно уништавање или присвајање у великим размјерама имовине које није оправдано војним потребама ..." (Четврта Женевска конвенција о заштити жртава рата (1949.), Допунски протокол И

геноцида спадају у категорију злочина против човјечности и међународног права. Битна разлика између ова два злочина је што се ратни злочин против цивилног становништва може извршити само у рату, оружаном сукобу или операцији, док се злочин геноцида може извршити и за вријеме мира. Битна претпоставка је да се ратни злочин против цивилног становништва врши над страним држављанима, док се злочин геноцида врши и над држављанима исте државе. Злочини у логорима Јасеновца нијесу вршили њемачки ни италијански окупатори, већ хрватске усташе.

Суђење за злочине геноцида у систему нациусташког система логора Јасеновац претпоставља осуду усташке терористичке организације и геноцидне Независне Државе Хрватске ("закашњели хрватски Нирнберг"), што би онемогућило повратак усташа у Републику Хрватску и позивање да је НДХ била "израз повијесних тежњи хрватског народа", чији континуитет представља Република Хрватска. Суђење за ратне злочине над цивилним становништвом, над политичким противницима, не могу се убројати десетине хиљада дјеце од једног дана до 14 година, која су убијана само зато што су рођена као српска, ромска или јеврејска.

У пресуди Жупанијског суда говори се о "расном карактеру НДХ", "институционализованој колективној одговорности Жидова", остале су жртве "политички противници", "непоћудне и погибељне особе", о "колективном кажњавању категорија пучанства по националним, вјерским или политичким критеријумима".[62] Ни ријечи о жртвама над "православним Србима"!

Шакићу није суђено за злочине система усташких логора геноцида Јасеновац. Оптужен је и суђен само за злочине које је извршио лично, односно као заповједник логора Јасеновац - од маја до 28. октобра 1944. године, иако је лично изјавио да је у логорима Јасеновац био од 18. фебруара 1942. године. Није тужен ни суђен за злочине извршене у логору Стара Градишка, гдје је вршио дужност замјеника заповједника логора. Жупанијски државни одвјетник није ни споменуо да је Динко Шакић из логора Стара Градишка премјештен у логор Јасеновац на дужност заповједника злогласног логора III. Свједоци су на суду, под заклетвом, тврдили да је Шакић био у Јасеновцу и априла 1945. године у групи са Лубурићем и фра Сотоном (Филиповићем-Мајсторовићем) приликом уништавања људских и материјалних свједока извршених злочина у овим логорима.[63]

Жупанијско државно одвјетништво у Загребу саопштило је 1. фебруара 1999. године "да одустаје од даљњег казненог прогона јер тијеком истраге није потврђена основана сумња да је починила казнено дјело за које је теретило". Одлука је доношена три мјесеца прије истека рока истраге, а да ни један свједок из СР Југославије и БиХ-Републике Српске није

(1977.) Основни Кривични закон Републике Хрватске, члан 120 став л.; Кривични закон Савезне Републике Југославије, члан 142.)

[62] Жупанијски суд у Загребу, *Пресуда,* Пословни број **V** К-242/98-257, стр. 28-29.

[63] У пресуду Жупанијски суд је утврдио да је Динко Шакић "20. 04. 1938. године у Берлину и формално приступио усташком покрету, положивши присегу да ће се свим средствима борити за остварење слободне хрватске државе"; да га је Лубурић "упутио у Јасеновац, гдје је отишао 18. 02. 1942. године и пријавио се сатнику Ивици Матковићу" ... "до 20. 03. 1942. године, када је премјештен у Административни одјел управе Радног логора Стара Градишка ... 02. 11. 1942. године премјештен је у радни логор Јасеновац чији управитељ је био сатник Ивица Брклачић" (Пресуда, Посл. бр. **V** К-242/98-257, стр. 36.

саслушан, иако су достављени записници саслушања свједока пред истражним судијом Окружног суда у Београду и општинског суда у Јагодини.[64] Одлуку тужиоца није потврдио надлежни Жупанијски суд у Загребу. који је 4. августа одбио као неосноване приговоре адвоката одбране Наде Шакић. Одлука је у супротности са принципима међународног кривичног права у односу на акт о екстрадицији Наде Шакић Владе Републике Аргентине, која је прихватила наводе жупанијског тужиоца да постоји разумна основаност постојања кривичног дјела против човјечности и међународног права. У међувремену приказана је одлука нациусташког поглавника НДХ од 27. марта 1944. године, којом је утврђено да је Нада Шакић "усташка дужностица логора Стара Градишка од 19.10.1942. г." и одликује железном колајном круне Краља Звонимира на ратној врпци. Министар правосуђа РХ, др Милан Рамљак изјавио је да би нови докази могли бити поводом обнове поступка; његов насљедник министар правосуђа проф. др Звонимир Шепаровић пред камерама CNN (No Harm Done) изјавио је да је о одговорности Наде Шакић требало да одлучује жупанијски суд; послије разговора са предсједником међународне јеврејске организације Bnai Brith, Tommy Baer-om, предсједник Републике Хрватске је изјавио да је ослобођење екстрадиране Наде Шакић грешка.[65] Жупанијски суд у Загребу у пресуди Динку Шакићу, "имајући у виду и његову обвезу уздржавања супруге (Наде Шакић) ... ослободио је цјелости обвезе да накнади трошкове овог казненог поступка"![66]

***

Утврђивање истине о Јасеновцу и систему усташких логора може допринјети сагледавању коријена савремене трагедије југословенских народа, посебно српског. Приликом свједочења аутора пред Међународним кривичним трибуналом за претходну Југославију, у случају Славка Докмановића 27. априла 1998. године у Хагу, предсједник вијећа је прихватио као доказ у поступку предложену документацију о логору Јасеновац.[67]

Утврђивање истине о систему усташких логора смрти - Јасеновац, услов је за будућност српско-хрватских односа, за спречавање политичке манипулације Хрвата и Срба, за заједнички живот сусједа, ако није био могућ у заједничкој држави. Аутор је представнику првог дипломатског

[64] Из СРЈ: Марић Михаило, Окружни суд у Београду, Ки 597/98; Петровић Саво, Исто, Ки 507/989 Јованка Алексић, Исто Ки 792/98; Адо Кабиљо, Исто 507/98, Иванишевић Љиљана, Исто Ки 507; Михајловић Љубомир, Пом.I, бр. 26/98, Општиншки суд у Јагодини; Едо Шајер, из Ниша, и други; из "Републике Српске: Деспот Милош, Окружни суд у Београду, Ки 537/98; Илисић Веселинка, из Бања Луке и други..

[65] Објављено на насловној страни загребачког дневника *Јутарњи лист*

[66] Жупанијски суд, Пословни број V К-242/98-257, у Загребу, 4 листопад 1999. године, стр. 133.

[67] У православном храму Рођења светог Јована Крститеља у Јасеновцу, Спомен-храму жртвама усташког логора смрти Јасеновац, 8. маја 1998. године. у спомен жртвама одржана је архијерејска литургија, коју је предводио митрополит загребачко-љубљански и цијеле Италије, господин Јован. "Верском обреду у јасеновачкој православној цркви присуствовало је стотинак верника који су дошли претежно из Загреба, Дарувара и Шутине, док из самог Јасеновца - где је до овога рата половина сталовништва била српске националности - била је присутна само једна старија жена, јер у Јасеновцу сада борави само неколико Срба у поодмаклој животној доби. Јасеновац, иначе, данас пружа суморну слику - много кућа је или срушено или зарасло у коров и шибље, и није тешко погодити да су њихови власници Срби, док су оне обновљене - листом хрватске."[67]

представништва - Велепосланства Хрватске у Београду предложио 5. септембра 1997. године заједнички рад на пројекту утврђивања истине о броју жртава, посебно Јасеновца.[68] Службени одговор није добијен. Овај предлог је јавно изнијет на Првој конференцији о концентрационом логору Јасеновац у Kingsborough колецу, Бруклин, Њујорк, 30. октобра 1997. године,[69] поновљен у јавним иступима аутора за вријеме учествовања у својству службеног посматрача на суђењу Динку Шакићу у Загребу 1999. године.

Ови предлози су, пак, са хрватске стране дочекани веома непријатељски: "Јасеновачка омча хрватском суверенитету", "Некрофилија српских повјесничара", "Јасеновачки протекторат", "Срби би опет прекапали Јасеновац". [70] Преко Интернета Владимир Жерјавић, на пружену руку заједничког утврђивања истине о Јасеновцу, одговара да нема шта да се истражује више о Јасеновцу и објављује 27 страна под насловом "Измишљотине и лажи др Милана Булајића на Интернету" ("The Inventions and Lies of dr Milan Bulajić on Internet").71

У позадини ових ставова је даља оријентација спречавања истине о злочинима геноцида хрватских усташа, претварања подручја Јасеновца, система усташких логора смрти у Заједнички меморијал жртава и геноцидних злочинаца. Намјесто објективног утврђивања истине о свим злочинима, без обзира на националну или вјерску припадност жртава и злочинаца, Туђман и његове присташе настоје да стравичне злочине Јасеновца негира судбином Блајбуршких жртава, да онемогући утврђивање истине о Јасеновцу и да злочине Јасеновца смјести у митове.

Simon Wiesenthal сматра да "неоусташки покрет остварује утицај у Хрватској": "За мене су довољне чињенице да је он покушао промијенити симболику Јасеновца, и претворити га у не знам што, премда знамо какво је Јасеновац било губилиште, и тко је у њему страдавао, а тко био ликвидатор. За мене је довољно то што је он у својим Беспућима ревидирао број погинулих Жидова у Другом свјетском рату, и покушао га умањити. То довољно говори."[72]

Туђман се извинио Јеврејима преко организације Bnai Brit, (World Jewish Congress). Извињење није упућено православним Србима, са далеко већим бројем жртава. Извињење није послато ни Циганима (Ромима), који су најбруталније уништавани.

Америчко издање Wastelands of Historical Reality Туђман је промијенио у Horrors of War, избацивши све антисемитистичке ставове. У њемачком издању задржао је све антисемитске ставове, укључујући "Јудео-нацизам" ("Judeo-Nacionalsocialismus"). То објашњава да Irrwege Geschichtswirklicheit није штампао њемачки издавач, већ је штампан у Загребу ("Школска књига"!), те да није понуђено јавности преко књижара. Штампана као луксузно издање(!), личним писмима хадезеовског врховника и предсједника Републике Хрватске, књига је слата на бирана имена (можда из захвалности Њемачкој - "Danke Deutschland")

***

[68] Разговор у Музеју жртава геноцида са савјетником Велепосланства Републике Хрватске у Београду, Александром Скендеровићем, 5. IX 1997. године у 14 часова.

[69] Предсједавајући конференције др Bernard Klein, др Милан Булајић (Југославија) и инг. Владимир Жерјавић (Хрватска).

[70] Жељко Крушељ, *Вечерњи лист*, Загреб, 3. новембар 1997. године, стр. 4; *Обзор*, 15. новембра 1997. године, стр. 37; Крушељ, који је некада другачије писао и критиковао писање хадезеовског врховника Туђмана, пише: "Познавајући Булајића и његове сураднике, извјесно је, међутим, да се они неће помирити споразумом(?), него ће те и сличне приједлоге наметати(!) и на другим међународним жртвословним скуповима!"

[71] Written by Vladimir Žerjavić, retired of UN, Zagreb, Jqly 1997., revised in December 1997., http://www.tel.fer.hr./darko/etf/bul.html.

[72] Гордан Малић, "Визентал: 'Неоусташки покрет остварује утјецај у Хрватској'", *Нови лист*, Ријека, 12. децембра 1996. године; Танјуг пресс, Београд, 16. децембар 1996. године, стр. 8-10.

Ради превазилажења неповјерења предложено је стварање Међународне комисије за утврђивање истине о Јасеновцу, односно Мисије Уједињених нација за утврђивање чињеничног стања (United Nations Fact Finding Mission). Ни овај предлог није прихваћен са хрватске стране. Др Фрањо Туђман, аутор Јасеновачког мита од 1965. године се залагао за знанствено утврђивање истине о логорима Јасеновац. Аутор је предложио образовање Међународне комисије стручњака у јавном дијалогу са учесницима из Загреба, укључујући инг. Жерјавића прије више од десет година, 1989. године на телевизијској емисији која је носила симболичан назив Порота. У циљу деполитизације и демитизације злочина нациусташких логора Јасеновац стварање Међународне комисије стручњака за истину о Јасеновцу несумњиво је најбољи пут објективног утврђивања не само историјске истине Другог свјетског рата, већ и коријена савремене трагедије свих југословенских народа. Неразумно је категоричко одбијање овог предлога од стране новинара Жељка Крушеља, једног од учесника Пороте, "чији је оквир дјеловања Хрватској потпуно неприхватљив", "поготову након формалне нормализације међудржавних односа, изравно усмјереном против темељних хрватских интереса".[73] Значи, утврђивање истине о Јасеновцу, прије свега о броју жртава је "против темељних хрватских интереса, како их схватају Туђман, Жерјавић, Крушељ, Печарић, Јурчевић и други. То показује нужност стварања Међународне комисије стручњака за истину о хрватским усташким логорима геноцида - Јасеновац.

[73] Жељко Крушељ, *Вечерњи лист,* Загреб, 3. новембар 1997. године, *Обзор,* 15. новембар 1997. године, стр. 37; Владимир Жерјавић, *Конференција у Њујорку, Ха-кол* , гласило Жидовске заједнице у Хрватској. децембар 1997. године, стр. 2.

Прилог 2
Мр Милан Кољанин

ЗАШТО ЈАСЕНОВАЦ У ЈАСЕНОВЦУ?

Одговор на питање зашто је главни и највећи логор смрти хрватске фашистичке државе смештен у Јасеновцу није могуће дати без увида у неке основне историјске чињенице и процесе, међу њима и неке дужег временског трајања. Истраживање проблематике злочина и логора у Независној Држави Хрватској (НДХ), па и логора у Јасеновцу, нема своје стварно утемељење без увида у магистралне историјске процесе, геополитичке и демографске чиниоце, без детаљне анализе хрватског национализма и фашизма и разумевања његове геноцидне суштине. Без тога период од 1941. до 1945. године изгледао би више као историјски инцидент у хрватској историји.

I

Чињеница да је НДХ била резултат агресије осовинских земаља, што значи да формално-правно није постојала, засенила је другу, много важнију чињеницу: да је она била и резултат развоја хрватске политике и тежње да се створи што већа национална држава користећи повољну међународно политичку ситуацију. Анализа ове стране догађаја обично је дисквалификована чудним, у суштини политичким, оценама да то значи идентификовање хрватског народа са усташама или проглашавање хрватског народа геноцидним народом. Позната изјава др Фрање Туђмана да је НДХ била резултат агресије, али и жеље хрватског народа за самосталном државом, била је инспирисана политичким мотивима ("национално помирење") и историјским ревизионизмом, али је у суштини била тачна. У Републици Хрватској следила је темељна ревизија историографије и писање "нове историје". Она је требало да од НДХ направи правну државу коју су угрожавали српски побуњеници (четници и комунисти), државу која је имала легитимно право како на постојање, тако и на одбрану. Ако се у насиљу и претеривало, то је било више резултат патологије појединаца и освете за зла почињена у српској држави (Југославији), него самог карактера те државе. Римокатоличка црква ("Црква у Хрвата") и њени првосвештеници, пре свих загребачки надбискуп Степинац, много су учинили на спасавању прогоњених, пре свега примајући у своје окриље стотине хиљада "шизматика", односно православних Срба, који су преко ноћи схватили да треба да се "врате вјери отаца".

У хрватској политичкој елити пре 1941. године није било великих разлика ни о обиму државе на чијем стварању се радило, па ни о начину њеног стварања. За једне политички и идеолошки ослонац могао је бити само у Риму и Берлину, док су се други колебали између привременог решења добијеног *corpus separatuma* (Бановина Хрватска) и испитивања спољних ослонаца за независност. Међутим, када се велика, независна Хрватска нашла на дохват руке, сви су били сложни у њеном стварању, што је показао 10. април 1941. године. При томе, много важнија била је улога Владка Мачека, надбискупа Алојзија Степинца, па и усташа у земљи, него улога будућег хрватског вође (Поглавника) Анте Павелића. Другим речима, у оквиру Краљевине Југославије створени су сви предуслови да помоћу стране агресије буде остварена идеја Велике Хрватске у

"повијесним и етничким границама". Планови о хомогеној држави Хрвата, далеко преко правих и етничких и историјских граница почели су да се остварују. То је значило уништење једне трећине становништва сопствене државе, Срба, а расистичко законодавство предвидело је истребљење Јевреја, делимично и Рома. Тако грандиозни истребљивачки задаци које је хрватска фашистичка држава себи поставила далеко су превазили истребљивачке планове и самог њеног узора, националсоцијалистичке Немачке.

До Другог светског рата Јасеновац је био веће село, општинско седиште, које се наизглед ни по чему посебном није издвајало од сличних славонских насеља осим по свом географском положају. Смештен је на ушћу Уне у Саву у близини магистралне пруге и пута из Средње Европе ка Блиском истоку на простору некадашње аустријске Војне границе. Живо је било и сећање на истакнуто стратешко место Јасеновца сачувано у изреци из времена краткотрајних Наполеонових илирских провинција: када петао закукуриче у Јасеновцу, то се чује у три царства (Аустријском, Француском и Турском). Међутим, једна друга чињеница је истовремено имала много већи значај у коренито промењеној ситуацији после пропасти великих царстава и стварања националних држава, међу њима и југословенске, на крају Великог рата 1918. године. Реч је о етничком саставу становништва територије на којој се налазио Јасеновац.

Некадашња аустријска Војна граница према Турском царству пружала се релативно широким појасом дуж река Уне, Саве и Дунава и била је насељена претежно српским крајишким становништвом. После аустроугарске окупације Босне и Херцеговине 1878. године у оквиру Монархије нашла се још једна пространа област насељена већинским српским становништвом, која је усто била ослоњена на две слободне српске државе.

Србија и Црна Гора деловале су као кристализационе тачке српског окупљања у јединствену државу, али су биле и нада за југословенски покрет, који је будућност Јужних Словена видео у великој државној заједници од Алпа до Црног мора. Даљи продор аустроугарског и немачког империјализма на Балкан и даље ка Блиском истоку био је немогућ без решавања "српског питања" у чему је примењено неколико модела. Они су се сводили на слабљење српског народа у Монархији и потчињавање слободних српских држава: економски и политички, у рату и војно.

У том напору драгоцени инструмент Беча била је великохрватска политичка мисао и политика, која се убрзо нашла у симбиози са агресивном политичком и социјалном акцијом римокатоличке цркве обликованом крајем ЦИЦ и почетком ЦЦ века. Идентификовање свих католика који су говорили српски језик са Хрватима није било само средство хрватске националне пропаганде и интеграције него и политичког продора Монархије којој се хрватска политика упорно нудила као "мост" за Балкан. У новим условима та политика је обновљена 1941. године.

Идеолошка основа експанзивне хрватске политике изражена је митом о Хрватској као "предзиђу кршћанства" (Антемурале Цхристианитатис) . Овај мит, скоро непознат и тамо где би требало да је потекао, у Ватикану, после аустроугарске окупације Босне и Херцеговине 1878. године све више је изграђиван код Хрвата, али са сасвим новим садржајем. Преко ноћи граница "два света", није више била

вековна граница према Турском царству на Уни и Сави. Хрватски идеолози ту границу премештају на реку Дрину, нову границу Монархије, а противник поново постаје (као и пре турске инвазије) православни "византинизам" оличен у Србији и Црној Гори.

Политичка акција је нашла снажно упориште у хрватској историографији која је дала аргументе да се Босна и Херцеговина прогласе за хрватске земље. Чињеница да је већинско становништво ових покрајина, и поред вековне турске владавине, било српско, а да је мање од петине становника тек од скора преко акције римокатоличке цркве почело да се осећа Хрватима, тумачена је на разне начине. Од њих је најважније било тумачење да то и нису Срби и да је српска национална идеја унесена споља, с оне стране Дрине. Исто тако, њима је наметнуто и православље. Босанскохерцеговачки муслимани проглашени су Хрватима, штавише расно "најчистијим" Хрватима. Савез екстремног хрватства и ексфеудалне политичке и верске муслиманске елите, нарочито после 1918. 1941. године, могао је да има само једног противника: православне Србе.

Основна порука великохрватских идеолога иза којих је стајала снажна струја државне политике Монархије била је да српство и православље западно од Дрине не могу да постоје, да је то сада граница Запада којем на бранику стоје Хрвати. Хрватско порицање српства у магистралном току хрватске политичке мисли, делом и праксе, кретало се од теорије о "хрватском политичком народу" до отвореног позива на физичко уништење Срба и свих трагова њиховог постојања. Свакако водећи идеолог ове струје хрватске политике био је Анте Старчевић, који није случајно слављен као претходник Анте Павелића. Стога је генезу идеолошких основа геноцидног програма усташке државе рногуће пратити са ширењем правашке идеологије од шездесетих година ЦИЦ столећа.

ИИ

Стварање југословенске државе 1918. године, на основама либералног европског национализма, по замисли њених твораца требало је да буде решење националног питања њених народа. Заједничка држава још више ће зближити ове врло сродне народе, подељене највише конфесионално, да би се у будућности створила јединствена нација. За тежње хрватске политичке елите Уједињење 1. децембра 1918. године било је велика победа чији дугорочни ефекти нису још били видљиви. Хрвати су се нашли на страни народа-победника, обједињени у великој југословенској држави. Та држава успешно је могла да штити њене националне територије пре свега од аспирација Италије, која је због тога била највећи противник Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевине Југославије) у међуратном периоду. На први поглед изгледа парадоксално да је Југославија штитила од Италије националне територије Хрвата, а да се хрватски сепаратистички покрет ослањао управо на Италију и поред њених јасних аспирације на ове територије.

Југословенска држава створена је на либералним европским основама које су биле у великом нескладу са неразвијеном и разноликом друштвеном структуром нове државе. За Хрвате, обједињене у јединственој држави, нови политички систем значио је активирање

најбројније друштвене групе - сељаштва и довршетак процеса националне интеграције, како је то запажено у хрватској историографији (Мирјана Гросс). Међутим, то је био тек завршетак једне фазе развоја хрватског национализма, основа за оно што је идеал сваког национализма: независна држава. Хрватски национализам својом матицом, поготово од друге половине 1930-тих година улазио је у своју агресивну фазу рушења постојеће државе и припрема за стварање сопствене. Погрешно је везивати хрватски сепаратизам само за Анту Павелића и усташку организацију. Константа хрватске политике у Краљевини, уз све модификације, била је што шира аутономија на што већем подручју и придобијање великих сила за хрватску независност. Отворено сепаратистичка струја, под окриљем Рима, ипак је била на маргини догађаја. Стварање Бановине Хрватске уочи почетка Другог светског рата, за хрватску политичку елиту била је само привремено решење и степеница ка великој и независној држави. Спољнополитичке околности рушења система колективне безбедности створеног на крају Великог рата, слабост, разједињеност и недостатак прилагодљивости српске политичке елите, номинално владајуће, били су ветар у једра оваквим плановима. Колебање Влатка Мачека, потпредседника југословенске владе, после државног удара од 27. марта, ипак је завршило велеиздајничким чином безрезервне подршке прокламованој независној Хрватској 10. априла 1941. године.

За римокатоличку цркву, првобитно противника југословенског уједињења, нова либерална држава показала се као погодно поље за велико ширење њене организације и утицаја. У хрватским крајевима утицај римокатоличке цркве нарочито је порастао после увођења диктатуре краља Александра 1929. године.

Црквене и лаичке организације и удружења, међу којима се истицала Католичка акција и њено Велико Крижарско братство, постале су медијум за ширење не само католичке социјалне мисли, него и деловања на стварању независне хрватске државе. Нова Хрватска би била и отелотворење нове социјалне мисије римокатоличке цркве.

Значајна прекретница за Ватикан био је неуспех закључења конкордата са Југославијом, по коме би римокатоличка црква добила још шире могућности деловања. Готово истовремено, за загребачког надбискупа, а тиме и првог човека римокатоличке цркве у Југославији постављен је језуитски ученик Алојзије Степинац. Код њега су се клерикализам и екстремни хрватски национализам преплитали са слабо прикривеном мржњом према југословенској држави. Први јавни наступ будућег надбискупа на "Папин дан" фебруара 1935. године био је изразито симболичан. Његово цитирање Христових речи из Јеванђеља "Нисам дошао на свијет да донесем мир него рат!" наишло је на велики одјек. Из касније перспективе симболично је било и место где је то изговорено: велика сала Загребачког збора (сајма).

У близини центра хрватске престонице, убрзо по оснивању НДХ, објекти Загребачког збора постали су логор за Јевреје и Србе, који су одатле упућивани у прве логоре уништења крај Госпића и на острву Пагу.

ИИИ

Какви су били планови хрватске политичке елите са Србима у пројектованој Великој Хрватској са "етничким и повијесним границама" на Дрини и Дунаву? Постављањем овог питања стижемо до самог наслова ове расправе: Зашто Јасеновац у Јасеновцу? На начин како је овде постављено, ово питање је уствари само део питања: Зашто Јасеновац? Из свега наведеног је јасно да је нова држава замишљена као хрватска национална држава, у чији национални корпус су укључени и муслимани, док је положај Срба остао нејасан. Идеолошке основе негирања српске националне свести биле су створене још у никад прежаљеној Аустро-Угарској, с тим што су оне сада постале изузетно широко прихваћене.

За територију Хрватске и Славоније већи значај имала је теза да су Срби, насељени на простору бивше аустријске Војне границе уљези на хрватској земљи, који вечито угрожавају опстанак хрватског народа. Нов елемент, везан за "великосрпску" Југославију биле су тезе о српској економској експлоатацији Хрвата (у чему им помажу Јевреји) и о угрожавању њихове католичке вере. Наде у привођење "шизматичких" Срба унији и "јединоспасавајућој", католичкој вери, у Ватикану и на загребачком Каптолу у освит Другог светског рата замењене су непријатељством према југословенској држави и православљу.

На основу веома оскудних историјских извора, као и деловања саме усташке Хрватске на "решавању српског питања" можемо да закључимо да су такви планови сигурно прављени пре априла 1941. године када је дошао тренутак за њихово остварење. О томе налазимо податке у спису истакнутог усташког прапагандисте Мије Бзика *Усташка борба. Од првих дана усташког рада до погиавникова одласка у емиграцуу. Почеци и бит усташког покрета,* (Загреб, 1942), написаном, како сам истиче, на основу "писмохране" (архиве) усташког покрета. У њему је описао и делатност Анте Павелића у време добрих односа Италије и Југославије после закључења уговора о пријатељству 1937. године. Те године Павелић је писао своје велебно дјело" *Страхоте заблуда,* и марљиво радио "на основама за будуће уређење хрватске државе". Обраћањем пријатељским владама он је "одлучно и устрајно бранио рјешење хрватског питања у оквиру Нове Европе". "У том раздобљу много се Поглавник бави с проучавањем бројидбених (читај: статистичких) података у Хрватској, ствара основе за будућу насељбу и расељбу пучанства, израђује многе земљовидне (читај: географске) карте" (стр. 24-25). У складу са деловањем Павелића и НДХ можемо да претпоставимо да су тада планирани правци удара на српски етнички простор не само насељавањем, вероватно Хрвата, и расељавањем, вероватно Срба, него и правци физичког уништавања српског народа. Почетак и први месеци спровођења геноцидне акције усташке хрватске државе показују да је територијално главни убилачки удар усмерен на централни српски етнички појас који је пресецао државу на пола, затим на Источну Херцеговину и Источну Босну, односно источну границу државе.

Српски етнички појас пружао се Западном Славонијом скоро од мађарске границе до Саве на југу. На простору Окучана и Новске овај појас наслањао се на велику, изразито српску етничку територију Босанске Крајине која је преко Уне била везана на већинско српске етничке територије некадашње војне границе: Банију, Кордун и Лику. Ова

пространа територија према југу се сужавала да би се преко северне Далмације спустила на Јадранско море. Главни геноцидни удар хрватске државе све време њеног постојања био је усмерен управо на овај простор у чему је централно место имао логор уништења Јасеновац. Систем логора и стратишта, који се поред реке Саве простирао до Старе Градишке налазио се на идеалном месту с обзиром на циљ којем је тежила НДХ: уништење српског народа. Био је смештен у близини средишта највеће српске етничке територије, у равници, окружен мочварним земљиштем, уз магистралну пругу и пут од животне важности за Немачку, у близини великих гарнизона и самог центра усташке државе.

За овакав смештај логора уништења усташкој држави могао је да послужи као узор нацистичка Немачка, која је своје централне логоре уништења (Аушвиц И, затим Аушвиц ИИ-Биркенау и друге) изградила у географском и саобраћајном средишту циљне групе уништења-Јевреја. Велика српска етничка територија од лета 1941. године била је и средиште устаничког покрета у Југославији који је до пред крај рата имао претежно или готово искључиво српски борачки састав управо са ове територије. Војне операције немачких, италијанских и хрватских снага против Народноослободилачке војске Југославије пружале су могућност настављања систематског уништавања српског народа под видом борбе против "бандита", који угрожавају виталне стратешке интересе осовинских сила.

У нашој историографији (Сафет Бањовић, Милош Хамовић) већ је уочена веза између ове српске етничке територије и логора у Јасеновцу (и Сиску), као и намере вођства НДХ да центар своје државе премести из Загреба у Бања Луку, управо у само њено средиште. Тиме је јасно прокламована намера да се потпуно уништи српски народ на овој, за хрватску државу животно важном средишњем простору. Историографско-демографска анализа популационих трендова у Босанској Крајини, пре свега велики пораст српског становништва показује да је хрватска усташка држава то схватиа као велику опасност тако да је и то сигурно био један од узрока геноцидног удара на овај простор. Осим тога, туда су требале да пролазе и магистралне хрватске саобраћајнице.

Законском одредбом за градњу државних цеста са сувременим коловозима од 16. маја 1941. године Поглавникје прогласио два главна државна пута: 1. Рогатец-Крапина-Подсусед-Иванић Град-Новска-Окучани-Брод-Земун и 2. Окучани-Бања Лука-Сплит.

Постоји још једно драгоцено сведочење о предратним плановима хрватске политике на просторима Босанске Крајине. Дневници Алојзија Степинца изузетно су драгоцени историјски извор који су, на жалост, објављени само у изводима у штампи. После стварања Републике Хрватске дневници су предати загребачкој надбискупији па је тешко очекивати да ће икада бити објављени или доступни истраживачима. Краћи изводи из Дневника (цитирани или препричани) чувају се у Архиву Југославије, а у њима је и једно важно сведочење везано за нашу тему. У трећој књизи, на страни 365, под датумом 12. октобар 1939. године описан је разговор између вође владајуће Хрватске сељачке странке Владка Мачека и загребачког надбискупа А. Степинца. Треба напоменути да је месец и по дана пре тога створена Бановина Хрватска, *цорпус сепаратум* у Краљевини, а управо је нацистичка Немачка победоносно завршила инвазију Пољске. Ревизионистичке осовинске силе Немачка и

Италија су, иначе, уживале нескривене симпатије хрватског католичког епископата. лако препричан, треба навести следећи навод из дневника: "Степинац је још говорио о оснивању отсјека за црквене послове код Банске власти, о тешком материјалном стању клера, потреби помоћи за школовање сељачке дјеце за свећенике и о планској колонизацији сјеверо-западне Босне. Код тога је додао да ће Босна брзо бити Хрватска и да треба свим силама подупријети настојања бањалучког бискупа Гарића." Као што се види, Степинац се залагао за планску колонизацију северозападне Босне, претпоставља се Хрватима, уверен да ће Босна ускоро бити хрватска. То поуздање могао је да има једино из уверења да ће Београд бити присиљен да и Босну препусти Бановини Хрватској или да ће прижељкивана независна и велика Хрватска обухватити и Босну. Није јасно да ли је предвиђао и протеривање Срба, али је очигледна намера да се планском похрвати српски етнички простор.

Планови о колонизацији нису остварени у Бановини Хрватској, али јесу у НДХ. Није јасно да ли на основу ових или неких других планова (укључујући Павелићеве из времена емиграције), али упоредо са масовним убијањем, пљачком и протеривањем Срба из Босанске Крајине, вршена је и колонизација Хрвата на њиховим имањима. Италијански конзулат у Бања Луци обавестио је своје посланство у Загребу 13. јула 1941. године да је у Бања Луци похапшено 2.000 Срба који ће преко Славонске Пожеге бити упућени у Србију (подручје немачког Војног заповедника у Србији). На имањима протераних Срба насељено је 600 хрватских породица које су пресељене из Македоније у споразуму са бугарским окупационим властима. Овим примерима дошли смо до питања планова о масовним пресељавањима становништва, иницираним из Трећег рајха, са којима су били комплементарни слични хрватски планови. И на овом питању показује се место логора у систему усташке НДХ, па и место највећег од тих логора, јасеновачког.

Службена истина хрватске "нове историје" је да су логори НДХ били, како је то и писало на њима, "сабирни и радни". При томе се нема у виду да се у изворима саме НДХ Јасеновац често зове концентрационим логором и да је реч "сабирни" хрватски превод речи "концентрациони". Грчевито умањивање броја жртава, избегавање да се каже да су оне већином биле Срби и да су они, заједно са Јеврејима и Ромима, били жртве геноцида постало је део јавне свести и неоспорна истина. Према тој слици логори нису далеко од службене усташке верзије о логорима као месту здравог друштвенокорисног рада на чистом ваздуху.

Логоре НДХ треба посматрати као квинтесенцију целог система усташке хрватске државе полазећи од њених прокламованих циљева и средстава којима су они остваривани. Грандиозни задатак уништења једне трећине становника сопствене државе, Срба, истовремено и Јевреја и Рома (делимично), уз истовремено хрватско запоседање српског етничког простора могло је да се оствари само максималним напором и ангажовањем новостворених државних институција којима је то био основни задатак. У том светлу институционално место логора добија свој пуни смисао.

Геноцидни удар хрватске државе на Србе у пролеће лето 1941. године одвијао се упоредо са убијањима на бројним већим и мањим стратиштима и у првим импровизованим логорима смрти крај Госпића (Јадовно) и на острву Пагу (Слана и Метајна). Од почетка стварања јасеновачког логора 21. августа 1941. године масовно уништавање све

више се концентрише управо у овом логору, мада масовна погубљења на српским етничким просторима трају и даље.

У целом процесу темељне промене етничке структуре Велике Хрватске кључне институције биле су Завод за колонизацију, Државно равнатељство за понову, Државна ризница (министарство финансија) и логори уништења (краће време и исељенички логори). Ове институције обухватале су главне операције за спровођење планова о хрватизовању српских етничких простора: убијање или протеривање Срба и заплена њихове имовине, а затим стављање те имовине на располагање хрватској држави или насељеним Хрватима. Исти поступак био је и са јеврејском имовином, мада су за њу донети посебни закони. Ова политика допуњавана је насилним превођењем православних Срба на римокатоличку веру, мада је ово често била тек прва мера у физичкој ликвидацији жртава. Све ове мере имале су своју законску основу, другим речима терор и геноцид су институционализовани и прекривени правним нормама. Оне остају као ванредно сведочанство о једној држави која је злочин имала као основу свога деловања.

Логор смрти у самом Јасеновцу (Јасеновац ИИИ), који је био централни логор и остао његов симбол, створен је на отетој српској имовини, без сумње на основу неког од закона. У Јасеновцу је постојала *Прометна задруга з.с.о.ј.* чији задругари су углавном били из српске породице Бачића. Задруга је поред самог Јасеновца имала своју индустрију (циглане, пилану, ланчару, кречану) док је у самом селу имала млин. Одмах по оснивању НДХ постављен је повереник који је у име државе управљао овом имовином. У време великих киша и поплава у јесен 1941. године малобројни преживели заточеници из првих јасеновачких логора (Јасеновац И у Крапју и Јасеновац ИИ крај Брочица) пребачени су у објекте задружне индустрије претворене у логор. После уништења највећег дела логорских објеката и преосталих заточеника усташка посада напустила је крајем априла 1945. године Јасеновац у који су убрзо ушле снаге Југословенске армије.

Резиме

Један од основних проблема везаних за Концентрациони логор Јасеновац је питање: зашто је логор смештен у овом малом славонском месту крај ушћа Уне у Саву? Досадашња тумачења у први план су стављала стратешке разлоге као што су могућност одбране релативно малим снагама, близина великих и јаких гарнизона добро саобраћајно повезаних са логором, мочварни равничарски терен непогодан за напад већих јединица. Ови неоспорно важни разлози, ипак, били су само у функцији најважнијег и основног разлога којем је локација Јасеновца могла најбоље да послужи. Овај логор уништења (Верницхтунгслагер), што је била његова основна намена, био је смештен близу средишта српског етничког појаса који се протезао од Западне Славоније и ширио се према југу на Босанску Крајину, Банију, Кордун и Лику да би се преко Северне Далмације спуштао према Јадранском мору.

Давно прокламовани циљ хрватских националиста - Велика Хрватска, у такозваним "повијесним и етничким" границама на Дрини и Дунаву, за хрватске фашисте (усташе) није била могућа без уништења овог етничког појаса који је пресецао Независну Државу Хрватску на пола.

Заједно са Србима, уништење је намењено и Јеврејима и Ромима (делимично), као и свим политичким противницима. За смештање логора у Јасеновцу узор је могао да буде смештај немачких логора уништења у Пољској (Аушвиц И, Аушвиц ИИ-Биркенау и други) који су се налазили у географском и саобраћајном средишту нацистичке циљне групе уништења-Јевреја. Осим фашизма у његовој расистичкој и клерикалној варијанти, идеолошка основа деловања хрватског фашизма био је и верскополитички мит о Хрватској као "Антемурале Цхристианитатис" .

Планове за масовна пресељавања становништва, сигурно и масовна уништавања, Поглавник НДХ правио је још у емиграцији у Италији крајем тридесетих година. И загребачки надбискуп Алојзије Степинац октобра 1939. године залагао се за планску колонизацију Северозападне Босне очекујући да ће Босна убрзо бити хрватска. Одмах по оснивању НДХ почеле су припреме за премештање престонице из Загреба у Бања Луку, а законом је одређено да главни државни путеви буду магистрале Рогатец - Крапина - Подсусед - Иванић Град - Новска - Окучани - Брод - Земун и Окучани - Бања Лука - Сплит.

Нису познати примарни историјски извори о оснивању логора у Јасеновцу, али законске основе почеле су да се стварају већ маја и јуна 1941. године када је спровођење великих мелиорационих радова на исушењу Лоњског и других поља подређено директно Павелићу. Припреме за упућивање преживелих заточеника из првих логора уништења крај Госпића и на острву Пагу морале су бити извршене већ пре њиховог допремања у Јасеновац почевши од 21. августа 1941. године. Ове групе, као и нови заточеници, одмах су упућивани у новоосноване логоре Јасеновац И (Крапје) и Јасеновац ИИ (Брочице) где су одмах започели убиствени рад на мелиорационим објектима (насипима). Због великих киша и поплава преживели заточеници ових логора пребачени су новембра исте године у новоосновани логор Јасеновац ИИИ, у циглану крај самог места Јасеновац. Циглана и други индустријски и занатски објекти припадала је Прометној задрузи з.с.о.ј. Јасеновац, чији су задругари већином били из српске породице Бачић. Овај логор постао је средиште целог система логора и масовних стратишта до уништења логора и одласка усташке посаде крајем априла 1945. године.

Прилог 3

Александар Мошић

МИТ О ВЕЛИКОЈ СРБИЈИ И СРБОМРЖЊА КАО ПОДЛОГА ЗА ГЕНОЦИД У ЈАСЕНОВЦУ

Од Влашког статута из 1630. године до система геноцида концентрационих логора код Јасеновца и других места за време Другог светског рата, и потом у трагичном рецидиву после педесет година, пружа се непрекинута нит србофобије, која у току прве половине 20. века прераста у србомржњу и срашћује са свирепим нацистичким антисемитизмом и холокаустом.

Почетно спомињање године 1102. уз излагање о миту о Великој Србији и србомржњи као подлози за геноцид и холокауст у Јасеновцу, нема за сврху да се прегледа историја средњег и новог века у Хрватској до половине двадесетог столећа, него представља покушај да се објасни порекло назива Странке права.

О каквом се праву ту ради и како то да је она претеча, заметак, језгро и градитељ усташког поретка и власти од Загреба до Мостара и Петроварадина у времену од априла 1941. до маја 1945. године?

Политички хаос у Посавини, Загорју и Покупљу у последњој деценији 11. века завршава се договором између дванаест племенских старешина и мађарског краља Коломана те 1102. године. Од тада па до турске победе на Мохачком пољу 1526. године, Хрватска је део мађарске краљевине, а од 1527. долази под власт Хабсбурговаца. После претварања Аустријске царевине у Двојну монархију 1867. и Хрватско-угарске нагодбе 1868. године, Хрватска дефинитивно пада у потпуну политичку и економску зависност од Владе у Будиму. Зато се 1861. године оснива Хрватска странка права, и то на традицијама борбе хрватске властеле за права легендарно утемељеним у договору из 1102. године, па у другој половини 19. века прихваћеним и у младој грађанској класи, али сада национално јарко обојеним.

"Старе правице" су имале сјај и емоционалну привлачност неприкосновене легенде, па су се брзо изобличиле у ултра-националистичко учење и етнофобију, а затим чак у етномржњу. Она је првобитно била уперена против Мађара, а касније против свих који у Хрватској нису Хрвати. То је посебно погодило Србе, потомке крајишника и граничара из 17, 18. и 19. века.

Корени су у "Влашком статуту" (Statuta valachorum) из 1630. године. Он Србима, досељеним на земљишта опустелим у току вишедеценијских аустријско-турских војевања, за обављање граничарске службе даје повластице противречне тадашњем феудалном политичком устројству. И световни и црквени феудалци су у току два и по века упорно водили борбу за претварање слободних граничара у кметове и превођење "шизматика" у католичанство или бар у унијатство. Уз постепено слабљење политичког утицаја феудалаца, развој ове борбе све више је примао националистичка обележја. Обојене национализмом и револуционарним заносом из 1848, "старе правице" су постале привлачне за делове младе грађанске класе, као и за незадовољно сељаштво. У таквом окружењу, Анте Старчевић (1823-1896) осредњи књижевник, али ватрени противник хабсбуршке власти, оснива Хрватску странку права 1861. године. Он Србе види као "реметилачки фактор", што на мала врата у идеологију странке уноси погубну парафразу из европских верских ратова: "Једну трећину протерати, једну трећину покатоличити и једну трећину убити".

Кад Старчевића на челу Странке права наслеђује Јосип Франк (1844-1912.) адвокат и политички ксенофоб и оштар србомрзац, изгреди против Срба у градовима постају свакодневнице. Цесарско-краљевска власт их трпи, чак потпирује, нарочито у току припрема за анексију Босне, а у оквиру сукоба интереса Аустро-Угарске и Србије на Балкану.

Велеиздајнички процес против браће Прибичевић и 51 члана Хрватско-српске коалиције на основу фалсификованих докумената, у Загребу од марта до октобра 1909. године, и скоро истовремени Фридјунгов процес у Бечу, били су повод и основа за уобличавање мита о Великој Србији. Ова пропагандна измишљотина надживела је и Аустро-Угарску, и Краљевину Југославију, и служила све до краја 20. века за рушење Србије и распаљивање мржње против Срба у Хрватској и Босни.

Хрватска странка права се формално гаси 1918. године. Међутим, њени чланови - сада звани "франковци" - улазе у Хрватску сељачку странку. После погибије браће Радић у лето 1928. године, они одсудно утичу на новог вођу Влатка Мачека. Већи број истакнутих франковаца тада одлази у емиграцију, а међу њима и Анте Павелић (1889-1959.). У Италији он окупља млађе франковце по логорима за војну и терористичку обуку, па у лето 1932. године оснива "УХРО", односно "Усташе - хрватску револуционарну организацију".

Павелић и УХРО су све до априла 1941. године били на платном списку италијанске фашистичке владе, али то им не смета да се идеолошки све више приклањају немачком нацизму.

Антисемитизам у свом најгорем расистичком облику био је за немачке нацисте израз "политичке коректности" - како се то сада каже у самодопадљивим, наводно демократским политичким срединама. Нацистички акциони поклич је био "Jude verrecke!" (Чивутине цркни!)

Кад су усташе у априлу 1941. године под заштитом "Вермахта" преузеле власт у Хрватској и Босни, и у августу исте године основали концентрациони логор код Јасеновца на Сави, сви Јевреји и сви Роми које су усташе допремиле у логор свирепо су побијени као жртве геноцида и холокауста.

У Јасеновцу - као и у нацистичким концентрационим логорима у Немачкој и окупираним земљама у деценији 1935. до 1945. године одиграо се велик злочин геноцида и холокауста. Научним термином изражено то је био мега-злочин по броју и гига-злочин по свирепости. На великом и врло угледном научном скупу о југословенској држави од 1918. до 1988. године У Београду, у децембру 1998. године, пуковник др Славко Вукчевић, начелник Војноисторијског института, поновио је да је "истина о геноциду могла готово безболно да се утврди, без било каквог реваншизма и без оптуживања целог хрватског народа, у време непосредно после Другог светског рата. Тада је Југославија била стабилна и међународно угледна држава. Сада су се научно нерашчишћена питања операционализовала дневно-политичким догађајима..."

Јасеновац је оставио дубоке ожиљке од Муре, Сутле и Купе до Неретве, Бегеја и Тимока. Пре неколико година и сад пре годину дана ови ожиљци поново су прокрварили - геноцид над Србима се поновио. Лечење ових рана сад више не може да буде краће од три генерације - под условом да му се приступи озбиљно и поштено. Први кораци су утврђивање праве истине - без лицитирања и без релативизирања. Жртве геноцида и холокауста на Балкану из средине и са краја 20. века најзад морају да добију свој "Јад-вашем", што на старозаветном језику значи "спомен и име".

ПРИЛОЗИ УЧЕСНИКА КОНФЕРЕНЦИЈЕ

тема 2

Прилог 1

Мр Милован Живковић, директор
Савезног завода за статистику

ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ЖРТВЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА (БРОЈ)

Једна генерација, која је осетила све страхоте страдања у Другом светском рату је на измаку. Неки од људи те генерације прихватили су се веома тешког и одговорног посла, да проанализирају, до сада објављене податке, о броју жртава у Другом светском рату, али су неки отишли још даље, па су направили методологију утврђивања имена и презимена жртава, па те спискове по угледу на музеј "Јад Вашема" у Израелу објављују, проширују, допуњују и комплетирају. Носилац овог историјски важног посла је др Милан Булајић, директор Музеја геноцида из Београда, кога ће историја запамтити по овом непроцењиво важном послу.

Југославија је, у границама пре Другог светског рата, била међу неколико земаља највећих страдалника рата, ратних разарања и геноцида. Зато чуди немаран однос према жртвама рата[1], за који би се могли наћи политички мотиви, али не и оправдања. У чињеници да није ни покушано да се у јединоm попису жртава рата прикупе подаци и о извршеним злочинима, можжже се сагледати део мотива тадашњег руководства Југославије: једва смирене међунационалне нетрепељивости, које су за време рата кулиминирале, није требало поново покретати и стављати у први план. Тако одлагана озбиљна анализа ратних жртава: састављање спискова страдалника, па и идентификовање криваца и на најнижем нивоу и, наравно, њихова осуда, створиле су простор за манипулацију, нагађања, потцењивања, па и претеривања. Данас се могу критички обрадити процене и оцене дате ранијих година и евентуално утврдити непобитне чињенице и тако доћи до доње границе броја жртава.

Постојеће процене

Овде ће се обрадити:

- Процена објављена у извештају репарационе комисије при Влади ФНРЈ у документу "Људске и материјалне жртве у ратном напроу 1941-1945";
- Процена Драгољуба Тасића објављена у предговору Пописа становништва 1948. године књига I;

[1]Под термином "жртва рата" подразумјевају се само убијени и умрли у току рата. Жртва рата, жртве и стварни губици користе се као и синоними и не обухватају рањене или на други начин физички повређене особе (иако су и оне неспоро жртве рата).

- Процена Иве Лаха објављена у Статистичкој ревији 1951. године;
- Процена Долфе Вогелника објављена у Статистичкој ревији 1952. године;
- Иностране процене [2] (Универзитета у Принстону и Фрукмана);
- Процене Богољуба Кочовића у студији "Жртве Другог светског рата у Југославији" из 1985. године и
- Процене Владимира Жерјавића у студији "Губици становништва Југославије у Другом светском рату" из 1989. године.

Општа оцена

Међу проценама жртава рата које се овде цитирају постоје значајне разлике, иако су расположива документациона грађа и методолошки приступ приближно једнаки. У том погледу једина званична процена, репарационе комисије ФНРЈ, рађена је на најоскуднијем материјалу (није било података о броју становника након Другог светског рата) и са најмање распложивог времена за озбиљније систематизовање грађе и статистичко-демографске обрачуне.

Већина ових процена рађена је на врло сличном методолошком приступу, који полази од разлика у резултатима пописа 1931. и 1948. године. Различити аутори су на различите начине сводили резултате ова два пиписа на упоредиве у погледу обухваћене територије, и на различитим претпоставкама о наталитету, морталитету и миграцијама долазили су до процене потенцијалног броја становника 1948. године. Коначно, различити аутори су различито процењивали могући пад наталитета због рата и броју оних који су напустили земљу за време и непосредно након рата.

Процена	Жртве	Демографски губитак
ФНРЈ - 1947	1.706.000	-
Тасић - 1948	1.400.000	2.428.000
Принстон [2]-1948	-	1.200.000
Фрукман [2]-1948	1.500.000	-
Лах - 1951	1.000.000	2.100.000
Вогелник - 1952	1.800.000	2.854.000
Кочовић - 1985	1.014.000	1.985.000
Жерјавић - 1989	1.027.000	2.022.000
мин	1.000.000	1.200.000
макс	1.800.000	2.854.000
просек	1.350.000	2.098.167

[2] Обе ове процене нису довољно фундиране да би биле сврстане у "озбиљне", али се релативно често цитирају, па су зато и овде наведене.

Прве послератне процене

Прва публикована процена броја жртава Другог светског рата у Југославији дата је као налаз репарационе комисије при Влади СФРЈ и са том бројком су оперисали југословенски званичници, а та бројка је добила статус "званичне". Наиме, број од 1,7 милиона жртава Другог светског рата помиње се и у већини уџбеника, који уопште додирују ту тему. Пре свега због тога, а не због методолошких поставки коришћених за израчунавање ове бројке, она заслужује коментар.

Процена Владе ФНРЈ урађена је пре првог послератног пописа, тако да је рађена на бази процењених трендова у становништву. Мана већине других приступа је у удаљености пописних година од периода за који треба рећи колико је био демографски губитак, односно колико би било становништво да није било рата. У овом случају, није било никаквог колико-толико сигурног податка о величини југословенске популације након рата.

Аутор те прве процене, Војислав Вукчевић, у свом тексту објављеном часопису "Наша реч", даје још неколико детаља, почев од бизарне чињенице, да је као студент математике запослен у Савезном статистичком уреду, за тако тежак задатак добио само две недеље и упутство да "цифра мора бити значајна и научно-статистички фундирана". Вукчевић износи да је број становника процењивао поредећи статистичке изворе суседних земаља и резултата неких узорачких истраживања, која су му била доступна те 1947. године. Ипак, најзначајније је то што он наводи да је рачунао демографске губитке", а да се то у коначној редакцији његова рукописа претворило у "жртве".

Процена методолошких вредности, и мана овог рада, не може се урадити, јер у документацији нема оргиналних списа о томе како је и шта рађено, а и сведочење аутора не садржи и довољно података.

Са данашње временске дистанце има неколико крупних питања на која би могао одговорити само млади Војислав Вукчевић:

Како је могуће да баш он контактира са Едвардом Кардељом, када у Савезном уреду у то време раде и Вогелник (директор) и Димитрије Тасић?

Како је могуће да се његове "демографске жртве" толико разликују од процена Долфе Вогелника и како је смео да их објави када је он несвршени студент математике, а Вогелник директор уреда.

Зашто није своја сећања на рачуницу објавио знатно раније?

Прва следећа процена које ћемо се овде дотаћи објављена је у предговору књиге 1, Пописа 1948, који је потписао Димитрије Тасић. Како се ради о добром познаваоцу демофрафије и становништва Југославије и како је то рађено у време када су постојали подаци који омогућавају конкретан поступак, овај рад свакако заслужује пажњу. У односу на све остале студије, Тасић процјењује већи проценат стварних у демографским губицима - 58 %. Лах даје само демографске губитке, а одмах након њега Вогелник процјењује и демографске и стварне губитке.

Поређење ове четири процене, смешта број стварних жртава у распон од 600.000[3] до 1.800.000, а демографске губитке у распон од 1.200.000 до 2.854.000. Оволика разлика чуди и када се зна да су сва четири аутора била запослена у истој установи - у Статистичком уреду, да су били веома добро обавештени о томе шта је и како ко од њих радио при процени ратних губитака, да су били хијерархијски тако распоређени, да је најнижи по рангу, Вукчевић, објавио први, а највиши, директор Вогелник, последњи. Последње три процене су, при томе, базиране на истим подацима и истом методолошком приступи, тако да се намеће закључак да су у различитим моментима, различитим политичким и "патриотским" мотивима прилагођаване претпоставке о миграцијама, наталитету и морталитету.

Процене Кочовића и Жерјавића

Процене Кочовића и Жерјавића су далеко детаљније, боље аргументоване и комплетније приказане[4], него процене четворице истраживача запослених у Савезном статистичком уреду.

Разлике између ове две процне су изразито мале и пре свега се тичу регионалне и националне структуре жртава, али не и укупног броја. Кочовићева процена од 1.014.000 и Жерјавићева процена од 1.027.000 разликују се за само 13 хиљада, а сасвим је извесно да сам начин на који је рачунато уноси далеко већу статистичку грешку. Слично се могу посматрати и процне демографских губитака ова два аутора: Кочовић - 1.958.000, Жерјавић - 2.022.000, па заокружити на два милиона. Оба аутора су сагласна, а слично је и у свим другим доступним изворима, даје највеће демографске губитке имала Босна и Херцеговина, затим Хрватска, па Србија и Црна Гора, најмање Словенија и Македонија. У Босни и Херцеговини и Хрватској - дакле на територији тадашње НДХ, процјењује се да је био и највећи број жртава и демографски губитак. У Србији је релативно велики демографски губитак пре свега због великог губитка Војводине, коју су дотле високо заступљени Немци скоро у потпуности напустили.

Око процене броја жртава рата по народностима, Кочовић и Жерјавић се разликују пре свега у процени броја жртава Црногораца, Словенаца и Муслимана.

Жртве рата %	Кочовић	Жерјавић	Поклапање
Срби	487.000	530.000	91,9
Црногорци	50.000	20.000	40,0
Хрвати	207.000	192.000	92,8
Муслимани	86.000	103.000	83,5
Словенци	32.000	42.000	76,2
Македонци	7.000	6.000	85,7

[3] Ако се претпостави да бар половину демографаских губитака чине стварне жртве.
[4] Изашле су у форми књига.

Према ова два аутора, у односу на очекивани број становника, највећи ратни губитак имали су Срби и Муслимани (скоро седам процената становништва страдало је током рата). Хрвата је страдало између пет и пет и по процената. Словенаца нешто мање од три, а Македонаца мање од једног процента. Највећа је разлика у погледу процента страдалих Црногораца, а према Кочовићу страдало их је од десет процената.

Мора се додати да су оба ова аутора процењивали и страдање несловенских народа у Југославији током Другог светског рата. Посебно је велико страдање Јевреја (по Кочовићу 60.000 или 77,9% одсто свих Јевреја Југославије) и Рома (27.000 или 31,4 одсто).

Срби као жртве

Сви расположиви подаци и истраживања указују да је, и апсолутно и процентуално, број Срба који су страдали у Другом светском рату изузетно велики. Кочовић и Жерјавић пореде број страдалих Срба са потенцијалним бројем Срба на територији целе Југославије. Но, када се погледа територијални распоред жртава рата јасно је уочљива концентрација на простор који је обухватила НДХ, посебно на просторе који су били са већинским српским становништвом. Дакле, ако се Срби поделе на две групе - оне који су већинским српским становништвом. Дакле, ако се Срби поделе на две групе - оне који су били под влашћу НДХ и оне који су се налазили источно од Дрине, онда се проценти страдања значајно мењају - док је релативно мало Срба страдало на простору централне Србије (гдје их је највише). У неким деловима НДХ читава насељ била су ликвидирана. Према Кочовићу 16,3 одсто Срба из Хрватске и 14,6 одсто Срба из БиХ страдали су као жртве рата - а то значи отприлике сваки шести.

Слично су процењени и демографски губици Срба: на територији НДХ преко 38О.000, односно више на територији Србији.

Са данашње временске дистанце стиче се утисак да су истраживања ова два аутора наручена и не случајно веома често цитирана у радовима аутора, овог проблема, објављених у Хрватској.

ПОПИС ЖРТАВА РАТА (из 1946. године)

Методолошке основе и мањкавости пописа

Попис жртава рата извршен је новембра 1964. године, дакле скоро двадесет година након што је рат завршен. Припреме за овај попис започеле се седам година раније, а мотивисане су идејама о подношењу одштетног захтева Савезној Републици Немачкој. Првобитна одлука да носилац рада на попису буде Савез бораца измењена је након пробног пописа из јуна 1963. године. Одлуком СИВ-а од 10. јуна 1964. године формирана је Савезна комисија за попис жртава рата која је, у сарадњи са статистичким органима,

израдила методологију и организовала прикупљање података. Комисије су формиране на свим нивоима, од савезне, преко републичке до среске и општинске. У комисијама су били заступљени представници борачких организација, друштвено-политичке заједнице, Армије и статистике.

Уз мањкавости које су се могле очекивати због грешке памћења[5] састав комисије уноси елементе за сумњу у пристрасност пописа. Наиме, лако се увиђа да су много детаљније пописане невине жртве цивилног становништва и жртве локалног становништва које је било повезано или регрутовано у састав усташких, домобранских, четничких и других формација које су партизански покрет и нове југословенске власти третирале као своје противнике и квислинге.

Дакле, овај попис даје списак неспорних жртава рата, али никако се не може сматрати коначним. Укупном броју пописаних жртава треба додати "идеолошки неподобне" жртве, жртве о којима није имао ко да да податке[6] и ефекат заборава.

Методологијом пописа било је предвиђено да се прикупе подаци о жртвама рата и фашистичког терора и то о :

- интегрираним, затвореним, депортованим, одведеним на принудни рад или заробљеним, без обзира да ли су убијени, погинули, умрли, нестали или преживели терор;
- погинулим припадницима Југословенске војске у времену од 16. априла до 7. јуна 1941. године;
- погинулим припадницима НОВ, ПОЈ и савезничких војних формација до 15. маја 1945. године, и о
- убијеним цивилима под ударом директног терора непријатеља и његових сарадника у периоду од 6. априла 1941. до 15. маја 1945. године.

И из формулације задатка пописних комисија могло се закључити да попис неће бити потпун, јер није ни предвиђено прикупљање података о жртвама које нису настале од директног терора "непријатеља и његових сарадника" или о жртвама које су настале у оружаним формацијама "непријатеља и његових сарадника".

Непосредно након пописивања рађена је теренска провера обухвата. Најдетаљније је проверавано у Хрватској, гдје је установљено да је

[5] Memorri efect односно утицај грешке памћења или заборава, није код нас посебно проучаван, али се зна да он мора да постоји након извесног периода, па чак и за најупечатљивије догађаје. С друге стране, не може се занемарити ни ефекат "погибељоманија", како је према Десимиру Тошићу, сликар Мића Поповић, назвао страст да се приликом препричавања код нас увећавају жртве. Ипак, ако постоји, укупно дејство ова два ефекта би морало бити негативно, тј. највероватније да постоји део "заборављених" жртава.

[6] У неким случујавима страдало је читаво окружење, тако да није преживео нико ко би могао да да информацију о томе. То је посебно уочљиво у случају Јевреја и Рома, а понекад и неких градских фамилија. Коначно и због високе стопе миграције одмах након рата, у неким срединама није било могуће наћи сведоке ратних страдања.

необухват варирао од 2 одсто у Осијеку. У Бањој Луци је утврђено чак 28 одсто неуобухваћених домаћинстава, док су у Србији и Македонији прављене накнадне допуне.

Све републичке комисије, осим македонске, оцениле су попис као успешан. Попис је обрађен у Савезном заводу за статистику, а читава документациона грађа смештена је у 2.800 сандука у Архиву Југославије.

Савезна пописна комисија је у предговору свог извјештаја (означен са ознаком "за интерну употребу" и штампан 1966. године) дала и властиту процену броја жртава и демографских губитака, како би могла да процени обухват пописа. Процена броја становника за 1948. годину, на основу демографског модела који је урадио др Душан Брезник и стварних података за 1948. годину, износи 2.056.510 што би представљало оцену демографских губитака коју је уважила комисија. Комисија је сматрала да је око 500.000 Немаца и 100.000 Италијана и осталих, напустило Југославију у току и одмах након рата. Тако се долази до мањка од 1.456.000 који треба даље умањити за ефекте повећане смртности и смањене стопе рађања за време рата, тако да је комисија закључила да је пописом обухваћено између 56 и 59 одсто стварних жртава рата. Ова рачуница нема методолошких пропуста и доводи до закључка да је број стварних жртава могао бити око 1,1 милион, што је било у супротности са распрострањеним веровањем да је у Југославији страдало 1,7 милион људи.

Резултати Пописа жртава рата су тако - иако обрађени, али са назнаком "за интерну употребу". Осим малог броја по списку подељених примерака, преостали део тиража посебно је чуван, а потом уништен почетком осамдесетих година. Савезни завод за статистику извршио је поновни унос свих података, поновну обраду података и сачинио базу података о пописаним жртвама рата. Штампан је списак свих, скоро шест стотина хиљада пописних жртава, посебно књига жртава рата у НДХ и жртава рата - Јевреја, али у тиражу од свега десетак примерака. Овај попис чини основу на коју се данас дописују и проверене жртве и тако долази до списка имена и презимена.

Резултати пописа жртава рата

Коначан резултат пописа дао је сумарни преглед пописаних жртава рата: 597.323 убијених, погинулих, умрлих и несталих и 509.846 преживелих жртава рата. По републикама тај однос је следећи:

Република	Непреживели	Преживели
БиХ	153.449	41.080
Црна Гора	14.423	11.450
Хрватска	185.685	103.377
Македонија	18.745	29.816
Словенија	41.597	104.008
Србија	183.424	220.118

Статистичке границе броја жртава

Према расположивој статистичкој грађи није могуће дати довољно поуздану процену о броју жртава Другог светског рата на просторима бивше Југославије. Следећи разлози:

- предратни попис становништва био је десет година пре рата, а послератни три године након рата;

- нема поузданих ратних евиденција о страдању цивилног становништва (из немачких, усташких, четничких, партизанских... извора),

- попис жртава рата обављен је касно: двадесет година након рата и никада није стављен на увид јавности како би се допунио списак страдалих док је још било релативно много сведока (то се ради тек ових последњих неколико година);

- извршена је делимична корекција граница Југославије, тако да се предратна и поратна Југославија разликују за 8.262 км^2, јер су Југославији припојене територије Истре, Словеначког приморја, Задра са острвима (по уговору о миру са Италијом од 15.09.1947. године) и Зона Б, односно срезови Копар и Бује (по Лондонском споразуму од 05.10.1954 године);

- након Другог светског рата извршена је потпуно нова територијална сегментација, тако да подаци из пописа 1948. и 1953. године новоуспостављених република и срезова унутар њих нису директно упоредиви са подацима Пописа 1931. године, рађеног по бановинама Краљевине Југославије, и

- за време и непосредно након рата јавља се масовно исељавање Немаца, Италија, Мађара, с једне и идеолошких противника новог режима, с друге стране.

Сви ови разлози уносе у обрачуне о демографским и стварним губицима велики степен несигурности, који се повећава тражењем детаљнијих одговора по територијалним класификацијама или категоријама жртава. Међутим, прву доњу границу поставља извршени попис жртава рата из 1964. године, којим је констатовано скоро 600 хиљада жртава. Овај попис највероватније није обухватио (или само малим делом) "идеолошки"[7] неподобне, затим оне о којима није имао ко да да податке и случајно пропуштена имена жртава. Жртве настале на другој страни - у усташким четничким, домобранским и сличним формацијама, или стрељане од стране или по наређењу партизанских власти, нису ни пописиване. Јевреји су страдали у огромном проценту тако да за добар део жртава није било преживелих чланова породице да дају податак. Слично је било са

[7] У већ цитираним методолошким поставкама Попис жртава рата наглашава се које категорије страдалих се пописују, тако да се део жртава становништва који није био предвиђан да буде пописиван може сматрати идеолошки неподобним жртвама.

Ромима, као и у случајевима неких мањих изолованих група било које националности. Коначно, талас миграције након рата многе сведоке пребацио је на потпуно други крај земље. Може се рећи да Попис даје доњу границу која је сасвим извесно значајно премашена.

Назив	Попис 1964.	Најмање неевиден.	Највише неевиден.	Минимум (заокруж.)	Максимум (заокруж.)
Срби и Црногороци	365.016	150.000	230.000	510.000	590.000
Хрват	83.251	110.000	190.000	190.000	270.000
Муслимани	32.300	40.000	60.000	70.000	95.000
Словенци	42.027	1.000	8.000	43.000	50.000
Македонци	6.724	300	3.000	7.000	10.000
Јевреји	45.000	15.000	20.000	60.000	70.000
Роми/Цигани	10.000	10.000	25.000	20.000	35.000
Мађари	2.690	2.000	5.000	5.000	8.000
Албанци	3.241	1.5000	6.000	5.000	9.000
Немци	-	20.000	30.000	20.000	30.000
Остали	9.996	6.000	13.000	16.000	23.000
Укупно	597.323	-	-	946.000	1.210.000

Грубим прорачунима на бази Пописа жртава рата, пописне грађе 1931, 1948. и 1953, године евиденција виталне статистике, претпоставки о миграцијама и делу популације директно ангажоване против партизанског покрета, добија се оријентациона слика о стварном броју жртава рата. Цифра између 950 хиљада и милион и двеста хиљада сагласна је са проценом Кочовића и Жерјавића које упадају у тај интервал. И у извештају Савезног завода за статистику помиње се процена да је Попис жртава из 1964. године обухватио 56-58% укупног броја жртава, тако да би се и та процена уклапала у овде израчунати интервал. Коначно, Савезна пописна комисија Пописа жртава 1964. године, у свом извјештају је нагласила да сматра да је пописом обухваћено 60 до 65 процената жртава предвиђених методологијом пописа. Дакле, том проценом се сматра да је било нешто више од 900 хиљада жртава које су намераване да се евидентирају. Како методологијом није ни требало евидентирати жртве "супротне" може се сматрати да ова цифра улази у израчунати интервал.

Наравно, није тешко пронаћи низ прорачуна, поготово у проусташкој и прочетничкој емигрантској штампи, или изречене судове на бази изјава сведока, о много већем броју, а каткад и много мањем броју жртава. Исполитизирана или емотивн претеривања могу се очекивати поготово је то било могуће у првим послератним годинама. Но, време је показало да су жртве морале бити евидентиране, а кривци за њихову смрт у што је могуће већем броју, ако некажњени, онда бар идентификовани. Да је то урађено на време једна велика несрећа не би могла да се користи као инструмент за припрему и спровођење нове, сличне несреће (нови ратови 1991-1995. године).

ЈАСЕНОВАЦ - БРОЈ ЖРТАВА

Јасеновац је најсуровији и најбруталнији систем логора смрти хрватских усташа, који је као такав функционисао од 21. августа 1941. године до 22. априла 1945. године. Јасеновац је читав један комплекс од око 210 до 240 квадратних километара масовних гробница.[8]

Све резерве о укупном броју жртава у Другом светском рату поготово важе за број жртава у систему логора јасеновачких комплекса.

На основу изјава преживелих заточених Јевреја, Савез јеврејских општина Југославије, седам година после рата (1952), закључио је да је око 500-600.000 људи убијено у усташком логору Јасеновац, укључујући око 20.000 Јевреја, "Јад Вашем" у Јерусалиму је проценио број јеврејских жртава у Јасеновцу на 25.000.

ЈАКОБ КАБИЉО: дневни просјек жртава је био 400 жртава - ако се овај број помножи са 1.090 дана, од марта 1942. до марта 1945. године, доћи ћемо до броја 436.000.

БРЕУЕР (BREEJER) ОТО[9]: До мог бјекства из Јасеновца 26.11.1944. године на већ горе пописане начине мислим, да је могло бити за све вријеме мог боравка побијено, усмрћено на разне начине око 350.000 мушкараца, жена и дјеце[10].

ЗЛАТКО ВАЈЛЕР: Јасеновац са више од 700.000 људи побијених на најзверскији начин представља доказ времена у коме је владао закон ножа, маља, крматоријума, душегупке и разних других начина убијања што их нормалан људски мозак не може да прихвати као стварност [11].

ЈОСИП ЕРЛИХ: Неспорна је чињеница да је у логору Јасеновац ликвидирано око 700.000 људи, највећи број је ликвидираних Срба, а потом Јевреја и Рома, мада је међу логорашима било и Муслимана, а такође је било и логораша хрватске националности, а јако мало је било људи словеначке националности, ја мислим да их је укупно било 11.[12]

МИЛОШ ДЕСПОТ: "Логораши су сазнали од једног усташе, који је водио евиденцију колико је лица ушло у логор Јасеновац, колико их је побијено. Из тога произлази да је у логору било око 700.000 заточеника. Моје је мишљење и мојих другова логороша да је кроз Јасеновац од 1941. године до 1945. године прошло сигурно милион

[8] Др Милан Булајић - Јасеновац, Београд 1999.
[9] Breyer Oto, из Бјеловара, (1916), Јеврej
[10] Записник о саслушању Ото Брејера, сачињен 25. априла 1945. код Окружне комисије за утврђивање ратних злочина Баније; Архив VII, а НДХ, к. 315, рег. бр. 5/7, А. Милетић, књига, 2,док. бр. 365, стр. 911.
[11] Сећање Јевреја на логор Јасеновац", стр 316.
[12] Записник о саслушању сведока Јосипа Ерлиха (л.к.5504068), пред истражним судијом Миодрагом Пауновићем у кривичном предмету Шакић Динка, 03.031998. Кри. 169/98

логораша. Тај човек којио је водио евиденцију логора Јасеновац, по чину је био заставник, а надимак му је "Лисац..."[13]

ДР НЕДО ЗЕЦ: "убијено је приближно 40.000 Цигана, 20.000 Јевреја, 100.000 Хрвата и Муслимана и око 650.000 Срба".

Анкетна комисија, послије обиласка Јасеновачких логора, у записнику од 18. маја 1945. године закључује: "И у погледу опсега и броја извршених злочина надмашене су и најсрдачније слутње. Према исказима очевидаца, насилно је усмрћено од прилике 1.400.000 (исказ свједока Дуземлић Милан). Већина ових жртава уморено је у насељу Градини одмах преко Саве на супротној старни логора, жртве су побијене већином без ватреног оружја ударањем дрвеним маљевима по глави или гвозденим шипкама, затим бодежима у врат или трбух, везивањем руку и ногу и привезивањем утега, па бацањем у Саву и коначно спаљивањем".

На основу одлуке Другог заседања АВНОЈ-а формирана Комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помогача 8. маја 1944. године. Припреме за овај велики задатак почете су врло темељито, међу осталим, и на саветовањеу правника Хрватске 11. августа 1944. године. Окружна комисија за утврђивање ратних злочина Нова Градишка изашла је на стратиште Јасеновац одмах после његовог ослобођења, а недељу дана касније, 11. маја 1945. и Земаљска комисија Хрватсе. "Она је била и свестрано стручно екипирана. У резултату Нирнбергу извештај о стратишту Јасеновац са око 500.000 до 600.000 уморених заточеника - жртава фашизма"[14].

Минимизирање жртава

У припремама "Закашњелог југословенског Нирнберга" - суђења бившем команданту усташких логора смрти Динку Шакићу "туђмановштина" минимизирање жртава Јасеновца нарочито је дошла до изражаја:

Никица Валентић из Повијесног института Хрватске и даље заступа да се број жртава Јасеновца креће између 30.000 и 50.000 (између Фрање Туђмана и Фрање Кухарића).

Директор Хрватског државног архива, Јосип Колановић, саопштио је да је пронађена вјеродостојна свеска Земаљске комисије за утврђивање злочина Хрватске из 1947. године, према којој су од 1941. до 1945. године у Јасеновцу страдале 15.792 жртава са подручја Народне Републике Хрватске. Подаци се односе на жртве у 34 котара, додуше, од слова П (Пакрац) до Ж (Жупања)[15].

Огласио се и Институт Адила Зулфикарпашића из Цириха који најављује број жртава Јасеновца од 58.818.

[13] Записник о саслушању Милоша Деспота (л.к. 5590/96) пред истражним судијом Миодрагом Пауновићем у кривичном предмету Шакић Динка (Кри.169/98) од 11.3.1998.
[14] Исто. стр. 12.13
[15] Бета Загреб, "У Јасеновцу страдало само 15.792 особа?, Блиц, Београд, 8.јул1998.

Чудно је да др Славко Голдштајн јавно подржава овај број жртава,[16] као што је подржавао резултате демографских истраживања инг. Владимира Жерјавића, иако је број жртава именом и презименом овај број давно превазишао, иако је и Владимир Жерјавић прихватио број од 85.000."

Процене у познатим енциклопедијама

Туђман није могао заобићи ни оцене и процене усташког логора смрти у разним енциклопедијама. Енциклопедије не оптужује директно за стварање "Јасеновачког мита". Али, ЕНЦИКЛОПЕДИЈА ЛЕКСИКОГРАФСКОГ ЗАВОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ, чији је уредник био највећи хрватских књижевник Мирослав Крлежа. Туђман наводи: "Тако се у Општој ЕЛЗ може прочитати (под ЈАСЕНОВАЦ), да је у логору "побијено око 500-600 тисућа."[17], али и да је "страдало око 350.000 лица"[18], а затим по истом јединицом (у новом издању 1978. године), да је "побијено неколико стотина тисућа Срба, Хрвата, Жидова и Рома"[19].

ВОЈНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА; под "Усташе" наводи: "масовна уништења Срба, Јевреја и антифашиста проведена су у усташким концентрационим логорима: у Јасеновцу око 600.000, у Јадовну 72.000, у Старој Градишки 75.000 у Сремској Митровици око 10.000, а више хиљада у логорима Старо Слано, на Пагу, у Ђакову, Сиску, Јастребарском, Копривници и др. "Аутор ове одреднице је Никола Славица, Хрват по националности, сарадник Војноисторијског института, користећи велику архивску грађу [20].

У ЈУГОСЛАВИЈИ стоји да се "точан број не може утврдити", али према процени која се ослања на изјаве преживелих и признања "број жртава премашује 700.000 [21].

У "Контраверзама из повјести Југославије" хрватски академик Љубо Бобан објављује исповест како је "Енциклопедија Југославије" (свеска 8) пре скоро двадесет година (1971) наместо његове "бројчано неодређене" формулације страдало око 600.000, у Јадовну око 72.000, у Старој Градишци око 75.000, Сремској Митровици око 10.000, те више хиљада у логорима Слано на Пагу, у Ђакову, Сиску, Јасребарском, Копривници и др. подаци наведени из Војне енциклопедије. "Иако је извор војне енциклопедије изричито наведен, али без напомене да је то урадила Редакција Енциклопедије уносећи наведене податке у његов текст о усташама", то га је толико повредило да је одлучио "подницјети тужбу", али је на молбу професора Шидака од тога одустао!

У МАЛОЈ ПРОСВЕТИНОЈ ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ речено је да је у Јасеновцу "побијено више стотина хиљда родољуба и антифашиста".[22]

[16] Изјаву Славка Голдштајна - Прекинути манипулације бројем жртава Јасеновца, Политика, Београд, 5. јул 1998.
[17] ЕЛЗ, 3,1958, 648
[18] Под КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОРИ - ЕЛЗ, 4, 1959, 322
[19] ЕЛЗ, 4,1978,504
[20] Св. X, стр. 321, прво издање
[21] Енциклопедија Југославије, 4,1960,467.
[22] 1959. 1567,стр 91 од 92.

Ваља приметити да су употребљава појам "родољуб", који ће се све више замењивати идентификовање жртава понационалности и вери.

ПОПУЛАРНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА МИГЗ-а износи податак да су усташе побиле 700.000 мушкараца, жена и деце.

ЛЕКСИКОН НОР-а И РЕВОЛУЦИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1941-45 пише да је на основу транспортних листа утврђено да је у логор Јасеновац допремљено преко 500.000 људи, даје овде страдало 600, 700 хиљада људи.

"У ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ ХРВАТСКЕ ПОВИЈЕСТИ И КУЛТУРЕ, која се појавила 1980. године, др Иван Јелић даје о логорима уопће и о Јасеновцу посебно прилично разбориту оцјену. Споменувши да су у тај логор довођене најприје групе комуниста и судионика НОР-а, "те затим све веће скупине Срба, Жидова, Хрвата, Муслимна, Рома", Јелић каже: "Јасеновац се претворио у највећи центар за мучење и ликвидацију свих за усташких режим НЕПОЋУДНИХ ОСОБА. Кроз тај логор прошли су десеци тисућа људи, од којих је већина погубљена у многим покољима што су онђе провођени"... "Поборници мита уприличили су хајку у којој је та Енциклопедија хрватске повијести и културе, што их је раздраживало већ својим насловом, повучена с тржишта, а сам писац био је присиљен на одступање."[23]

Тако за испитивање злочина у логору Јасеновац постоји нарочита Анкетна комисија, образована од стране Земаљске комисије за Хрватску, која има за дужност да прикупи сав материјал који се односи на злочине у овом логору где се сматра да је било око 500-600.000 жртава .

Ово су само неки од до сада објављиваних бројева страдалих у комлексу логора Јасеновац. На жалост, прошле године (1999) се појавио и до сада најмањи број Саборске комисије (око 2.238) Хрватске који није могао проћи без оштре па и хрватске јавности.

Ипак, мислим да је веома значајно да је Музеј геноцида из Београда на Првој међународној конференцији и изложби о Јасеновцу одржаној у Њујорку 29. октобра 1997. године изашао са бројем од 78.163, а сада са 79.857.

Као статистичар на крају овог прегледа могао бих само подржати ту методологију и тај пут ка правој истини, а да се она на жалост тешко може сазнати и још теже доказати. Мислим да би требало овде рећи да је и најчешће помињан број који се креће између 500 и 600 хиљада трагично настрадалих Срба, Јевреја, Цигана, Хрвата, Муслимана и осталих народа и народности у Јасеновцу од 1941-1945. године.

[23] Туђман, исто, стр.344.

Литература

*Др Милан Булајић (1999): Музеј жртава геноцида, Београд; Усташки логори смрти - Српски мит?
*Кочовић, Б. (1985): Наше дело, Лондон, Жртве II Светског рата у Југославији
*Кочовић, М. (1992): Становништво, Београд; Срби као жртва рата у II Светском рату
*Лах, I. (1951): Статистичка ревија, Београд: Метод израчунавања будућег становништва
*Лах, I (1952): Статистичка ревија, Београд; Истински демографски губици Југославије у Другом Светском рату
*Тасић, Д. (1949): СЗС, Београд, Књига И опис становништва 1948 - Предговор
*Вогелник, Д. (1952): Статистичка ревија, Београд; Демографски губици Југославије у Другом светском рату
*Вучковић, В. (1989): Наша реч, Париз; Приказ књиге Б. Кочовића
*Жерјавић, В. (1989): ЈВД, Загреб; Губици становништва Југославије у II Светском рату
*(1945), Извјештај Владе, Београд; Људске и материјалне жртве Југославије
- Др Богосављевић Срђан (1995): "Република", Београд; Други светски - рат - жртве у Југославији
*(1948-1994): СЗС, Београд; Статистичке публикације о становништву и извештаји пописа
*(1966): СЗС, Београд; Жртве рата 1941-1945; Резултати пописа
*(1962): СЗС, Београд, Жртве рата 1941-1945; Резултати пописа из 1964. репринт
*(1989): СЗС, Београд; Југославија 1918-1988.
СЗС, Београд; Резултати Пописа 1948. и 1953.
*Виталне статистике предратне и поратне Југославије

Прилог 2

Драган Цветковић

СИСТЕМ КОНЦЕНТРАЦИОНИХ ЛОГОРА ЈАСЕНОВАЦ ОД АПРИЛА ДО НОВЕМБРА 1944. ГОДИНЕ

У чему је кривична одговорност Динка Шакића?

Кривична одговорност усташког надпоручника Динка Шакића[24] може се посматрати двојако. Као непосредно одговорног за убиства која је лично починио и као одговорног за злочине у јасеновачком систему логора док је он био и командант. Кривица за злочине које је лично починио неће бити предмет овог разматрања јер је она неоспорна.

У овој расправи позабавићемо се кривицом Шакића која произилази из система субординације логора Јасеновац где он као командант система логора сноси кривичну одговорност за све изгубљене животе током његове команде. Стога је потребно утврдити период у коме је Шакић био командант система логора Јасеновац. Нажалост, у "Народним новинама" не постоји његово наименовање нити разрешење са дужности команданта логора.

У документима Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њиховох помагача о Шакићу постоји одлука од 18.03.1947. године донета у Загребу у којој се каже да је "од 1942. год. до 1944. год. шеф општег отсјека, а од 1944. год. до 1945. год. управитељ логора Јасеновац, иначе усташки надпоручник" што нам не даје могућност прецизног утврђивања периода команде.[25] У пресуди изреченој Шакићу у Жупанијском суду у Загребу, 04.10.1999. године, наводи се да је оптужени био "заповједник логора Јасеновац у раздобљу од свибња 1944. до 28. листопада 1944. године".[26] На истом процесу одбрана је пак тврдила да "окривљеник је био управитељ логора у Јасеновцу од 02.07.1944. до 01.10.1944. године...".[27] Сам Шакић у интервјуу датом 1995. године о свом боравку у Јасеновцу каже: "Дошао сам у студеном 1942. године... а 1994. године... именован

[24] ШАКИЋ ДИНКО, усташки дужносник (Студеници крај Имотског, 08.09.1921..). С тринаест година искључен из свих школа у Југославији без права полагања приватних испита. Ожењен Лубуриćевом сестром Надом, па је и због родбинских веза тијеком НДХ био побочник В. Лубурдића и један од најблискијих му сарадника. Отац му је (за НДХ) био градоначелник Босанског Брода. У вељачи 1942. распоређен за надстојника Општег одјела у логору Јасеновац, мјесец дана послије премјештен у Стару Градишку за побочника заповједника логора, у студеноме 1942. враћа се у Јасеновац за замјеника заповједника логора, а 1944. именован је за управитеља логора; у тим су логорима за вријеме НДХ страдали десеци тисућа људи. У студеном 1944. премјештен је у Загреб у Извјештајни одјел Заповједништва одбрамбених здругова, на дужност побочника за посебне послове код В. Лубурића. У свибњу 1945. напустио Загреб, повукао се у Аустрију, а касније у Аргентину. Након Лубурдићеве смрти предсједник је Хрватског народног отпора. Од 1955. члан је Перонистичке странке. (Р) (Група аутора: Тко је НДХ, Минерва, Загреб 1997., стр. 375.).

[25] АЈ: 110- Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, Фбр. 3376/1

[26] АМЖГ: Помоћна збирка- досије Динко Шакић, Пресуда Жупанијског суда у Загребу (пословни број ВК-242/98-257) стр. 27.

[27] АМЖГ: Помоћна збирка- досије Динко Шакић, Завршни говор одбране К-242/98 стр. 6.

сам управитељем логора Јасеновац. Остао сам тамо до студеног 1944. године...".[28] Низ исказа преживелих логораша и заробљених усташа сведочи о Шакићевом боравку и команди над логором током 1944. године без прецизнијег навођења времена команде (углавном се помињу догађаји из јуна и септембра око убиства студента Валнера и др. Мила Бошковића). Јаков Данон у изјави датој Земаљској комисији за утврђивање злочина окупатора и помагача 26.05.1945. године наводи да је "Шакић Динко, од пролећа 1944. године, до рујна 1944. године, управитељ логора, раније надстојник општег отсјека логора, уст. надпоручник".[29] Помоћ око утврђивања времена до ког је Шакић сигурно боравио у логору пружиће нам делимично очуван Дневник промена заточеника-ца У.С.Л. Ст. Градишка. У дневним извештајима о броју затвореника које потписује командант логора, очуваним за период од 19-26. октобра 1944. године, као потписаног имамо Усташког надпоручника Динка Шакића (четири документа пуним потписом и пет парафом). Међу поменутим документима се налази један проблематичног датума. Реч је о документу Ф-136/1 код кога је на датуму вршена преправка са 05.11. на 05.10. што нас упућује на могућност да је Шакић био командант логора и у новембру 1944. године.[30]

Стога сматрамо да у разматрању кривице Динка Шакића као команданта логора треба узети у обзир период од априла до новембра 1944. године. Према делимично ревидираном попису "Жртве рата 1941-1945. године" који је објавио Музеј жртава геноцида у сарадњи са Савезним заводом за статистику, Динко Шакић који је у поменутом периоду од априла до новембра 1944. године био командант система логора Јасеновац сноси одговорност за смрт 4.892 логораша[31] идентификованих именом и презименом, као и осталим персоналним подацима.

Страдале особе потичу са територије читаве Југославије. Највише их је са територије тадашње Независне Државе Хрватске (НДХ). Са територије Хрватске потиче 2.506 што је 51.2% страдалих,[32] затим из Босне и Херцеговине (БиХ) 2.093 или 42.8%,[33] Срема 160 (3.3%) док остали потичу из Србије (без Срема) 88, Словеније 31, Црне Горе 13 и Македоније једна особа. Од регионалних области највише су страдале оне које су биле настањене већинским српским живљем. Босанска крајина је изгубила 1.703 особа што је 34.8% од свих побијених у том периоду и чак 81.4% страдалих у БиХ. Словенија је остала без 1.109 становника што је 20.8% страдалих у Јасеновцу и 40.7% од страдалих из Хрватске. Знатан број побијених логораша у концентрационом логору и 35.6% од страдалих логораша са територије Хрватске. Осталих осам области су знатно мање страдале у поменутом периоду: Источна Босна 177 (3.6%), Херцеговина 131 (2.7%), Средња Босна 59 (1.2%), Северо-западна Хрватска 267 (5.5%), Лика 119 (2.4%), Далмација 112 (2.3%), Кордун 48 (1%), Горски котар са хрватским приморјем 33 (0.7%).

[28] "Магазин", фебруар 1995, Загреб стр. 27.
[29] А. Милетић: Концентрацини логор Јасеновац, Београд-Јасеновац 1987, књ. ИИИ стр. 541.
[30] АМРС: (Ф136/1, Ф136/5, Ф136/10, Ф136/11, Ф136/12, Ф136/13, Ф136/14, Ф136/15, Ф136/16)
[31] АЈ: 179-Фонд: Савезна комисија за попис жртава рата 1941-1945. АМЖГ: Фонд: Жртве рата 1941-1945
[32] АЈ: (179-2095-2867)
[33] АЈ: (179-1126-1683)

Гледано по месецима систем конц-логора је најактивнији био у јуну када је убијено 1.079 (22.1%) логораша, затим новембру 1.076 (22.1%), октобру 1.010 (20.7%), септембру 862 (17.6%), док је у остала четири месеца број побијених логораша знатно мањи: август 281 (5.7%), април 210 (4.3%), мај 206 (4.2%) и јули 168 (3.4%). Приметно је да су највећа страдања била последња два мјесеца управе Динка Шакића када је побијено 2.086 логораша што је 42.7% од свих страдалих током његове управе.

Најмонструознији злочини у систему логора Јасеновац у периоду од 01.04.-30.11. 1944. године почињени су над децом. У периоду Шакићеве команде над логором убијено је 963 малишана од једног дана па до четрнаесет година старости.[34] Страдала деца чине 19.7% умрлих у логору. Приметно је да је највећи број малишана, њих 686 или 71.2% побијено у последња три месеца Шакићеве команде: септембар 152, октобар 141, новембрар 393.[35]

Увид у националну структуру страдалих логораша даје много потпунију слику геноцидном дјеловања НДХ. Далеко највећу групу страдалих чине Срби са 3.407 убијених особа што је 69.6% од свих побијених за време управе Динка Шакића. Побијени Срби потичу највећим делом са територије НДХ и то из Хрватске 1.889 или 55.4% и БиХ 1.289 или 37.8%.[36] По броју страдалих Србе следе Хрвати са 567 или 11.6% страдалих, затим Роми са 522 или 10.7%, Муслимани са 150 или 3.1%, Јевреји са 109 или 2.2%,[37] док на све остале отпада 137 или 2.8%. Треба напоменути да већина Рома потиче са територије Босанске Крајине (507), а да су многи Роми из Хрватске пријављени као Хрвати у попису "Жртве рата 1941-1945" извршеног 1964. године.

Полна структура страдалих показује да је у јасеновачком систему логора у периоду 01.04.-30.11 1944. године живот изгубило 2.893 мушкараца, 1.995 жена и 4 детета неутврђеног пола. Видљива је и диспропорција у односу страдалих мушкараца и жена по областима. Тако је на територији БиХ страдало 735 особа женског пола што је 35.1% од броја страдалих са те територије. У Хрватској је број страдалих жена процентуално много већи. Наспрам 1.363 особа мушког пола страдало је 1.142 особа женског пола што је 45.6% од броја страдалих из Хрватске.[38] Пошто је далеко већи број српске националности лако је уочити тежњу усташа за потпуном елиминацијом српског становништва у Хрватској.

Према пресуди изреченој Шакићу осуђен је због "најмање више стотина усмрћених заточеника логора Јасеновац" у периду од маја до

[34] У том периоду убијено је 26 малишана млађих од једне године, 42 једногодишњака, 43 двогодишњака, 71 трогодишњак, 61 четворогодишњак, 76 петогодишњака, 73 шестогодишњака, 81 седмогодишњак, 63 осмогодишњака, 67 деветогодишњака, 78 десетогодишњака, 57 једанаестогодишњака, 71 дванаестогодишњак, 63 тринаесто-годишњака и 91 четрнаестогодишњак.

[35] Од осталих месеци издваја се јуни са 190 убијених малишана, док је осталих месеци број знатно мањи: априла 18, маја 11, јула 19, августа 39.

[36] Највише страдалих је из суседних области конц-логору: Босанска Крајина је изгубила 998 особа што је 77.4% од страдалих Срба из БиХ, Славонија 838 или 44.4% и Банија са 824 или 43.6 страдалих са територије Хрватске.

[37] Највећи број Јевреја побијен је током 1941. и 1942. године.

[38] Босанска Крајина је претрпјела губитак од 1.103 мушкарца и 600 жена што је 35.2% од свих страдалих из те области, Славонија је изгубила 528 мушкараца и 490 жена (48.1%), а Банија 472 мушкарца и 419 жена (47%).

октобра 1944. године.[39] Према напред презентираним подацима за поменути период сноси одговорност за смрт 3.606 логораша међу којима је 552 детета од којих је 293 (53.1%) живот изгубило током последња два месеца. Квалификација "најмање више стотина усмрћених заточеника" можда долази у обзир ако се посматра период команде од 02.07. до 01.10. који је предложила одбрана.[40] У том периоду број страдалих у систему концентрационог логора Јасеновац износи 1.311 (јули 168, август 281, септембар 862 - константно повећање), међу којима је 210 малишана, од којих 152 (72.4%) живот изгубило током септембра. Приметно је да је одбрана период команде Шакића сместила између јуна када је страдало 1.079 и октобра у коме је усмрћено 1.010 логораша.

Вратићемо се још једанпут на поменуте сачуване делове Дневника промена У.С.Л. Ст. Градишка који нам поред пружене помоћи у датирању Шакићеве команде, такође помажу да стекнемо приближно увид у начин функционисања логора и услова живота у којима су живјели логораши. У Дневнику промјена свакога дана је пописиван број заточеника од претходног дана и број који ће бити на храни у логору током предстојећег дана. Првога дана за који имамо очуване податке, 19.10. број заточеника је 618, да би се тај број смањио 21.10. на 616 уз напомену да су два заточеника током ноћи умрла. Следећа промена бројног стања јавља се 24.10. Пренос од прошлог дана је 616, али на храни тога дана биће 594. У напомени о нестанку није ништа написано. Шта се десило са 22 заточеника? Већ сутрадан 25.10. долази до нове промене бројног стања. Од 594 пренесених из претходног дана на храни ће бити 586 логораша. Нових осморо о којима је непознато шта им се десило. Тридесет заточеника у два дана са незпознатом судбином. Можда су погубљени, пребачени у Јасеновац, можда су размењени или ослобођени? Поседње две опције мање су вероватне јер су обе групе заточеника скинуте са списка заточеника који су се хранили искључиво течном храном и из болнице (у обе групе по један). Начин исхране затвореника даје нам слику услова живота у логору. Заточеници су били подељени у три групе за исхрану. Најбројнија је била група која се налазила на списку за течну храну затвореника, тако је 19.10. бројала 465 особа што је 75.3% логораша тога дана, док је 26.10. бројала 411 заточеника или 70.1% присутних. Колико је то била лоша храна било је познато и усташама који су након поменуте смрти двоје логораша у ноћи између 20. и 21.10. повећали групу на списку за исхрану "на течној хтрани заточеника-ца са крухом" са 83 на 104 што је повећање те групе за 25%, али је та група укупно представљала само 16.9% логораша на дан 21.10. и 17.9% 0заточеника 26. октобра. На свакој страници Дневника промена написна је "Опаска: 17 заточеника добива циели крух". Бројно најмању групу у начину исхране затвореника чине они у најповлашћенијем положају. Ту групу сачињавају заточеници који су "на усташкој храни" и њихов број се креће од 29 до 34 и чине свега 5.5% логораша. Животне услове у логору можда најбоље одсликава случај четворо логораша од којих је 19. једно и 20.10. троје пребачено са болничког списка на списак

[39] АМЖГ: Помоћна збирка-Динко Шакић, Пресуда.....(ВК-242/98-257) стр. 35. и 2.
[40] АМЖГ: Помоћна збирка-Динко Шакић, Одбрана.....(К-242/98) стр. 6.

за исхрану "на течној храни заточеника-ца".[41] Подела затвореника по начину исхране и положају у логору отвара нову тему за опширније истраживање у оквиру кога треба проучити њихову националну и верску припадност, социјални статус, професије којима су се бавили, политичка убеђења и сличне релевантне чиниоце које би могле да утичну на њихов положај у логору. Иако штур по пруженим информацијама "Дневник промјена заточеника-ца У.С.Л. Ст. Градишка" нам ипак пружа делимични увид у живот логораша током команде Динка Шакића. (сл. 1 и сл. 2).

Иако је званични назив логора био у почетку "Усташка обрана Заповједништво сабирних логогра Јасеновац", да би од новембра 1941. године сходно Павелићевој наредби постао "Сабирни и радни логор Јасеновац"[42] презентирани подаци о 4.892 страдала логораша међу којима је 963 детета током осам месеци (април-новембар), или 3.606 изгубљених живота међу којима 552 дечијих за шест месеци (мај-октобар) јасно показује да је систем логора Јасеновац за време команде Динка Шакића представљао место стравичног и бруталног уништавања људи.

Dnevnik promjena

Sadržaj | Ukupno

Prirast | Nestanak

сл. 1.

Dnevnik promjena

Sadržaj | Ukupno

Prirast | Nestanak

сл. 2

[41] АМРС: Ф136/10, Ф136/11, Ф136/12, Ф136/13, Г136/14, Ф136/15, Ф136/15, Ф136/16.
[42] А. Милетић: Концентрациони логор Јасеновац, Београд 1986, Књ. И стр. 20 и 22.

Босанска Крајина
БАЊА ЛУКА

БАЊА ЛУКА

Антонић Ерна , Јеврејка, 1940-08.1944, Јасеновац (арх. бр. 0858018047)
Антонић Остоја Наташа, Српкиња, 1924-08.1944, Јасеновац
(арх. бр. 0858018046)
Бегић Салих Аиша , Муслиманка, 1918-11.1944, Јасеновац
(арх. бр. 11030034004)
Џанић Мусо Мура , Муслиманка, 1900-07.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1326004003)
Хусетиновић Шемса Салих, Муслиман, 1900-05.1944, Стара Градишка (арх. бр. 1131046037)
Илић Ђорђе Даринка, Српкиња, 1925-06.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 5020000283)
Илић Ђорђе Зорка, Српкиња, 1922-06.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 5020000282)
Илић Ђуро Даница, Српкиња, 1875-06.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 5020000284)
Илић Љубо Младен , Србин, 1900-10.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1129028006)
Кочић Милан Ђорђе , Србин, 199-10.1944, Јасеновац (арх. бр. 0930038008)
Којић Васо Бранко , Србин, 1922-10.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1127010035)
Којић Васо Душан , Србин, 1920-10.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1127010034)
Коњик Ђорђе Саво , Србин, 1928-10.1944, Јасеновац (арх. бр. 1127013032)
Лончар Јефто Лазо , Србин, 0887-05.1944, Јасеновац (арх. бр.)
Мачковић Антоније Љубица , Српкиња, 1921-09.1944, Стара Градишка (арх. бр. 1131039009)
Наноши Лајош Андрија , Хрват, 1915-05.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1126006055)
Пердув Ђорђе Бранко , Србин, 1920-10.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1130037044)
Пиљевић Мрза , Српкиња, 1907-05.1944, Стара Градишка
(арх. бр.0844051043)
Салихагић Сулејман Ифакат , Хрватица, 1906-10.1944, Стара Градишка (арх. бр. 1577066040)
Самац Милош Десанка , Српкиња, 1926-09.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1128022046)
Ступар Милан Бранко , Србин, 1919-11.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1130032021)
Шиниковић Илија Милан , Србин, 1900-10.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1132049005)
Зубовић Сава Невенка , Српкиња, 1920-10.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1126007027)

БАРЛОВЦИ
Штамбергер Јосип Фране , Словенац, 1902-10.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1133067001)
ДОБРЊА
Караћ Илија Милан , Србин, 1900-11.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1275028065)

ДРАГОЧАЈ
Божић Јевта Мирко , Србин, 1915-07.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1134091018)

ИВАЊСКА
Јајчевић Миле Нико , Хрват, 1927-10.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1126005043)

КУЉАНИ
Блажевић Јаков Јуре , Хрват, 1923-11.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1138112011)
Бумбар Иво Анто , Хрват, 1926-11.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1138112002)
Домић Миша Марко , Хрват, 1910-11.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1134086004)
Катић Раде Симо , Србин, 1904-11.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1138112008)

ОБРОВАЦ
Ђорда Ђурађ Мирко , Србин, 1907-11.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1139119013)
Ђурђевић Стеван Лазар , Србин, 1910-11.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1139119017)

ПИСКАВИЦА
Драгишић Младен Милорад , Србин, 1927-11.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1130035001)

СТРИЧИЋИ
Драгичевић Дамјан Милан , Србин, 1903-11.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1275028111)

ВУЈИНОВИЋИ
Павлека Ловро Јура , Хрват, 1917-10.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1134088005)
Зуловић Јовица Спасоје , Србин, 1909-11.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 1134088004)

БИХАЋ

ДУБОВСКО
Миљуш Миле Сава , Српкиња, 1905-08.1944, Јасеновац
(арх. бр. 5020000291)

ГОРЈЕВАЦ
Вукмирица Станко Милкан , Србин, 1901-06.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1330031016)

ХРГАР
Михајловић Тривун Лазо , Србин, 1901-06.1944, Јасеновац
(арх. бр. 5010000120)
Пилиповић Стана , Српкиња, 1903-09.1944, Јасеновац
(арх. бр. 5010000071)

КЛИСА
Познановић Симо Сана, Српкиња, 1880-07.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1330031014)

ОРЉАНИ
Ренић Мехо Ибрахим , Муслиман, 1912-09.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1334055015)

РИПАЧ
Гагић Баса Бранко , Србин, 1902-071944, Јасеновац (арх. бр. 0831027014)

БОСАНСКА ДУБИЦА

БИЈАКОВАЦ
Кукић Јефта Дева , Српкиња, 1889-10.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1188059195)

БОСАНСКА ДУБИЦА

Бејтовић Узеир Зехра , Српкиња, 1921-05.1944, Јасеновац
(арх. бр.1150012023)
Церић Ахемт Омер , Србин, 1889-09.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1149008055)
Цихота Никола Војислав , Србин, 1896-11.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1150010016)
Гогић Јефта Љубомир , Србин, 1890-06.1944, Јасеновац
(арх. бр. 0006008015)
Грабовић Ђорђе Остоја , Србин, 1917-10.1944, Стара Градишка
(арх. бр. 0570003022)
Хркец Блажо Јанко , Хрват, 1889-10.1944, Јасеновац (арх. бр. 1149008015)
Хрњак Никола Јово , Србин, 1934-07.1944, Јасеновац
(арх. бр. 0307043021)
Јаношевић Стево Јово , Србин, 1902-10.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1150010036)
Јокић Хасим Мириса , Муслиманка, 1925-09.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1150011016)
Кеча Милош Борислав , Србин, 1929-06.1944, Јасеновац
(арх. бр. 7003000396)
Ковач Тодо Радмила , Српкиња, 1940-06.1944, Јасеновац
(арх. бр. 7003000658)
Лађевић Симо Стојан , Србин, 1905-09.1944, Јасеновац
(арх. бр. 2561008050)
Маревић Душанка , Српкиња, 1939-06.1944, Јасеновац
(арх. бр. 7003000398)
Маревић Милка , Српкиња, 1938-06.1944, Јасеновац (арх. бр. 7003000400)
Маревић Никола , Србин, 1940-06.1944, Јасеновац (арх. бр. 7003000399)
Машић Омер Ахмет , Муслиман, 1900-06.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1150010030)
Мирковић Никола Борислав , Србин, 1939-09.1944, Дубица
(арх. бр. 1148007230)
Ноглић Ђуро Рудолф , Хрват, 1902-04.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1149010010)
Пезић Сулејман Берка , Муслиманка, 1923-04.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1149009015)
Пилиповић Милан Душан , Србин, 1939-06.1944, Дубица
(арх. бр. 7003000669)

Пилиповић Милан Паво , Српкиња, 1937-06.1944 Дубица
(арх. бр. 7003000668)
Пјевић Јованка , Српиња, 1908-05.1944, Јасеновац (арх. бр. 2817096017)
Пјевић Саво Војислав , Србин, 1934-05.1944, Јасеновац
(арх. бр. 2817096019)
Ракић Милета Саво , Србин, 1930-10.1944. Дубица (арх. бр. 0901068023)
Ранић Селим Мухарем , Муслиман, 1910-10.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1132049008)
Тренк Ђуро Катарина , Хрватица, 1887-04.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1541031032)
Влајнић Томо Славица , Српкиња, 1932-06.1944, Дубица
(арх. бр. 7003000657)
Зарић Селим Мухарем , Србин, 1885-07.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1150012006)
Здјелар Милош Ђорђо , Србин, 1928-06.1944, Јасеновац
(арх. бр. 7004000212)
Зубовић Хасан Рејхан , Србин, 1898-08.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1149008001)
Зубовић Рејхана Невзета , 1925-08.1944, Јасеновац (арх. бр. 1149008002)

ЧЕЛЕБИЋИ
Штакић Раде Роса , Српкиња, 1912-07.1944, Јасеновац
(арх. бр. 0105017011)

ДИЗДАРЛИЈЕ
Арсенић Божо Симеунка , Сркиња, 1875-04.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1147007232)
Црногорац Јанко Немања , Србин, 1929-10.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1156020013)

ДОЊА СЛАБИЊА
Кос Миле Мика , Српкиња, 1900-04.1944, Јасеновац (арх. бр. 1156022111)
Поповић Тривун Илија , Србин, 1903-06.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1156022088)

ДРАКСЕНИЋ
Радмановић Благоје Марко , Србин, -10.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1160026160)
Шуман Душан Даница , Српкиња, 1929-10.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1159025148)
Шуман Душан Симеун , Србин, 1932-08.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1159025149)
Шуман Јово Видосава , Српкиња, 1908-10.1944, Јасеновац
(арх. бр. 1159025147)
Влајнић Драгутин Душан , Србин, 1934-04.1944, Јасеновац
(арх. бр. 0412399006)

ГОРЊОСЕЛЦИ
Котур Станко Милинко , Србин, 1932-06.1944, Јасеновац
(арх. бр.7003000027)

_____
списак жртава није потпун

КРАТКИ ОСВРТ НА СОЦИЈАЛНУ СТРУКТУРУ СТРАДАЛИХ У ЈАСЕНОВЦУ

Економски аспекти геноцида хрватских усташа или једноставно речено законом санкционисано пљачкање народа тј. одузимање личних ствари, злата и осталих вредних ствари, покретне и непокретне имовине логораша је тема којој треба посветити пуну пажњу у једном опширном научно-истраживачком раду. Стога овај рад има за циљ да отвори само један сегмент будућег истраживања. Да би се проучио економски аспект геноцида у НДХ требало би извршити потуну анализу социјалне и економске структуре становништва које је било изложено репресији државног апарата НДХ. То је неопходно да би се утврдило од кога су усташе вршиле одузимање, тачније кога су пљачкали. Пошто је тема ове конференције "Систем концентрациног логора Јасеновац" то ће овај рад бити усмерен искључиво на социјалну структуру страдалих логораша.

Ревизијом пописа "Жртве рата 1941-1945" који спроводи Музеј жртава геноцида у сарадњи са СЗС досада је утврђено поименице да је у систему јасеновачког логора током рата страдало 78.163 логораша.[43] Међу њима је 47.123 (60.3%) Срба, 10.521 (13.5%) Јервреја, 6.281 (8%) Хрвата, 5.836 (7.5%) Рома, 919 (1.2%) Муслимана и 7.483 (9.6%) припадника осталих националности. Однос страдања 52:12:7:6:1 Срби, Јевреји, Хрвати, Роми, Муслимани. Од 64.844 Срба, Јевреја, Хрвата и Муслимана логораша познато је занимање којим су се бавили за 50.129 што је 77.3% од броја страдалих. У обзир су узете наведене националности јер је код њих познато занимање што није случај са осталим националностима. Најтежи је случај код Рома који пописом из 1964. године нису пажљиво пописани и већина их је пописана под другим националностима (најчешће муслиманска и хрватска), а код којих се занимање готово уопште не наводи тако да том проблему треба посветити посебну пажњу.

Највећу групу страдалих у логору представљају издржавана лица, дакле жене, деца, стари, којих је страдало 23.840 или 47.6%, дакле половина страдалих. Највећи број је српске националности 19.180 (80.5%), следи 3.057 (12.8%) Јевреја, 1.447 (6.1%) Хрвата и 156 (0.7%) Муслимана. У ову групу су урачунати страдали ђаци и студенти којих има 3.544 што је 14.9% од групе издржаваних лица и 7.1% од свих страдалих у логору. Међу ђацима студентима највећи број је српске националности 2.224 што 62.8%, затим јеврејске 893...активног становништва највећу групу страдалих чине пољопривредници којих је страдало 16.529 што је 33%. Најбројнији су Срби са 15.229 или 92.1%, следе Хрвати са 1.090 (6.6%) и Муслимани са 210 (1.3%) страдалих, док нема страдалих Јевреја који су се бавили пољопривредом. Индустријалаца, занатлија, трговаца, грађевинских мајстора-предузимача страдлао је 3.704 што је 7.4% страдалих. Највише страдалих је међу Јеврејима 1.668 што је 45%, следе Срби 1.104 (29.8%), па Хрвати са 817 (22.1%) и Муслимана 115 (3.1%). Индустријских, занатских, грађевинских, трговачких радника је страдало 3.398 што је 6.8% страдалих. Највише је Срба

[43] АЈ: 179 Фонд: Савезна комисија за попис жртава рата 1941-1945 АМЖГ: Жртве рата 1941-1945

1.854 (54.5%), следе Хрвати са 956 (28.1%), Јевреји са 405 (11.9%) и Муслимани са 183 (2.5%). У ову групу су урачунати страдали учитељи и професори којих има 196 што је 8% од службеника и стручњака и 0.4% од укупног броја страдалих у систему логора Јасеновац. Највише страдалих је српске националности њих 104 или 53.1%, затим хрватске 46 (23.5%), јеврејске 42 (21.4%) и 4 су Муслимана. Припадника слободних професија, дакле лекара, зубара, адвоката, апотекара, банкара и др. страдало је у логору 341 што је 0.7% страдалих. Највише је Јевреја 163 или 47.9%, па Срба 92 (27.1%), Хрвата 78 (22.9%) и Муслимана 8 (2.4%) страдалих.

Од 47.123 страдлих Срба у систему логора Јасеновац познато је занимање за 38.145 што је 80.1%, док се за осталим трага у изворима и литератури. Највећи део страдалих чине издржавана лица, жене, деца, стари, њих 19.180 или 50.3%, међу којима је велики број ђака и студената 2.224 што је 5.8% страдалих познатог занимања. Међу радно активнима највећу групу чине пољопривредници 15.229 што је 39.9% страдалих. Следе припадници тзв. урбаних професија међу којима је највише индустријских, занатских, грађевинских, трговачких радника којих је страдало 1.854 или 4.9%. Њихових послодаваца, дакле, индустријалаца, занатлија, грађевинских мајстора-предузимача страдало је 1.104 или 2.9%. Службеника и стручњака различитих профила страдало је 686 што је 1.8%. Међу њима је 104 учитеља и професора што је 0.3% страдалих. Припадника слободних професија страдало је 92 или 0.2%.

Од 10.521 Јевреја који су живот изгубили у логору познато је занимање за 6.040 што је 57.4%. Највећу групу чине издржавана лица 3.057 што је 50.6% страдалих, међу којима је 893 (14.8%) ђака и студената. Пошто су били настањени искључиво у већим урбаним срединама нису се бавили пољопривредом. Међу радно активнима највећу групу чине индустријалци, занатлије, трговци којих је страдало 1.668 или 27.6%. Радника у индустрији, трговинама, грађевинарству је страдало 405 (6.7%). Службеника и стручњака различитих профила страдало је 747 (12.4%) међу којима је 42 (0.7%) учитеља и професора, док је 163 (2.3%) припадника слободних професија изгубило живот у логору.

Код Хрвата који су живот изгубили у логору за 5.211 или 83% је познато занимање којим су се бавили. Најбројнија је група издржаваних лица са 1.447 (27.8%) страдалих, од чега је 372 (7.1%) ученика и студената. Од радно активног становништва најбројнији су пољопривредници којих је страдало 1.090 (20.9%). Међу радницима је 956 (18.3%) страдалих, док је од њихових послодаваца у логору страдало 817 (15.8%). Службеника и стручњака различитих профила је страдало 823 (15.8) од којих је 46 (0.9%) учитеља и професора.

Од 919 страдалих Муслимана у логору познато је занимање за 733 (79.7%). Најбројнију групу чине страдали пољопривредници 210 (28.6%), радника разних професија страдало је 183 (25%), њихових послодаваца 115 (15.8%), док је живот изгубио 61 (8.4%) службеник и стручњак различитих професија. Издржаваних лица муслиманске националности страдало је 156 (21.3%), међу којима је 55 (7.5%) ђака и студената.

Из приложених података се види да је највећи број страдалих Срба потицао из сеоских средина, који су изузимајући славонске сељаке, једва састављали крај са крајем што је посебно било уочљиво у

Босанској Крајини одакле иначе потиче највећи број јасеновачких логораша. Поставља се реално питање пред истраживачима: Шта су усташе могле да им узму осим живота и нешто стоке? Свега је 5-10% страдалих Срба у логору, рачунајући део богатих сељака и имућније грађане, могао да поседује неку значајнију имовину и вредне ствари. На будућим истраживањима је да се одгонетне то питање. Код Јевреја је ситуација много јаснија јер је чак 42.3% страдалих у логору било имућно у мањој или већој мери, па су и издржавана лица стигла из тих породица. Код Хрвата којих је у Јасеновцу међу страдалима било 31.5% потенцијално имућних као и Муслимана којих је било 25%, пљачка је дошла као последица њиховог антифашизма, али је релативно мали број од 8.7% страдалих тешко могао да доведе до одузимања значајније имовине. Стога се за будуће истраживање као питање намеће: Колико је и шта је све могло бити одузето логорашима? Надам се да ће овај кратки осврт помоћи то будуће истраживање.

Прилог 3

Мр Младенко Кумовић

СТРАДАЊЕ СТАНОВНИШТВА СРЕМА У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ ЛОГОРУ ЈАСЕНОВАЦ 1941-1945.

Срем је, после априлске агресије фашистичких сила 1941. године и комадања Краљевине Југославије, ушао у састав тзв. Независне Државе Хрватске. Изузетак су у почетку чинили старопазовачки и земунски срез које су Немци задржали под својом управом до 10. октобра када су и ова два среза припојени усташкој НДХ. Заправо, током целог рата од 1941-1945. године, односно до коначног ослобођења у Срему се преплитала усташко-немачка власт, а понекад и међусобно конфронтирала због различитих интереса.

Доста велика скупина домаћих Немаца - фолксдојчера, било их је око 63.000 или 16% у Срему, сматрала се као део моћне Хитлерове Немачке па према томе природно као јединим господарима у Срему. Усташе су, пак вечито сањале о Хрватској до Београда, а Срем, то нису крили, је за Павелићеву државу био посебно значајан због повезивања хране. У једном усташком документу из 1941. године се каже да "Сријем обухвата само 6.5% површине Хрватске и 7.5% цјелокупног броја становника, а ипак производи више од четвртине пшенице и готово четвртину кукуруза који уроди на територији Хрватске". Даље се у документу каже да би "без Сријема Хрватска била у погледу производње житарица посива земља" "јер би постојао мањак који би се морао подмирити увозом"[44].

У територијалној подели о организацији НДХ Срем је чинио једну од 22 жупаније, тзв. Велика жупа Вука која је захватала површину од 6.350 км^2 с око 400.000 становника[45].

Заправо Велика жупа Вука је била готово идентична са предратном сСремском жупанијом Краљевине Југославије без жупањског среза. Национални састав становништва је био шаренолик. Највише је било Срба око 50%, затим Хрвата 27%, Немаца 16%, остало су били Мађари, Словаци, Русини и Јевреји. На челу жупаније био је домаћи Немац Јакоб Еликер, а његов заменик Хрват др Лука Аждајић. И из ове поделе се види да су Хрвати у Срему делили власт са домаћим Немцима. Иначе, у целој НДХ Немачка народносна група је имала посебан повлашћени статус. Њихов положај је био регулисан низом закона и уредби[46].

Ове законске одредбе и уредбе донесене су у Хрватском сабору, како је рекао Артуковић "да се даде пуно признање према нашој браћи

[44] ИА ПК, арх. бр. 19900/49, НДХ, Ф IX/234

[45] Подаци према раду: Окупациона власт и систем националне дискриминације у Срему за време Независне државе Хрватске, Матица српска, Зборник за друштвене науке

[46] Као што су: Закон о привремено-правном положају Немачке народне групе у НДХ, законска одредба о употреби немачког језика, немачке заставе и немачких ознака у НДХ, затим Уредба о оснивању немачких општина, Уредба о немачком школству итд.

Немцима у НДХ, а напосе обзиром на заслуге Великог Немачког Рајха за Хрватску државу и хрватски народ"[47].

Донесеним законским одредбама Немци у Срему су били равноправни положају са Хрватима и усташке власти су избегавале да им се било чиме замере. Немци су настојали да Срем као богату житницу задрже под својом контролом у почетку за снабдевање немачке војске, а касније за стварање "Дунавске државе" у којој би били насељавани само Немци. Зато су се Немци од почетка окупације понашали као прави господари, а то је често доводило до несугласица па и међусобног трвења између њих и усташа. Баш због овог двовлашћа терор над Србима у почетку није био тако бруталан и масован као у другим крајевима тзв. НДХ. Наиме, усташе су се прибојавале Немаца и њихове негативне реакције због очекиваног бунта народа, а с друге стране нису хтели да одмах покажу каквим се све методама служе у "чишћењу хрватске нације" како су то чинили у Лици, Кордуну, Босанској Крајини, Херцеговини. Заправо, хтели су да их Немци оставе да у осталим деловима НДХ они сами реше тзв. "српско питање" сами на свој начин. Тако је у Срему 1941. године страдало релативно мало Срба у односу на њихов укупан број као и у односу на друге крајеве НДХ који су били насељени Србима. Они су похапшени одмах после окупације и углавном побијени без суђења, а само незнатан број је отеран у логоре одакле се нису вратили.

Слично је било и са Јеврејима, Циганима и осталим дискриминисаним припадницима других етничких заједница. Уопште узев, веће масовније страдање становништва Срема почело је тек 1942. године, а достигло је свој врхунац средином лета у тзв. Томићевој акцији која се подудара са Великом немачком офанзивом на Фрушку гору и битком за жетву те године.

Немци су тада усташама дали благослов, а сами су учествовали у месовном убијању и одвођењу у логоре Срба, Јевреја и Рома. Због превласти Немаца, мада ни усташе у антисемитизму нису заостајале, прво су се на удару нашли Јевреји.

Терор над Јеврејима у Срему почео је одмах по уласку немачке војске. Домаћи Немци су заједно са војском напали и опљачкали све богатије Јевреје, а срушили су и синагоге у Руми и Сремској Митровици. Јевреји су морали носити жуте траке на руци, свакодневно су се морали јављати усташких и немачким властима. Одузета им је имовина, терали су их да раде најгоре послове, нису смели да иду на пијацу пре 9 сати и сл. Чак ни прелазак на католичку веру (што су многи чинили) није обезбеђивао никакву сигурност. Шта више, у наредби од 06.08.1941. године из окружнице Равнатеља за јавни ред и сигурност у Загребу, коју је у једном распису пренело Равнатељство у Вуковару, каже се: "У интересу јавне сигурности имаду се сви Жидови (покрштени или не) и Срби (прешли на католицизам или не) затворити под сумњом за комунизам, а против којих иначе не предлаже никакав доказни материјал да би се могли ставити под пријеки суд, отпремити у сабирни логор Жупског редарственог равнатељства у Госпић"[48].

Комунизам и сарадња са комунистима су иначе и усташама и Немцима служили као изговор за учињене злочине обично онда када никаквог

[47] Спомен књига прве обљетнице НДХ 10.04.1941. стр. 86.
[48] Злочини окупатора у Срему, стр. 49.

другог доказа није било. Чак и онда кад су стрељали таоце[49] наводили су да то чине због њихове сарадње са комунистима.

Половином 1942. године из Срема су Јевреји готово потпуно истребљени. Покупљени су из свих места и у затворским вагонима спроведени у логоре Јасеновац и Стара Градишка. Од 2.223, колико их је било пре рата према подацима јеврејских општина, у Срему је остало после ослобођења 199.

Податке о страдању Јевреја у Срему налазимо и у једном извештају Анкетне комисије, који се чува у Архиву Музеја Војводине, у коме се каже да је Јевреја у Срему на почетку рата било 1.811, а остало после ослобођења 199.

Слично је било и са Ромима у Срему. Првих месеци окупације усташке ни немачке власти нису предузимале према Ромима никакве веће репресалије осим што су их терали да раде теже и понижавајуће послове.

Пред крај 1941. године почео је масовнији прогон Цигана. Заједно са Србима хапшени су и терани у затворе и логоре. Намера усташа и Немаца била је да потпуно из Срема истребе Роме као и Јевреје, али у почетку то им није полазило за руком пошто су се Роми склањали са Србима у шуме. Тек половином 1942. године извршена је велика акција хапшења и одвођења Рома у логоре. Хапшене су целе породице и одмах отпремане у Јасеновац или Стару Градишку.

Крајем јула и почетком августа обављена су масовна хаопшења и одвођења у Јасеновац Рома из Ирига (40), Грабовца (200), Моловина (95), Руме, Љубе и других места у Срему.

Интересантан је запис о одвођењу у Јасеновац из шидске општине 95 чланова ромске заједнице са презименом Фамилић. Реч је о познатој ромској породици из које су се регрутовали врсни свирачи и певачи.

Када се прочуло да Роме хапсе и терају у Јасеновац, Фамилићи су се окупили и сви на окупу свирајући и певајући дочекали усташе. Тужну свирку и песму су наставили до железничке станице у колони док су их спроводили усташе и жандарми па и кад су кроз Шид пролазили у затвореним вагонима "а верује се да су тако и у смрт, у Јасеновцу, отишли!"[50] Чињеница је да се отуд никад нису вратили.

Тако је већина сремских Рома завршила као и Јевреји у Јасеновцу, а усташе и Немци су могли да својим претпостављеним пошаљу извештаје да је у Срему решено расно питање.

Решење српског питања у Срему било је много компликованије и теже. Прво због тога што су Срби чинили изразиту већину сремског становништва, друго, Срби нису као Јевреји и Роми чекали да их усташе и Немци покупе на кућном прагу него су организовали отпор који се појачавао са појачавањем окупаторског терора.

Управо због тога усташе су тактизирале у етничком чишћењу Срема од Срба. Користили су се префиднијим методама. У почетку су хапсили и одводили углавном виђеније и богатије Србе као и представнике свештенства. Сматрали су да ће овим обезглављивањем спречити масовнији отпор, те да ће Србе тако лакше превести у католичку веру и национално однародити. У том циљу су донели и Закон о забрани

[49] Законском одредбом од 02.10.1941. г. коју су потписали А. Павелић, А. Артуковић и М. Пук одређено је да се у случају погибије једне или више особа, а учинилац не буде пронађен у року од 10 дана стрељања "10 лица за сваког погинулог", Д. Лазић Гојко, Сремско крваво лето 1942, Сремске новине 1982, стр. 29.

[50] Душан Лазић Гојко, Сремско крваво лето 1941, Сремска Митровица, 1982, стр. 52.

ћирилице, а опљачкали су и однели из српских манастира и храмова све значајније културне и националне вредности.

Хапшење угледних Срба почело је већ половином априла 1941. године када је ухапшена група Срба у Илоку[51]. Настављено је током маја у Сремској Митровици, Шиду, Вуковару, Беочину, у јуну у Сремским Карловцима, Кручедолу, Марадику, Руми[52]. Ухапшени су одвођени прво у затворе у Руму, Сремску Митровицу или Вуковар. Они који нису током злостављања у затвору убијени транспортовани су у логоре "Даница" у Копривници и "Јадовно" на Велебиту[53]. Неки од њих су касније пребачени у Јасеновац где су и страдали.

Хапшење и интернирање у логоре српских свештеника у Срему почело је 10. јула 1941. године хапшењем свештеника сремскокарловачког, шидског, иричког и илочког среза, а 15. јула и свештенства Намесништва вуковарског[54]. Већина је интернирана у сабирни логор Цапраг код Сиска. У поменутом логору тада се нашло 280 православних свештеника са породицама. Усташе су их на разне начине малтретирали и терали да раде најгрубље послове. Копали су земљу, ограђивали логор, колима вукли песак и камен, истоварали и утоварали угаљ и дрва у вагонима и сл.

Хапшење свештеника обновљено је у августу 1941. године после једног расписа "Државног равантељства" од 09.08.1941. године великим жупама у коме се тражи да се "похапсе сви монаси и калуђери, те преостали православни свештеници са њиховим породицама и да се упуте у исељенички логор Цапраг крај Сиска". У допису се каже да се ово односи само на православне свештенике Србе и Црногорце.

Терор окупатора над српским становништвом појачан је крајем 1941. године као одговор на отпор народа и све израженије јачање народноослободилачког покрета, а достиже врхунац 1942. године.

Усташе и домаћи Немци су под изговором спречавања комунистичког покрета упадали у сремска села насељена углавном Србима, а затим одреда хапсили све не водећи рачуна о узрасту ни полу. Многе становнике тих села, обично старце, жене и дјецу, нису могли избећи, убијали су на лицу места или одводили у логоре као таоце. Већина одведених је завршила живот у Јасеновцу.

Да би свему дали и неку правну норму усташе су организовале тзв. покретне преке судове који су уствари били само фарса да би се невиним људима одузео живот или интернирали у логоре. Међу многобројним усташким акцијама организованим као лов на српско становништво у Срему током 1942. године истиче се нарочито тзв. Томићева акција.

Готово да нема сремског села настањеног Србима које је тада било поштеђено. У књизи Сремско крваво лето 1942. године, Душан Лазић Гојко бележи хапшење у јулу и августу: 24 становника Пећинаца, 14 сељака из Добринаца, 22 из Нових Карловаца, 165 из Јаска, 27 из Буђановаца, 150 из Павловаца, 40 Румљана итд. Већина њих је тада на бруталан начин побијена у Вуковару и Сремској Митровици. Сматра се да је само у Томићевој акцији убијено око 6.000 Срба.

Овај податак делимично потврђује и један немачки документ упућен Управи државне безбедности Рајха од стране немачког посланика

[51] Злочини окупатора у Срему, стр. 44-92.
[52] Исто.
[53] Исто, стр. 48.
[54] ИА ПК арх. бр. 3023/66

НДХ Зигфрида Кашеа од 27.08.1942. године, у коме он извештава о хапшењима: у Земуну 70, а каже рачуна се на још 400, у Сремској Митровици 70, у Руми 734, у Старој Пазови 115, у Иригу 166 итд. Са малим изузетком сви ухапшени су, каже се даље, Срби. До сад је, стоји у извештају, на смрт осуђено 350 лица, а 265 упућено у концентрациони логор. Овде се мисли на логор Јасеновац који је те године већ постао права фабрика смрти.

На основу извештаја Комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача прва већа железничка композиција упућена из Вуковара у Јасеновац 26.08.1942. године састављена је била од 5 вагона пуних жена и деце и једног вагона у коме се налазило 50 мушкараца. То су били углавном Срби доведени из различитих места у Срему, нарочито из пазовачког среза. Сутрадан, 27.08.1942. године, композицији је придодато још 14 вагона пуних људи и жена. Воз је до Јасеновца путовао два дана и две ноћи. По доласку у логор жене са децом су скелама пребачене у Градину и тамо поубијани.

О овом транспорту је сачуван и један оригинални усташки документ - попис особа које су 26. августа упућене у "Сабирни логор Јасеновац". Документ је упутило Више редарствено повереништво за Велику жупу Вуку с потписом Октавијана Свјежића Усташкој надзорној служби - Уреду **I**.

Попис садржи имена 141 лица. Међу њима је 87 жена од чега њих 10 са 24 деце.

Ево неколико имена са тог пописа:

- Гавриловић Ангелина из Земуна, рођена 1900. године, домаћица, православне вере, са четворо деце (имена деце се не наводе).
- Рајковић Ангелина, домаћица из Старе Раче, рођена 1909. године, са четворо деце.
- Голић Даринка из Старе Раче, са троје деце итд.

На списку се налази више људи и жена узрастне доби изнад 65 и испод 14 година, као нпр. Рајковић Радмила из Старе Раче која је отерана у логор с братом Недељком старим свега 10 година.

Скоро сви они су у Јасеновцу мучки убијени. Душан Лазић Гојко и Брана Мајски наводе да су се нпр. од 40 интернираних у Јасеновац из Сремске Митровици вратиле само две жене, од 49 из пазовачке групе вратило се само двоје, од 115 Дивошана вратило се седам, од 220 Чалминаца вратило се петоро итд[55].

Нажалост, никада се прецизно неће моћи утврдити тачан број лица из Срема настрадалих у концентрационом логору Јасеновац. Веома је мало усташких докумената сачувано пошто је готово целокупна архива "Жупског редарства" Велике жупе Вуке намерно спаљено 1944. године када је њено седиште премештено у Винковце.

У Музеју Војводине, заправо бившем Историјском музеју, односно Музеју радничког покрета и народне револуције, у послератном периоду прикупљени су подаци о страдању становништва Срема. Утврђено је да је у рату 1941-1945. године страдало 21.597 житеља Срема. Од тога у логору Јасеновац убијено је 9.644 Срба, Јевреја и Цигана међу којима је било 2.207 деце млађе од 14 година. Подаци су прикупљени из архива, на основу извештаја Комисије за утврђивање

[55] Душан Лазић Гојко, Брана Мајски, Дудик, Вуковар, 1977, стр. 198.

злочина окупатора и његових помагача, на основу матичних књига и других извора.

Године 1993. подаци су компјутерски обрађени са именом и презименом, полом, узрастом, местом рођења и сл. Рачуна се да је, поред оних 9.644 за које се поименично зна, у Јасеновцу убијено још 2-3 хиљаде житеља Срема, дакле између 2 и 2.5% укупног становништва.

ЖРТВЕ КОНЦЕНТРАЦИОНОГ ЛОГОРА ЈАСЕНОВАЦ ИЗ СРЕМА ПО МЕСТИМА РОЂЕЊА

Адашевци	262	Ердевик	70	Подгајци	149
Бабина Греда	127	Жупања	468	Попинци	8
Бабска Новак	24	Илинци	10	Прхово	18
Батајница	15	Илок	302	Привина Глава	33
Батровци	116	Инђија	8	Привлака	225
Бачинци	9	Ириг	84	Прогар	46
Белегиш	21	Јамена	324	Путинци	18
Беочин	10	Јанковци	869	Рајево Село	27
Беркасово	28	Јарак	27	Рачиновци	34
Бешеново	17	Јазак	25	Ривица	9
Бешка	12	Круш. Прњавор	7	Рума	232
Бечмен	7	Крчедин	29	Сарајево	9
Бингула	14	Купиново	8	Славонски Шамац	25
Бобота	144	Кузмин	19	Сољани	84
Босут	213	Лаћарак	25	Сот	9
Бошњаци	155	Лединци	12	Срем. Каменица	18
Будровци	18	Липовац	7	Срем. Митровица	189
Буђановци	18	Луг	5	Сремска Рача	294
Велики Радинци	14	Љуба	19	Сремске Лазе	29
Вашице	28	Мали Радинци	12	Срем. Карловци	84
Винков. Бановци	17	Манђелос	29	Стари Бановци	33
Винковци	4	Марадик	29	Стара Пазова	62
Вишњићево	169	Мартинци	26	Стејановци	18
Вогањ	14	Миклушевци	73	Строшинци	15
Војка	11	Мирковци	128	Сурдук	5
Врбања	255	Моловин	115	Сусек	24
Врдник	28	Моровић	177	Товарник	247
Вуковар	274	Мохово	18	Чалма	92
Грабовци	12	Негославци	34	Черевић	25
Грабово	7	Нештин	64	Чортановци	12
Гргуревци	22	Нови Карловци	16	Шаренград	14
Гуња	91	Огар	8	Шашинци	28
Деч	5	Опатовац	11	Шид	141
Дивош	124	Оролик	21	Шимановци	174
Добановци	9	Оток	173	Шуљам	10
Дреновци	107	Павловци	13	Остала места	1538
				Укупно	9644

Прилог 4

МАРКО РУЧНОВ, књижевник

Основне тезе излагања на Другој међународној конференцији
ЈАСЕНОВАЦ, СИСТЕМ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕОНОЦИДА

Основа излагања биће моја књига "Зашто Јасеновац" која се налази у штампи.

1. Први, монографски, део (око 200 страна) анализује уз нове тонове начин "функционисања" ове усташке индустрије масовних и индивидуалних усмрћења са невероватно израженом острвљеношћу и свирепошћу усташких егзекутора.
Посебно ћу у излагању да истакнем резултате веома разгранате логорске привреде која је била у функцији и материјалне добити подржављеном усташком терору, али и у функцији масовном исцрпљивању логораша које је резултотовало масовном смртношћу.

2. Посебно место у излагању биће посвећено другом делу књиге (480 страна) која носи именик око 2.700 усташких и других џелата и ратних злочинаца. За већину њих (а у именослов су увршћени само ратни злочинци по међународно прихваћеном принципу - "прима - фације" тј. основане сумње) дата су исцрпне биографије које доносе нове чињенице у вези са "радом" јасеновачког логорског система.

У Београду, 28. априла 2000.

МАРКО РУЧНОВ, књижевник

О књизи "ЗАШТО ЈАСЕНОВАЦ"

Књига је настала као резултат дугогодишњег литерарног и публицистичког бављења "јасеновачком темом" као што се и сама тема "бавила" аутором.
Састоји се из два дела - првог, монографског - "Усташки систем јасеновачких логора смрти" и другог - "Номенклатура усташког зла у јасеновачком логорском систему". Аутор у првом делу анализује "функционисање" ове усташке индустрије масовних и индивидуалних усмрћења са невероватно испољеном острвљеношћу и свирепошћу усташких егзектура, уз веома разуђену логорску привреду која је уз планирану изузетно велику смртност заточеника доносила и велику материјалну корист клеронацистичкој усташкој држави.

У оном другом и знатно обимнијем делу, који је у функцији првог дела, урађеном по лексикографским канонима, налази се именослов око 2.700 усташких и других џелата и ратних злочинаца.

За већину њих (а у именослов су уврштавани само ратни злочинци по међународном признатом принципу - "**prima facie**", тј. основане сумње) дате су исцрпне биографије о њиховим невероватним злочинима и још невероватнијем онељудењу.

Овај истраживачки рад са новим приступом јасеновачкој теми оцењен је од мериторних ренцензената са највишим оценама. Реч је о др Николи Жутићу из београдског Института за савремену историју (ИСИ) и др Вељку Ђурићу са катедре за историју на Филозофском факултету у Приштини.

По речима др Ђурића, после књиге "Зашто Јасеновац", књижевника Марка Ручнова неће се моћи више оспоравати невероватно велики број жртава јасеновачког логорског ситема, јер је веома велики број именованих усташких злочинаца. Књига има обим од 680 страна.

У Београду, 26. априла 2000.

Прилог 5

Др Новица Војиновић
Универзитет Српско Сарајево
Пале

УМАЊИВАЊЕ БРОЈА ЖРТАВА ЈАСЕНОВЦА И ТВРДЊА ДА СУ У ЊЕМУ СТРАДАЛИ ХРВАТИ

Концентрациони логор Јасеновац у Хитлеровој творевини фашистичкој "Независној Држави Хрватској" основан је у љето 1941. године и радио као "фабрика смрти" све до 22. априла 1945. године, када се спасила провалом из логора група од 33 логораша, а 200 их погинуло, затим још 200 у тзв. "кожари" из које су успјели побјећи само њих тројица.[56] За цијело вријеме постојања јасеновачког логора, хрватски фашисти-усташе су негирали постојање тога логора и тврдили да је Јасеновац "логор рада, реда и дисциплине". Ради успјешније обмане јавности о ужасима у том логору усташке власти су објављивале извјештаје разних комисија у којима се говорило о "добром стању" у том логору.

Логор се налазио на 2,50 км квадратних простора и био је са три стране опасан зидом, а са јужне стране ријеком Савом. За четири године постојања - 1941-1945. године у логору су примјењиване најсуровије методе уништавања људи, понижавања, терора, убијања људи, жена и дјеце, моткама, коцима, ножевима, револверима, изгладњавањем до смрти у тзв. "звонари", вјешањем, спаљивањем, у тзв. "пицилијевим пећима", назване тако по инжињеру Пицилију, шефу радне службе у логору, све до масовних егзекуција и ликвидација на хиљаде људи, жена и дјеце на "Гранику", затим на "Градини" и другим стратиштима гдје су хрватски фашисти-усташе убијали људе маљевима, чекићима, парали им трбухе и бацали их у ријеку Саву. Неке убијене су везали за даске и стављали њихове лешеве у чамац, пуштали низ Саву са натписом: "месо за Јованову пијацу у Београду".

Почетком 1945. године усташе су осјетиле да је крај хрватском фашизму и фашизму уопште, па су постепено рушиле логор да би сакриле своје злочине. Ископаване су масовне гробнице, затим лешеве из њих полијевали бензином и спаљивали. Миниран је ди дио зграде, тако да су крајем априла 1945. године, када су у Јасеновац ушле јединице Југословенске народне армије, нашле згариште и рушевине, а оно што је још остало од логора уништила је нова комунистичка власт, заравнала терен и посијала траву да се потпуно униште трагови усташког злочина, по ватиканском принципу - Дамнатио Мемориае - уништите и сјећање да је логор постојао. Када је Брозу постављено питање зашто се руши Јасеновац, он је одговорио: "Срби би хтјели да преко Јасеновца прогласе све Хрвате усташама".

Колико је убијено људи у усташком логору Јасеновац и који су то људи - које нације, вјере, расе и политичког опредјељења - та питања се постављају од тада до данас и данас. Историчари, правници,

[56] Ово су нетачни подаци из Крлежине енциклопедије, јер је из логора покушало да побјегне око 1.000 логораша, а успјело је њих око 400. Ни датум није тачан: није провала била 23. априла, како пишу у Енциклопедији, него 22. априла 1945. године.

политичари и други аутори разних текстова о јасеновачком логору се увелико разликују у томе. Прво, разликују се у броју жртава Јасеновца. Ако би узели податке изишле из двије енциклопедије онда се и ту понављају разилике око 100 до 200 хиљада жртава. Тако у Општој енциклопедији Лексикографског завода у Загребу из 1953. године у свесци 3 ("Фирк - Југос") пише ово:

"У логору Јасеновац побијено је око 500 до 600 хиљада Срба, Хрвата и Јевреја". Као што се види, Роме, Цигане, уопште и не спомиње као да нико од њих није тамо страдао, иако се зна да је убијено у Јасеновцу око 30 хиљада Рома.

Истовремено у Енциклопедији Југославије, Свеска 4 ("Хил - Југос") пише другачије: "Како се у логору уништавало све што би могло користити као податак при утврђивању броја жртава, тачан број погинулих у јасеновачком логору не може се утврдити; према процјени која се ослања на исказ преживјелих, сачуване документе и признање ухваћених усташких злочинаца из јасеновачког логора, број јасеновачких жртава премашује 700 хиљада". Значи, у овој Енциклопедији се чак не спомињу припадници ни једне нације као жртве Јасеновца само се износи глобална цифра преко 700 хиљада убијених.

Само из ових неколико података, очигледно је да је у Енциклопедији званична власт Социјалистичке Југославије настојала да умање страхоте Јасеновца па не спомиње ни припаднике нација нити говори тачан број убијених у Јасеновцу.

Још у току Другог свјетског рата америчка обавјештајна служба је по налогу предсједника Сједињених Америчких Држава Франклина Рузвелта у априлу 1942. године - дакле, послије осам мјесеци постојања фашистичке, усташке, Независне Државе Хрватске, објавила податак о убијеним у Југославији. Тај податак у априлу 1942. године изгледао је овако: убијено је око 750 хиљада Срба, од тога су хрватске усташе убиле 650 хиљада Срба, шиптарски фашисти (балисти) 10 хиљада Срба, бугарски фашисти шест хиљада Срба, мађарски фашисти (хортијевци) око шест хиљада Срба, при чему су око четири хиљаде Срба и један број Јевреја гурнули под лед у ријеку Дунав у Новом Саду у јануару 1942. године. Остали до броја 750 хиљада били су Јевреји, Роми и остали. У овом документу није наглашено које су жртве Јасеновца, али се основано претпоставља да су већи дио од тог убијени у том логору били Срби.

Истраживања о броју убијених Срба у Југославији наредио је још 1942. године амерички предсједник, јер је преко италијанске штампе био обавијештен о злочинима хрватских фашиста над српским народом у фашистичкој Независној Држави Хрватској. Сазнао је на основу тога, јер су талијански окупатори у Југославији, нарочито у Далмацији, коју им је Павелић дао 18. маја 1941. године као плату за издржавање његових усташа у Италији од 1930. до 1941. године на Липарским острвима, која нису били у добрим односима са њемачким фашистима, јер су и они, такође, претендовали на далматинску обалу при чему су се ослањали на Павелића и његове усташе. Њемачки фашистички окупатори су штитили хрватске фашисте-усташе приликом њиховог убијања и вршења геноцида над Србима, а понегдје су, чак супротно од њих, италијански окупатори, нарочито тзв. "краљева војска" штитили Србе од усташких злочинаца. Због тога је Мусолини, по наређењу Хитлера, смјењивао неке своје официре, а умјесто њих постављао своје фашистичке официре и

генерале, који су се према Србима односили злочиначки као и усташе. Циљ Италијана био је да компромитује хрватске злочинце и разбојнике, јер су они подржавали њемачке аспирације на Далмацију. Зато су Италијани, чим су реокупирали дијелове фашистичке усташке Независне Државе Хрватске у Далмацији, Херцеговини и дијеловима Босне, ископавали лешеве убијених Срба, фотографисали их и слали италијанским листовима и часописима да их објављују и да детаљно описују усташке злочине над Србима. Обавијештен о томе Рузвелт је наложио испитивање тих злочина и добио податак од 700 хиљада убијених који смо навели.

Рузвелт је, поред осталога, и на основу тога, тада донио одлуку да се послије рата Хрватска стави под протекторат и контролу западних савезника, касније Уједињених нација, ради злочина које је она и њена фашистичка војска-усташе починила над Србима, Јеврејима и Ромима у Југославији. Међутим, овдје одмах морамо додати двије чињенице. Прво, да је та Рузвелтова одлука пропала, изиграна је од стране југословенског маршала Броза, на тај начин што је он у договору са римским папом Пиом 12. - Пађелијем - фашистичким папом, од 1943-1945. године примио готово цијелу Павелићеву војску - усташе и домобране у своју партизанску војску са њиховим чиновима, ратним стажом и правима као да су од 1941. година антифашисти. То је имало огромне штетне посљедице за цјелокупни послијератни развој Југославије о чему овдје нећемо говорити, јер одступа од данашње теме разговора на овом међународном скупу.

У закључку овог дијела нашег реферата - о онемогућавању изучавања броја жртава Јасеновца морамо истаћи - поновити чињеницу да су Павелићеве усташе, кад су прешле у партизане, постајали комунисти, официри, генерали, руководиоци у војсци, полицији, органима власти у дипломатији, па су са таквих функција настојали и увелико успијевали да сакрију и умање своје усташке злочине у току рата. Велики број њих преласком у партизане "заслужио" је високе функције у Социјалистичкој Југославији све до чланова ЦК КПЈ и генерал-пуковника у армији, амбасадора у дипломатији и генералних директора у привреди, одакле су врло успјешно спречавали истраживање усташких злочина, затирање и сакривање броја жртава тако да ми данас немамо никакве могућности да ни приближно сазнамо колико је жртава прогутао фашистички хрватско-усташки логор Јасеновац и које су националности страдале, али несумњиво највише Срби, Јевреји и Роми, јер је логор формиран само због њих. Наравно, страдали су и одређени број Хрвата - партизански борци и друге патриоте, и Муслимана, али је несумњиво највише страдало Срба, много више него свих осталих заједно.

Према томе, што се тиче броја жртава Јасеновца и њиховог умањивања, Брозова Социјалистичка Југославија, чија је основа била лажно братство и јединство, била је идеална прилика за такво умањивање, за уништење докумената о томе и најзад за рушење Јасеновца и свих других трагова усташких злочина у Југославији. То је било могуће, јер су на власт ступили усташки елементи - њих десетине хиљада који су потпуно измијенили идеолошку и политичку структуру Југославије: умјесто југословенства дошло је републиканство и национализам, а умјесто братства и јединства дошао је шовинизам, а нарочито антисрпство које је кулминирало у рату 1992-1995. године на чисто вјерско националној основи између католика-Хрвата и Муслимана с једне и православних Срба са друге стране. У таквим

условима развоја Брозове Југославије од 1945-1991. године са властима у којима су главну ријеч водили шовинистички антисрпски елементи, који су потицали од фашистичких усташких кадрова из рата, није било могуће ништа озбиљно да се ради на плану сазнања броја жртава у Јасеновцу. Чак је све до 1971. године Јасеновац био табу-тема, а јаме у Херцеговини 1946. године по налогу партијских комитета забетониране да би се тиме бетонирала и свијест о усташким злочинима над српским народом.

Када се посљедње деценије и могло нешто радити на плану сазнавања броја жртава Јасеновца, тада је већ антисрпство и шовинизам против Срба у Југославији јавно и транспарентно био владајућа идеологија. Чак је 1971. године у тзв. "маспок" усташтво водило главну ријеч не само у Хрватској, него и у цијелој Југославији и стално јачало све до рушења те државе 1991/92. године.

На основу такве ситуације у Социјалистичкој Југославији поједини аутори су дошли чак на идеју да радиклано смањују и умањују број јасеновачких жртава и да руше тзв. "мит о Јасеновцу". На такву идеју је чак дошао и бивши Брозов генерал и кадровик у Генералштабу ЈНА у Београду др Фрањо Туђман, први предсједник Друге хрватске државе (прва је била фашистичка Павелићева 1941. године), који је написао књигу "Беспућа повијесне збиљности" (Згб. 1984. године) у којој, поред осталог, тврди да у Јасеновцу није више убијено од 40 хиљада, у који број рачуна и велики број Хрвата. На такве идеје дошао је и академик др Љубо Бобан који је тврдио да је у Јасеновцу страдало само око 30 хиљада људи међу којима је било Срба, Хрвата, Јевреја и других.

Ако се настави овакав тренд у науци, ускоро ћемо читати да су у Јасеновцу убијани само Хрвати, хрватски родољуби, од стране антисрба ће се тврдити да су их убијали српски четници, или великосрби, који иначе, већ цијели један вијек убијају на Балкану све друге нације.

Што се тиче питања страдања Хрвата у логору Јасеновац, када су убијани од кога и у којој мјери, тешко је на то одговорити, јер је и о томе документација уништена у првом реду од стране власти Социјалистичке Југославије. Међутим, ово питање има своју специфичност која се састоји у чињеници да је велики број Срба који су убијени у Јасеновцу прво био покатоличен, регистрован код Жупских католичких уреда као католици и Хрвати, јер је још 1941. године постојала наредба хрватске фашистичке власти у Загребу да сваки Србин који прими католичку вјеру аутоматски постаје Хрват. То је правило које је у пракси 1941. године спроводио др Миле Будак, доглавник поглавника Павелића у свом познатом плану једне трећине: једну трећину Срба поубијати, једну трећину протјерати из Хрватске, а једну трећину покатоличити и претворити у Хрвате.

Да је питање страдања Хрвата у Јасеновцу специфично питање и да има велики број Срба који су под именом Хрвати и Католици убијени у Јасеновцу, навешћемо само неке конкретне примјере. Узећемо само примјер три села из Херцеговине: Лозницу, родно мјесто аутора овог рада, Клепце[57] и Гњилишта из којих је у Јасеновац отјерано 82 жена

[57] Из Клепаца је и старац Вукашин, који је проглашен Светим и чија се фреско-слика налази у олтару цркве код Никшића. Старац Вукашин је усташи у Јасеновцу, који га је черечио да би га присилио да виче "живио Анте Павелић", одговорио: "Ради ти, дијете, свој посао, а ја ти нећу говорити "живио Анте Павелић"". Усташа-кољач Жиле полудио

и дјеце. Навешћемо овдје само нека имена тих Срба који су претходно покатоличени, а затим отјерани у Јасеновац и убијени као католици и Хрвати.

1. Марушић Илинка, п. Симе, ст. 60 година
2. Марушић Даринка, ж. п. Михе, ст. 59 година (тетка аутора овог рада)
3. Ћорлука Стана, ж. п. Данила, 48 година
4. Ћорлука Даница, п. Данила, 20 година (сестра од ујака аутора овог рада)
5. Ћорлука Ивана, кћи Данице, 4 године
6. Ћорлука Бранко, п. Данила, 4 године
7. Тохољ Љуба, к. п. Спасоја, 18 година (Тохољи су кумови Војиновића)
8. Тохољ Здравка, п. Спасоја, 7 година
9. Тохољ Сока, к. п. Спасоја, 9 година
10. Трипић Јаворка, к. п. Михе, 10 година
11. Мандрапа Јелка, к. п. Ђуре, 18 година
12. Мандрапа Даница, к. п. Ђуре, 13 година
13. Мандрапа Младенка, к. Ђуре, 5 година
14. Гига Стоја, ж. п. Алексе, 55 година
15. Гига Љуба, к. п. Алексе, 17 година
16. Чаваљуга Перса, п. Раде, 14 година (сестра од ујака аутора овог рада)
17. Чаваљуга Сретен, п. Стојана, 4 године (брат од ујака аутора овог рада)
18. Чаваљуга Даница, ж. п. Стојана, 39 година (ујна аутора овог рада)
19. Чаваљуга Олга, к. п. Стојана, 15 година (сестра од ујака аутора овог рада)
20. Зуровац Ђурђа, ж. п. Ристе, 45 година
21. Зуровац Неђа, к. п. Ђоке, 15 година
22. Зуровац Мара, к. п. Ђоке, 18 година
23. Зуровац Ђурђа, ж. п. Ђоке, 55 година
24. Зуровац Мара, ж. п. Ристе, 60 година
25. Зуровац Боса, к. п. Спасоја, 25 година
26. Зуровац Деса, к. п. Спасоја, 20 година
27. Зуровац Душан, с. п. Спасоја, 6 година
28. Пухало Вида, п. Милана, 70 година (породица Пухало рођаци су Војиновића)
29. Пухало Милица, п. Николе, 35 година
30. Пухало Илинка, п. п. Спасе, 35 година
31. Пухало Јока, ж. Манојла, 35 година
32. Пухало Мара, ж. Војина, 55 година (мајка аутора овог рада)
33. Пухало Габа, ж. Николе, 36 година
34. Пухало Мара, 2 године
35. Пухало Славка, 4 године
36. Пухало Славојка, 5 година
37. Пухало Данило, 4 године
38. Пухало Даница, 7 година
39. Пухало Младенка, 5 година
40. Пухало Анђа, ж. Милосава, 33 године
41. Пухало Јово, 6 година
42. Пухало Даница, 4 године
43. Пухало Дара, 6 година
44. Покрајчић Јока, 45 година
45. Покрајчић Јевра, 10 година
46. Покрајчић Јелена, 7 година
47. Покрајчић Јово, 5 година
48. Покрајчић Никола, 4 године
49. Покрајчић Илинка, 3 године
50. Драгичевић Софија, 36 година
51. Драгичевић Мара, 19 година
52. Драгичевић Миленка, 5 година
53. Драгичевић Василија, 4 године
54. Драгичевић Милорад, 4 године

је од презривог погледа старца Вукашина, а лијечио га је др Недо Зец, Србин из Мостара, такође логораш.

Родитељи ове дјеце и мужеви наведених жена су бачени у јаму 11. августа 1941. године код Чапљине у Херцеговини у селу Бивоље Брдо[58]; село Лозница је брисана са географске карте, јер у њој нико више не живи и припојена сусједном селу Клепцима. У сва три ова села је убијено око 90% Срба, а у Лозници 95%.

Сви наведени су православни Срби, а сви су убијени у Јасеновцу као католици и Хрвати, и као такви регистровани код католичких жупника и усташких власти.

У току истраживања ове проблематике добио сам податке да је тако било и у многим другим мјестима Босне и Херцеговине за вријеме Другог свјетског рата: свуда су католички свештеници прво католичили православне, претварали их у Хрвате, а затим са усташама заједно убијали, при чему су и свештеници учествовали у убијању. О томе има веома много података у књизи католичког научника и Хрвата проф. др Виктора Новака под насловом "Магнум Кримен" чије је прво издање 1948. године Ватикан готово цијело откупио и спалио, али су остали неки примјерци па је 1990. године издато друго издање. У књизи су наведене десетине и стотине имена католичких свештеника који су вршили католичење православних. Много података о томе има у књизи: "Геноцид хрватских клероусташа над Србима у Херцеговини 1941-1945. године" (Београд, 1990. године).

Према томе, кад се говори о умањивању броја жртава Јасеновца онда треба имати у виду да се у првом реду за то побринула усташка власт, која је 1945. године пред њен слом, уништила све документе који су јој били при руци. Њен посао умањивање броја жртава у Јасеновцу и уништавање докумената о усташким злочинима наставила је власт Социјалистичке Југославије у којој су од 1945. године па до њеног слома 1991. године увијек имали главну ријеч и били на кључним функцијама у држави кадрови који су дошли из Павелићеве војске међу којима је било на десетине хиљада усташких злочинаца који су постајали Брозови генерали, народни хероји, амбасадори, директори, носиоци партизанских споменица,[59] да би 1991. године поново проговорили као усташе и усташки официри и генерали на челу са Туђманом и створили другу хрватску државу.

Проф. др Новица Војиновић
стан: Подгорица, 13. јул бр. 25
тел: 081/244/548

[58] Аутор овог рада случајно је избјегао смрт у тој јами, али су му у јаму бачена два брата: 18-огодишњи Божо и 16-огодишњи Вељко и још 44-оро блиских рођака, Чаваљуга, Ћорлука, Марушића, Тохоља, Пухала.

[59] За то има велики број примјера. Тако је у Чапљини предсједник Општине био 10 година, а затим 10 година секретар среског и општинског комитета КПЈ-СКЈ Јозо Јелчић, усташки функционер који је Србе из Клепаца и Пребиловаца - око 1.000 жена, дјеце и стараца са групом усташа спроводио на јаме Шурманци и Бивоље Брдо. Директор Гимназије у Чапљини био је усташа Абдурахман Наметак; шеф УДБ-е Мирко Праљак, који је бацао српску дјецу у јаму на Дабру изнад Стоца у јуну 1941. године; Звонко Радош, учитељ из Требижета, који је убио Стану Драгичевић из Лознице и њено двоје дјеце у њиховој кући, касније био функционер Социјалистичког савеза у Загребу, генерал-пуковник Омер Мрган са Бивоља Брда, који је бацао Србе у јаму на Бивољем Брду 1941. године и многи други.

Прилог 6

Приредио
Јован Мирковић

ЗЛОЧИНЦИ ГЕНОЦИДА: ЕТЕРОВИЋ МИРКО

Од успоставе НДХ започео је организовани и програмирани терор против становништва, темељен на вјерској, расној и идеолошкој искључивости са свим елементима злочина против човјечности, не само ратног злочина и злочина против цивилног становништва већ и на еклатантан начин злочина геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима шта је видљиво ако се упореди пракса НДХ и усташког покрета са дефиницијом геноцида по свим елементима. Резолуција Генералне скипштине Уједињених нација од 11.12.1946. истиче "Геноцид је ускраћивање права на опстанак целим људским групама као шта је хомицид ускраћивање права на живот појединим људским бићима"[60], а у члану **II**.

Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида дата је дефиниција: "...под геноцидом се подразумева било које од ниже наведених дела, почињеног у намери да се потпуно или делимично уништи као таква нека национална етничка расна или религиозна група: а) убиство чланова групе, б) тешка повреда физичког или менталног интегритета чланова грапе, ц) намерно подвргавање групе таквим животним условима који треба да доведу до њеног потпуног или делимичног физичког уништења, д) мере усмерене ка спречавању рађања у оквиру групе, е) принудно премештање деце из једне групе у другу".[61]

Да се ради не само организованом терору и насилној конверзији (католичењу) православног становништва већ и планираном геноциду, потврђује извјештај италијанске војне обавјештајне службе која је открила налог ГУС-а (Главни усташки стан) локалним усташким властима, да се на подручју које је требала реокупирати италијанска војска, извршн у периоду од 31. августа до 6. септембра 1941. године, масакрирање православног становништва и насели католичке и муслиманске породице. Према овом документу, кога доноси талијански историчар **Oddone Talpo**, усташе желе да све Србе "једном за увек одстране путем истребљења.[62]

Организовани терор започиње буквално првог дана проглашења НДХ, а да је био унапред припремљен и планиран показује и примјер у Новој Градишки гдје већ 10/11. априла 1941. године усташе хапсе истакнуте Србе,[63] дакле, искључиво на верској и националној основи.

---

[60] *Нирнбершка пресуда* Архив за правне и друштвене науке Београд, 1946, 238.
[61] "Службени весник" презиђијума Народне скупштине ФНРЈ, бр. 2, од и 5. јула 1951.
[62] Oddone Talpo, Dalmazia, Una cronica per la storia *(1941),* Roma, "Stato magiore dell' Esercito, Ufficio storico" *1985. 616.* Према: Екмечић Црква и нација *код* Хрвата у: исти: Огледи из историје, Београд, ЈП Службени лист СРЈ *1999, 139-140.*
[63] *57* лица. од тога *7* дјеце и 13 жена (АЈ, ф. 110, Ф. бр. *21843)*

Међународна и национална правна регулатива дефинисала је злочине против човјечности и санкционисала их. Нирнбершки суд је прогласио злочиначким удружења, односно организације: вођство нацистичке партије, Гестапо, СД и СС.[64]

Међутим, нити Нирнбершки суд, нити правосуђе Друге Југославије и њене федералне јединице Хрватске, нити Републике Хрватске нису осудили НДХ, усташку организацију и њихове органе за злочине геноцида, нити их прогласиле злочиначким организацијама, а суђења која су и одржана за грапе и појединце била СУ за ратне злочине и злочине против цивилног становништва

Многи од злочинаца под окриљем Ватикана "Пацовским каналима" нашли су уточиште и нису одговарали за почињене злочине. Поменимо само Павелића и Лубурића.

Године 1986. у Загребу је одржано суђење усташком министру унутрашњих послова Андрији Артуковићу. Прошле године одржано је суђење Динку Шакићу, а његова супруга Нада Лубурић - Шакић није ни изведена на суд. Ројница је чак био предложен уместо извођења на суд да представља Републику Хрватску као амбасадор.

Прошле године у штампи се појавило једно име, о коме желим изнети неке чињенице. Ради се о Етеровић Мирку, проглашеним од Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача за ратног злочинца.

Етеровић МИРКО, рођен 04.10.1913. године у Пучишћа, на Брачу - Далмација. Дипломирао је на Филозофском факултету у Загребу. Прије успоставе НДХ, по наводима "Тко је тко у НДХ"[65] био је члан ХСС и друштва "Домагој", а по наводима из Одлуке о утврђивању злочина окупатора и њихових помагача Земаљске комисије Хрватске[66] био је заклети усташа и прије 10. травња 1941. године.[67]

Према наведеној Одлуци у "Кратком опису и квалификацији злочина", Етеровић се терети за: "ИЗДАЈА НАРОДА - УБИСТВА И ПОКОЉИ - МУЧЕЊЕ И ЗЛОСТАВЉАЊЕ ГРАЂАНСКИХ ЛИЦА - ОДВОЂЕЊЕ У ЛОГОРЕ (Vernichtungslagere), ДЕПОРТАЦИЈА ГРАЂАНА - ПЉАЧКА - АКТИВНА СЛУЖБА ОКУПАТОРУ - (члан 23, 46, 42. и 47. хашког регламана из године 1907., те чл. II Закона бр: X (злочини против човечности изданог од Савезничког контролног Савета у Берлину од 20.12.1945. године, и чл. 3 точ 3.) југославенског Закона о кривичним дјелима против државе из августа 1945. године).[68] Етеровић се конкретно терети за: а) хапшење, злостављање, отпрему у логоре и пљачку жртава наведених у приложеном списку под "а", б) хапшење и депортовање 109 лица према прилогу под "б" и ц) терор и прогон антифашиста као логорник у Супетру и одјелни управитељ усташких постројби у главном усташком стану у Загребу.[69]

---

[64] Нирнбершка пресуда о.ц., Злочини против човечности и међународног права, Београд, НлУ Службени лист СРЈ 1992, 17-18.

[65] "Тко је тко у НДХ", Загреб, Минерва, 1997, стр. 111. Белешку написао М.П. (Милан Пајић, архивист у Хрватском државном архиву у Загребу).

[66] Архив Југославије (даље: АЈ), Фонд: 110, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Одлука о утврђивању злочина окупатора и њихових помагача Земаљске комисије Хрватске за злочинца Етеровић Мирка, Ф. бр. *21843.*

[67] Што је вићљиво и из чињенице да је на дан 10. травња 1941. када је проглашена НДХ, био а најужем руководству - усташком стожеру у Н. Градишци, где је организирао преузимање власти и хапшење истакнутих Срба.

[68] АЈ, т: бр. 21843.

[69] Исто.

Већ првог дана по успостави НДХ, 10. априла 1941. године гимназијски професор у Новој Градишци Мирко Етеровић, појављује се као један од главних функционера усташког стожера у Новој Градишци, а по неким сведочењима и "главни повјереник централне усташке власти у Н. Градишци".[70] Етеровић, заједно са стожерником Лукац Миланом[71] и осталима,[72] организира и проводи хапшење,[73] по претходно сачињеним списковима, истакнутих Срба из Нове Градишке. У првом таласу, 10/11. априла 1941, год. ухапшено је, према приложеном списку у Одлуци, 57 лица (од чега седморо деце и 13 зена), који су на најбруталнији начин злостављани у затвору котарског суда. Злостсављања су, по исказима сведока,[74] вршена тако да су ухапшене одводили једног по једног у шупу у дворишту судског затвора, пребацили им врећу или ћебе преко главе, а затим их ударали тупотврдим предметима до бесвести. Двојица ухапшених, Протић Никола и Богдановић Гавро, убијени су злостављањем и батинама у самом затвору, па су их накнадно, да би се дело прикрило обесили у ћелијама, као да се ради о самоубиству.[75]

Ова група ухапшених Срба, изложена свакодневним малтретирањама, пребијањима, изложена глади, увредама, психичким мучењима са свакодневним претњама ликвидацијом, пребачена је 6. маја 1941.

---

[70] Изјава Државној комисији од 15. 11. 1944. год. Милана Ј. Димић, свештеника из Н. Градишке, АЈ, Дос. бр. 3849.

[71] Изјава Трнинић Мирка: ". . . овог истог дана (1 И. 04. 1941, нп.ЈМ) био сам по стожернику Лукац МИлану, Етеровић Мирку. . . осуден на смрт стријељањем . . " АЈ, Дос. бр. 3849.

[72] У материјалу Државне комисије, из сведочења, наводе се имена усташких злочинаца, који, дакле већ првог дана по успостави НДХ судјелују а хапшењима малтретирањима, прогонствима, логорисањима, убијањима, пљачкањима Срба: Етеровић Мирко, проф. гимназије, члан стожера; Лукац Милан, столемик; Петрановић зв. Брацо, Лулић Антун, Букојевић Иван, Билиг. . ., Пољак Рудолф, судија; Јунадевић Антун, Прша Едуард, Слама Емил, дир. банкер Цвијић Фрањо, директор фабрике "Круљац", градоначелник; Сомођи Крешимир, лекар; Делија Фрањо, Белач Драго, Куролт Никола, Баранац Иван, Барац Јосип, Штерн Конрад, Павишић Перо, Корен Јанко, постолар, зап. затвора; Лукачевић Јосип, Сејдо Звонко, Ференчин Иван, Тробић Стево, Штивичић Мијо, Шимић Иван, Росић Јосип, Тутић Иван, Брозичевић Стјепан, Туркај Стјепан, Бручић Антон, Домазет Ивица, Томјеновић Стјепан, Билић Марија, Балашко Драгутин, Тадеј Владо, Тадеј Зденко, Драгић Звонко, Драгић Томислав, Букојевић Иван, Драгић Андрија, Кунце Балтазар, Котураш Јурај, Корад Филип, Цинчић Мијо, Бикљачић Ђуро, Девић Владо, Хамер Фрањо, Сигурић Звонко, Креш Вјекослав, капелан; Покас Гргач Катичић Иван, Бијелић Звонко, Балашко Фрањо, Клепић Антун, Мујагић Здравко, Тадеј Антун, Грчевић Антун, Цветковић Мијо, Холешух Фриц, Шимунић Бранко, Алексић Јосип, Росић Јосиш, Бутковић Иван, Милер Иван, Шуто Иван, Бакел Вилим, Медведовић Емил, Угреновић Владо, Томјеновић Анте, Павичић Перо, Башић Марко, Рихтерић Славко, кот. предстојник; Шкопац Стјепан, дир. Дирекције шума, Кнез Антун, Рукавина, Срдић, тајник великог жупана; Јосип Круљац, вл. творнице намештаја, Тодорић.

[73] Зец Вељко у изјави наводи да га је преслушавао професор Етеровић Мирко, АЈ, Дос. бр. 3849.

[74] Изјава сведока: Зец Вељка, Марковић Рајка, Трнинић Мирка, АЈ, Дос. бр. 3849.

Види: Вукашин Вујо Жегарац: Дневник о Јасеновцу, Београд, вл. изд., 1987, стр. 15: "Мирка Трнинића, службеника поште, врло јаког и високог човека, тридесетих година, шесторица су једва извукла из ћелије. Тукли су га по глави, стомаку, вукли за уд. Јаукао је да га је цела Градишка чула. Остао је жив. Ђуру Баборца, кројача, су, као и остале, најпре претукли, а онда обесили за тестисе о плот."

[75] Изјаве: Зец Вељка, Марковић Рајка, Трнинић Мирка, АЈ, Дос. бр. 3849. Жегарац, н. дј. 15, наводи да су убијени Петар Пухало, Богдановић Гавро и Милан Басариђ. У Одлуци (АЈ, Ф. бр. 21843) се за Пухала и Басариђа наводи да су депортовани у Србију.

године из котарског затвора одлуком усташког стожера и котарског предстојника у казниону у Старој Градишци.[76]

Усташско руководство из Нове Градишке: стожерник Лукац Милан, члан стожера (и повереник ГУС-а?) Етеровић Мирко, котарски предстојник Рихтарид Славко и др. организира пљачку и уцене, то изнуђује од ухапшених, с обедањем да ће бити пуштени, даровне уговоре, којима се "држави НДХ преноси имовина". Осморица међу њима, да би спасили главе, потписали су даровнице,[77] међутим нису били пуштени кућама већ су депортовани у Србију, а сва њихова имовина је разграбљена или опљачкана. Даровне уговоре саставља судија Рудолф Пољак. У Одлуци Земаљске комисије наводи се штета од преко 19.000.000 предратних динара.[78]

После напада Немачке на СССР (22. јуна 1941. године) заточеници из Нове Градишке у казниони Стара Градишка су изузети испод управе казнионе, већ се налазе под директном управом стожерника и великог жупана, односно усташког стожера из Нове Градишке и Велике жупе Ливац-Запоље (Нова Градишка),[79] што уствари потврђује тезу да казниона у Старој Градишки и пре формалног претварања у концентрациони логор крајем 1941. године, de facto то постаје од 10. априла, односно 6. маја 1941. године (затварање у казниону без судског поступка) и 22. јуна 1941. године (изузимање надлежности управе казнионе над затвореним Србима из Нове Градишке).

Од наведене групе лица ухапшене 10/11. априла 1941. године из прилога Одлуци,[80] у организацији и проведби злочинца Етеровића, два лица су убијена у затвору[81], 12 лица је убијено у логору Јасеновац,[82] а остали су касније, након пљачке и малтретирања депортовани у Србију.[83]

---

[76] Пошто су неки заточници успоставили контакт са немачким војницима, усташе су организовали "суђење" 06. 05. 1941. год. о чему Жегарац, н.дј. 17. пише: "У 11 сати воде нас на суђење по групама. Пресуде су већ написане. Можемо бирати шта желимо бити: четници или комунисти. "Осуђујете се на издржани затвор и на принудни рад у казниони Стара Градиика, на неизвесно време (као четник или комуниста), ради тога што се огрешили о законе Независне државе Хрватске." Суђење није дуго трајало. Убацише нас у затворени камион за превоз намештаја. . . тако после 25 дана проведених у судском затвору, нађосмо се у правој казниони."

[77] Адвокат др Милош Дивић, адвокат др Драгутин Гајски, велетрговац Марковић Рајко и др.

[78] Марковић Рајко у својој изјави наводи да је "даровним писмом даровао НДХ" своју кућу, велетрговину са свим потраживањима и готовином у укупној вредности 4.000.000 предратних динара. АЈ, Дос. бр. 3849. О истоме Жегарац, н. дј. наводи да је велетрговац Марковић "поклонио" велетрговину, кућу вредну 8.000.000 и готовине 6.000.000 предратних динара.

[79] Жегарац, н.дј. 18.

[80] Попис жртава уз Одлуку за злочинца Етеровић Мирка под "а". АЈ, Ф. бр. 21843.

[81] Протић Никола, 63, гостионичар и Богдановић Гавро, 45.

[82] Крезић Никола, трговац, 30; Петковић Стево, жељ. чин. 36; Петковић Мирко, ђак, 18; Татомировић Љубо, гостионичар, 46; Кнежевић Станко, шум. чин; Миљевић Славко, трг. пом. 30; Баборац Дуро, кројач, 35; Басарић Милан зван. срес. нач; Рајаковић Јоцо, лугар; Берић Ђуро, трговац, 39; Николић Милан, ђак, 19; Ђурић Милан, студент, 26.

[83] Др Гајски Драгутин, адвокат, 41; Жегарац Вукашин, шум. чин; Чувић Живко, трг. пом. 25; Кнежевић Никола, механичар, 45; Зец Вељко, пензионер, 48; др Дивић Милош, адвокат, 56; Зец Ранко, студент, 23; Марковић Живко, трговац, 66; Станојчић Петар, трговац, 36; Глишовић Драгољуб, ђак, 19; Пухало Петар, бивши шеф полиције, 62; Тминић Мирко,жељ, 36; Ловреновић Никола, трг. пом. 32, Глишовић Божидар, ђак, 17; Марковић Јелена, 31; Марковић Ангелина, 63; Марковић Слободан, дете, 9; Марковић Радојка, дете, 7; фамилија др Гајског: жена Адела и деца Мирјана, Нада и Милијана; Матић Михајло, дир. Српске штедионице и жена му Јованка; Огорелица Светислав, бан. чин. и жена му Видосава; фамилија Жегарац Вукашина: жена Зора, 33, деца Вукашин, 5, Марија, 7; Петрић Ђуро, трговац, 62; Тркуља Гојко, пекар, 63; Николајевић

У Одлуци под "б" терети се Етеровић за хапшење преосталих Срба у Н. Градишци у лето 1941. године, (109 лица), које су усташе стрпале у дворану бившег соколског дома, те их након два дана отпремили у логор Цапраг, одакле су након седам дана марвенским вагонима депортовани у Србију.[84] Сва њихова покретна имовина је опљачкана, а непокретна конфискована "у корист НДХ".[85] Међу депортованима је био и православни свештеник, парох у Н. Градишци, Милош Димић, који је од доласка усташа на власт до депортације био у кућном затвору.[86]

Сведок Петрић Ђуро наводи да је по упути тадашњег начелника Цвијић Фрање ишао положити "присегу код котара". "Присегу" је вршио професор Етеровић Мирко. Међутим, полагање присеге није имало никаквог значаја, пошто је након два до три дана изашла уредба којом се Срби и Жидови стављају ван закона,[87] а своју радњу морао је предати Министарству народног господарства[88], док је одлуком котарске области забрањено му становање и коришћење некретнина у Шуметлици, а наредбом градског поглаварства морао се иселити из властите куће у Градишци и уступити је Лукац Милану, стожернику.[89] Истом наредбом морали су се уз главне улице у Градишци иселити сви Срби и Жидови.[90] Усташки функционери су, како наводи Петрић Ђуро, покупили, од њега, других Срба и Јевреја, дионице хотела Шуметлице и банака, под изговором "да је боље да град посједује хотел, него да га узме Независна Држава Хрватска".[91]

Земаљска комисија је утврдила појединости о злочинима Етеровић Мирка на основу исказа сведока за злочине под "а": Зец Вељка (Записник код Котарске комисије у Н. Градишци од 2.11.1945. године), Марковић Рајка (Записник код Котарске комисије у Н. Градишци од 6.11.1945. године) и Трнинић Мирка (Записник код Котарске комисије у Н. Градишци од 13.11.1945. године), и под "б": исказа - пријаве Државној комисији пароха Милоша Димић од 15.11.1944. године и исказа сведока Милића Благојевић од 22.11.1945. године.[92]

Етеровић Мирко је у лето 1941. године отишао на оток Брач и ту постао логорник у Супетру.[93] По налазима Земаљске комисије заводи терор,

---

Александар, економ, 64, Николајевић Милан, економ, 34; Петрић Драга, домаћица, 58; Николајевић Ладислава, домаћица, 54; Станојчић Љерка, домаћица, 23; Кезерић Даница; Дивић Јован, ђак, 17; Стевић Владо, шпедитер, 20; Манојловић Војислав, ђак, 19; Пухало Анка, кућаница, 45; Дивић Хања, домаћица, 37сви Срби, настањени у Н. Градишци. АЈ, Ф. бр. 21843. Попис жртава, прилог под "а". Неки међу наведенима су пре депортовања били отерани у логор Јасеновац, тако је Трнинић Мирко у Јасеновцу провео три месеца, а Жегарац Вукашин остао је у Јасеновцу до 30. марта 1942. када је пребачен у Земун, а затим у Београд (в. Жегарац, н.дј.).

[84] У цит. Одлуци за дела под "б" наводе се сведоци Милош Димић и Милић Благојевић. Искази сведока, АЈ, Дос. бр. 3849.

[85] Процена штете у Одлуци: преко 10.000.000 предратних динара.

[86] Изјава Милога Димића, АЈ, Дос, бр, 3849.

[87] Изјава Петрић Ђуре, АЈ, Дос. бр. 3849

[88] Исто.

[89] Исто.

[90] Исто.

[91] Исто.

[92] Изјаве наведених сведока, АЈ, Дос. бр. 3849.

[93] Ради погрешних интерпретација у штампи (функција логорника интерпретирана је као заповједник концентрационог логора) дајемо краће образложење: "ЛОГОР" је "устројствена установа" усташког покрета - јединица усташке организације (устројствене установе су: табор - "обухваћа подручје једне управне општине", логор - "обухваћа подручје управног котара односно котарске изпоставе", стожер - "обухваћа

врши хапшења, прогоне, злостављања и пљачкања. Цитира се његова изјава: "Наше су руке још крваве од револуције. Тко се не буде покоравао, бит ће ликвидиран".[94] Као логорник дао је ухапсити[95] и злостављати из села Шкрипа: Крстуловић Јурја, Николић Данила, Жувић Петра, Пулишевић Ивана, то ковача из Супетра Ерцеговић Божу.[96]

Са полажаја логорника у Супетру постављен је 1942. године за одјелног управитеља у постројништву ГУС-а - одјел за везе са државним властима.[97] Овај одјел имао је задатак да одржава везу ГУС-а (Главног усташког стана) "са свим министарствима у сврху правилног дјеловања организације усташког покрета".[98]

Да је Етеровић био значајна личност у усташкој НДХ, види се по томе што је судјеловао на поузданичком састанку усташких стожерника и осталих поузданика у Копривници 18.01.1943. године.[99]

Проф. Етеровић је, према "Војном Вијеснику" Министарства оружаних снага НДХ два пута унапређиван и то у заставника, а затим у рез. сатника усташке војнице.[100]

За ревносну службу и заслуге Мирко Етеровић је одликован од стране Поглавника НДХ редом за заслуге 1. ступња.[101]

У мају 1945. године Етеровић је, са осталим усташким злочинцима, побегао из земље. По сазнању Земаљске комисије налазио се у неком логору у енглеској окупационој зони у Аустрији.[102] Из Аустрије се пребацио у Италију, неко време боравио је у самостану Сан Паоло и Рехола у Риму, заједно с В. Николић и десетак других, о чему у истрази сведочио је Крен, усташки министар зракопловства, који је био изручен југословенским властима.[103]

Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача утврдила је: "Према наведеном, одговорност злочинца проф.

подручје једне велике жупе", главни усташки стан (ГУС) - "врховна је установа цјелокупног усташког покрета". На челу логора је логроник (функционер усташке организације), надређен је таборницима и збирницима, а подређен стожернику. О усташкој организацији види: *Прописник о задаћи, устројству, раду и смјерницама "Усташе" - хрватског ослободилачког покрета* ("Народне новине" бр. 18. од 13. коловоза 1942. године), види у: *Усташа - документи о усташком покрету*, Загреб, Загребачка стварност, 1995, 227-315; такође и у: Богдан Кризман, *Усташе и Трећи Рајх*, II, Загреб, 1983, 414-421.

[94] АЈ, ф. бр. 21843.

[95] У изјавама сведока, уз Етеровића наводе се и усташе: Ренко, Фадић, Калимбатовић Урош, Владило Павао Павлов, Владило Марија, Роко Анте, Филе Драгичевић, Мартић Кузма, Вицко Бендић.

[96] Пријавце, односно изјаве Општинској комисији Супетар: Ерцеговић Боло, Крстуловић Бартул, Пулишевић Иван и Марија, Николић Иван и Доротеја, Жувчић Петар и др. АЈ, Дос. бр. 3849.

[97] Одлука, АЈ, Ф. бр. 21843 "... постављен за одјељног управитеља постројништва у највишем страначком форуму, тј. главном усташком стану у Загребу". АЈ, Ф. бр. 21843 Регистар злочинаца, књ. 54. "одјељни управитељ главног усташког стана", исто у: Миодраг Зечевић, Јован Поовић: Документи из историје Југославије, том ИИ, Београд, Архив Југославије и Принтер комерц, 1998, стр. 375, под бр. 1799, види и: Крозман, н. дј. 416.

[98] Кризман, н. дј. 416; Усташа - документи о усташком покрету, н. дј. 305: "ЗЗаповједништво постројника диели се на слиедеће одјеле:...4) Одјел за унутрарње везе; стоји у сталној вези с државним властима ради остварења потреба и задатака Покрета, те упозорава државне власти (подцртао Ј. М.) на запажене неправилности и недостатке". Дакле, нека врста инспектора - комесара над државним органима.

[99] "Хрватски народ" бр. 634 од 19.01.1943, стр. 3

[100] "Војни Вијесник" бр. 21/1943 и 41/1944.

[101] "Народне новине" од 13.07.1944.

[102] Одлука, АЈ, Ф. бр. 21843

[103] Богдан Кризман: Павелић а бјекству, Загреб, Глобус, 1986, 212.

Етеровић Мирка потпуно је доказана изјавама свједока за конкретне злочине, а обавијестима у самој усташкој штампи о његовим функцијама у усташком терористичком апарату, а ти злочини имају битна обиљежја ратних злочина из члана 23, 46, 42. и 47. хашког регламана из год. 1907., те из чл. 2. Закона бр. X (злочини против човјечности) којег је издао савезнички контролни савет у Берлину 20.12.1945. године, и коначно његова издајничка злочиначка дјелатност има сва обиљежја кривичних дјела из чл. 3. точ. 3) југословенског зак. о крив. дјелима против државе из августа 1945. године. Стога, обзиром на све горе изнијето, ова Комисија утврђује бившег усташког логорника на Брачу, функционера уст. стожера у Н. Градишци и одјелног управитеља "постројништва у главном усташком стану у Загребу "проф. ЕТЕРОВИЋ МИРКА за издајника свог народа, тешког ратног злочинца и активног сарадника окупатора. који за своје злочине мора одговарати пред судом народа Југославије."[104]

Земаљска комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Хрватске прогласила је у Загребу 28.09.1946. године, а Државна комисија потврдила у Београду 11.10.1946. године Одлуку о проглашењу Етеровић Мирка за ратног злочинца.[105]

Етеровић је из Италије емигрирао 1947. године (вероватно "Пацовским каналима") у Аргентину, где је до сада живео. Радио је на католичком свеучилишту у Цордоби, био је тајник Друштва католичких интелектуалаца, члан ХОП-а, а од 1976. године председник одбора ХНВ у Цордоби.[106] У попису аутора у Studia Croatica - Indice General наводи се са две јединице.[107]

У Архиву Југославије, Фонд Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Књизи евиденције екстрадиције ратних злочинаца налази се белешка да је 15.10.1946. године тражено издавање преко Мин. ин. послова и достављено у Беч, да је 18.02.1947. године тражено издавање дипл. путем од аргентинске Владе, а Мин. ин. послова извештава да је Нотом бр. СП 10 од 13.08.1947. године тражило изручење.[108]

Према информацијама из штампе у току прошле године из Београда (Новости, Политика) и Загреба (Јутарњи лист, Глобус, Вечерњи лист), односно Ријеке (Нови лист) објављено је да Аргентина хоће изручити Етеровића (протерати), даље да је Етеровић негирао умешаност у злочине, па да је Етеровић нестао и коначно да се Етеровић као хрватски држављанин налази у Загребу, гдје је допутовао редовном авионском линијом. Након тога престао је интерес медија и о Етеровићу се ништа не чује.

На основу изнесеног у Одлуци Земаљске комисије и изјавама сведока има довољно елемената да се Етеровић гони за ратне злочине, а када се ради о деловању у Новој Градишци и за злочине геноцида. Конференција о Јасеновцу је место одакле треба иницирати правосудне органе за подузимање потребних радњи, не само за Етеровића, већ и за Рајницу, поново за Наду Шакић и друге.

Приредио
Јован Мирковић

---

[104] Одлука,. АЈ, Ф. бр. 21843.
[105] Исто, и: Регистар злочинаца, књ. 54. ред. бр. 21843.
[106] "Тко је тко у НДХ", 111.
[107] Studia Croatica - Indice General (http://studiacroatica.com/indice/igscau07.htm).
[108] 49 АЈ, Држ. ком. за утврђ. злочина. . . ., Књига евиденције екстрадиције ратних злочинаца, бр. књ. 16.

Прилог 7
Лазар Лукајић

ПОКОЉ

Мр Лазар Лукајић, професор књижевности и јужнословенских језика, политиколог, социолог културе и дипломирани економиста, на основу аутентичних података и казивања сада већ старих особа које су као деца случајностима преживеле усташке покоље у пет села око Бање Луке у фебруару 1942. године, написао је обиман рукопис под насловом "Фратри и усташе кољу".

Један део тога рукописа је мала антологија текстова углавном из дела хрватских аутора (јер се Србима не верује) којима се илуструју масовни монструозни покољи које су у Независној Држави Хрвтаској вршили католички фратри и усташе.

(Скоро да је енциклопедија тих злочина "Magnum crimen" - "Велики злочин", капитално дело Хрвата Виктора Новака.

"Проф. др Виктор Новак, некадашњи научни сарадник Ватиканског архива, зналац неколико светских језика, историчар, свакако је један од највећих јужнословенских, а посебно хрватских интелектуалаца, одраслих у оквиру католичке цркве...

"Magnum crimen", могло би се рећи, на један сублиман начин обележава и испољава векове драматичне историје јужнословенских и других народа на југу Европе.") (Виктор Новак, "Magnum crimen", "Нова књига", Београд, 1989. године, репринт из 1948. године стр. в).

Лукајић наводи више текстова из "Magnum crimena", јер се драме и трагедија југословенских народа тешко могу схватити без тог, по сазнању Лукајића, најобимнијег и најдокументованијег једнотомног дела које је икада издато у Југославији. Оно има око 4,5 милиона словних знакова.

Други, најзначајнији и најобимнији, део рукописа су записи сада већ старих особа, које су као деца случајностима преживела усташке покоље. На крају су записи из казивања бившег заточеника Јасеновачког логора Бориславе Шеве из Пискавице, који је својим очима гледао како усташе пеку живог човека на ражњу, спаљују живе људе, жене и децу у крематоријима, праве сапун од људског меса и свакдневно масовно и монструозно убијају и кољу заточенике.

Потпуни попис жртава покоља није никада направљен. Усташки и нремачки извори наводе да је само у једном дану, 7. фебруара 1942. године, у три села - Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, поклано око 2.370 лица. Лукајић је на основу неколико непотпуних спискова и казивања сведока досад идентификовао 1.620 имена покланих. Такође је идентификовао имена 210 жртава у Пискавици и Ивањској. Ти још увек непотпуни спискови су саставни део рукописа "Фратри и усташе кољу".

Неколико сведока, чија су сведочења овде забележена, присуствује Другој конференцији о Јасеновцу у Бањој Луци.

У овом тексту на 8 страна дате су основне информације о најмасовније покољу у Другом светском рату. На 25 страна дата су сведочења само особа које су преживеле покољ.

НАЈМАСОВНИЈИ ПОКОЉ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Први светски рат почео је нападом Немачке на Пољску 1. септембра 1939. године. У недељу ујутро 6. априла 1941. године, без објаве рата, авиони Хитлерове Немачке засули су бомбама Београд. Док су немачки и италијански авиони бомбардовали Југославију, Хитлер и Врховна команда Рајха налазили су се у Винернојштату, јужно од Беча, у железничкој композицији близу једног тунела, и одатле пратили разарање Југославије. Хитлер је управо ту 12. априла 1941. године одобрио раније припремљени план за разбијање и поделу Југославије.

Два дана пре Хитлерове одлуке о разбијању и подели Југославије и пет дана пре њене капитулације, док су немачке трупе с тенковима улазиле у Загреб, главни организатор такозваних домовинских усташа Славко Кватерник 10. априла 1941. године прогласио је преко радија у Загребу Независну Државу Хрватску (НДХ),

"... у чији састав је поред територија које су традиционално насељавали Хрвати ушла цела Босна и Херцеговина и делови Србије. У тој новоствореној марионетској држави у том тренутку живело је више од 2.000.000 Срба, што је чинило једну трећину укупног становништва НДХ..." ("Хрватска - Јасеновац, систем усташких логора", Музеј жртава геноцида, Београд - Музеј Војводине, Нови Сад, 1997. године, стр. 5).

Тога дана, 10. априла, Анте Павелић пробао је код кројача у Фиренци своју нову усташку униформу, у којој ће доћи у Хрватску. У Загреб ће са својим усташама из Италије непримећено стићи 15. априла 1941. године у четири сата ујутро. После тачно два месеца, 15. јуна, он је у Венецији потписао уговор о приступању Независне Државе Хрватске Тројном пакту, који су 27. фебруара 1940. године у Риму потписали Немачка, Италија и Јапан. Павелић је објавио рат Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији 14. децембра исте године.

Фратри и усташе почели су да кољу Србе, Јевреје и Цигане одмах после проглашења НДХ. Ватикан и католичка црква глави су кривци за геноцид на Србима. Због тога су морално банкротирали на Бакану.

"Од средњег века римокатоличка црква налази се у непрекидној офанзиви против православља у нашим крајевима." (Вељко Ђурић, (Усташе и православље)", Београд, 1989. године, стр. 114).

Ватикан је одмах послао у Загреб свог апостолског визитатора Рамиру Марконеа "очинским саветима" помаже Павелићу, Степинцу и усташама у покрштавању и истребљивању Срба у НДХ. "Именовање папског легата у НДХ представљало је снажну моралну и политичку подршку клероусташком режиму пред католичким верницима у НДХ и иностранству, као и утврђивање посебног односа између Ватикана и хрватског епископата.

Дошавши у Загреб опат Марконе се одмах укључио у клероусташки и осовински пропагандни апарат." (Ристо Гоје Дакина, "Буди католик или умри", Институт за савремену историју, Београд, 1994. године, стр. 293)

"Опат Марконе био је у сталном и непосредном додиру с Ватиканом. И писмено и лично, што се види из његових путовања у Рим, гдје је свакако био непосредни обавјештач о стању у Хрватској." (Виктор Новак, "Магнум кримен", "Нова књига", Београд, 1989. године, репринт из 1948. године, стр. 905).

"Политика коју је благосиљао Алојзије Степинац морала је бити политика коју је тражио Ватикан, као његова виша инстанца. Истим путем пошли су и остали бискупи". (В. Ђурић, н. д. стр. 50)

Сви хрватски бискупи индентификовали су се са усташтвом у спровођењу геноцида над Србима. Прочелник Одсјека за све послове покрштавања у НДХ и капелан поглавниковг двора био је фра Дионизије Јуричев. Он је јавно говорио:

"У овој земљи не може више да живи нитко осим Хрвата. Данас није грехота убити ни мало дијете од 7 година, а које смета нашем усташком поретку. Немојте мислити што сам ја у свећеничкој одори, али да знадете да ја, када је потребно узмем стројницу у своје руке и таманим све до колијевке." (В. Новак, н.д. стр. 627)

Сви центри католичке вере у НДХ били су истовремено и центри усташтва, као, на пример, поповске гимназије у Сињу, Широком Бријегу, Травнику и Високом, затим богословска училиштва и сјеменишта у Макарској и Мостару, па и Богословски факултет у Загребу. Велики жупан др Анте Николић у свом извештају, који је 14. августа 1941. године упутио Министраству унутрашњих послова НДХ, изричито тврди:

"У погледу фрањеваца - истина је, да су они скоро сви били усташе и радили на усташком покрету. Такови су и остали." (Р. Г. Дакина, н.д., стр. 59)
"Они су били заклете усташе, кољачи, војници и нова власт која је крст заменила камом и пиштољем." (В. Ђурић, н.д. , стр. 51)

Р. Г. Дакина у својој књизи "Буди католик или умри", на основу усташке и клерофашистичке литературе, навео је имена и још неке основне податке за 977 католичких свештеника који су саучествовали са Немцима, Италијанима и усташама у спровођењу геноцида над Србима или су пак лично убијали и клали Србе. Међу њима је било 108 доктора теологије и 27 професора католичких теолошких школа. Ватикан и Немачка су и у грађанском рату у Југославији 1991-1995. године мешали своје прсте и први признали Хрватску као самосталну државу.

Клање У НДХ почело је у Гудовцу, па настављено у Глини, Вељуну, Љубињу, Опузену, Дрнишу, Книну, Сувају, Грабовцу, Војнићу, околини Бихаћа, Босанске Крупе, Цазина, Санског Моста, Приједора, Босанског Новог, Бање Луке и у другим селима и градовима који су били доступни усташама. Поклано је и побијено близу милион Срба.

У припреми покоља Срба око Бање Луке најактвније је учествовао и бањалучки жупник др Никола Билогривић, који је присилно покртстио 1500 Срба, иако је више форсирао убијање него покрштавање. И фрањевачки доктор теологије фра Алојзије Ћосић из Котор Вароша, присни пријатељ најкрволочнијег стожерника у НДХ Виктора Гутића, истакао се као огорчени прогонитељ Срба на подручју Котор Вароша и Бање Луке.

Глез фон Хорстенау у свом извештају каже да је "у дану уочи масакра одржан састанак у манастиру Петрићевац код Бањалуке, на којем су учествовали др Виктор Гутић, бивши велики жупан, др Стилиновић, председник суда у Бањалуци, више католичких свештеника. међу којима и извесни свештеник Филиповић, који је потом присуствовао и самом клању". (Архив Врховног суда СР БиХ, Б.И.И. к-171-13/15-1).

Усташка надзорна служба из Бање Луке трећег дана после покоља у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, тј. 9. фебруара 1942. године, чим је средила и проверила податке о покланима, послала је први, а 11. фебруара други извештај Еугену Кватернику о масовном покољу Срба у три наведена села. (Отац Еугена Диде Кватерника Славко Кватерник, вођа домовинских усташа, пре доласка Анте Павелића у Хрватску, прогласио је преко радија 10. априла 1941. године Независну Државу Хрватску, у којој је он био војсковођа. Његов син Еуген Кватерник био је државни тајник Министраства унутрашњих послова на челу Усташке надозрне службе (УНС) у НДХ и најповерљивији поглавников усташа "који је организирао и имао под собом такозвани одјел ближег осигурања Павелића".(Богдан Кризман, "НДХ између Хитлера и Мусолинија", "Глобус", Загреб, 1986. године, стр. 61).

Извештај Усташке надзорне службе број 69/42 из Бање Луке гласи:

РАДИОГРАМ
одпремљен 11. вељаче 1942. године

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ УСТАШКЕ НАДЗОРНЕ СЛУЖБЕ
на руке госп. Еугена Кватерника

ЗАГРЕБ

У вези В.Т. од 9 овог извјештавам. Једна сатнија усташке бојне под заповједништвом надпоручника Јосипа Мишлова у пратњи жупника фра. Вјекослава Филиповића дана 7 вељаче у 4 сата ујутро запосјела рудник Раковац и поубијала крампом 37 радника гркоисточњака. Наставила са убијањем крампом и сјекиром гркоисточњака мушкараца, жена и дјеце у селима Мотике гдје је убијено око 750 Дракулић и Шарговац гдје је убијено око 1500 особа. Убијање је завшено истог дана око 14 сати. Од тада па све до данас усташе превозе храну стоку и покућство из кућа побијених у своја складишта. Опширан извјештај слиједи. Велики жупан пуковник Алеман.
Горњи извјештај точан. Обширни извјештај Великом жупану стожерника и овог Повјереништва долазе куриром. УНС Бања Лука.

(Печат и број Повјереништва).
("Борба", специјално издање,
фебруар 1998. године).

Усташка надзорна служба (УНС) из Бање Луке послала је касније Еугену Кватернику опширнију информацију, коју је обећала у свом радиограму од 11. фебруара. Она гласи:

"... Дана 7. ов. мј. је једна сатнија II Тјелесне Поглавникове бојне, коју је водио надпоручник Јосип Мишлов, а у чијој је пратњи био влч. Мирослав Филиповић, жупник са Петрићевца, а сада сатник у усташкој бојни, подузела је слиједећу акцију:
Наведеног дана у 4 сата ујутро дошло је око 10 усташа горе наведене бојне на рудник Раковац код Бања Луке. Неколицину радника, грчкоистичне вјере, који су остали у рудничкој прозиваони, усташе су одвели, и одмах убили у непосредној близини рудника. Ујутру у 8 сати, придошао је и остали дио

сатније, те су усташе онда похватали раднике прве смјене, који су дошли на рад, легитимисали их и све раднике грчко-источне вјере одвојили, одвели и свезали их и у непосредној близини рудника побили. Убијање је вршено тако, да су појединца ударали тупим предметом у потиљак, а затим су га ударцем крампа у главу дотукли. Када су их побили, похватали су раднике треће смјене, који су излазили из јаме, те су с њима поступили на исти начин. Преосталим радницима су наредили да ископају јаму и да закопају побијене раднике. Закопано их је 37, а убијено према изјавама неких радника 52. Усташе су у 3 сата послије подне поново дошли на рудник, легитимисали све раднике, али том приликом нико није страдао. На руднику Раковац било је запослено 60 радника грчко-источне вјере, од којих су сви, који нису страдали, побјегли у шуму.

Из Раковца су усташе отишли у село Дракулић, те су сви од Иве Јурића, рударског радника, Стипе Голуба и Шимуна Плетикосе, дали показати куће грчко-источњака, из којих су извађали људе и редом их убијали , мушкарце, жене и дјецу.

Покољ је извршен и у селу Шарговцу, те број побијених у оба села износи око 1.300-1.500 особа. Убијање је вршено на исти начин као и у руднику Раковац, само су у овим селима рабили још и сјекире.

Покољ је извршен по попвратку из Шарговца и у селу Мотикама, гдје је такођер на исти начин страдало око 70 породица. Усташе су дали осталим сељанима налог да закопају побијене. Закопавање је почело исти дан, а завшено је 10. вељаче. Било је лешина које су биле изједене од свиња и паса.

Послије описаног долазили су усташе у споменута села, те су из њих одвозиле животне намирнице, стоку, перад, а послије су почели одвозити и покућство. То одвожење вршило се још 11. вељаче о. г....

Према обавјештењима којима располаже ово Повјереништво, грчко-источњаци су се у споменутим селима држали потпуно мирно и нису потпомагали четнике, јер су потпуно опкољени хрватским селима." (Јожа Хорват и Зденко Штамбук, "Документи о протународном раду дијела католичког клера", Загреб, 1946. године, стр. 9).

Извештаје истог садржаја послали су 23. фебруара 1942. године у Немачку представник немачке Врховне команде при усташкој Влади, Хитлеров лични пријатељ Глез фон Хорстенау, и најпоузданији немачки обавештајни официр у НДХ Артур Хефнер.

Глез фон Хорстенау у свом извештају немачкој Врховној команди, поред осталог, каже:

"У селу Шарговцу такође је извршено крвопролиће. Једна сведокиња, католкиња, како се каже у извештају који се овде цитира, саопштава да је само у школи убијено 53 школске деце. Својим очима она је видела како су усташе набили на бајонет једно једногодишње дете и онда испалили метак у њега..."(Васа Казимировић, "НДХ у светлу немачких докумената..."(Нова књига" - "Народна књига", Београд, 1987. године, стр. 343)

Јосиповић Анте на саслушању у УНС-у (Усташкој надзорној служби) у Бањој Луци 11. 2.1942. године, између осталог је изјавио:

"Од домаћих домобрана дознао сам да су ненадано дошле усташе, најавили се тамошњем сатнику код кога су затражили да блокира све путеве. Себи за водиче узели су неклико домобрана и кренули најприје у православни дио села, тзв. Стијаковиће и Тодиће. По причању домобрана усташки поредводитељ позвао је дотичне укућане појединих кућа и потом их присутне усташе све поубијали. Чим су завршили са тим дијелом села, прешли су у други дио православног села тзв. село Васиће и тамо су на исти начин поступили... Неке рањене преносили су домобрани у католичке к уће, већином су то била мала дјеца... По прилици убијено је било око 70 породица.. (мисили се само на село Мотике - прим. Л. Л.)..."

Рудар Иво Јурић, који је био одређен за водича усташама, прича на саслушању у УНС-у у Бањој Луци, 11. 2.1942. године.

"...усташе су позивали из куће једно по једно лице и обично за кућом га убијали сјекиром ударцем у гаву. Затим би дјецу која би остала у кући изнијели на рукама на један скуп и ту их поубијали такође сјекиром ударцем у главу."

Андрија Голуб, из Шарговца, на саслушању у УНС-у 11. 2.1942. године који је усташама служио као водич, изјављује:

"Убијање је вршено на тај начин, да су обично ударени тупим предметом по глави и затим дотучени, по изгледу, тај тупи предмет је био сјекира. Ту су са убијањем брзо свршили и кренули у Дракулић. Прво су свратили у куће Ђуре Гламочанина и ту почели са убијањем. Из читавог села прикупили су све грко-истичњаке, како мушкарце, тако и жене и дјецу и побили их. Мислим, да су до 12 сати завршили тај свој посао у Дракулићу, а потом су кренули за Шарговац, гдје су то исто учинили. Убијали су све редом грко-источњаке, почевши од дјетета старог један дан, па све на више, како мушко, тако и женско."(Сви документи у Архиву Босанске крајине, Бања Лука, Мф к-11)."

Италијански конзул у Бањој Луци обавестио је 13. јануара 1942. године своју Владу да бањалучки стожерник Виктор Гутић и бањалучки бискуп припремају "једну велику операцију чишћења Срба у овој зони".

Извјештај, који је Земаљска комисија за утврђивање ратних злочина за Босну и Херцеговину објавила децембра 1964. године, допуњава ову тешку мрачну слику ужаса, којима су били изложени Срби 1941. и 1942. године.

"Дана 7. фебуара 1942. године усташки кољачи, и то једна сатнија II Павелићеве тјелесне бојне, предвођене од усташког надпоручника Јосипа Мислова и жупника из Петрићевца код Бања Луке, Вјекослава Филиповића, иначе усташког кољача сатника, извршили су како по начину извршења тако и по броју жртава, један од најзвјерскијих покоља над невиним српским народом бањалучког краја. Преко 2.300 невино убијених мушкараца, жена, дјеце и стараца били су жртве овога покоља."

Покољ је почео у четири сата изјутра у руднику Раковац, гдје су за вријеме смјене дочекивани радници и одмах у близини рудника, ударцима тупих предмета у потиљак, или сабљом, убијани на лицу мјеста. Преоста лим радницима наређено је да ископају јаму и закопају побијене другове. Убијена су 52 српска радника.

Међутим, то је био само почетак. Звршивши убијање у Раковцу крвожедне усташке звијери прешле су у сусједно село Дракулић, гдје су мирне сељаке, жене, дјецу и старце изводили из кућа, сакупљали их у гомиле и тако сакупљене клали ножевима и сјекирама, а оне који су још показивали знакове живота, дотукли би ударцима крампа. На исти начин убијана су и мала дјеца." (В. Новак, н.д. стр. 646)

Никад у историји и нигде у свету није у једном радном дану (од јутра до 14 часова) у једној држави побијено толико мирних и према властима сасвим лојалних особа у својим домовима без икаквог узрока и повода. Побијени су само зато шо су били Срби.

Зашто су баш тако масовно усташком гвозденом метлом почишћени мирни Срби у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама?

Анте Павелић је још 1939. године био назначио Бању Луку као "сједиште велике хрватске државе", а деветог дана после свог повратка у Хрватску, тј. 24. априла 42. године, донео је одлуку да се потпредседништво његове владе са Османом Куленовићем на челу пресели у тај град с циљем "да буде у непосредној близини Муслимана које је требало не само сасвим приљубити уз НДХ него их и сасвим похрватити, а по жељи Рима и католичке цркве" (В. Новак, н.д. стр.)

Приликом свог поклоњења Хитлеру и Рибентропу 6. јуна 1941. године у Фушлу и Бергхофу Павелић их је упознао са својим планом о Бањој Луци као престоници НДХ и добио њихову подршку. Следећи његов потез било је етничко чишћење.

Глез фон Хорстенау у свом извештају каже да је:

"у дану уочи масакра одржан састанак у манастиру Петрићевац код Бањалуке, на којем су учествовали др Виктор Гутић, бивши велики жупан, др Стилиновић, председник суда у Бањалуци, више католичких свештеника, међу којима и извесни свештеник Филиповић, који је потом присуствовао и самом клању".(Архив Врховног суда СР БиХ, Б.И.И. к-171-13/15-1).

Тај фрањевачки фратар звани фра Сатана предводио је усташку бојну у покољу и на самом месту покоља разрешавао кољаче грехова. Приликом убијања рудара у руднику Раковац код Бање Луке фра Сатана је рекао својим усташама:

"Убијајте, а ја ћу вас разријешити гријеха." (В. Новак, н.д. стр. 648)
"Али, врхунац дивљаштва представља покољ шездесеторо школске дјеце, коју су затекли у школи и сјекли им главе пред очима учитељице, која је од претрпљеног ужаса полудјела.

Према исказу професора унив. др. Јове Јовановића, који је имао прилике да разговара са опорављеном учитељицом, види се, да је фра Вјекослав Филиповић учествовао код свих тих звјерстава, па и убијања ове мале српске дјеце." (В. Новак, н.д. стр. 647)

Писац ових редова био је 1955. и 1956. године учитељ и управитељ основне школе у Шипрагама, где је после Рата радила опорављена учитељица Добрила Мартиновић. Она је у поверењу причала о покољу српске деце у основној школи у Дракулићу много детаљније него што је приказано у књигама. По њеном причању то је изгледало овако:

У њену учионицу изненада је за време часа ушао фратар Мирослав Филиповић, кога је она одраније познавала, пошто је био фратар у једном самостану у близини, у Петрићевцу. Познавала су га и деца, јер је тај фратар често пролазио кроз Дракулић, Шарговац и Мотике. Био је обучен у усташку униформу. За њим је ушло још 12 ("апостола"?!), усташа који су стали до врата поред катедре и школске табле, окренути према клупама и деци. Дотле није било никакве нервозе ни страха, јер су усташе често пролазиле поред школе и нису чиниле никаква зла. "Доброћудни" фратар Филиповић уносио је мир. Деца су радознало, без страха, гледала војску.

Онда је фратар замолио учитељицу да изведе из клупе једно српско дете. Она је, не знајући шта ће бити, одабрала и извела лепушкасту и уредну осмогодишњу девојчицу Василију, кћерку Ђуре Гламочанина. Учитељица је мислила да дете треба да нешто одрецитује, као што се то и раније дешавало, па је зато одабрала лепо и отресито дете. Када је Василија дошла до катедре, фратар ју је прихватио, подигао га на катедру, а онда извадио нож и ту је заклао пред осталом децом, учитељицом и усташама. Тада се језуитски смирено и достојанствено окренуо према усташама и рекао им:

”Усташе, ово ја у име Бога покрштавам ове изроде и ви слиједите мој пут. Ја први примам сав гријех на моју душу, а вас ћу исповједити и ријешити свих гријеха.” (Душан Лукач, ”Бања Лука у рату и револуцији”, СУБНОР Бања Лука, 1968. године, стр. 192)

У учионици је настала паника. Ужаснута деца су викала, вриштала, јаукала и скакала једно преко другог, између клупа и преко клупа. Фратар је наредио учитељици да издвоји сву српску децу и изведе их на двориште, где су она раније у игри утабала снег. Затим је наредио деци да трче укруг по школском дворишту. На одређеним местима дуж ограде поставио је усташе. Наредио им је, како које дете наиђе, да му одсеку део тела - уво, нос, образ, језик, шаку, изваде око - и да му то гурају у просечени стомачић, а затим да масакрирано дете даље трчи. И све тако док деца нису попадала. Онда су их усташе дотукле на снегу.

Мара Шуњић, сведочила је на суђењу фратру Филиповићу.

”Мара Шуњић, учитељица, причала је како је једнога дана у њену школу Филиповић-Мајсторовић са групом усташа. Наредио јој је да раздвоји дјецу по националностима, а затим је извадио каму и рекао:
- Дјецо, гледајте.
Почео је клати православну дјецу. Неке је прорезао па су стала трчати окрвављена у круг и вриштати. Полузаклану дјецу, избезумљену од болова, усташе су дочекивале и тукле дршкама од пиштоља и убијале.” (Драгутин Ћургуз, Милорад Вигњевић ”Козарски одред”, Национални парк ”Козара”, Приједор, 1982. године, страна 415). У школама су остала празна ”сва мјеста српске дјеце. Само у шарговачку школу није дошло 53 дјеце.”
Фра Сатана је свакодневно исказивао нељудске инстикте као управник логора у Јасеновцу. Например, волео је да пије врућу људску крв. ”На католички Бадњак, 1942. године, Филиповић је пред стројем затвореника стрељао тројицу. Једна жртва није била смртно погођена, па је јаукала. Убојица је дохватио свој нож, подметнуо своју шаку жртви под грло, заклао несретника и попио пуну шаку крви, а онда рекао:
Ах, што је слатка крв!
Такве фратре зликовце свијет не памти.” (В. Новак, н.д. стр. 649)

Увече би се облачио у неку чудну кабаницу, у сатанско одело, и одлазио у Градину да коље по целу ноћ. Хрват др Николић је забележио:

”Усташе су причале да је фра Сотона, Филиповић, страствено заволио убијати мотиком дјецу и болеснике.” (Др Никола Николић, ”Јасеновачки логор смрти”, ”Ослобођење”, Сарајево, 1985. године, стр. 86)

Он је свакако најмонструознији познати свештеник свих религија свих народа свих времена. Таквог нигде није било, али је у НДХ било много сличних католичких фратара, као што се види из ”Магнум кримена” и безброј других извора. На пример, поред фра Сатане, у најнељудскијем и најгрознијем од свих логора за које се зна, у Јасеновцу, били су управници и страсни кољачи, који су давали тон и имиџ логору, још многе клерикалне змије: Љубо Милош, фра Ивица Матковић, фра Ивица Брклачић, фра Звонимир Брекало и други фра.
Фра Сатана је симбол и заштитни знак монструозности католичке цркве и Ватикана. Ови подаци и оцене о њему дају се овде зато што је он чедо и врхунски домет католичке цркве управо у Бањој Луци.

Усташе су само монструозна духовна, идејна деца монструозног Ватикана и монструозне католичке цркве на овим просторима. Усташе нису Богом дани и унапред, по рођењу, програмирани злочинци ни кољачи Срба. Томе су их пре свега и изнад свега, више од породице, политичких партија и од било кога другога, подучвали католички свештеници у својој вечној тежњи да истребе Србе и православље са Балкана. Католичка црква је одгојила највише монструозних усташа кољача из привредно неразвијених и културно заосталих католичких средина Далмације, неких острва, Херцеговине и Босне, као што су Имотски, Бенковац, Ливно, Дувно, Бугојно, Љубушки, Широки Бријег и друга.

"Највећи кољачи нису били из Хрватског загорја, већ из Херцеговине, јер је то био сиромашан крај полуписмених и затуцаних." ("Политика", 8. март 1991. године)

***

Од 38 особа које су преживеле покоље и које сведоче у "Фратри и усташе кољу", Лукајић овде наводи скраћена сведочења само њих 8. То су: Драган (рођен 1926. године), Млађен (1915), Мирко (1932) и Петко (1932) Стијаковић из Мотика, Радомир Гламочанин (1927) из Шарговца, Душан (1924), Вељко (1924) и Данка (1934) Милаковић из Ивањске и Дара (1918) Милошевић из Пискавице. Део сведочења снимљен је на диктафон. То су језива сведочења. Усташе су у малим собама од 10 до 15 квадратних метара за кратко време убијале или спаљивале и до 30 особа. Та сведочења не могу се кратко препричати. Сав ужас може да се схвати само када се слушају сведоци или прочитају њихова детаљна сведочења. Ипак, у овом сепарату наведено је неколико извода из тих сведочења.

Драган Стијаковић (1926)

(завукао се под дрвени кревет пре него што су усташе ушле у собу)

"Одмах се затим отворише и собна врата. Видим, на њима стоји млад усташа плаве косе, која се види испод капе. Усташка униформа. Он мене не види. У рукама држи пушку на готовс, а на пушци бајонет. Пред њим је стајала моја мајка Зорка. Усташа за тренутак застаде на прагу, не говорећи ни ријечи, нити правећи какву гримасу, само кратко погледа лијево-десно, прије̂ње преко прага и - гурну врх бајонета мојој мајци у груди, код лијеве дојке. Потом пушку, коју је држао обема рукама, повуче према себи. Видим како из мајчиног тијела излази крвав бајонет. Мајка остаде кратко да тако стоји, а крв јој цури низ хаљине. Није рекла ни ријечи. И усташа стоји поред ње. Закратко. Потом се мајка стропошта на под. Кад је већ била пала, усташа је бајонетом убоде у главу, испод лијевог ока. Није погодио око. Мајка није пустила ни гласа. Остала је да лежи на поду. Крв се пробијала кроз хаљине и разливала по поду.

Остала чељад у соби, преплашена као овце кад вук уђе међу њих па коље једну по једну, скамењено су стајала и гледала шта усташа ради. Он не проговара ни ријечи, не отвара уста, не прави гримасе, не жури, већ мирно, хладнокрвно прекорачи преко мајке, па поче да набада једно по једно чељаде, као да вилама набада навиљке сијена.

Најприје је кидисао на моју снају Јоку. Она је с дјететом у руци стајала код прозора као укопана. Млада, лијепа жена, 27 година. Усташа јој прије и гурну јој бајонет на пушци у груди. Она се одмах скљока на земљу, прије него што је усташа и извукао бајонет. Паде близу моје главе, па ме још боље заклони. Оно шестомјесечно дијете Ратка није испуштала из руку. Пала је на страну. Дијете заплака. Усташа је у тако лежећем положају још једном убоде у горњи дио тијела. Онај крвав бајонет прође испред мојих очију, сасвим близу. Сада видим усташу само од појаса наниже. Јока се више није ни помакла. Само се неколико пута згрчи и стресе. Руке омлитавише и пустише дијете, које је лежало поред ње и плакало. Усташа га је из стојећег става набо бајонетом на пушци кроз груди, дигао га на бајонету, а онда видим како дијете одозго паде поред мајке и престаде да плаче.

Усташа се уопште није сагињао, па ме је можда и то спасило. Није ме открио под креветом. Ја видим доњи дио његовог тијела како се креће по соби, али се не мичем. Не могу ни да се мрднем. Као да сам укочен, скамењен. Све видим и све знам, али не могу ниједним дијелом тијела да мрднем. Као да ми је тијело мртво, а разум и чула живи и здрави. И осјећања су утрнула. Не бојим се, не узбуђујем се. Нисам се бојао да ће ме заклати. Страх је нестао. Као да сам био незаинтересован за мртве. Нисам имао никаквог осјећања, ни жеље да се браним, скочим, бјежим. Да ме је усташа угледао и пошао да ме избоде, ја се не бих ни помакао. Био сам потпуно празан. Лежао сам потрбушке, с подигнутом главом и гледао изнад Јокиног тијела, које је било испред мене и које ме је заклањало. Гледао сам како усташа у соби боде једно по једно чељаде и како она падају. Уста су ми била полуотворена, сува и укочена. Само ми се чинило да ме притиска неки велики терет који ми не да да се макнем, покренем неки дио тијела. Као да сам био сапет. Нисам осјећао никакву жалост за својима које је усташа побо. Био сам под неком мором. Не умијем то тачно ни сада описати, мада о том мислим скоро 60 година. Само све региструјем, али као да је то нешто нормално, далеко, туђе. Да ме је усташа открио под креветом и пружио бајонет да ме убоде, ништа се не бих уплашио, као да се то не односи на мене. Да је рекао да изађем и станем пред њега, пред бајонет, да ме прободе, ја бих то мирно и без страха урадио. Чудан је то и несхватљив осјећај. А ја сам то проживио. Међутим, касније сам то, све до данас, доживљавао и преживљавао на један други начин: с пуно бола, патње, страха.

Тада сам само гледао како се усташине ноге крећу по соби и како чељад падају по поду. Сјећам се само доста крви по поду. Чим је које чељаде пало на земљу, поред њега се стварала локвица крви. Мог четворогодишњег синовца Петра, Лазиног сина, усташа је убо у главу, а Јокину трогодишњу Десу је избо по грудима, док је још лежала на земљи. Гледао сам како боде моју сестру Славку од 11 година. Дјеца су послије првог убода падала на под, једно поред другог или једно преко другог - простор је био мален. Усташа их је још понеки пут пробадао док су лежали на поду, да их докрајчи.

Дакле, само тај један усташа искасапио је за кратко вријеме с бајонетом на пушци осмеро наше чељади у соби. Он није никог клао, нити је у рукама имао шта друго сем пушке с бајонетом. Он је само набадао на бајонет једно по једно чељаде. За цијело то вријеме други усташа је само стајао на вратима собе, на прагу, и гледао како његов друг

боде. Нису ни ријечи међусобно измијенили. Оба су ћутала као нијеми.

Тај масакр трајао је врло кратко. Онај кољач био је онижи, јак младић, и изгледао је да је врло вјешт у набадању људи на бајонет. Чељад је набадао брзо и с лакоћом, као да то ради богзна који пут. Ништа га није узбуђивало ни збуњивало: ни наш страх, ни плач, ни крв, ни ропци. Одијело на њему такође је било крваво, али он није на то обраћао пажњу. На крају је, без ријечи, отишао према вратима собе, гдје је стајао онај други усташа. Отишли су заједно од наше куће. Никакав глас није се чуо. Све је било готово за неколика минута.

Чим су усташе отишле, до мене се под кревет завукла Марица, кћеркица мог брата Лазе од 6 година, па ми каже:

- Стрико, тебе нијесу нашли.

Тек тада је, први пут, пао терет с мене. Оживио сам. Добио сам снагу. Могао сам да се покренем."

Драган је оставио пуну своју кућу мртвих и рањених и отишао закратко са својом комшиницом четрнаестогодишњом девојчицом Даницом до њене куће да виде шта је тамо.

"Даница ме позове да одемо до њене куће, да видимо шта је с њеном фамилијом. Дотле о том није говорила ништа, као да је била ошамућена. Њена кућа била је око 60 метара удаљена од наше.

Док смо прилазили тој кући, угледали смо Даничину стрину Саву (40), Илијину жену. Лежала је на снијегу. Поред њених леђа лежало је мало дијете од двије године, расјечено и без једне руке. Око њих снијег је био утабан и јако црвен. Крв. На 5-6 метара од њих једна велика крмача крцкала је и ждерала ручицу оног дијетета. Отворио сам врата Илијине собе и као кладић убацио оно дијете, и не гледајући шта је унутра. Када је Даница отворила врата, вриснула је и пала на праг. Крв је пливала по цијелом поду у соби. Била је још течна. Даница је пала у несвијест и није се мицала. Погледан унутра. То је најгрозније од свега што сам икад видио. Пуна соба испретураних жена и дјеце у крви. У тој малој соби од петнаестак квадратних метара искасапљено је шеснаестеро чељади, не рачунајући Саву и оно дијете напољу, пред вратима. Чељад су се у соби умирући вртила и окретала по оној крви, па су била већином црвена по цијелом тијелу и одијелу. Тијела су лежала у најразличитијим положајима, једно крај другог и једно преко другог, измијешаних удова. Главе су им биле одсјечене, па располовљене и исјецкане на мање комаде или смрскане. У неким расјеченим лобањама видио се мозак. Усташе су у ту малу собицу стјерале шеснаестеро чељади из три куће које су биле близу једна другој. То су породице Николе (6 чељади), Илије (7 чељади) и Цвије Стијаковића (5 чељади). Николина дјеца су се звала: Новак, Душан, Душанка и Марица; Илијина: Вељко, Марко, Зорка, Вида и Ћура; Цвијина: Ненад, Петар и Стојана. Не знам како су се Сава и ово дијете нашли напољу.

Ту су их устше у соби сјекле и касапиле сикирама. Видјело се по тијелима да су сјечени сикирама .

Усташе су по Даничиној соби сјекле чељад и газиле по крви док их нису све искасапиле. При одласку су остављале крваву траг за собом. Нико од Срба није то преживио, а евентуални шокци свједоци остали су до данас нијеми о том покољу.

Из те три Стијаковића куће само су преживјели Цвијо, који је побјегао из села у априлу 1941. године, и његова кћерка Даница (14), која је тада онесвијешћена лежала преко прага."

Млађен Стијаковић (1915)

(сазнао је за покољ своје фамилије у Немачкој, где је био у ропству)

"За вријеме покоља у Мотикама 1942. године ја сам био у њемачком заробљеништву у Судетима, у Чешкој, у логору 13 Б. Један стари Чех, Енцел Скобац, слободан домаћин у близини логора, контактирао је с нама заробљеницима. То није било забрањено. Енцела смо сви добро познавали и чешће се сретали с њим. У повјерењу смо сазнали да је он у подруму своје куће држао скривени радио на коме је слушао вијести. Био је добро обавијештен о догађајима у Европи и осталом свијету, јер је слушао разне станице по свом избору. Најзанимљивије вијести преносио је и нама логорашима, и то у повјерењу.

Тај Чех Енцел Скобац дошао је код мене одмах у недјељу, 8. фебруара 1942. године, тј. сјутрадан по покољу у Мотикама. Раније сам му, као и други Југословени, причао одакле сам. Том приликом ми је јавио да је извршен велики покољ Срба у три села код Бање Луке - Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Рекао ми је да према радио-вијестима у та три села нико од Срба није остао жив. Када сам саслушао Енцела, кренуо сам да тражим неки нож да се убијем. Међутим, будно су ме пратиле колеге радници заробљеници, који су чули за моју несрећу и наслућивали моју намјеру. Они су ме ухватили и силом држали и смиривали. Ја сам се сав тресао и отимао, али ме они нису пуштали све док се нисам мало смирио и дошао себи. Они ме тјеше тиме да та вијест није провјерена. Можда је то нечија измишљотина и пропаганда. Онда им кажем:

- Пушћајте ме! Сад ми је добро.

Послије мјесец дана добио сам писмо из родног краја. Запамтио сам, баш је овако писало у писму:

-Твојих нема никог у животу, само Драган и Пантелија.

Када сам се у јуну 1945. године вратио из заробљеништва, најприје сам отишао у сусједно село Драгочај код своје сестре Анђе, која се тамо, у засеок Граорце, била удала још прије рата. Анђа ми је испричала све. Код ње сам био два дана. Наш брат Пантелија, за вријеме покоља био је у гостима код тетке у Бистрици и тако преживио..

Ја и брат Пантелија смо заједно отишли у Стијаковиће, нашој кући. Када смо дошли до куће, једва сам шта препознао. Све је било зарасло у траву и шибље.

С куће су били покидани олуци, а понеки комад цријепа разбијен. Од мноштва објеката у дворишту остали су само кућа, дрвена зградица мога брата Лазе и један мали амбарић. Ево их и сада стоје ту. Још се користе. Нисам дао ништа да се сруши. Свуда трава, чкаљ, остружа, коров, антрага. Нема жива човјека. А ни од стоке ни трага ни гласа. Као пустиња у којој су давно живјели неки људи.

Казали су нам да то кућиште по књигама није више наше. Како није наше? То је цијело кућиште са 300 дулума (30 хектара - примедба Л. Л.) земље и шуме. Шума јесте сасјечена, али је земља ту. Није је нико појео ни однио. То је, веле, тачно, али је то за вријеме Независне Државе Хрватске преписано на наше комшије шокце, Нику и Стипу

Пустаију, и то грунтовно. Сада је то њихово, као да је увијек и било. А нама и не треба толико земље. Нисмо кулаци. Нема ко од нас преживјелих да обрађује толику земљу. Тако су говорили не само сељаци, него и власти, и при томе често спомињали братсво и јединство.

Опљачкали су све наше. И данас, 2000. године, има код њих наших ствари које су опљачкали прије 58 година. Ја сам неке своје ствари нашао код комшија шокаца и вратио их кући. Послије рата нису смјели да их не дају. Али нико од њих није донио нешто сам да врати, већ само ако се то код њих види, па тражи.

Послије Рата још дуго је било остатака усташа по Мотикама, све до 1947. године. Нападали су српске куће и оно мало чељади што је преживјело и вратило се. Ни ја нисам имао мира. Дању стално пазиш, а ноћу у шуму на спавање.

За ових 55 година од Рата јопет се свега доста стекло. Само је у Мотикама мало српских душа. Многе фамилије су потпуно искорињењене, као мог брата Станоја. (Од 8 чељади није преживио нико). Исто је тако са фамилијама Илије Стијаковића (6 чланова), Николе Стијаковића (6), Цвије Стијаковића (од 7 чланова остала само Даница). У Тодића долини од више фамилија није остао нико. Мало је младих. Село је опустило."

Мирко Стијаковић (1932)

Велики Стијаковићи су заселак у Горњим Мотикама, на левој страни пута који иде од мотичке школе према мајданској цести, уз Ријеку. Удаљени су око 3 км од школе. У домаћинству Ђорђе Стијаковића од 36 чељади преживели су само Мирко (10) и Раденка (8година). Мирко је сада пензионер у Бањој Луци

"Рођен сам 1932. године од оца Ђорђе и мајке Досте. На дан покоља, 7. фебруара 1942. године, у нашој је кући било 36 чељади. Били смо најбројнија фамилија на подручју више села између риједорске и мајданске цесте. Заједно је живјело више породица:

Ђорђо (9 чланова), Ђорђова браћа Млађен (8), Ћуро (6) и Миле (7), Ђорђов син Михајло (5) и баба Дева, мати мог оца и мојих стричева, дакле, укупно нас 36. Старјешина домаћинства био је мој отац Ђорђо.

Уочи покоља, у петак, 6. фебруара 1942. године, дошао је нашој кући један усташа и рекао Ђорђи да ће сјутра доћи нашој кући једна контрола, па је наредио да сви будемо код куће. Ако буде било ко отсутан, бићемо сви поклани. Навече уочи покоља дошло је 5-6 усташа са сеоским старијешином у нашу кућу, па се до поноћи јело, пило и причало, што се и раније дешавало. Увјерили су мог оца да нема чега да се боји, јер је њима познато да су сви у нашем домаћинству поштени и мирни, нико није отишао у шуму и нико није крив. Тако су нас наше домаће усташе преварили.

Усташе су дошле пред нашу кућу у суботу, 7. фебруара 1942. године, негдје око подне. Кад смо угледали колону како се приближава нашој кући, отац каже да се не мичемо. Каже нам:

- Пустите псе нек прођу!

Био је миран. Није се надао злу.

Мој брат Михајло, Ђорђин син, ожењен, с троје дјеце, млад и снажан к'о џин, хтјео је да оде до штале, удаљене 200-300 метара од куће, да нахрани стоку, као што се увијек око подне радило. Међутим, наш отац Ђорђо није му дао да иде док не дођу усташе и увјере се да смо сви на окупу и не проћу, по јучерашњем и синоћњем договору. А када старјешина нешто каже, ту више нема поговора.

У том су усташе стигле пред кућу. Било их је 9, а нас 36.

Пред кућу су најприје изашли људи - Ђорђо, Млађен, Михајло и Миле. Усташе стоје и разговарају с њима. И ми остали, једно по једно изађосмо напоље. Снијег велик до врата, а пртина уска. И жене су изашле. Ми се сви ипак јако препали. Они нас умирују. Бојали су се иако су имали оружје. Виде пред собом крупне и снажне људе. К'о рисови. Млади, 20-40 година. Били су сви крупнији него што сам ја сада, а ја сам висок 183 центиметра. Снага једна. Сви смо најближи род. Међу усташама нема ни једног тако крупног и снажног као што су наши одрасли мушкарци. Лако их је било савладати. Сви не би ни стигли да скину пушке и окрену их према нама да су их наши напали. Друге војске није било ту у близини. То мало усташа је била шака јада за наше мушкарце.

Кажу да за нас нема опасности, али је наређено да се повежу одрасли мушкарци. Касније ће их пустити. Само да изврше контролу. Наши се смирују. Ја се прибио уз оца Ђорђу. Било нас је укупно 8 Ђорђине дјеце. Усташе им канапом свезаше руке на леђа.!

Када су усташе повезале мушкарце, одједном су се осилиле и постале грубе. Окренуле су најприје пушке на готовс, према нама, а на пушкама бајонети. Повезане мушкарце грубо постројавају на пртини и наређују им да се не мрдају. Они послушно и нијемо извршавају њихова наређења. Како старијешина Ђорђо, тако и сви остали. Нама наређују да се вратимо у кућу. Осорни су и груби.

Двојица усташа улазе за нама у кућу и уз гурање изгоне нас опет напоље. Гурају нас пушкама и наређују да пожуримо. Изгоне напоље и жене и дјецу. Вичу:

- Ајмо сви у ону тамо кућу!

И показују на кућу мога брата стричевића Станоја Стијаковића, која је удаљена од наше куће једно 20-30 метара. Ми сви изашли напоље и идемо пртином Станојиној кући. Напољу већ нису груби према нама. Има нас у групи пуно, 29, па се збијамо, гурамо, придржавамо, претичемо и помало разрјеђујемо по уској пртини. Малу дјецу одрасли носе или их придржавају за руке. Ништа се не говори. Улазимо у Станојину кућу. Двојица усташа осташе пред кућом, а двојица иду за нама у кућу. Наши мушкарци стално стоје свезани пред нашом кућом. Чувају их остала петорица усташа. Никакво насиље још није почело.

У Станојиној кући у том тренутку било је 4 чељади: Станојина супруга Јованка и троје њихове дјеце - Душан (18), Миља (16) и Ново (14 година). Станоје је раније био утекао.

Све су нас стјерали у једну собу. Ту нас је тада укупно било 33. Соба је мала, а ту је још и један кревет. Стајали смо збијени к'о шибице.

Одједном, без иједне ријечи, двојица усташа почињу да боду чељад ножевима на пушкама - бајонетима. Истог тренутка пред нашом кућом оних 5 усташа убијали су наше мушкарце. Нису их клали. Боли су их ножевима. То сам видио касније. Нијесам чуо никакв глас - врисак, јаук - од наших људи. То је зачас било готово.

Ја сам се налазио насред собе када су она двојица усташа почела да боду и касапе чељад ближу вратима. Остала чељад се збија лијево и десно према зиду и кревету, к'о овце, па пролаз до врата остаје слободан и видљив. Видим како усташа боде моју бабу Деву, Ђорђину мајку, стару преко 60 година. Она се спорије одмицала од врата, па се међу првима нашла пред усташким бајонетом. Баку је најприје један усташа ударио у главу малим пијуком, који личи на рударску сикирицу.

У соби завлада пометња. Само двојица усташа су била у соби и убијала. Боли су чељад к'о кокоши и ударали сикирицама у главу, као у пањеве. Чујем ударце сикирица. Ништа не говоре. У соби настају јаук, дрека, писка, кретање и гурање. Жене гурају дјецу према зиду и заклањају их својим тијелима. Нико се не брани. Само метеж и писка.

Ја се завукох под кревет. И друга дјеца се почеше завлачити под кревет, тако да нас је у трену под креветом било 5-6. Гурају ме. Ја се завукох скроз до зида.

За само неколика минута усташе су поубијале сву чељад у соби. Ја испод кревета, преко дјеце испред себе, само видим ноге оне двојице усташа у војничким ципелама како се крећу по соби и како чељад падају на под, једно преко другог. Види се како крв шикће и како се циједи кроз одијела док падају и леже на поду. Јаук, вриска и роптање. Неки кркљају. Усташе их млате сикирицама. Сви се трзају. Неко се покрене или окрене, а неко помиче руке или ноге. Одјећа на чељадима постаје све црвенија, како крв избија из тијела. Замало је крв прелила цијели под у соби. Око 30 чељади крвари из великих и дубоких рана. Крв се подлива и под кревет и стиже и до мене. Видим усташке ципеле како гацају по поду преплављеном крвљу и газе по женама и дјеци који су пали. Иду ћошковима и зидовима уз које се прибијају они који су још живи и боду их. Само падају једно по једно, једно преко другог, к'о снопље. Соба је мала, а чељади пуно. Жене вриште и запомажу прије него их усташе убоду, а дјеца пиште, пружају руке и прибијају се уз оне који још стоје. Не сјећам се ријечи које су изговарали. Само кукњава и јаук. А касније кркљање, стењање и понеко: јо-о-оо-ј!. Све се помијешало, па не разумијеш. Усташе ништа не говоре.

Видим све четири њихове ноге како се примичу кревету. Обојица се сагнуше. Гледају нас под креветом. Почеше да боду дјецу. Видим им главе. Лица им румена. Само гурају бајонете на пушкама у тијела, као у бундеве, онда повуку према себи, па опет боду. К'о кад се боцка крмче док се пече на ражњу. Бајонети сасвим црвени. Низ њих иде крв. Боду ону масу дјеце збијене под креветом, не бирајући мјесто. За оним што иде први према прозору и боде иде онај други и боде иста тијела. Дјеца пиште и кркљају.

Одједном осјетим испод одијела крв на свом тијелу, и то на десној страни, испод сисе. Лежао сам на лијевом боку. Усташа је бајонетом скроз пробо једно дијете испред мене, које се било прибило уза ме, па је врх ножа послије проласка кроз дијете допро и до мог тијела, али није ушао дубоко у мене. Осјећам како се крв слива и шири по мојим грудима према лијевој страни, на којој сам лежао. Али, ја се не мичем. Ћутим. Рана ме не боли. Усташе изиђоше.

Ево, и сада носим ожиљак од тог убода. Није се срастао ни изгубио ни послије 58 година, иако рана није била велика. Чудно!

Ја и даље мирно лежим под креветом. У соби се мијешају крклјање, стењање, хукање, јечање, јаукање и понека ријеч. И дјеца поред мене стењу и мрдају се, протежу. Тијела по соби леже у свим могућим полажајима. Неки као да сједе с опуштеном главом и рукама наслањајући се на неког, јер сви нису могли да се опруже у тако малој соби. Измијешана тијела и удови се мрдају, окрећу, мотају, савијају, врте, ударају, мало подижу, падају. Умиру у гчевима. Ја све добро видим испод кревета, али не препознајем чељад у тој гужви и крви, сем понеког. Крви, божи чо'ече, к'о у кланици. Како се чељад врти, окреће и граби рукама, мрља се крвљу и по тијелу и по одијелу, а из њих се стално излива крв. Гледам како замиру.

Усташе су вјеровале да су побиле или смртно раниле сву чељад у соби и да нико неће остати жив. Изашле су напоље. Оставили су једног усташу пред кућом да пази на побијене и да дотуче оне који су можда остали живи. Сви остали су отишли, касније сам сазнао, према кућама мојих рођака Ника Стијаковића, чија је кућа била једно 100 метара удаљена од наше, Илије Стијаковића (300 м) и Луке Стијаковића (500 м). Горе су побили све: Лукину породицу од 5 чланова, Илијину од 4 и Никину од 15 чланова. Од њих нико није преживио. У наших 5 кућа побијено је 62 чељади за мање од пола сата. Већина их је издахнула одмах, а неки касније, на мукама. Остали смо живи само ја и моја синовица Раденка (8 година). Бјежали смо према Доњим Тодићима, с оне стране Ријеке.

Када сам дошао горе, у Доње Тодиће, видим да су сви поклани. На зараванку између те три куће на снијегу је лежало око 40 чељади. Нисам их тада бројио, већ знам да их је толико било у те три куће и знам да су сви ту поклани. Тијела су расута по малом дворишту и леже у разним положајимаљ. Понеко је забио лице у снијег, као да пије воду на врелу. На свима се виде ране и сјекотине, а код неких су разбијене главе. Неко гледа у небо, а неко се савио, згрчио. Дјеца као да су се играла по снијегу и онда се скаменила. Нико не даје знаке живота, не мрда се, не покреће. Саво, мој брат од тетке Данице, Ђолетов брат, дјечак мојих година с којим сам заједно чувао стоку и ишао у школу, лежи једно 15 метара даље од осталих. Вјероватно је покушао да бјежи, али га је неко стигао и убио. У дворишту има доста стоке. Пуштена је из штала, али је заграђена и не може прићи побијеној чељади.

Сјутрадан је било забрањено клање. Мене и Раденку нашле су комшије Хрвати и одвели нас у школу у Мотикама. Ту је било сабиралиште преживјелих. Око школе и у школи пуно свакакве војске и наоружаних цивила. Шетају, једу, пјевају, пију, стоје, веселе се. Сви су весели, као на слави, као људи који су тек завршили добро дјело, па су задовољни.

Нас тројицу - мене, Петка и једногодишњег Николу - узео је Фрањо Мартиновић, шокац из Мотика, на чување и његу. Шокци су се јагмили за нас, јер су мислили да ће им тако припасти сва наша имовина. Док сам био код Фрање Мартиновића, наређено ми је да учим католичку науку ради покрштавања. Када су оцијенили да сам научио, Фрањо ме је одвео у цркву на покрштавање. Покрштен сам 1943. године у католичкој цркви у Петрићевцу, близу Мотика. (У манастиру Петрићевцу прије рата био је свештеник Мирослав Филиповић. Чуо сам да је он био главни организатор покоља у Мотикама. Касније је био управник логора у Јасеновцу. Прозвали су га Сатана.)

Сви моји у Стијаковићима покопани су неколико дана послије покоља на неколико мијеста у шљивику, одмах ту гдје су побијени. Послије рата пренијето је оно кости што се нашло у заједничку костурницу у Дракулићу."

Петко Стијаковић (1932)

(*Једно од малобројне деце која су преживела покољ у Мотикама 7. фебруара 1942. године био је десетогодишњи Петко Стијаковић. Он је и сада жив, здрав и виталан. Живи као пензионер у Бањој Луци, улица Карађорђева број 352. Ту нам је у својој кући испричао своја сећања на покољ, која су овде забележена*).

Петко ми је испричао следеће:

"Рођен сам 1932. године у Мотикама од оца Раде и мајке Маре. У породици нас је било укупно седмеро. Поред оца и мајке, то су била дјеца: Стоја (1942. године имала је 18 година), Петко (ја, 10), Млађен (7), Госпа (5) и Мирко (1 година, још на сиси). С нама је живио и очев брат а мој стриц Саво (25), који није био ожењен. Он је радио у руднику Раковцу код Бање Луке. Тамо је убијен истог дана када је извршен покољ у Мотикама. Рудник мрког угља Раковац удаљен је неколико километара од наше куће. Дакле, у нашој кући било је осмеро чељади. Сви су осим мене поклани 7. фебруара 1942. године. По мом сјећању, то је било овако:

Тог јутра, 7. фебруара 1942. године, устајали смо, облачили се и умивали нешто послије 7 часова, као и обично. Зимски је дан и касно свањива. Зими се тако устаје. Стриц Саво устао је раније и отишао на посао у рудник Раковац, близу нашег села. Радио је у првој смјени. Сви ми остали, осим сестре Стоје, били смо у кући, односно у соби. Родитељи су нешто пословали по кући, а нас троје дјеце (ја, Млађен и Госпа) сједили смо поред шпорета и гријали се. Чекали смо да се спреми доручак. Брат Мирко лежао је у колијевци поред нас. Ми смо га чували да се не преврне и да не плаче. Сестра Стоја, дјевојка, отишла је на воду. То је био њен посао. Она је свако јутро с бремом (дрвена пљосната качица од 12-25 литара - прим. Л. Л.) ишла на врело по воду, које је од наше куће било удаљено око 200 метара. Усташе су најприје ухватиле њу. Среле су је на путу између куће и врела и вратиле је кући. Ушле су заједно с њом у кућу. Тек када су усташе ушле у собу, ја сам их видио. Дотле их нисам видио. Ја мислим да их ни родитељи нису прије видјели.

У собу су ушла само двојица усташа. Застали су на собним вратима. У рукама држе пушке, а на пушкама су бајонети. Одијела су им била војничка, онако више зеленожута. На глави су им биле капе са словом У. Млади људи, румени од снијега напољу. Ја сам све то добро видио, јер сам био близу њих само неколико корака. Ја сам стајао код прозора када су они ушли у собу и мало је разгледали. Ништа не говоре, као да су нијеми. Један од њих само рече:

- Излазите напоље!

Ни родитељи ништа не говоре. Само гледају. Мајка узе у руке дијете из колијевке и крену према вратима. Пред њом је отац Раде ишао према излазу. За њима идемо и нас троје дјеце. Ја сам се већ тада препао.

Један усташа је изашао напоље, а други је остао иза нас. Разгледа по соби да ли смо сви изашли.

Када сам изашао напоље, угледао сам на снијегу пред кућом још доста усташа. Лијепо сам их пребројао док сам излазио напоље и стајао на пртини. Стоје и ћуте. Пред њима стоји моја сестра Стоја. И она ћути и гледа нас који излазимо из куће. Код свих усташа пушке на рамену, а на пушкама бајонете. На њима нова војничка одијела. Лијепо изгледају према снијегу. Они су уштиркани. Дугачки бајонети на њиховим пушкама сијају се као да си изгланцани.

Не знам ко је те усташе довео до наше куће. Касније сам чуо да су комшије шокци показивали усташама гдје се налазе српске куће и српска чељад за вријеме покоља.

Пред кућом нас поредали једно крај другог. Родитељи и сестра Стоја привлаче нас троје уза се. Ми дрхтимо. И бојимо се и хладно нам је. Усташе стају укруг око нас. Један усташа каже:

- Овдје ћемо их!

. Остали кажу:

- Добро!

Ми скамењени само стојимо и чекамо. Ја нисам мислио да ће нас убијати. Нисам ни знао шта је то. Одједном мајка Мара, с дјететом Мирком од годину дана у наручју, скочи између двојице усташа и поче бјежати. Мајка ми је била јака жена. Имала је тада 40 година.Чим је мајка искочила из круга, између оне двојице усташа, скочи за њом један усташа и удари је јако кундаком пушке у главу.

Мајка само јаукну:

- Ааа! Јааоој!

Одмах паде на снијег. Поред ње врцну на снијег дијете. Она се више не миче. Прискочише усташе, па је боду ножевима. Из ње шикће крв. Како онако може крварити? Као да је велика печеница која се припрема за ражањ. Толико крви. Дијете јој испало из руку и отишло најприје мало у страну, у снијег, а не на пртину. Упало у снијег па му се виде само голе ручице и ножице како млатарају. Дијете пишти. Преко мајке пријеђе један усташа и убоде дијете у снијегу. Убоде га само једном. Мирко се одмах смири. Преста плач. Ручице и ножице се смирише и нестадоше у снијегу. Шта је дјетету требало! Умрло би на снијегу и да га нису проболи.Тако усташе убише моју мајку Мару и брата Мирка пред мојим очима, на неколико метара од мене. Ми само стојимо и гледамо у мајку.

Ја се први тргнем. Погледам да ли ће бјежати отац Раде и сестра Стоја. Они стоје као скамењени и само гледају у мајку Мару. Ја одједном скочим и клиснем између двојице усташа. Савијем се према пртини, па као муња шмугнем између њихових ногу. ..бем му мајку, не знам шта сам јуче ручао, а тога се свега сјећам као да је сад! Усташе вичу што јаче могу:

- Стој, убићемо те!

Ја и не мислим да станем. Изгубио сам опанке бјежећи.Остао сам у снијегу потпуно бос. Брзо сам трчао. Не би ме нико жив тако лако стигао на низбрдици испод куће. Нису за мном ни пуцали. Пројурим поред своје куће и продужим пртином низ нашу њиву. Стигнем до куће Боже Стијаковића, која је била око 200 метара удаљена од наше. Уђем у Божину кућу. Сједнем па се ту добро огријем.

Пошто сам се угријао и одморио, изађем из куће и пођем даље према потоку. Добра пртина. Кад на једно 100 метара од куће видим на снијегу поклану Божину чељад. И њих је било седмеро у кући. Све

сам их знао. Божина чељад лежи поклана и избодена, а снијег око њих јако црвен. То се не да описати. Извели их из куће и побили напољу, на малом зараванку на око 100 метара од потока. Ауух, мајку му! И њих су поклали!

Вратим се оданде својој кући. Шта ти је дијете? Не зна ништа. Идем горе гдје сам видио да кољу. Идем им под нож умјесто да се ту сакријем на неки таван или у шталу или да бјежим даље од зла. Блентав! Стигнем до своје куће.

Када сам ја ушао у собу, на кревету су лежали мој брат Млађен (7) и сестра Госпа (5 година). Покривени су пољавом. На дрвеној страници од кревета види се крв, како су се рањена дјеца пењала на кревет. Има крви и на пољавама. Ту су њих двоје сами дошли, попели се на кревет и покрили се. Леже и ћуте. Живи су обоје. Прво се јави Млађен. Пита гдје сам ја био, гдје сам се сакрио. Ја му кажем. Сестра ћути. Није могла говорити? Шта ја знам? Не отвара уста. Само гледа и дише. Они су ту остали да леже цијели дан, а ја сам био напољу.

Изишао сам напоље, у двориште. Хранио сам стоку - коње, овце, краве, крмке. Повремено уђем у кућу и заложим ватру. Дјеца леже. Под њима све мокро од крви. Мо, да! Ауух! Млађен прича како су их убијали. Наредили су да сви легну на стомак и да испруже руке и ноге. Онда су их одозго, с леђа, изболи и ударали сикиром и ногама по глави.

Одем и ја горе, изнад куће, гдје су моји остали кад сам ја утекао. Сви леже потрбушке - отац, мати, сестра Стоја. Мирко бачен у снијег уз пртину. Голишаво дијете, изнијето из колијевке. Мајка лежи на истом мјесту. Родитељи не дају никакве знаке живота. И не трзају се. Мало сам их погледао и отишао. Мртви. Нисам их дирао ни помицао. Шта ћу им ја!

Одем у собу код дјеце. Док су им биле врућe ране, дјеца су могла ходати. Мо, то су посјеци, а не ране! Сада се не могу ни помаћи. Вичу да их боле ране. Не могу им помоћи. Мучило се то, па ето!

Тада сам наложио ватру. Тад погледам кроз прозор. Видим да иду људи - комшије шокци и два жандара. То су биле наше најближе комшије - шокци - Миле и Тома Мејданџић и Милин син Иво, младић од 18 година. Миле и Тома носили су крампове, а Иво лопату. На 'кући' су била двоја врата, са сваке стране по једна. Сакријем се ту близу за једно дебело дрво, једно петнаестак метара од њих. Гледам како један жандар уђе у кућу, а остали остадоше пред кућом. Врати се онај из куће па им каже да у соби има двоје живе дјеце. Пита:

- Шта ћемо с њима?

Онај други - изгледа да је он био старјешина - пита јесу ли рањена. Први одговара:

- Само што су жива.

Други:

- Онда их убиј!

Послије тога жандар уђе у собу и пуче само једном. Можда је друго дијете заклао или утушио. Обоје су били мало прије живи, кад сам ја изиш'о из куће.

Док су се жандари договарали шта ће с дјецом, цивили су почели да разгрћу снијег и да копају раку у шљивику, близу мојих побијених родитеља и сестре. Гледам како копају раку. Кад су ископали раку, двојица најприје ухватише моју мајку за руке и ноге и бацише је у рупу, као џак. То исто урадише с оцем и сестром Стојом. Накрају

један дохвати дијете за ручицу и баци га у рупу, као неку кесу. Бацали су их Миле и Тома Мејданџић. Томин син Иво коп'о је с њима раку, али није узимао мртваце. Он је био млад.

Онда Томо и онај жандар што је убио дјецу уђоше у кућу и између себе изнесоше нешто у оној пољави којом су дјеца била покривена. Не видим шта је то. Однијели су то до раке, па извртнули пољаву. Тек тада видим да из пољаве истресоше двоје дјеце - мог брата Млађена (7) и сестру Госпу (5 година). Ону пољаву бацише на снијег. Не ћедоше да је баце преко лешева прије него их затрпају земљом. Затрпаше раку и одоше.

Чим су они отишли, ја се вратим у кућу. Једва сам издржао хладноћу. Када сам ујутро устао, нашли су ме домобрани и одвели у школу у Мотикама. Тамо, у школи и свуда око школе, усташе, домобрани, сеоска стража цивили - свега. Ходају око школе, једу, пију пјевају, веселе се - као ждријепци. У школи сам затекао још неколико српске дјеце и једну жену. Укупно нас Срба у школи је било шестеро. Сви су били рањени осим мене и Мирка. Нас двојицу су нећу око подне одвели у куће шокаца Пеје и Фрање Мартиновића, наших комшија. Онда сам отишао у најам у сусједни Петрићевац. Био сам најамник код једног усташе, који се звао Петар Главаш. Тако сам остао жив.

Ја сам био присутан 1963. године када су откопаване кости моје породице. Дошли људи и откопали гробницу у шљивику изнад наше куће, у којој су били затрпани мој отац Раде (који је за вријеме убиства имао 40 година), мајка Мара (40), сестре Стоја (18) и Госпа (5), и браћа Млађен (7) и Мирко (1 година). Ту су били затрпани сви моји најближи и најдражи.

Нико од нас није тражио освету. Не тражи ни сада. Ми стари смо своје попушили. Само да не буде новог покоља. Због дјеце."

Љубица Вучић (1930)

(имала је 12 година када су јој усташе у соби задале седам рана, јер није знала да им очита "Здраву Марију" као католичка деца. Усташе су по томе закључиле да је Српкиња и одмах почеле да је садистички боду бајонетима. Она и сада носи седам видљивих ожиљака од тих рана на разним деловима свога тела)

Љубица Вучић рођена је у Доњим Мотикама, у засеоку Васићи, 1929. године. Она је један од свега неколико преживелих сведока покоља у Мотикама 7. фебруара 1942. године. Своје сећање на покољ испричала ми је код своје куће у Мотикама. Њена сећања није до сада нико записао. А од покоља је прошло 58 година. Ипак, она се свега тако јасно и бистро сећа, до у детаље, као да је све то јуче било. За време покоља била је девојчица од 13 година.Напросто је невероватно како је остала жива. Случај! Ево њеног сећања:

"Рођена сам 1929. године у Васићима. Васићи су близу пута који иде од Бање Луке према школи у Мотикама.

шокца. Никад другчије. Бар ја нисам чула. Иначе, засеоци су нам били помијешани, а негдје и куће у истом засеоку. Српски засеоци у Доњим Мотикама су Васићи, Малешевићи, Тодићи, Брковићи, Ковачевићи и Шешићи. Били су потпуно измијешани са шокачким

засеоцима Јосиповићи, Ковачевићи, Мартиновићи, Љевари и Батковићи. Мијешале су се њиве, шуме, стазе, људи и стока. Тек је пред Рат почело зазирање једних од других. Али, тога се ја мало сјећам. Само се сјећам као да је мало захладнило. Није увек било тако весело и отворено као прије. Мени су највише у сјећању остали моја породица и остале породице у Васићима.

У Васићима је у фебруару 1942. године, пред покољ, било девет кућа. То су: наша (Миланова) кућа, куће мојих стричева Цвије и Илије, те куће Микајла, Лазара, Илије, Станка, Ђоке и Ристе Васића. Усташе су 7. фебруара 1942. године поклале 77 Васића.

Само сам ја у Васићима преживјела покољ

У мојој породици било нас је укупно шестеро. То су: отац Милан (тада 42 године), мајка Даница (32), браћа Млађен (9), Стојић (7) и Мирослав (5) и ја, која сам тада имала 13 година. Отац Милан радио је до Рата као путар. Када је дошла Независна Држава Хрватска, пребацио се у рудник Раковац код нашег села. Ту су га усташе убиле истог дана када је у нашој кући био покољ, тј. 7. фебруара 1942. године. Дакле, отац није био код куће када су нас усташе клале.

У ствари, када су усташе дошле у нашу кућу, у њој су били само мајка Даница и браћа Млађен, Стојић и Мирослав. Ја сам тог јутра била отишла у комшилук и мене су тамо изболи, у туђој кући. Док сам долазила Михајловој кући, видјела сам старог Михајла, који је имао око 60 година, како се уз басамаке попео до крова своје куће и скидао с крова снијег.

Утом пред кућу дођоше три усташе. Носе пушке на раменима, а на пушкама ножеви. На глави им шљемови. Те људе ја нисам познавала. Нису били из нашег села. Све тројица су млади и обучени комплет у нове униформе. Гледамо кроз прозор како наређују Михајлу да сиђе с крова. Он сиђе. Питају га:

- Имаш ли пара? Ће су ти коњи?

Он каже:

- Пара немам, а коњи ено у штали.

Усташа му каже:

- Скини хаљину!

Михајло је на себи имао кратку сукнену хаљину. Старији су то носили, а млађи капуте. Скине је и спусти крај себе на снијег. Један усташа скиде пушку с рамена, приђе Михајлу и убоде га оним ножем на пушци у леђа. Михајло се скљока напријед. Трза се и кркља као јагње кад се коље. Док он лежи, усташа га још боде у леђа. Боде само један, а она двојица стоје и гледају. Не мичу се.

Ми се у соби збили на прозор и све то гледамо, преплашени и збуњени. Онај што је бо, скида прстом крв са бајонета и лиже. Стара Ваја, Михајлова жена, била је болесна. Лежала је на поду, на сламарици. Кад је од нас чула да усташе пред кућом боду Михајла, подигла се и она до прозора да види. Потом се врати на сламарицу, преблиједи и - умрије. Зачас. Није више давала знака живота. Лежи на леђима мирна. Мртва. Није ништа рекла.

У соби нас је, осим мртве Ваје, још седмеро живих. То су: Михајлова снаја Драгиња, супруга Михајловог сина Ђорђа, која је тада имала око 35 година, њена дјеца Бошко (15), Љубица (12), Даница (9), Петар (8) и још једно најмање дијете чије, сам име заборавила, те ја.

Кад сам ја била дошла у Михајлову кућу, Драгиња је купала своје дијете. Она је међу нама најстарија, али нам ништа не говори, не тјеши нас. Само тумара по соби и хуче, као избезумљена. Бошко гледа на

прозор и хоће да некуда искочи. Нема куд! Поред прозора стоје усташе.

У собу улази усташа који је бо Михајла. Нож на пушци сав крвав. Наређује нам да сви изађемо напоље. Прво изиђе Драгиња с дјететом у рукама. За њом одмах Бошко, Петар и Љубица. Млађа Драгињина кћи Даница цијело јутро је спавала у соби на кревету, - и кад сам ја дошла, и кад су дошле усташе, и сада. Усташа на њу ни на Вају на поду не гледа. Само гледа у мене. Види да се не мичем. Не излазим са осталима. Наређује ми да и ја изађем. Ја нећу. Он ми се више не обраћа, већ оде за онима напоље. Виђе да ја остадох у соби. У соби смо остале нас три: ја, Даница на кревету, која се никако не буди, и мртва Ваја на поду. Ја чекам да се усташа врати и да ме ишћера напоље. Нема га. Станем крај прозора да видим шта ће радити са онима напољу. Усташе их зауставиле на оном истом мјесту гдје су зболе Михајла.

Драгиња скочи да бјежи доље према цести. Голо дијете притегла на груди обема рукама. И истрчала је 4-5 корака. За њом потрча усташа, стиже је и убоде је ножем на пушци у леђа, како је трчао за њом и стигао је. Она се одмах скљока на пртину, на страну, а дијете врцну у снијег цјелац поред пртине. Голо дијете врти се рукама и ногама у снијегу, као у сапуници у кући, и пишти. Имало је само пола године. Још је сисало.

Усташа се примакну дјетету, па и њега прободе бајонетом. Наби га на бајонет и избаци га на пртину. Дијете одмах престаде плакати.

Док је онај усташа убијао Драгињу и дијете, Бошко и Љубица покушаше да побјегну изнад куће, куда није био нападо снијег због стреве. Међутим, стигао их је други усташа и убио.

Послије тога све три усташе су ушле у кућу. Двојица одмах ућоше у собу, а један остаде на собним вратима. Не улази унутра. Један од оне двојице што су ушли у собу замахну пушком на којој је био крвав бајонет и одједном пресијече врат баби Ваји. Она је лежала са забаченом главом уназад, тако да јој је врат био потпуно отворен. Глава се откотрља са јастука под кревет. Ваја је лежала на сламарици на поду крај кревета с главом на дебелом јастуку. Из одсјеченог врата не потече ни кап крви. Ништа. Само искочише жиле. Вире из осдјеченог врата и сучу се. Скоро је умрла. Није се још била охладила.

Други усташа дође до кревета. На њему је Даница и даље спавала. Ја сам на два-три корака од ње. Све се дешава пред мојим очима.

Усташа подиже пушку с бајонетом, па је спусти нагло према Даници. Бајонет с пушке пресијече Даничину главу преко чела, укосо, до пола главе. Крв се разли по лицу и јастуку. Даница се није ни помакла, нити је пустила гласа.

Ја занијемила. Само ходам по соби што даље од њих двојице. Прескочим бабу Вају и, немајући куд, сабијем се у уски ћошак иза шпорета. Гледам у усташе. Обојица дођоше преда ме. Један каже:

- Ти нијеси из ове куће. Знам. Откуд си? Чија си?

Наше комшије шокци, како сам касније сазнала од многих, знали су добро колико чељади има у којој српској кући, њихов узраст и пол и мјесто гдје се обично ко налази и шта ради ујутро око седам сати. Усташе које су нас клале нијесу биле из Мотика., па су им комшије шокци казали да ја нисам из те куће. То их је збунило.

Ја им кажем:

- Не знам ни откуда сам, ни чија сам кад ви ово радите!

Нокти на обе руке налили се крви од страха, па поплавили и поцрнили. Шта мислиш, да ли би умрла да ме нису уболи? Кажу ми:
- Читај "Здраву Марију"!
- Ја не знам ни читати ни говорити кад видим шта радите.
Један усташа пита:
- Шта ћемо с њом?
Онај с врата каже:
- Боди!
Онај испред мене одмах ме убоде бајонетом у предњу страну, код жличице.
Одмах сам пала ту на под и онесвијестила се.
Онда су ме усташе уболе још шест пута, док сам лежала у несвијести. Два пута с лијеве и три пута с десне стране, све у труп. Једном су ме уболе у лијеву руку код мишице. Највећа рана је била код жличице.
И сада носим ожиљке по тијелу од свих седам рана. Сви ожиљци добро се виде иако је од тада прошло 58 година. Један ожиљак на лијевој страни дугачак је 5 центиметара, а остали су мањи. Ево, погледај овај на руци. Лијепо се види. Он ме највише и подсјећа на покољ, јер је на руци па га стално гледам.
У неко доба ноћи сам се освијестила. Дошла сам себи. Попила сам много воде из котлића. Кад је свануло, видим да су отворени прозори и врата. Ја нисам имала никаквог страха. Видила сам да нема ништа од мене. Баба Ваја лежи на сламарици, али нема главе. Ено главе под креветом.
Кад је боље свануло, подигнем се полако, ослањајући се на зид и кревет. На кревету Даница (9) не даје знаке живота. Лице јој расјечено.
Онда, то је била недјеља, дошли да пљачкају.
Знам обојицу. Једно је био Божо Јосиповић, а друго Мирко Јосиповић, мој пар из школе, оба шокци из сусједног засеока. Божо ме узме ме на леђа и понесе.Носи ме према кући мог стрица Илије Васића.
На раван пред Илијином кућом усташе су дотерале Тодиће и Васиће и ту их на једном мјесту побиле. Ту их лежи много на снијегу. Све видим. Понеко се још миче, иако су прошла 24 сата од покоља. Само се трзне или протегне, па опет мирује. Чујем како неко крчи. Било је ту једно 150 душа. У појединим кућама у Васићима и Тодићима било је по десетеро и петнаестеро чељади. Ту су скупљена и побијена два засеока - Тодићи и Васићи. Снијег утабан и црвен. Ту су их убијали. Неки бјежали. Нико није одатле побјег'о. Све су их стигли.
Божо ме однесе Пејиној кући. Он и Мирко испричаше како су нашли живу Миланову Љубу. Код куће Пејо, стар 70 година, и двије његове снаје - Јања и Јела. Оне ме окупале. Нисам знала кад су ме купале. Чим су ме полиле млаком водом, онесвијестила сам се.
У Пејиној кући лежала сам два мјесеца. Лежала сам само на кољенима и челу, све док ране нису зарасле. Нијесам могла да лежим ни на једној страни тијела. Боле ране. Само ме по дану дигну да сједим колико могу. Ја се онесвијестим кад гођ превијају ране. Превијале су ме Пејине снаје Јања и Јела. Почела сам помало да једем. Мјесец дана сам само пила млијеко, три пута по чашу. Нијесам могла друго. Нудили су ме увијек. Како јести!
Мене је у недјељу, на Петровдан, 12. јула 1942. године одвела тетка Вида, сестра мог оца Милана, својој кући у Мацановиће, у сусједно село Чокоре. Ту сам живила све до краја Рата, а и послије једно вријеме. Послије Рата удала сам се за момка из сусједног засеока Вучића, такође у Чокорима, за Гојка Вучића. С њим сам се вратила на

очевину у Мотике и стекла дјецу и унуке. И сада живим на очевини у Доњим Мотикама, кућни број 128.

Послије сам чула за своју ујну Досту Тодић. Она је била пред порођајем. Усташе је оборише на леђа, па јој преко стомака ставиле даску и на њој се клацкале, љуљале и гледале како се Доста 'пораћа' све док нису из ње истиснули дијете. Нису је боли нити клали, већ су је тако мучили. Онда су је дотукли сикиром.

***

Одмах послије Рата дош'о ми је један суповац и пит'о ме неколико ријечи. Наредио ми је да ћутим:

- Ником не говори о покољу. И ником ни ријечи да сам те ја пит'о. Што је било - било. Ником не говори!

И ја о покољу моје породице нијесам ником причала. Ово теби сада први пут причам. Бојала сам се. И сада се бојим да ће нас усташе и Турци поклати. Шта мислиш, 'оће ли до тога доћи? Не дај, Боже!"

Радомир Гламочанин (1927)

"Рођен сам у селу Дракулићу 1927. године, које је смештено у непосредној близини Бање Луке, где су усташки злочинци извршили покољ целокупног становништва 'грко-источне вјере', као и у селима Шарговац и Мотике и у руднику Раковац.

Том приликом усташки бојници, предвођени капеланом из манастира Петрићевац Мирославом Филиповићем-Мајсторовићем, побили су на најсвирепији начин око 2.ЗОО житеља поменутих села, од чега 550 деце од једне до девет година старости. Покољ су избегли само становници који се нису нашли код куће.

У овом покољу усташки злочинци су убили моју мајку, четири брата, три сестре и још 45 чланова моје фамилије, међу којима 24 деце. Моју породицу усташе су похватале и затвориле у шталу мога брата од стрица и једног по једног члана изводили, па клали ножевима и убијали секирама и ћускијама. Када су извели мог брата Милана, он је од усташе отео секиру и њоме га посекао. Колико ја знам, то је био једини случај физичког отпора жртве пред усташком камом за време покоља у наша три села. Др'ги усташа је зграбио пушку и убио Милана. Тако је само мој брат убијен ватреним оружјем. Сви остали чланови моје породице су свирепо поубијани ножевима и секирама.

Моја мајка и сестра, дете од осам година, када су схватиле каква их трагина судбина чека, покушале су да на споредни улаз куће побегну, али су биле примећене. Усташа је моју мајку ударио секиром по глави. На мајку, обливену крвљу, пала је сестрица, позивајући је да беже даље. Усташе су тада и њу сасекле и остваиле их да у снегу леже неколико дана.

Осим моје фамилије, у овом пкољу страдале су и породице мојих пријатеља, кумова и комшија: Столић, Станковић, Тодоровић, Амиџић, Перић, Вукобрат, Ђурић, Камбер, Курузовић, Плавшић, Пиљагић, Радиновић, Савановић, Смиљанић, Шево, Стијаковић, Торбица, Тунић, Чушић и многе друге. Усташе су 7. фебруара 1942. године у Дракулићу и Шарговцу побиле укупно око 1.500 особа, од

чега 343 деце до 14 година старости, у Мотикама, од чега 207 деце до 14 година старости, и 52 рудара у руднику Раковац.

Наше комшије Хрвати Иво Јурић, Стипе Голуб, Шимун Плетикоса и други водили су усташе до српских кућа и помагали им да се нађе и убије свако чељаде у њима, јер су они као комшије познавали свако чељаде у свакој кући."

Радомир Гламочанин је навео 45 чланова своје фамилије, које су усташе поубијале и поклале 7. фрбруара 1942. године. Њихова имена наведена су у књизи "Фратри и усташе колју".

***

Питомо поткозарско село Пискавица налази се скоро на средини између Бање Луке и Приједора, углавном с леве стране железничке пругеиз правца Бање Луке, али има и више заселака с десне стране, према Козари. Железничка станица у Пискавици налази се на 37. километру од Бање Луке. Преким путем, уз Дубоки, Бања Лука је много ближа. Ту се Пискавуица протеже до Мотика. Одмах до Пискавице према Бањој Луци, с обе стране пруге, налази се село Ивањска. Железничка станица у Ивањској удаљена је 25 километара од Бање Луке и 10 километара од пискавичке станице. У Пискавици су пред Други светски рат живели само Срби, а у Ивањској је било оприближно пола Срба, а пола Хрвата. Оба села су била у НДХ.

Од почетка рата усташе су одводиле виђеније Србе, којима се губио траг, али све до почетка 1942. године није било масовних покоља, иако је устанак на Козари био развијен. Партизани и остали Срби тргали су пругу између Пискавице и Приједора, тако да су возови могли да иду само до Пискавице. Почетком 1942. године Срби из Пискавице и Ивањске почели су да тргају пругу и од Пискавице порема Бањој Луци. Највероватније су управо због тога усташе 5. и 12. фебруара 1942. године побиле српско становништво у неколико заселака у Пискавици и Ивањској. Најприје је, 5. фебруара, побијено мање појединаца и породица, вероватно као опомена и претња. Пошто су и после тога Срби тргали пругу, усташе су после недељу дана извшоле већу одмазду. У оба покоља убијено је преко 200 Срба Милошевићима, Кнежевићима, Кевићима, Поповићима, Шушњарима, Шутиловићима, Ђуђићима, Милаковићима и у још неким засеоцима. Тачан број побијених није утврђен, нити Ће се вероватно икада утврдити. О том покољу једва да је шта записано.

По казивању сведока, у покољу и пљачки најактивнији су били комшије Хрвати из Ивањске.

Драже Милаковић

"Нису Милаковиће поклале усташе из Загорја, Славоније, нити Међумурја, већ наше комшије из Ивањске Пезићи, Томићи, Ицани, Ковачевићи, Клечине и други, с којима смо, до тог Рата, живјели у некој слози и љубави... Говорили су нам прве комшије Хрвати, одмах преко потока, да они знају да смо ми мирни и лојални њиховој држави, да ће нас они, ако и буде стани-пани, заштитити." 187

Овде се дају сасвим кратки изводи из опширног рукописа "Фратри и усташе колју", у ком су забележена опширнија сведочења већег броја лица. Овде су забалежена казивања само њих четворо.

Душан Милаковић (1924)

"Наше куће, овде у Милаковићима, далеко су од станице у Ивањској два и по километра. Од пруге смо удаљени мање од километар и по.

Од почетка Рата усташе су из Ивањске долазиле у Милаковиће. Било и' је и у униформама и у цивилу. Почетком августа 1943. године одвели су неколико одрасли' мушкараца из Милаковића - Глишу, Симу, Саву и Раду Милаковића, оца мога комшије Драже Милаковића. Раде је тада мог'о имати 45 година. Био здрав и крупан чо'ек. Купили су и' комшије из Ивањске. Ево њи'ви' кућа овдје пеко пута. Раду су гонили Здравко Клечина звани Крпа, Иво Клечина и Иво Пипин. Све и' знам добро. Све три су били по 50-60 година. Глишу је одв'о Марко Иве Жутице. Кад су увече гон'ли Дражиног оца Раду, ја гонио кући благо путом, а Раду води наш комшија Здравко Клечина. Ја у Здравковој кући био стотину пута. А он прође крај мене и поврати се. Каже:

- Што се смијеш?

Ја се преп'о. Ја се не смијем. А он мене кундаком, а ја падо'. Ја уста, а он мене у'вати за прси, па дигну, па јопет кундаком у раме, а ја јопет падо'. Па трећи пут. Мени јебе српску мајку. Дражиног оца ту свеза. Кад га удари кундаком 'вако једанпут, он се преврће ко клуко. Кад је мене ударио, онај други вели, што јест јест:

- Што дираш у дијете?

Ја тад им'о 16-17 година. И његовог оца кад удари, Здравко каже:

- Пјевај о краљу Петру пјесму!

Раде мор'о пјевати. Пјева и котрља се низ обалу. Једна обалица доље. Он се котрља свезан.

Неколико дана послије тргања пруге усташе су ишле свакој кући и рекле да се нико не склања, да не бјежи. Онда су дошле у четвртак, 12. фебруара, и поклале.

Они су дошли пред нашу кућу. У тој кући живило нас је један'естеро: моја отац Никола (стар 47 година), мати Сава (45), ми Николини синови Момчило (21), ја (17), Ненад (12) и Милан (1,5 година), па стриц Драгић, стрина Мрза и троје њи'ве дјеце - Радован (16), Раденко (12) и Сава (10 година). Стриц Драгић је био млађи од мог оца. Они нијесу били подијељени. Сви смо живили заједно, као једно домаћинство.

Војска је стигла нашој кући око девет сати прије подне. Заоколили кућу. Метнули ли су митраљезе на прозориће. Кажу:

- Излаз'те сви у строј!

Мој отац изиш'о први у строј. За њим стриц Драгић, па ондаре мајка Сава са братом Миланом у нарамку. Онда ја, Раденко и Ненад. Сви стали у строј. Усташе око куће и пред нами стоје. Ја познајем само Здравка Клечину и Ђуру Иџана. Питају:

- Ко је трг'о пругу?

Мој отац вели:

- Војско, ја не знам ко 'е трг'о. То је далеко од нас.

Стоји војска још и 'вамо на путу, код трешње. И Анте Пјевић из Ивањске, Шепо звани. Пита га онај испред нас:

- Шта ћемо?

Шепо каже:

- Удри и станарицу и стопарицу! Удри све по реду!
Да туче све у кући што има.
У'вати се први пиштоља један војник усташа. Сав је био од У исписаног по њему. То је био наш комшија из Ивањске Здравко Клечина. Он је први 'ватио се пиштоља и убио мог оца. Отац је јаукн'о и пао.
Ја сам одма' побјег'о из тог строја. Видио сам само кад су убили оца и матер. За мном пуца, а срећом, не погађа ме. Утек'о пртином у један снијег, ђе се метало овцама, благу. Послије сам побјег'о у једнога кућу Новака Поповића. То је кућица једна ниже мене у потоку.
Други, трећи дан се јопет врат'ли својој кући у Милаковиће, да укопамо оне што су побијени. Покопали и'. И одатле онда, кад смо њи' покопали, бјеж'мо у Ђујиће, и онда даље у Вериће под Козаром."

Вељко Милаковић (1924)

Разговор је обављен 20. јуна 1999. године пред кућом Вељке Милаковића у Ивањској, која се сада зове Поткозарје

"Рођен сам овде у Милаковићима 1924. године. Сада имам 75 година. Кућа ми је била овде.
У кући смо на почетку Рата жив'ли моја два брата Чедо (1892) и Гојко (1910) с породицама и ја. Браћа су имала и дјецу. Ја нијесам био ожењен. Ја сам тада им'о својије' 16-17 година, кад је био покољ.
У покољу су настрадала моја два брата, двије снаје и њи'овије по двоје дјеце. Чединој жени било име Петра (1893), а њи'ва дјеца била су Пава (1927) и Милован (1929). Од онога другог брата, Гојка, жена је била Милка (1911). Њи'ва дјеца су била Предраг (1939) и Радмила (1941). Њи'х осмеро је побијено на Три јерара 1942. године код наше куће. Ост'о сам жив само ја.
Усташе су тог дана дошле из Ивањске. Ови што су дошли од Ивањске преко брда, поб'ли су моју фамилију и три породице у кући Милаковић Млађена, код овога доље комшије. У тој кући биле су три породице: Милаковић Млађена, Милаковић Владе и Милаковић Стојана. Три су породице тујка се нашле. Како су бјежале, па су дошле тујка и тујка су побијени. Пуцало се. Народ је бјеж'о. И ето. Како је ко успијо!
И ја сам био у потоку море бити једно три-чет'ри сата. Озеб'о. Сад ја реко велим овијем:
- Одо' ја горе својој кући вид'ти шта је у мене код куће.
Кад сам ја о'здо дош'о, и ов'да, видим ја - кућа је отворена. И уљегли су крмци у кућу, па оно, оно - мислим да се неко чује. Крмци уљегли у кућу и кокоши. Ишћерам ја крмке и кокоши. Не'а у кући никога жива. Ни мртва, ни жива не'а у кући никога. Гледам и у собе. Нема никога. Изиш'о сам вани...
Кад ја погледа', кер чучи овако, а они, њи' деветеро, све деветеро мртви. Леже. Кер чучи више њи'. 'Опште и' не дира. Велики је кер био. Наш кер, домаћи. Они су пали у снијег, и све. Брат ми је најстарији, Чедо. Једно уво су му о'сјекли. Ножом, ш чим ли, ја не знам. То је га морало пат'ти прије. И о'сјекли су му два прста у руке. И, 'вако по лицу видим да је убијен и да је тучен и пађен. Није о'сјечено више ништа. Ваљда и' је уб'ло из оружја. Нијесу били сасјечени. Јест једна цур'ца. Није имала пуну год'ну. Од мог брата Гојка цур'ца, Радмила. Она је имала ножом само два-три пута. Она једино. Можда није се усп'јело убит', па су онда ножом тако проболи. Тако прободена како

је пала. И 'вако јој руке у матере, 'вако јој рука на материној руци, како је мати држала у рукама.

Туде наш'о сам њи' деветеро, све деветеро мртвије'. Снијег око њи' јест крвав.

Ја сам то уз'о лијепо и покупио и 'нако увуко и' само у кућу. Сам ја. Све деветеро. Вучем. Ун'јо сам ону дјецу мању. Нијесам мог'о сам оне веће. Њи' вук'о. Отиш'о сам у поток звати овога чо'ека одоздо, да ми помогне. Тога Милаковић Јову. И Владу. Они су рекли:

- Ми не смијемо ићи.

И није ни један дош'о. Ја сам им исприч'о шта је. Онда сам се ја вратијо натраг о'здо и уз'о за руке и вук'о и' по снијегу. И увук'о и' у кућу. И затвор'јо кућу. И како сам ја то затвор'јо, њи' ун'јо у кућу, ја погледа'. Оздо иде једна жена, Милаковић Сена.

- Вељко, шта је код тебе?

Реко:

- Сено, изгин'ло све.

- Шта велиш? Ево и' доље у кући 12-13, кол'ко ли, им и' мртвије.

Остало је туде двоје живије'. Има ту Милаковић Данка, која је остала у оне двије куће што су сад покрили. Жива је и сад. Онда је била дијете, мала. Сада је удата за брата тога туде Душана Милаковића.

И шта ћеш ти? Унијо сам у кућу они' деветеро, па смишљам шта ћу. Ја сам мор'о себи гледат' живот, спас. Бјежат даље. Бјежали смо доље у Пискав'цу. Они су остали у кући. Немаш ти више шта. Ондек, то је било тако једно чет'ри-пет дана. Они су побијени, овај, на Три јерарка, у четвртак, 12. фебрувара. Само, ја сам на њи'в споменик повише напис'о 10. фебрувар, погрешно. Кад сам исправљ'о тај споменик, нијесам тачно знаво, па сам пис'о 10. фебрувар. А они су 12. погин'ли.

И онда, након чет'ри-пет дана, не знам тачно кол'ко, скупи се нас некије ти' младића и још људи старије', партизана, и дођемо овде да видимо. Дошл'и смо онда овде. Нема ниђе ништа. Мртви су у кући. Јака зима, па не заударају ништа. Онда смо одма' - шта ћемо, ку'ћемо - 'ајмо на пос'о. Није то ишло да се то сакрањује к'о што то следује да сакраниш своје родитеље и не знам ког свога. Него ископај рупу, трпај у рупу, загрћи - бјежи! Гледај спас себи. Да! Прво смо укопали ове овде своје. Ископали смо рупу, право дубоку. Преко метар смо копали рупу. Овде су тачно заједно сакрањени.

Онда смо о'шли 'вамо доље у комшилук, код они' фамилија доље Милаковић Млађена, Владе и Стојана. Укопали смо њи' тој. Њи'ве смо нашли у кући. Тој су изгин'ли. Сви су у кући. Нијесу клани. Убијани - ко ће знати, пиштољом, пушком... Тој ће смо и' укопали остали су стално, до данас. И дан дани. Сад се и не зна право ће им је гроб.Ја сам диг'о својима нешто споменика, "вамо нешто око "51."

Данка Милаковић (1934)

"Кад је оно био покољ у зиму 1942. године, ја сам била у кући са баком Јованком и мамом Тодором и са још двоје дјеце, брата два моја, БогољубомБогољубом од шест и МиленМиленком од једне године. Мајка је тада имала 35 година. Отац Стојан се био сакрио. Бака Јованка рекла да мушкарци бјеже, а дјеци и женама неће ништа. Дјеце било наше нас троје. Ја, Богољуб и Миленко. Бака каже да бјежимо и ми из наше куће у кућу Млађена Милаковића. Био Млађем у Њемачкој у ропству,

а његова жена Петра има писмо од њега из Њемачке, па смо мислили да ту неће ништа. У Млађеновој кући било петеро дјеце ио жена Петра. Трећа порд"ца Владина. Жена му била Вукосава. И двоје њи"ве дјеце - Мрза и Рајко. И била још једна католкиња, снаја им, Роза. Она је мислила да ће вратити усташе. Све знам к'о да је јуче било. Дођоше усташе на праг. Вичу нам:

- "Ајте, "ајте, "ајте, улаз"те, улаз"те у кућу!

Група је била. Ко ће знати кол"ко и" је било. Оне шљемове носе. И ми уљегошмо у кућу те Петре. Кад су нас усташе уђерале у собу, питају жене:

- Ће су вам људи, јебо вас краљ Петар?

А 'на Петра нама' тури руку у њедра, па извади писмо 'вол'ко. Па показа. Ка'е:

- Ево ће је мој!.

- Назад, јебо те краљ Петар!

Знам све конда је јуче било. Она само се врати од прага тамо у собу. И одма' паде. Само жена што се окрену од њега. Шта би, ја не знам, само жена пљууус кол'ко је дугачка. Пуче: тррр. Запуцало на све нас. Само она прва паде. И све оно у соби поби. Само моју матер није.

И тако, моја мати, у'ватла нас троје. Оно мало држи овдје у наручју, а нас двоје држи уза се. И тако смо ми стајали. Онда на она врата матер је уб'ло. Он је 'вако чинијо: трр, трр. Она је пала. Ја сам вид'ла. Не знам што не паде одма'. Дијете испаде јој из наручја. Ништа се више не види у кући од дима. Запуш'ло се.

Кад је изиш'о тај дим, ја видим - нико никуд не миче. Ми смо сви пали. Онај је мислијо да је побијо свију. Било нас у кући, чекај, кол'ко: нас шестеро што смо овдуда дошли - баба Јованка, матер, и нас четверо дјеце. Затим троје Владиније', то је деветеро, Роза - десетеро, и онда било четверо дјеце Млађенове и жена. То је петн'естеро. Четрн'естеро је било у соби. Роза је била вани, пред кућом.

Било је око дван'ест сати. Знам, око један'ест направ'ли ручак, да ручамо. Они наишли и ручак тај ост'о. Ми смо отишли око једно дван'ест сати. (Душан Милаковић додаје: 'Па да! Док су поб'ли 'вамо код нас. ') И онај је мали Витомир Млађенов под кревет утек'о и тако га и погод'ло тујка. А нас није погод'ло 'вамо. Мене и брата моја два, Богољуба и Миленка. И још остала жива тога Владе једна цур'ца, Мрза, ал' послије она је умрла. И она је туј, шта ја знам, уз матер била. Није била ни рањена. Јест била рањена једна, од тога Млађена Љуб'ца. Умрла је.

И онда Нада, из Драгочаја, рањена је. Дошла дјеци Млађеновој прије подне и ту јој преб'ло ноге. Умрла је и она посл'је дан-два. Када сам се ја диг'ла, она жива. Поче да плаче под столом. Не мере никуда. Пребијене ноге по кољенима. У соби, у средини, под прозором, бијо сто. Нада се била сакр'ла под тај сто. Туј је побјегла и та Љубица. Њој је раме одвал'ло, а малој Нади кољена преб'ло. А ето, та Мрза Млашенова, њу није погод'ло.

И тако је та група била. И кога је погод'ло - погод'ло. Они н'јесу то погледали. Одма' су о'шли. Четверо нас остало живије', да нам ништа није фал'ло. То сам ја, моја два брата, Богољуб од шест година и Миленко од седам мјесеци, и Млађенова Мрза од осам година, моја парница. Посл'је Рата Мрза и Миленко су умрли. Миленко умро кад је им'о седам година. То је неће '49. Мрза је ону срдобољу добила посл'је Рата и умрла некако кад и мој брат.

Кад се дим у соби разиш'о, прва сом се ја осв'јестила и дигла. Узела оног свог малог брата Миленка. Мали од седам мјесеци ост'о жив. Узе ја д'јете и зовем матер. Реко:

- Устај, мајко! Подај дјетету да посе! Дречи Бато.

Мати мртва. А ја, шта ћу? Пјена ударила на уста малом плачући. Она неће да устаје. Ја узмем фино мајку па раскопчам, па њој даднем да посе д'јете. Не знам да је мртва. Бато сиса мајку и мало ћути. Онда јопет дречи.

И јопет кад чујем да неко прича, ја извири'. Кад иду јопет. Ја само посмислим: оно д'јете онда ако дречи... И ја јопет само међу оне мртве лежем. Два пута су тако наврађали. Отворено је оно. Погледали су и кажу:

- Готово је!

Готово је, а мали и рукама и ногама. Јопет поч'о да плаче. Пишти. И удар'ла му пјена. 'Оће да цркне од, од... До мрака били су тако. Студено. Ни ватре, ни затворено. Крв се усирила. Овако, шаку и више дебела. Па, да! Па само се љуља, к'о џигера.

Снијег бијо велики, па само трепере оне, оне искрице кад погледаш према сунцу. А иду 'вамо, ђе је била та кућа моја, оклен смо дошли. Иду горе уз прт'ну и узели два барјака сватовска и носе на рамену, к'о сватови. И пјевају оно: о-ооо, о-ооо, о-ооо! Ругају се нашијем сватов'ма. И побацали онда барјаке горе уз прт'ну.

Ја, шта ћу?

Узела оно мало д'јете и онда замотала и носала, и њосала. У кући морала. Реко нек' би ли засп'о. Па, какви! Само дречи и пишти. Гладно. Озебло.

Поче сунце отпочивати. Ниђе никога. Оно друго двоје дјеце, они су већи. Ја сам имала осму годину, а они су имали шесту годину. Па ништа, они су са мном. Ја међу њима онде у соби. Ноге нам у крви. Сва сам ја била мокра и залијепљена од крви. Сва сукњица била крвава, како сам тамо међу њи', овај... Оно двоје извирују исто. Шта ће!

Кад онда увече, већ сунце отпочива, кад неко учину:

- Ааа-јоој! Аааaа-јоооj!

А ја онда јопет се препадо'. Шта је сад? Видим, прошло је. Нико не сврађа. Шта сад неко виче - јоооj? Ја погледа', кад вој', баш у тој доље кући, Сена та. То је жена Васе Милаковића. Њи'ва кућа била је тој код наше и Млађенове. Васо побјег'о. Имали су двије 'ћери, па су и оне побјегле. Сена се сакр'ла за свињац. И сакр'ла два момчића од брата свога, исто из Драгочаја. Јооj, како је то било!

Кад су Драгочај почели тамо туш'ти, побјегне тај њезин брат. Људи су из Драгочаја бјежали 'вамо, даље од Бање Луке. Тамо се клало. Неки су дошли код родбине, овде у Пискав'цу. И побјегне тај њезин брат са волов'ма и санцима. И троје дјеце метн'о у санца. Ону Наду и ова два дјечака. И све га прат'ле комшије "

'Рвати. И та су два дјечака остала са тетком Сеном иза свињца. А Нада је била с нама у соби. И тој јој пребијене ноге, па умрла.

(Један од дечака о којима говори Данка Милаковић је Милан Божић из Драгочаја, који сада живи у Београду као војни пензионер. Када је прочитао рукопис "Фратри и усташе кољу", изјавио:

"Веома сликовито и пластично сведочење Данке Милаковић вратило ме 58 година уназад. Као да и сада гледам ту тада седмогодишњу цурицу (ја сам имао 8)) крваве одеће са детенцетом у наручју, које је непрекидно плакало. Још петеро рањене и крваве дечице, о којима Данка говори, налазило се у једној собици, у кући Васе Милаковића, у коју их је Сена превела. Собица је била загрејана и застрта сламом на којој су деца лежала. Сена је у ту собицу довела и мене и мога брата Милорада (6 година) да се огрејемо и окрепимо. Цео дан смо провели испод стреје шталице за овце (наслон) на температури од око минус 10 и на снегу високом преко метра. Били смо полусмрзнути.

Дакле, неспорно је да се покољ у Милаковићима догодио 12. фебруара 1942. године (на Три јерарха). Мене, брата Милорада и сестру Наду, мој деда,

солунски добровољац, довезао је санкама до куће Васе Милаковића , за кога је била удата његова сестра Стана, јер је рачунао да да је тамо мања опасност од усташа него у Драгочају, који је много ближе Бањој Луци. Баба Сена је сакрила мене и брата, па смо остали живи, а Нада је убијена.)

Сена иде и виче:

- Јоој! Јоој! Има л' ико?

А крмче једе шок'цу Розу. Трга је. Једе јој по прсима груди. Сена је њу једва жива увукла у кућу.

- Не би' ништа. Само б' се ја склон'ла. Шта ја могу? Шта б' од вас?

Туј смо у њеној кући преноћили. И онда чуо ћаћа да смо ми дјеца остали живи, а жене изгин'ле. И онда дође овде он. И дође тај комшија Владо Милаковић, што је његова цур'ца Мрза остала здрава. Дошла њи' два. Оно троје што је остало, Мрза, Љубица и Нада - свак своје узео. Нада умрла трећи дан. И нама' горе у заједнички гроб код Млађенове куће, са'ран'ли је, ће с' те жене."

Дара Милошевић (1918)

Дара Милошевић је најстарија од свих саговорника у Пискавици и Ивањској. Па ипак, она најбоље памти појединости у вези с покољем, а нарочито датуме и године. Она ми је показала место где је била њихова стара кућа (кућа Симе Милошевића у шљивику испод пута) и место где је спаљено 15 особа (у Јовановој кући)

"Како се нијесмо бојали? Поклали један дио села 5. фебрувара. И нас су гон'ли. Ми побјегли у Кевиће, код куће овога Раде Кевића. Море бити једно километар. На брду. Онда су усташе у други четвртак дошле код нас.

Било је 5 кућа близу: мог свекра Симе Милошевића и његовог брата Милана у нашом шљивику и Јованова, Костина и Светкова горе изнад пута, на једно 30 метара од пута. У Милановој кући остале смо нас три јетрве, Симине снаје, с дјецом: ја, Бошкова, моја јетрва Ружа, Владина жена, и моја млађа јетрва Здравка, за најмлађим, Жарком. Здравка, - она је имала дијете Станку. Дали јој име по баби Станки, Симиној жени. Имала је другу годину. Имала је годину на Мали Божић, 14. јануавара. А 12. фебрувара је убијена. Па, ето кол'ко је преко године имала. Здравка је била у другом стању. Носила у стомаку друго дијете. Не знам кол'ко. Ружа је имала троје дјеце: Зора (5 година), Доста (3) и Стојна мање од године. Она је рођена '41. у марту, а 42. убијена у фебрувару. А ја сам имала Радивоја у шестој години. Им'о је пет и по година. А цурицу сам имала, ту Славку, од три године. Тад је намиривала три године. А сина Славка родила сам 3.. септембра '41. Им'о је пола године кад је убијен.

Њи' је убијено 11: једно Здравкино дијете, троје Ружини' и троје моји', и покојни Милан, онај што је леж'о непокретан на кревету, и три жене - Миланова жена стара Ђуја, Ружа и Здравка. То је 11.

Нас чет'ри жене, болесни Милан и дјеца с нама били смо у Милановој кући. Мала кућа. Боже ми 'прости, тешко се окрен'ти. Ми биле у соби. Она стара баба Ђуја тобоже закључала 'кућу' дрвеном кључаницом. Пуца се около. Не знамо ми ништа. Само онде, к'о у трапу, чекамо. А угледа то Здравка кроз прозор војника. Ми велимо - наш. Ружа вели:

- Ма, није наш. Шљем на њему.

Он уђе у 'кућу', па дође на собна врата. Упро пушку у нас. С прага. Није уш'о у собу. Он упро пушку и каже да излазимо вани

. Стриц Милан ост'о на кревету лежећи. Није мог'о да устане и иде. Оно моје мало дијете било остало тамо у соби, у колијевци. Они га само проболи. А стрица уб'ли у уста. Пуцали. Изишли смо напоље. Дјеца иду сама. Плачу. Жене шуте. Кад смо изишли напоље, он нас постројјо. Ја сам њега замол'ла још: што да нас убије кад нијесмо криви. Да не дира дјецу. Ја га питам има 'л иђе иког свога. Нека мисли на своје. Каже да нема никога , нег' Бога само нада собом. А усташа нема преда мном. Само онај један. Он каже:

- Орвати, 'вамо!

А они озго посуше. Не знам ја. Ће ћу знати кол'ко и' је? Тај што је нас постројјо, њи' зове. Нема више говорит'. Нареди да се окренемо од њега. Он је запуц'о. Било је њи' још. Ми смо сви попадали. И ја сам пала. Ил' ме је неко гурн'о. Не знам од шта. Шта би? Нијесам ни онда знала. У мене била пуна уста снијега, пуна уста онога стра' од онога барута. Шта ја знам од чега је оно било. Ја сам мисл'ла да сам мртва. Или рањена. Ја не знам из чега су нас убијали, из пушке или митраљеза. Ми смо њима окрен'ли леђа. Па, рекли да окренемо леђа. Све је било у једном реду. Не знам кол'ко и' је пуцало. Чула сам кад пуцају. То је само тренутак. К'о кад се плот превали. К'о ограду кад би превалијо. Тако је то. Ја пала. Пуна уста снијега. Сва сам била у снијегу. Дуго нијесам била свјесна. Изгубила сам свијест. Не знам јесам ли убијена, јесам ли рањена, могу ли устати или на ногу. Ништа не знам. Неко ме притиска. Падали су по мени. Или је гурало. Или сам пала ја сама од стра'. Онда сам касније почела помало размишљат'. Подуго је тако било. Ја сам лежала тако неко вријеме к'о и мртва. Једно пола сата. Нико око мене није показив'о знаке живота. Нико, нико ништа. Ни јаукн'о нико није. Или ја нијесам могла чути. Знам да су нас ишћерали.

Повучем руку - море. Повучем ногу - море. Подигнем главу - море и глава. Погледам око мене. Све крваво. Крвава и ја. Крв по снијегу. Слабо сам ја то и вид'ла. Нијесам могла ни гледати од муке. Онако, црљени се по снијегу. Била и мука и стра'. Све се то помијешало. Једва сам се ја и извукла. Вол'ла би' и да сам погин'ла, знаш, ш њима. Онда сам устала. Ниђе ја нијесам била рањена.

На све стране пуца. Око кућа, мало даље. Тога мога комшије Јована гори кућа. Ја се нешто нијесам бојала. Нека ме убију. Ћела сам да идем да ме убију. Шта ћу, мили Боже? Освојила 'ладноћа. Примиче се ноћ. Ку' ћу? Одем у котар ће су овце. Мало се крила у котару. Они пролазе на све стране. Враћају се. Гоне стоку. Пјевају свашта.

Кад су они о'шли, ја кренем. Знам у ком правцу ми је отиш'о чо'ек. Тамо, преко пруге, у Козару.

У овој горе Јовановој кући - њи' је било 15. Све су побили, па онда запалили у кући.

Убијање у нашијем Милошевићима било је готово, ја мислим, око два сата поподне. Ја сам побјегла у преко пруге, у Радуље, по ноћи. Ко је са'рањив'о побијене? Па, људи. Тог дана кад је био покољ није нико дош'о. Није смијо. Жива ватра. (Тешко јој да прича. То она каже, а види се и по њој. Дрхти јој глас и сузе очи. Онда се смири, па настави. - Прим. Л. Л.) Сјутрадан, 13. фебрувара, у петак, најприје је дош'о један партизан. То је био Момчило Милошевић.

У суботу су дошли и други људи и са'рањивали и'. Тада ја туј нијесам била."

Мр Лазар Лукајић

21000 Нови Сад
Булевар ослобођења 48
Телефон: 021/331-805

Прилог 8

Животије Ђорђевић

ЗАШТО И КАКО ЈЕ ОНЕМОГУЋЕНО ДА СЕ САЗНА ИСТИНА О ЗЛОЧИНИМА ГЕНОЦИДА ИЗВРШЕНИМ НАД СРПСКИМ НАРОДОМ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

О томе зашто је то и како чињено у Хрватској ја не бих говорио. Они су једноставно чинили све да жртве прогласе злочинцима и обратно, али чињеница је, независно од онога што се у Хрватској догађало да Србија ни данас, шездесет година иза страхота које су је задесиле током Другог светског рата, не зна колико је људи изгубила приликом бомбардовања Београда 1941. године, када је Хитлер кренуо на Србију да тамо "добро почисти сто", "да уништи једном заувек то разбојничко и завереничко српско легло" - Београд, како га и данас називају неки ученици Адолфа Хитлера, који су, по свој прилици, превазишли учитеља.

Др Владимир Дедијер помиње бројку од 4.891 сахрањеног Београђанина. (В. Дедијер: "Историја Југославије", Просвета, Београд, 1992, 469). Они који су остали под рушевинама никада нису ни сахрањени.

Познати немачки историчар Герлиц, наводи да је у априлу 1941. године - "Језиву смрт нашло петнаест до двадесет хиљада људи у рушевинама и пламену Београда".

О томе да је тада у Београду страдало двадесет хиљада људи пише и "Мала енциклопедија Просвета" (стр. 131), а и генерал Велимир Терзић (В. Терзић: "Југославија у априлском рату", Титоград, 1963.године, 424).

Србија до данас НЕ ЗНА колико је људи у Београду побила англо-америчка авијација, која га је, а и остале градове у Србији, бомбардовала у више наврата, на захтев Јосипа Броза, "под изговором да се у тим подручјима налазе јаке лојалистичке (Четничке - КЈВУО - Ж. Ђ.) снаге, али, у ствари, да се деморализује промихаиловићки расположено становништво", каже Мајкл Лиз, шеф једне од британских војних мисија који је за вријеме рата боравио у Југославији, (Мајкл Лиз: "Силовање Србије - Британска улога у Титовом грабљењу власти 1943-1944", БИГЗ, Београд, 1991. године, 307).

Србија НЕ ЗНА колико је њене мобилисане деце, старости од 16 до 22 године ("По своме саставу омладина је чинила 75% свих бораца и старешина у ЈНА" - "Војна енциклопедија", друго издање, књига 4, Редакција Војне енциклопедије, Београд, 1972. године, стр. 139) изгубило животе у Сремским равницама. Десетинама година је говорено о тридесет пет хиљада, данас се прича о тринаест хиљада, а Милован Ђилас је на неколико година пред своју смрт, изјавио да је Шумадију Сремски фронт коштао осамдесет хиљада њене деце.

Усред Београда окупатор је изградио концентрациони логор на Бањици, у коме је (у Јајинцима), по некима осамдесет хиљада људи изгубило

животе. По другима је тај број двоструко мањи. Ни приближно тачан се НЕ ЗНА.

На пар стотина метара од најстрожег центра Београда, окупатор је, на Старом сајмишту подигао још један концентрациони логор. По некима је из тог логора послато у смрт двадесет хиљада особа, по другима осамдесет хиљада, а по некима осетно мање. Колико? НЕ ЗНА се.

Др Никола Николић, који је и сам, иако Хрват, једно време био заточеник логора у Јасеновцу, у својој књизи "Јасеновачки логор смрти" (НИПШ "Ослобођење", Редакција ваншколске издавачке делатности, Сарајево, стр. 191) пише: "Податак да је у четворогодишњем времену постојања логора Јасеновац убијено преко седам стотина хиљада људи није нимало произвољна тврдња".

"У погледу сумарног броја убијених људи у Јасеновачком логору, као и броју убијених припадника појединих националности, покушало се и калкулирати, од тенденциозног преувеличавања до малициозног снижавања. То погодује само нацистичким мракобијесовима који су проблем тако замрсили да га је, наравно, немогуће правилно ни сагледати, јер су уништене скоро све документације о броју погинулих у тим логорима" (Др Никола Николић: "Јасеновачки логор смрти", НИПШ "Ослобођење", Редакција ваншколске издавачке делатности, Сарајево, без године, стр. 191,192).

Није сигурно да би прецизно тачан број убијених био утврђен и да су сачувани сви спискови сачињени од органа ондашњих хрватских власти. Једини начин да се до тачног (макар приближно, у границама разумних одступања) броја изгинулих дође био је накнадни појединачни попис убијених. Међутим, када је рат завршен нама је пребројавање било забрањено. Када се др Никола Николић обратио Родољубу Чолаковићу са пројектом меморијалног центра Јасеновац, Чолаковић му је, после неколико месеци и после консултовања са одговорнијим, у поверењу саопштио да од пројекта неће бити ништа, јер да "ми нећемо своју децу да васпитавамо на усташким злочинима" (В. Дедијер: "Ватикан и Јасеновац - Документи", Рад. Београд, 1987. године, 667).

У Јасеновац, у Доњу Градину су сатериване десетине хиљада недужне нејачи са Козаре и пре него што су стигли и златнике да им покупе, помлатили су их и покопали у мочварама Доње Градине. А преживели су најчешће, касније, на Теразијама вили Козарачко коло, клели се Јосипу Брозу да неће да скрену са његовог пута, а тек двадесетак година после рата су скупили храбрости да сиђу до стратишта, удаљених само пар километара од њихових кућа, на којима су им побијени најближи, да им по први пут попале свеће. Тек онда су се сетили и да покрену акцију да се стотинама хиљада побијених подигне споменик. Коначно је 04. јула 1966. године споменик откривен, а онакав какав је, боље да ни он није. Латице цвета су јасно истакле основно знамење кољача оних који су лежали покопани у Градини. Било је то сасвим очигледно, али протеста није било. Протествовао је само Иван Крајачић, који је откривању присуствовао као високи функционер КПХ, примедбом: "Мало смо вас овде побили!". И није био једини који је тако мислио. Најскорија прошлост је то потврдила.

Корени су били дубоки. И једино то указује како је било могуће да ни један једини метак не буде испаљен за ослобађање Јасеновца. Кољачи су минирали и попалили зграде и побили све преостале логораше, који у последњем јуришу нису успели да побегну, (а од 1.200 заточеника, колико их је било последњег дана у логору, побегло их је 87) и 22. априла 1945. године су се повукли из Јасеновца. Двадесет прва српска дивизија је у напуштени Јасеновац ушла пет дана касније, без икакве борбе. А ми смо били толико јаки да смо за себе везивали тридесетак окупационих дивизија. Ослобођена је била Србија већ више од шест месеци, имали смо своју авијацију и своје падобранске јединице. Имали смо крајем 1944. године, 57 дивизија. ("Војна енциклопедија", 2. издање, књ. 4, Редакција Војне енциклопедије, Београд, 1972. године, 138), али нисмо имали снаге да кренемо у ослобађање Јасеновца.

Према исказу возовођа Шепахера и Мугоше пред Државном комисијом, свакога дана је "на брзе влакове" качено по најмање четири марвена вагона (у којима су били смештени затвореници из Србије), а који су у Јасеновцу откачињани и форшиберицом (маневарком) били превацивани у Јасеновац. Ми нисмо успели читаво време рата да зауставимо један једини од тих возова и ослободимо затворенике. Зар нисмо могли да оним авионима, "кукурузарима", који су непогрешиво митраљирали возове и локомотиве у покрету и у Србији их три четвртине онеспособили за саобраћај, да митраљирамо и логорске "вребачнице" и да бар на тај начин помогнемо логорашима да се извуку из логора, пређу на другу обалу Саве и докопају се босанских планина. А могли смо да задњих дана постојања логора бомбардујемо логор и тако убицама оставимо мање посла око рушења, које су морали да изводе на брзину. Да ли случајно? Тада смо и ми убили двадесет шест логораша.

Уништавана је документација. Масовно су паљени лешеви затвореника, чињено је све да се до истине не дође, а шта смо ми чинили за то време? Учињено је превише тога да се истина никада не сазна. Уместо да кренемо за истином, ми смо као папагаји понављали приче Јосипа Броза да су сва зла која су Хрвати током Другог светског рата починили Србима били освета за оно што је великосрпски хегемонизам морао да донесе, као освета за сва убиства која су у Краљевини СХС и Краљевини Југославији почињена Хрватима. Краљевине СХС и Југославија су трајале 22 године. Сумирајући оптужбе против "српских власти" за "небројена убиства" Хрвата, и пре свега њихових првака, усташки лист "Хрватски народ" је 20. јуна 1941. године у својој -усташкој- НДХ изнео листу Хрвата и Муслимана који су побијени у Краљевини Југославији и Краљевини СХС. По њему је укупно убијено 236 особа и за све су наведени узроци и начини ликвидације. "Од свих ових људи, тобоже погинулих од српске руке, у листи се, као што се види, наводи да су седам убили четници, два соколи и тројицу Пуниша Рачић (Др Драгослав Станојковић: "Највећи злиочини садашњице", Дечје новине, Г. Милановац, 1991. године, 565-566). Остали су и према тврдњи усташког листа, страдали у несрећним случајевима - због квара на чамцу, или као жртве сопствених међусобних сукоба и сукоба са законом, 63 као кријумчари, 8 приликом илегалног преласка границе, 4 убијена из заседе од непознатих лица, 6 осуђених на смрт од

редовних судова, 14 усташа убијено у борби са полицијом, а 10 их је убијено од непознатих лица. Но, и поред тога, Јосип Броз је смишљено, а неосновано, понављао фразеологију Коминтерне, која је њоме правдала отимачину - анексију Босне и Херцеговине (1908). У новим условима је великосрпство проглашавано поводом за растурање Југославије, у којој је Србија, у ствари иако недужна, била дежурни кривац. Јосип Броз је истрајавао у политици коју је водио и за време рата.

02. јула 1943. године опуномоћеним представницима ВШ НОВ и ПОЈ, у вези преговора са хрватским домобранима и "осталим хрватским јединицама", што је нека врста шифре за усташке јединице, Јосип Броз је издао наређење:

1. "1. Да се свим хрватским војницима гарантује безбедност и живота и личне имовине,
2. Да се свим хрватским војницима који уђу у састав НОБ, гарантују чинови које су дотле имали (а многи их стекли уништавањем Срба и свега што је српско - Ж. Ђ),
3. Да им се гарантује даље напредовање у чиновима у команди према способностима,
4. Да се све нове снаге и партизанске јединице, појачане приливом хрватских домобрана и "других војника", употребе за борбу против четника у Источној Босни (Д. Лучић: н.д, стр. 259)."

И још само неколико детаља:

- Партизани су у Теслићу заробили две хиљаде усташа и примили их у своје редове, или пустили кућама.
- 01. јануара 1944. године су у Бањој Луци заробили бившег министра саобраћаја НДХ Хилмију Башлагића и његовог брата Хакију, усташког преседника Бањалучке општине и пустили их кућама, док су истог дана заробили студента В. Видовића, Србина и убили га.
- Да је "партизанска станица" (из СССР-а) Слободна Југославија средином априла 1944. године јавила да је пет хиљада усташа прешло на страну НОВ - у Десети Загребачки корпус.

"Совјетски радио је 06. априла 1944. године јавио да је 80.000 бивших Павелићевих официра и војника прешло на страну партизана". (Д. Лучић: н.д, стр. 251).

"Прихватајући хрватску сарадњу, Тито није правио никакву разлику, примајући све Хрвате, укључујући и оне који су активно сарађивали са непријатељем и оне који су учествовали у покољима Срба", каже бивши југословенски амбасадор у САД. (К. Фотић: "Рат који смо изгубили. Трагедија Југославије и грешка Запада", Вајат, Београд, 1995. године, 159).

"Хрватским усташама и домобранима је прелажењем у партизанске редове опроштен злочин према Србима, опроштен им је геноцид, крв стотина хиљада деце, мајки, очева, опроштене су им све јаме напуњене лешевима Срба. Титу су такви војници били потребни, јер је у будућности желео да их користи поново против Срба". (Д. Лучић: н.д, стр. 51).

Након продора у Централну Србију у њој је груписано девет дивизија:

- 1. и 6. Пролетерска,
- 5. и 11. Крајишка,
- 16. и 36. Војвођанска,
- 27. Источнобосанска,
- 37. Санџачка и
- 21. Српска

Србијанци су добро упамтили њихово бављење у Србији. Тако добро да некима, а многима, свеће пале само у црквама - за гробове им не знају.

Ми смо ћутали, а они, који су можда били најпозванији да о душама покојника воде бригу, са свога трона су убицама, у своје, а и наше име, без да су нас питали, поручивали да смо им, ваљда у име поубијаних, злочине опростили, али да не можемо да их заборавимо. А чак ни Хришћанство не зна за праштање без признања греха и покајања.

Они који су причали причу о "братству и јединству" слали су на ломачу сваког ко би покушао да жртве броји. Напротив! Забетонирали су јаме пуне српских костију и оставили их да тамо труну, а нама рекли да се нема времена за пописивање - "бирократисање".

Међутим, ми смо знали колико нас је остало. Без потрошачких карата се није могло да живи, а њих је било и јамских, и неколико врста "Р", и трудничких и дечјих, а и оних најобичнијих - "Г". Без следовања се није могло да живи, а нико се није усуђивао да присваја и друго следовање. Ти подаци су код власти били сређени, па су их имали и статистички заводи. Званични попис становништва је, међутим, извршен тек четири године после завршетка рата, што је уносило нове потешкоће у демографске рачуне.

Кључни проблем је у томе да је било немогуће да они који су имали интереса несметано уништавају доказне материјале. Читав комплекс логора Јасеновац је претворен у голф игралиште. Архивска грађа је послужила као сировина за производњу папира (А. Милетић: н.д, стр. 63), а да због тога никога глава није заболела.

Тако је онемогућавано и забрањивано да се трага за истином у вези губитака становништва Југославије. И када су у питању губици становништва у Другом светском рату за читаву Југославију, због оскудних полазних параметара за демографска израчунавања увек смо били у опасности да направимо и озбиљније грешке. Међутим, када је у питању систем логора Јасеновац, онда нам, за сада, највећим делом податке могу да дају једино сведоци. А ни њих неће бити дуго. Учесници су сви прешли 70-80 година. Неки од њих имају сређене податке које су годинама чували, бојећи се освете било са које стране. Последње је време да такви сведоци буду пронађени и њихови материјали прикупљени. Издаци којима би такав пројекат био покривен не смеју да буду сметња.

Трагање за истином ми морамо да наставимо, без обзира на цену. Много је тога на листи приоритета за српски народ испред проблема утврђивања губитака становништва у Другом светском рату, а треба

да је далеко, далеко испред овога проблема. Не може више да се толерише да, рецимо, Музеј геноцида у Београду нема новаца да плати услуге ПТТ-а.

Ми смо свесни да су браниоци усташке политике били врло моћни, чак и у Београду. Да нису не би захтев за екстрадицију Артуковића био постављен тек седам година по завршетку рата, а за др Анте Павелића никада. Не би организатор "Пацовских канала", Драгановић своје последње године живота несметано уживао у Босни. И Андрији Артуковићу, и Динку Шакићу је требало да се суди за тешке злочине геноцида, а не за непочињене и злочине против цивилних лица. Зар су неколико преживелих стараца из концентрационог логора Јасеновац требали да буду једини "доказни материјал" на суђењу Шакићу?

Због свега реченог, подржавам настојање Друге међународне конференције Јасеновац - систем хрватских логора геноцида, без оног усташких, јер није истина да су ти злочини почињени само од усташа. Не пружајмо прилику злонамернима да умањују и обим злочина и број егзекутора. Многа српска села су усташе блокирали, палили и по њима убијали уз најприснију сарадњу са домобранима, а разлике у злочинаштву нема између онога који држи и онога који коље. На изложби коју смо имали прилике јуче да видимо, један од експоната је наређење Хрватског министарства домобранства команди у Броду да обезбеди две стотине домобрана чији је задатак да проведу четири стотине Цигана у логор Јасеновац.

Дотле се не осврћимо на приче "промичбеног" карактера, које говоре о двадесет или педесет хиљада убијених у Јасеновцу и милион укупно страдалих (убијених) у Југославији. Њих оставимо себи, а ми се постарајмо да све научне расправе, књиге, монографије, чланке који могу да допринесу да свет сазна истину о злочинима геноцида извршеним над српским народом у НДХ, што пре, и одмах буду преведени на светске језике и на све, сада расположиве начине, саопштени свету. То ће, поред осталог, морати да помогне да се боље схвате и догађаји из 1991-1995. године. Да многи схвате где су корени злу, и зашто је српски живаљ 1991. године, морао да се организује и брани.

Не заборавимо да је и поред свега још док је Други светски рат трајао Серђа Кризман у Вашингтону 1943. године објавио чланак: "Покољ невиног српског живља", у коме је дао топографски преглед стратишта у Независној Држави Хрватској са назначеним бројем жртава разврстаним према убицама. Пада у очи да су Немци побили "само" 78.000 људи, а Хрвати 600.000.

"Борба" је 08. маја 1945. године изнела тврдњу Ивана Потрча да је у Јасеновцу побијено 800.000 затвореника.

"Политика" је 28. маја 1945. године изнела да је Јосип Броз на Љубљанском универзитету изјавио да су стварне жртве у Југославији током Другог светског рата биле 1.700.000.

Репарациона комисија при Влади ДФЈ је дала Извештај на основу кога је сачињен Меморандум за заседање Међународне конференције за репарацију у Паризу и изнела тврдњу да су стварни губици у Југославији били 1.706.000. Иста бројка је саопштена и међународном Војном суду у Нирнбергу 1947. године.

Приче проф. В. Вучковића, о којима пише наш познати историчар А. Милетић, су беспредметне. У време када је Вучковић обрађивао неке рачуне о губицима у Југославији у Другом светском рату, био је само студент друге године, а радио је те рачуне 1947. године, а о 1.700.000 стварних жртава у Југославији се причало и писало већ 1945. године.

О 1.700.000 жртава у Другом светском рату писао је и Фрањо Туђман ("Стварање социјалистичке Југославије", Напријед, Загреб, 1960.године, стр. 127), иако је деведесетих година врло невешто и провидно покушао да се огради од својих тврдњи изнетих у тој књизи.

Генерал В. Терзић, такође износи податак о 1.706.000 жртава, уз јасно саопштено уверење да се тај број креће око два милиона. (В. Терзић: "Слом Краљевине Југославије 1941", књ. 1, Народна књига, Београд,1982, стр. 611; Д.бр. 2697/45 од 26. децембра 1945. године).

Милан Дуземлић је, опет пред Државном комисијом тврдио да је до његовог хапшења (21. децембар 1943. године), као секретар општине Јасеновац имао у рукама спискове 900.000 побијених.

Државна комисија је на стр. 10 свог извештаја, претпоставила, на основу прикупљених исказа да је у Јасеновцу стрељано 1.400.000 људи. (АХ ЗКРЗ ГУЗ - 22 35/5а - 45, К 10; Милан Булајић: "Усташки злочини геноцида и суђење Андрији Артуковићу 1986", IV, Рад, Београд, 1989. године, стр. 32).

Не дозволимо да нас политичка острашћеност скрене са пута. Политичка острашћеност је нас и овде, као и свуда, доводила дотле да смо, не упуштајући се уопште у оцену реалности онога што нам се саопштава, одбацивши тврдњу неких аутора, који су заједно с њиховим делима били проскрибовани. А знамо да таква пракса нема места у озбиљним истраживањима. Окупатор је вршио одмазде на све стране. Убијао је, и зато је наш непријатељ, али зашто не веровати извештају генерала А. Лера, команданта Југоистока (кога смо, иначе, осудили на смрт и стрељали) када извештава своје претпостављене и пише да је до фебруара 1943. године "према самим усташким наводима" већ било уморено 400.000 људи. Или, зашто не веровати СС-бригаде фиреру и генерал-мајору СС трупа Ернс Фику, који је 16. марта 1944. године известио Хајнриха Химлера да је у концентрационим логорима у НДХ поклано 600 до 700 хиљада људи: (В. Дедијер: "Ватикан и Јасеновац - Документи", Рад, Београд, 1984, 644).

Зашто не веровати др Херману Нојбахару да су Хрвати заклали око 750.000 Срба "према извештајима који су њему стизали", а он је био опуномоћеник немачког Министарства спољних послова за Југоисток и њему су стизали сви извештаји, који су морали да буду изванредно проверени и немачки педантно урађени, а он је изјаву дао под околностима које су му дозвољавале да до краја непристрасно каже шта има, чак, после седам година одлежаних у затворима Србије. Зашто не би била истинита тврдња Нојбахера да је њему сам Макс Лубардић "признао да је побио 225.000 Срба"? А колико је онда веродостојна процена неких да је у свим логорима НДХ страдало 80 до 100 хиљада људи, "али пре ће бити 80.000"?

О 750.000 побијених Срба у НДХ пише, крајем 1944. године и немачки опуномоћени генерал у НДХ Едмунд Глаз фон Хорстенау.

Усташки официр за везу код опуномоћеног немачког генерала и команданта у Србији, капетан бојног брода Андрић, јавио је Загребу да је врховни заповедник жандармерије пуковник Массенбацх "напао крволоштво усташа против православаца, тврдећи да су до сада (15. септембар 1942. године) у Хрватској 700.000 људи побијени".

А онда, зашто не веровати преживелим логорашима, који су пред комисијама изјавили да број жртава достиже:

- Јулио Бинг. "Али верујем да се тај број креће можда и до милион и по људи".
- Јован Живковић је у последњим месецима свог живота (умро је 1999. године) свом сапатнику из логора Јасеновац Јосипу Ерлиху, као поруку аманетом оставио да је у Јасеновцу поубијано:

Срба	707.000
Цигана (Рома) - правосл.	40.000
Јевреја	25.000
Хрвата и Муслимана	1.733
Рома, католика из Перушића	230
Црногораца	112
Словеначких свештеника	6

- Михајло Марић каже: "На разне начине умлаћено је или умрло од болести или глади 1.400.000 заточеника".
- Ристо Стјепановић: "По пиближним подацима... рачуна се да је логору побијено до милион људи".
- Лазар Јанков: "Сазнао сам да је кроз књиге прошло 840.000 побијених људи, жена и деце". Јанков је био последњи преживели логораш. (А. Милетић: "Прилог утврђивању именом... стр. 54-55)

У настојању да се до пуне истине дође нека старији помогну млађима својим искуством и ауторитетом, ако га имају, а млађи морају да буду много, много агилнији. Време не ради за нас, а надајмо се да ће макар млађи шпекуланте и "кочничаре" умети боље од нас да на време уоче и отклоне из своје средине.

09. маја 2000. године
Бања Лука

Животија Ђорђевић
тел: 3239097

Прилог 9

Веселин Ђуретић

ТИТОВСКЕ ОБМАНЕ РАТНИХ САВЕЗНИКА И ПОСЛИЈЕРАТНЕ МЕЂУНАРОДНЕ ЈАВНОСТИ КОЈЕ СУ САКРИЛЕ ГЕНОЦИД НАД СРПСКИМ НАРОДОМ И ПРИПРЕМИЛЕ НОВИ ГРАЂАНСКИ СУКОБ ДЕВЕДЕСЕТИХ

Мој приступ је у односу на основну тему уводног карактера, он је и њен одређени међународно-политички оквир. Покушаћу да пружим одговор на сљедећа питања: а) Који су основни, даљњи и ближи, узрочници геноцида над српским народом, нарочито оног који је почињен у логору Јасеновац; б) Зашто и како је геноцид над српским народом и Циганима, иако у свјетским размјерама процентуално највећи, деценијама потискиван, релативизован или сакривен од свијета, и ц) Зашто је био остављен по страни и током новог грађанског и вјерског рата у Југославији 1991-1995. године иако су Срби и тада угрожени од синова и унука својих старих непријатеља, и због тога били принуђени на оружани отпор.

Основни узрочници геноцида над Јеврејима углавном су познати - они припадају патолошкој феноменологији хитлеровске антисемитске политике. Југословенска специфичност овог односа је српска заштита Јевреја, и то по свим линијама српске политике.

Геноцид над Србима је припреман више стотина година, у оквиру разних пројекција великохрватске политике. Узрочнике ове политике можемо тражити од друге половине 19. вијека, у вријеме када је она била потиснута хрватским аутономистичким настојањима унутар Аустро-Угарске монархије. Од почетка 20. вијека хрватска политика била је усклађена са прозелитском стратегијом Католичке мултинационале, а основни циљ јој је био хрватизација Срба католика, који су сачињавали око половине популације потоње хрватске бановинске и државне јединице. Тада се та политика уклапала и у аустро-угарску и њемачку стратегију, која је стријепила од појаве "српског пијемонта". Тријумфалне српске побједе у балканским ратовима све су биле подигле на узбуну, па је све и учињено да се оне осујете провоцирањем Србије послије сарајевског атентата, односно изазивањем Првог свјетског рата.

Српска побједа у Првом свјетском рату, чинило се, да је осујетила све антисрпске планове, посебно када је услиједило стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (од 1929. године Краљевине Југославије), али то се није десило, јер су нову јужнословенску државу искрено прихватили само Срби, претпостављајући јој двије своје међународно признате државе (Србију и Црну Гору), те могућност обједињавања свих српских земаља, коју су им гарантовале велике побједе и савезници. За разлику од Срба, аустроугарски Словени, а под њиховим утицајем и несловенске мањине, пропале Османске империје, прихватиле су југословенски оквир невољно, као егзистенцијално утичиште, као "привремено рјешење", и одмах

кренули у акцију њеног разбијања. Вођен ресентиманима претходне државе и католичком акцијом, Загреб је у јавност одмах убацио старе флоскуле о "великосрпској хегемонији", док је нову државу приказивао и као њихов и као версаљски насилнички производ. Српски побједници у рату, окренути новом заједништву преко бизмарковог модела и ризорђимента, проглашени су за "поробљиваче других народа". У то су вјеровали не само мали, невољама притиснути несрпски народи, него и стаљински доктринари и одређени западни кругови. А народи које је била окупила ова заједница били су много сроднији, у културно-историјском и етно-језичком смислу чак и јединственији него они који су творили уједињену Њемачку и Италију. Невоља је била што Србија и Срби нису имали ни бизмарковску моћ ни бизмарковске визије, па су повлачећи се пред изазовима разбијача разводњавали само своје народносно биће. Супарници су тако добијали могућности и да се проширују и да се конституишу на њихов рачун.

Најфаталније је по Србе било то што су се у антисрпски табор и у табор противника нове државе сврстали непријатељи различитих боја и њихови стари противници (Ватикан и неки њемачки кругови) и нови (стаљинско-коминтерновски, којима је КПЈ служила као "антивеликосрпска трансмисија"). За стаљинске доктринаре Југославија је била објекат крајњег непријатељства због чињенице да је њен краљ Александар био пружио уточиште за око седамдесет хиљада руских белогардиста, који су чак добијали могућност и за војно организовање против комунистичке творевине. Створен је био антисрпски "хор" у коме су се као рефрени чуле инкриминације о "великосрпској хегемонији", о "српском економском и политичком угњетавању националних мањина", о "српским великим злочинима над Албанцима". А све то није била истина. Довољно је само навести да Србија између два свјетска рата није била достигла ни југославенски просјек у свом економском развитку. Хрватска се, на примјер, развијала 1.9 пута брже од најразвијеније српске покрајине Војводине, а Словенија 2.8 посто брже од Србије. Обмане о "српским злочинима над Албанцима" су потурене стаљиновској Совјетији. Њен публициста Иван Левин писао је о прогонима и убиствима стотина хиљада Албанаца, о протјеривањима, а тога није било. У Турску, чији су они били највјернији антисрпски сљедбеници, одсељено је око 45.000 Албанаца, иако је ова држава била вољна да прими њих око 200.000. Највећи број одсељених урадио је то из сентименталних и економских разлога; уз обештећење. И аграрна реформа је обухватила све: само 35.5% земље добили су досељеници, док су остало добили локални интересенти, међу њима и Шиптари. Није било ни политичке дискриминације; сви Шиптари су били укључени у своју Џемијет партију.

На међународној политичкој позорници смјењивале су се само лажи о Србима; Срби нису имали савезника ни на Западу ни на Истоку. Британија и Француска биле су их заборавиле, иако су прије тога признавале да је због српског јунаштва Први свјетски рат био знатно раније окончан. Флоскуле о "великосрпској хегемонији" операционализоване су не само у Југославији него и широм свијета.

Под њиховим утицајем хрватски национализам конвертитске искључивости распаљиван је до патолошких размјера. Живио је од митова и

легенди, које су у спрју са социјалном идеологијом увезеном из Стаљинове Совјетије убациване и у раднички и сељачки покрет. Ту су оне добијале своје посебно "погонско гориво", преко малог лумпер-пролетера и лумпер-сељака, који је добијао "иделогију" која је све његове невоље објашњавала "великосрпком хегемонијом". Хрватски клерикалистичко-ХСС-овски и "комунистички" играчи упрезали су у своја кола све несрпске мањине; пред рат су већ успјели конституисати шиптарски "јужни фронт" против Срба, који је у рату прорадио пуном паром. У овом антисрпском походу, у име "интернационализма" вршена је и хомогенизација Срба-католика, као "Хрвата", и хрватизација других "сивих зона" српског етникума. Преко платформе Коминтерне од Срба су били одвојени и Македонци, а извршен је био и покушај одвајања Црногораца.

Пред Други свјетски рат сви антијугословенски табори били су у стању пуне антисрпске, патолошке мобилности. Већ су са појавом нацифашистичког чиниоца били добили и потпоре са стране, и тајновито припремали терен за заједнички ратни наступ. Западне "демокртије" толико су биле запљуснуте лажима о српској "монархофашитичкој диктатури краља Александра" да нису биле регистровале ни чињеницу да је овај владар био прва фашистичка жртва у Европи (1934. године).

Галама против Срба заглушивала је читав западни свијет. Само је њемачки посланик у Београду видио хрватску политику разградње државе. Када су Срби притиснути хрватским уцјенама (посебно оним да ће прећи на страну Мусолинија и Хитлера) попустили и дозволили формирање Бановине Хрватске, августа 1939. године, аплаудирали су и Совјети и Европа. Нису ни регистровали чињеницу да су трећину територије Бановине посиједали Срби православци, а другу трећину Срби католици и мухамеданци, још мање чињеницу да су прве одлуке нове Бановине биле уперене против Срба (шиканирања, затварања, тјерање са посла) и да су биле у суштини профашистичке; да су хрватски министри у Влади здушно тражили приступање Југослвије Хитлеровом Тројном пакту. Када је српски народ пружио отпор овом диктату 27. марта 1941. године и оборио своју Владу, Запад је опет аплаудирао, мање Србима, а више Југославији. И Совјети. Британија је посебно била задовољна, али ни простом није мрднула када је ускоро (6. априла) услиједила Хитлерова страшна ратна одмазда. Сви су били задовољни превратом: а) Југословенска краљевска Влада, по доласку у Лондон, почела се чак китити овим "борбеним капиталом", чак и хрватски министри у њој, уздижући подвиг до степена потискивања првих вијести о геноциду над Србима, Јеврејима и Циганима; б) По комунистичкој линији српски отпор Хитлеровом диктату не само што је одмах југославизиран, него је и присвојен - као израз "свенародне солидарности са СССР предвођене КПЈ".

Превратa у Београду био је очигледан показатељ оне српске стварности која је потпуно одударала од свих пропагандистичких представа; али до потпуне демистификације није дошло: Међународној јавности нису биле познате хрватске и друге профашистичке активности које су догађају претходиле, док су српски антифашистички покрети маса у другој половини 30-тих од стране комуниста били проглашени као југословенски (под њиховним руководством). У овој пропагандистичкој збрци протекли су и први ратни дани, па није

обраћана посебна пажња ни на чињеницу да су хитлеровске снаге на загребачким улицама биле тријумфално дочекане. Нису се видјела ни прва хрватско-усташка геноцидна огледања, она која су се одвијала на зачељу окупационих мотомеханизованих колона. А она су била масовнија још у првој половини маја 1941. године.

Синтетизовани општи поглед на међуратне догађаје показује да су подвале о "великосрпској хегемонији" биле у центру национано-политичких односа, те да су преживјеле и прве ратне дане, иако је распоред спољних и унутрашњих ратујућих формација показивао неоснованост свих ранијих представа о српској позицији у Југославији. На нивоу павелићевско-хрватске и титовско-комунистичке пропаганде оне су чак биле оживљене; код првог као "освета за хегемонију", код другог преко првих приказа српског егзистенцијалног додворавања окупаторима - који су остављали утисак да се ради о некој "сарадњи реакционарних снага".

Поставља се питање: Како је на овом драматичном раскршћу био сакривен од шире међународне јавности велики геноцидни злочин? Колико су у томе имале удјела предратне пропагандистичке представе?

На Западу је разлоге неинформисаности и обмана могуће тражити преко, од почетка помућених односа у избјегличкој југословенској краљевској Влади, које је, призната од савезника, добијала функцију легитимног прозора према југословенској растућој стварности. Ова Влада је, слиједећи југословенску политику, од чега је зависио њен опстанак, сама радила на уклањању свега што том опредјељењу стоји на пут. Тако је уз њену употребу био скрајнут и први у Лондон приспјели извјештај Српске православне цркве, који је донио земљораднички лидер др Милош Секулић, који је говорио о неколико стотина хиљада убијених Срба, само у току прва три-четири мјесеца рата. По приспјећу узбуркао је духове у Влади, али много више у америчкој српској дијаспори; толико да је била узнемирена и америчка Администрација предсједника Рузвелта. Узбуну су појачавали извори из окупаторских редова, који су изражавали гнушења због бестијалности њихових савезника.

Страсти су донекле биле смирене послије првих већих савезничких побједа, али највише због извјештаја о "ослободилачким побједама српских снага пуковника Михаиловића". У ово вријеме, са свих страна стијешњени загранични Хрвати, вођени својим министрима у Влади и неким католичким круговима, и сами су прихватили наслон на четничког лидера, везујући се за његове југословенске изјаве, те наводе да се у његовим редовима боре и Хрвати и Муслимани. Тако је ђенерал Михаиловић упадао у процјепе великих политика и постајао директно зависан до њихових ћуди. Упадао је у процјеп између егзистенцијалних резона своје чисто српске војске и југословенствујућих симетрија своје Владе и догађајима недораслог краља. Качећи се за Михаиловићева кола хрватски министри у Влади постајали су дио "персонификација југословенског покрета отпора", док су у исто вријеме различитим опструкцијама рада Владе блокирали свако одређење према геноциду и према југословенској будућности. Покушаје српских колега да се пронађе радикалан излаз у обнови тријалистичке, на етничкој основи засноване федерације, дочекивали су са галамама које су подсјећале на оне међуратне.

Изнуђена Бановина Хрватска била је нешто што се није смјело дирати.

Већ први напади на Михаиловића учинили су да хрватски министри у југословенској Влади заузму нови курс. Сада су се наслонили на прогапанду коју су по Америци сијали и из Москве инспирисани коминтерсновски пунктови. Али обрт није могао бити тако брз због још одлучне черчиловске подршке четницима. Она, међутим, није могла стишати исељеничке страсти у САД, па је предсједник Рузвелт посумњао у могућност заједничког живота Срба и Хрвата, тражећи за ове друге старатељство ОУН (због злочина који су починили и које чине).

Черчилу је и тада више било стало до мира у свом дворишту него до геноцида, у чије квантификације није могао вјеровати. Желио је прије свега да уклони сметње на путу своје југословенске политике, наслоњене на ђенерала Михаиловића.

Савезнички свијет је догађаје у Југославији углавном посматрао преко односа у југословенској Влади, али је свака ријеч о геноциду дочекивана као "ретроградно великосрпско понашање". Када су хрватски министри, добро координирајући своје активности са оним што је радила Павелићева Влада, а нарочито са оним што је мимо ње, али на великохрватској линији, радио др Влатко Мачек, видјели куда води политика ђенерала Михаиловића (да води обнови Југославије) брзо су се откачили од овог српског "адута" и пронашли му свој пандам у Мачеку, представљајући овога као правог борца ("зелени кадар"), као "жртву усташког екстремизма"; измишљајући његове непостојеће "борбене одреде". Основно је било пронаћи наслон, који ће омогућити и обнову југословенске државе и онемогућити српску освету за геноцид.

Док су у краљевској Влади и даље прављени југословенски планови, хрватски министри у њој правили су само хрватске; од друге половине 1942. године дјелују координирано са различитим клерикалним круговима у земљи и ван ње, у дослуху са Ватиканом. Прво на антикомунистичкој основи, преко Мачекове окоснице, а потом када су се совјетске армије појавиле на границама Балкана - и преко Титове, треће линије хрватске политике. Титова је постајала најреалнија јер је у име нове Русије у своја кола већ била упрегла српске партизане, који су уз обмане сталињских центара све више југославизирани, а потом и хрватизовани (преко географских и других регионалних назива партизанских јединица које су се борile ван Србије). Пошто је главно поприште било НДХ (чију су половину чиниле српске земље) ове јединице су све више постајале "хрватске" потом су у име политике "братства и јединства" српским партизанским јединицама давана хрватска и муслиманска имена.

У официјелним међусавезничким ратним односима геноцид једва да се и помињао; у мотивацијама велике политике, иако је он био њена централна одређујућа чињеница. Иако се радило о фактору егзистенцијалног значења. Савезнички свијет и даље је судио на основи онога што се дешавало у краљевској Влади, да би тек од краја 1943. године са прихватањем принципа борбености као критеријума свих вриједности уздигао новог југословенског играча Јосипа Броза Тита, и то као протутежу и "великосрпској" и "великохрватској" политици. Тако је раније успостављена вјештачка

симетрија хрватско-српских ратних позиција: Павелић једнако Недић и Љотић, још више поремећена на српску штету; прикључен јој је и ђенерал Михаиловић. Извршилац геноцида над Србима, Јеврејима и Циганима постао је раван предводнику борбе против тог геноцида! Тито је постајао нови "Робин Худ", носилац политике нове Југославије, без икаквог сазнања савезника да је његов концепт "југословенства" био само оквир да би се до неке нове прилике сачували стари великохрватски планови.

На совјетском Истоку геноцид над Србима, Јеврејима и Циганима потискивала је тзв. "револуционарна пропаганда", која је у исти кош трпала све контрареволуционаре, а то су били сви Титови конкуренти. Највише су на удару били четници ђенерала Михаиловића, јер се радило о једином снажном Титовом конкуренту, којег је требало облатити по сваку цијену. У Брозовим ("Валтеровим") доставама Коминтерни ("Дједи") он је: прво "настављач старе великосрпске политике" која се бори против јединих "правих партиота партизана", потом је он "сарадник окупаторских слуга Недића и Љотића", затим "профашистички колаборациониста", чак и "сарадник Павелићевих усташа". Све његове акције против партизана као изазивача њемачких репресалија над српским народом представљају се као "идеолошке спреге" са окупаторима. Његови одговори на хрватско-усташке и муслиманско-усташке погроме над Србима приказују се као "геноцидне акције", као "етничке чистке". Без узрока. У Титовим тајновитим доставама Стаљину помијешани су узроци и последице, убице и жртве, али су и даље у њиховом центру старе представе о "великосрпском бауку" толико злочиначке да њихова паралела са хрватско-усташким постаје потпуно адекватна. У њима је до апсурда искривљена слика југословенске стварности, и она општа и посебне:

1. Покрет којим је руководио од почетка је представљао као југословенски, иако је он све до пред крај рата био српски; све до капитулације Италије Тито је, додворавајући се Стаљину, своје сљедбенике представљао као револуционаре, иако се радило о онима који су партизанску варијанту прихватили због њене бескомпромисности (у западним крајевима српства), тамо гдје је српски народ био геноцидно угрожен, или су га прихватили због "нове Русије" и обећања "новог раја социјализма". Прихватали су Брозову политику све док она није показала своје хрватско лице, док није постала окосница за хрватксо престројавање на страни побједника.
2. Када је дошло до сукоба између Титовог покрета и четника ђенерала Михаиловића, у Москви је тај сукоб приказан као "борба против обновљене великосрпске хегемоније". А радило се о сукобу комунистичких доктрина, код којих је циљ оправдавао сва средства, против реалне националне политке, која је настојала да избјегне све ризике и одмазде. Савезници су при крају рата прихватали прве резоне, пренебрегавајући све српске егизситенцијалне разлоге, па и оне геноцидне природе. Захваљујући контраверзама о ситуацији у земљи од савезничког свијета био је сакривен посебан вид Титове "класне политике": убиства не само стварних него и "потенцијалних" противника; толико драстична да су умногоме подсјећала на она која је у исто вријеме над Србима вршио Павелић. Тито је

обезглављивањем српских партизана припремао терен за потпуну хрватску контролу и над овим покретом. Очигледно да би га припремио за коначно остваривање великохрватских циљева на крају рата.

3. Да геноцид над Србима, Јеврејима и Циганима буде скоро потпуно заборављен највише су учиниле Титове обмане московског центра, одакле су се оне пропагандним путем преносиле у западну јавност. Иако је ова пропаганда била апсурдна у њу су све више вјеровали не смо сталински идеологизатори, него и западни политички центри. Нарочито они черчиловски, који су се и обавјештајним путем напајали са совјетских извориштa.

У титовским обманама редовно се говори о "масовним страдањима народа", некада су то Срби, некада Хрвати. Злочинци су увијек национално симетрични. Општи утисак је: "сви подједнкао страдају од окупатора и домаћих издајника". Једини који иде слободарским и савезничким путем је он!!! О квантификацијама геноцида у Хрватској није говорио, иако су "фабрике смрти", нарочито јасеновачка, радиле пуном паром све до краја рата. Иако су ријеком Савом и даље плутале хиљаде беживотних измрцварених тијела, иако су у Београд отпремани вагони са тијелима српске дјеце "за Јованову пијацу"! Симптопамтично је било то да ове "фабрике смрти" нису ометали ни савезнички бомбардери, иако су још од 1943. године навођени Титовом руком, сијали смрт по многим српским градовима. Симптоматично је било и то да их нису ометали ни "Титови партизани", иако су неки српски команданти одлучно захтијевали напад на Јасеновац. Тито је све одбијало - "због великог ризика", иако је скоро голоруку српску дјецу на другим мјестима излагао сучељавањима са њемачким војним јединицима.

У Москви су у централну орбиту улазили они Титови извјештаји који су говорили о борбеним успјесима његових партизана, у којима су њемачки и "квислиншки" губици по неколико пута увећавани. Пред рат се у овим доставама скоро и нису помињали српски партизани, јер су били сакривени иза територијалних и других одредница; највише се говорили о "југословенским" и "хрватским" партизанима; толико да је и премијер Черчил средином 1944. године приликом сусрета са Титом изразио велико задовољство што у партизанима "има доста Срба". А и тада је њихов састав више од 85% национално био српски. Обмана је била толико увјерљива да није било чудно што су савезници, усвајајући "формулу компромиса у Југославији", прихватили Тита као правог југословенског реформатора и авнојевски федерални концепт као једино реалан, а одбацивали Михаиловићев тријалистички федерализам као "великосрпски", иако је он био заснован на правим културно-историјским и етничким основама. Није савезницима ни на крај памети долазило да је авнојевски модел уствари "динамит" уграђен у темеље једне антисрпске творевине.

Рат је завршен у корист Титових партизана, уз употребу западних и источних савезника. Западни су при крају 1943. године прихватили Тита као главни ослонац својих борбених дејстава на простору Југославије, без посебних идеолошких разлога; Совјети су добили идеолошки мотивисани позив од Тита средином 1944. године и употријебљени ради разбијања његових супарника и ради

осујећивања евентуалних англо-америчких планова. И једни и други су обављали Титове послове. Совјети су послије ослобођења Београда били усмјерени према Сјеверу (и изгинули на Батини) умјесто да крену према Загребу и да са те стране изолују хитлеровске полуразбијене групације. Очигледно је било да Тито није желио њихов сусрет са његовим хрватским сународницима, који су Русе мрзили и из традициналних разлога. На путу према Загребу партизански играч испријечио је и свој Сремски фронт, који је прогутао десетине хиљада српских младића, а да њемачке планове није осујетио. Када су хитлеровске јужне групације биле одмакле у свом одступању, пратили су их партизански удари све до Аустрије. Ипак, не и на Загреб, јер је уласку у овај град претходила и Титова амнестија, која је ослободила од одговорности многе десетине хиљада учесника у геноциду и Титова наређења да у град уђу, умјесто српских јединица које су већ биле раскричиле пут, хрватске јединице.

Рат је завршен уз таламбасе примарне социјалне идеологије; у знаку остварења "заједнице равноправних народа и народности" и нове политике "братства и јединства". Завршен са помијешаним узроцима и посљедицама. О геноциду се више није ни говорило. Јасеновац је "ослобођен" пошто су његови срспски, јеврејски и цигански сужњи били побијени. На међународним мировним конференцијама за све злочине криви су били само хитлеровци. Одмах уз њих и српски "колаборатери" Недић, Љотић и Михаиловић. Павелић и његови кољачки сарадници нису ни поменути у Титовим инкриминацијама; мирно су уз помоћ Свете Столице умакли на "демократски" Запад, док су се српски предводници отпора против њих нашли ред Титовим стрељачким стројевима.

Трећи чин Титове игре сакривања геноцида од свијета одвијао се послије рата. Прво што је сакривао жестоком пропагандом против "контрареволуционарних снага", "буржоаске реакције", "четничких и усташких елемената"; националном симетријом каја је изједначавала српске и хрватске ратне позиције. Послије утврђивања диктатуре, симетрија је била поремећена на српску штету. О геноциду су само у страху шапутали сродници; у јавности је нападано све што "ремети братство и јединство".

Полије рата је био установљен политички систем у коме су ратно пропагандистичке уравниловке и флоскуле постајале црвене мараме тоталитаризма и страховладе. Федералне међе остварене на превару постепено су апсолутизоване на антисрпкој основи. Против Срба употребљавани су и њихови духовни и њихови свјетовни конвертити. Подизане су праве хајке против њиховог "национализма", сакривајући дрске антисрпске радње у федералног Хрватској, БиХ; нарочито на Косову и Метохији. Сакривајући перфидну или дрску политику протјеривања стотина хиљада Срба са њихових древних огњишта. Док се Тито играо улоге "предводника несврстаних", протагонисте "социјализма са хуманим лицем", у његовој земљи систематски је припреман терен за њено поткопавање и растурање.

На партијској основи установљена држава распадала се на партијској (комунистичкој) основи. Нестајала је пред очима међународне јавности, која се деценијама напајала са титовских прогапандистичких извора, па јој скоро ништа није било јасно. Стога је овај свијет и

српски бунтовни талас из краја 80-тих година и ратна огледања из прве половине 90-тих доживљавао као "нову појаву старог великосрпског баука". А чињеница је била да су Срби новим изазовима, који су наговјештавали нове страхове и ужасе, били просто натјерани на самоодбрану - на одбрану од оних који су Југославију доживљавали само као "привремено рјешење" и који су, користећи се новим околностима, кренули у њено разбијање. Срби су посебно били узрујани када су отворене до тада бетониране усташке јаме и када су угледали гомиле костура својих мученика, међу њима и дјечијих; тада су у пркосу "проговорили и српски мртви", проговорили пред синовима и унуцима оних који су их клали и у те јаме бацали 1941-1945. године.

Свијет као да није хтио ни да види та грозна свједочанства ни узроке појаве српског бунта. Дозволио је да наследници кољача направе нове антисрпске коалиције - да би на основи вјештачких Титових граница направили независне државе; дозволио је њихове нове изазове преко симбола, полицијских и оружаних провокација које су говориле да се припрема још једна српска кланица. Када су тако испровоцирани људи пружили отпор и за кратко вријеме ослободили своје етничке просторе, обманути западни политичари видјели су у томе "српску агресију" и српску политику "етничког чишћења". Слиједили су их у томе руски "домаћи туђини" без икаквог традиционалног осјећања, "антистаљински стаљинисти". Они који су знали о чему се ради, неки ватикански, њемачки, аустријски и др. кругови, добијали су одријешене руке да остваре своје планове. Користећи се идеологизаторским југословенством "стоног Београда", бирократизованих "апартчићима", који нису знали на вријеме да се ограде од цјелокупног титоистичког наслеђа, који су и даље обиљежавали авнојске у јулске обљетнице, чија политичка мисао није напуштала овјештале стереотипе. Највеће жртве овог једноумља били су они који су се већ налазили на фронтовима слободе, и који су од Београда очекивали национално предводништво. Док је предводник хрватских шовиниста и сепаратиста др Фрањо Туђман дубоко повређивао српске ране, не мање и јеврејске, сводећи број јасеновачких жртава на "неколико десетина тисућа", српским ослободиоцима ових стратишта ни на крај памети није долазило да преброје костуре својих мртвих.

Крај југословенског грађанског рата 1991-1995. године био је тријумф обмана о Србима; обмана које су испуњавале читав 20. вијек. Поново су, као и на крају Другог свјетског рата, били помијешани узроци и посљедице, убице и њихове жртве; поново су, као и тада, санкционисани предводници српског покрета отпора и умјесто у Нирнберг одвођени у Хаг. Поново су, као и у вријеме Другог свјетског рата, стотине хиљада српских избјеглица лутале истјеране из својих домова, из западних српских земаља. Разбијена је "Југославија у великом" и умјесто ње наметнута босанско-херцеговачка "Југославија у малом". Цивилизовани Запад наметнуо је нецивилизована средњевјековна рјешења, игноришући културно-историјске резоне; а био је у позицији да подстакне етничку реконструкцију цјелокупног јужнословенског простора, да га организује на основи својих државно-правних принципа; да тако реконструисану цјелину укључи у Европску Унију.

Јасеновачке жртве, жртве и многих других логора, јама и стратиша још нису добиле праву сатисфакцију. Још се над њиховим мукама издијевају политиканти и калкуланти. Синови и унуци убица сеире над новом српском судбином, над судбином "сирака тужног без игдје икога". Да ли ће ова наша Конференција прогоровити на прави начин, да ли ће омогућити да се пребројe уморени, да ли ће означити пут ка смирењу њихових душа?

Да ли ће међународна јавност напокон схватити да је и сама крива за минули рат, јер је дозволила да не буде завршен на прави начин? Да ли ће схватити да исту грешку понавља - да ни 1995. године није повукла потезе у правцу стабилног рјешења? Да је наметнула "компромисе" изразито антицивилизацијског карактера, који неминовно води новим неспоразумима и сукобима? Можда ће је на то упозорити јасеновачки мученици и њихови сапатници чији костури и данас леже у многим јамама безданицама, у познатим и непознатим масовним гробницама.

Ако наша Конференција одговори на питање зашто српске, са њима и циганске, жртве ни до данас нису пребројане, зашто кости мученика нису на достојан начин сахрањене, откриће и праве узроке грађанског и вјерског рата 1991-1995. године; откриће и своје велике заблуде које још трају, које још одређују њену политику према овим просторима. Вратиће достојанство новој Европи.

РАД ЈЕ РЕЗУЛТАТ АУТОРОВИХ ИСТРАЖИВАЊА ПРЕТОЧЕНИХ У КЊИГАМА

1. *Разарање Срспства у 20. вијеку, Београд 1992.*
2. Савезници и југословенска ратна драма, И–ИИ, пето допуњено издање, Београд 1992.
3. Употреба Русије и Запада, Београд 1997.

Прилог 10

Милан Ђукић

НЕГИРАЊЕ ЗЛОЧИНА ГЕНОЦИДА - БРОЈА ЖРТАВА У ЛОГОРИМА ЈАСЕНОВАЦ

У посљедњих десет година у РХ, од доласка националистичке власти на челу с Туђманом, рађале су се многе "истине" о злочинима геноцида, односно о броју жртава у логорима Јасеновац.

Тим питањем посебно се бавила Државна комисија при Сабору РХ, која је утврдила ратне и поратне жртве од свог оснутка, 11.02./92. до септембра 1999. године.

Говорити о раду ове Кмисије, о покушају стварање нових хисторијских релација у вриједностима фашизма и антифашизма, није могуће, а да се не пође од констатације да су се у РХ, вратиле авети прошлости.

Десило се то у времену диктатуре Фрање Туђмана, предсједника РХ, национал-шовинисте, чија политика је требала тзв. помирбом злочинца и жртве постати и остати недостижни трибун хрватског народа.

Ту његову идеолошку одредницу, су врло брзо прихватили они, чија мржња је у националном погледу, надвладавала сваки разум и давали пуну подршку. Ту и из таквог језгра се рађала клица Закона о утврђивању ратних и поратних жртава Другог свјетског рата, на основу којег се формирала и Комисија за утврђивање ратних и поратних жртава, коај би требала испитати:

а) стварни број смртно страдалих особа у Другом свјетском рату и након њега,
б) околности тих страдања,
ц) утврдити мјеста страдања,
д) обнова, одржавање гробова, те могућ пренос посмртних остатака на друга мјеста.

Предмет и начин истраживања, Комисија је донијела 11.02.1992. године. У самом почетку ваља констатирати да су кориштени, као извори рада Комисије:

1. Писана документација, која се чува у архивима и музејима те у другим институцијама и организацијама. Значи, ради се о ратним жртвама, које су страдале од окупатора и његових слуга у периоду 1941-1945. године. Жртве Другог свјетског рата су се исцрпно истраживале на најразличитијим разинама, - од САБ-а до Института за хисторију радничког покрета. То значи да је Комисија за ову врсту жртава, могла располагати мериторним бројем података.
2. Комисија је користила и усмене изворе, - прикупљајући их код грађана, који су то вријеме преживјели, - и по сјећању након педесет година. Овај вид обраде се користио у испитивању грађана ратних жртава, које су настрадале од партизана, као цивили или као припадници усташких и домобранских формација и поратних жртава, страдалих од комунистичког режима.

Да се примјетити, да је Комисија у приступу утврђивања истине и самој методологији рада, - учинила све да унесе забуну у начину класификирања вјеродостојних докумената на врло перфидан начин.
Комисија је нпр. извлачила властиту оцјену о жртвама, успоређујући исте по тзв. прегледу евидентираних жртава: по жупанијама, по републикама претходне Југославије, по структури према држави рођења, по структури према припадности оружаним снагама.
Поменуте жртве су се даље рашчлањивале према националној припадности, према вјероисповјести, брачном стању и сполу, према годинама страдавања жртава, према починитељима одговорнима за смрт жртава и према узроку смрти.

Из овога приступа, Државне комисије, се да исчитати покушај свјесне дискрминације над Другим свјетским ратом, покушај брисања трагова геноцидности политике ендехазије, али и не само то. Ова идеја о потреби и самом доношењу Закона о утврђивању ратних и поратних жртава Другог свјетског рата, припада истом времену, у којем се проводи ново, очито дуго припремано, - те суставно етничко чишћење Срба у РХ. Прије овог Закона и послије њега, се доноси један сет дискримирајућих закона, који су чак и рестиктивнији, кад се ради о прогону и елементарним правима Срба, него што их је доносила и проводила творевина попут ендехазије. Неки су имали чак и исти назив, па чак и број чланака. У законодавство се уграђује и термилогија тог времена.
Однос официјелне власти, према српском народу у РХ, за вријеме војних операција, те њезин однос према грађанима који су остали у својим домовима, као и однос према српској имовини упућује на чињеницу, да је национални пројекат, кроз издвајање РХ из СФРЈ, био и РХ, без српског народа.

У складу оваквог понашања, пришло се и фалсификату утврђивања тзв. чињеничног стања ратних и поратних жртава Другог свјетског рата, али на начин да се рехабилитира: усташтво, геноцид и неостварени пројекат НДХ те њихове политичке, моралне и духовне вриједности изједначене с вриједностима антифашистичког покрета, управо кроз помирдбу жртве и злочинца. За такав чин, требало је изобличити истину, направити провизориј, све то озаконити и добити нове историјске чињенице.

Прилази се наводно, откривањима гробница, али само за жртве ослободилачког покрета, као и поратне жртве комунистичког режима.
За Комисију су извори били довољни, приче и сјећања оних који су у времену 1941-1945. године били углавном у служби фашистичке политике.
Тако су број жртава добивали по жељи, али на жалост нису тако брзо истраживали жртве фашизма и његових слуга, иако су имали сву истражену документацију, која им је била на располагању.

Комисија утврђује чињенично стање, на начин да износи како је до дана подношења извјештаја, евидентирано да су међу жртвама 79.318 Хрвати, 18.410 Срби, те 53.768 жртве с непознатом нациоанлном припадношћу.
Утврђује се податак, да је на тзв. "крижном путу", нестало 13.300 те да је од 7.035, оних који су умрли у затворима и логорима, само 2.238 жртава које су умрле у Јасеновцу.
На жалост, читавог антифашистичког и цивилизацијског свијета, у име истине и надолазећих генерација, морамо овдје стати, одбранити истину и осудити политику, која концентрациони логор Јасеновац назива сабирно-радним логором Јасеновцем. Начини и приступ утврђивања чињеница

истине се режира, као да су је пројектирали заповједници тада постојећег логора Јасеновац.

И међународна заједница и матичне државе страдалих народа, морају дигнути глас, стати у заштиту истине, не дозволити да се потиче и ствара фалсификат, да заживи неистина, лицемјерство, те рехабилитира фашистичка идеологија.

Истина о ужасима конц-логора Јасеновац, не смије бити замјењена једним цивилизацијским, хисторијским па ако хоћете и културолошким фалсификатом.

Бројка коју је Саборска комисија устврдила, а односи се на убијене у Јасеновцу, је чисти цинизам, само болестан ум је могао изрећи ноторну лаж, да је у сабирно-радном логору Јасеновац, страдало 2.238 грађана.

Један коаутор, писаног извјештаја, који у својој форми изражава памфлет, износи да, кад би РХ била у Европи, више се не би могли појављивати овакви извјештаји, јер Њемачки закон каже да се казном затвора до пет година, може казнити само онај тко велича Хитлерову власт и неистинито приказује жртве холокауста.

Ми таквог закона немамо, па је посве јасно да можемо фалсифицирати хисторијске чињенице.

То је скрвављење жртава фашизма, без разлике радило се о Жидовима, Србима, Хрватима, Ромима и другим.

Комисија даље разрађује фалсификат страдања у Јасеновцу. По националној основи, па утврђује како је страдало 2.093 Жидова, по националном опредјељењу и 331 Жидов по вјерском опредјељењу.

Комисија констатира и да је страдало 726 православаца, те да је у Другом свјетском рату, на тру данашње РХ, страдало и 6 Муслимана.

Укупно страдалих по Комисији, у Другом свјетском рату, на тлу Хрватске је 153.700 жртава.

Треба дати пуно значења политичкој позадини овом приступу рада Комисије, што значи да је у овој Комисији радило сса 20-ак заступника Сабора РХ.

Извјешће је проткано реваншизмом над истином, над онима најбеспомоћнијима, а то су жртве идеолошких подјела. Из извјештаја Комисије, видљиво је да су посебну пажњу посвећивали локалитетима, - гдје је тко страдао, а онда се види да је највећи број убојствава приписивао партизанском покрету, што значи, да је циљ Комисије био дезавоурати антифашистички покрет. Суђење Динку Шакићу, је био баланс међународног очекивања са хисторијским фалсификатом овог извјештаја, према домаћој јавности.

Бања Лука, мај 2000. године

ПРЕДСЈЕДНИК
СРПСКЕ НАРОДНЕ СТРАНКЕ У РХ:
МИЛАН ЂУКИЋ

ПРИЛОГ 2 / 6

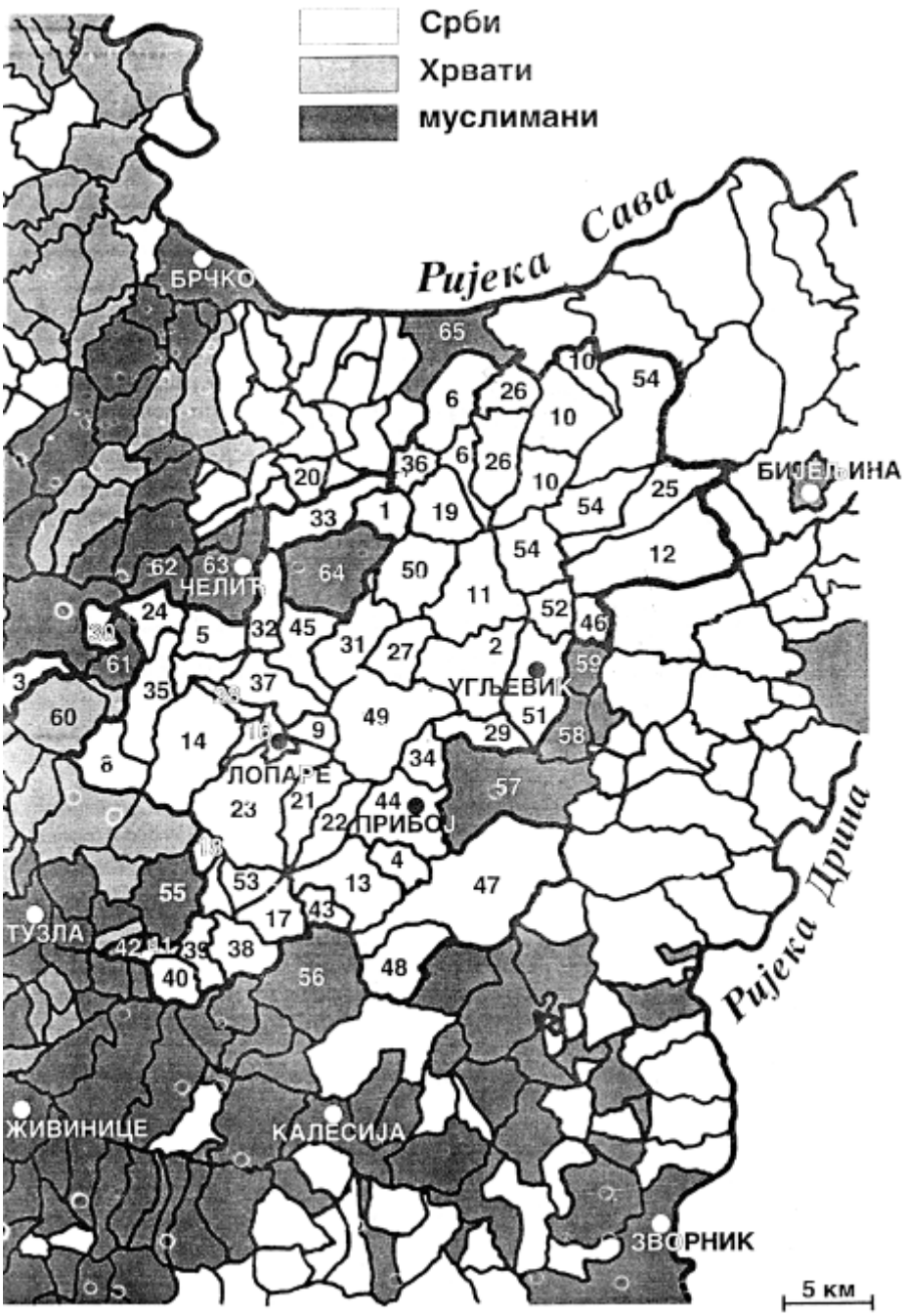

Карта мјеста обухваћених пописом

Мјеста обухваћена пописом:

1. Бобетино Брдо
2. Богутово Село
3. Брезја
4. Бријест
5. Брусница
6. Буковица
7. Вакуф
8. Висори
9. Вукосавци
10. Драгаљевац
11. Забрђе
12. Загони
13. Зло Село (Подгора)
14. Јабланица
15. Ковачица
16. Козјак
17. Колимер
18. Коњиковићи
19. Коренита
20. Кореташи
21. Лабуцка
22. Липовице
23. Лопаре Село
24. Лукавица
25. Љељенча
26. Магнојевић
27. Малешевци
28. Мачковац
29. Мезграја
30. Миладићи
31. Милино Село
32. Миросавци
33. Мртвица
34. Пељаве
35. Пипери
36. Пиперци
37. Пирковци
38. Пожарница
39. Ковачево Село
40. Чакловићи Горњи
41. Симин Хан
42. Славиновићи
43. Потраш
44. Прибој
45. Пушковац
46. Равно Поље
47. Растошница
48. Рожањ
49. Тобут
50. Тутњевац
51. Угљевик
52. Угљевичка Обријеж
53. Цвиљевина
54. Чађавица

Сусједна муслиманска и хрватска села:

55. Горња Тузла
56. Храсно и Сељубве
57. Теочак и Снијежница
58. Глиње
59. Атмачићи
60. Дријенча
61. Нахиовци
62. Брњик
63. Челич
64. Корај
65. Брезово Поље

ПРИЛОГ 3 / 6

ТАБЕЛА 1.

МЈЕСТО		УБИЈЕНИ СУ БИЛИ			УКУПНО		
		ЦИВИЛИ	ЧЕТНИЦИ	ПАРТИЗ.	ВОЈ.КР. ЈУГОСЛ.		ОСТАЛИ
1	Бобетино Брдо	32	2	6	1	-	41
2	Богутово Село	158	81	52	-	-	291
3	Брезје	5	-	1	-	-	6
4	Бријест	9	12	-	-	-	21
5	Брусница	72	12	1	-	-	85
6	Буковица	108	63	35	2	-	208
7	Вакуф	54	1	12	-	-	67
8	Висори	7	1	6	-	-	14
9	Вукосавци	45	9	16	2	-	72
10	Дагаљевац	108	12	40	9	1	170
11	Забрђе	280	49	9	-	-	338
12	Загони	117	27	52	2	1	199
13	Зло Село*	28	22	-	1	-	51
14	Јабланица	124	8	18	-	-	150
15	Ковачица	39	9	1	1	-	50
16	Козјак	39	12	7	-	-	58
17	Колимер	22	13	2	-	-	37
18	Коњиковићи	39	2	2	-	-	43
19	Коренита	27	25	25	8	-	85
20	Кореташи	15	8	9	-	-	32
21	Лабуцка	14	2	11	-	-	27
22	Липовице	27	24	5	1	-	57
23	Лопаре	245	29	27	2	-	303
24	Лукавица	95	13	8	1	-	117
25	Љељенча	30	27	9	6	-	72
26	Магнојевић	58	26	22	2	-	108
27	Малешевци	46	12	3	1	-	62
28	Мачковац	61	4	13	-	-	78
29	Мезграја	64	25	7	2	-	98
30	Миладићи	40	5	4	-	-	49
31	Милино Село	64	10	2	1	-	77
32	Миросавци	141	9	4	1	-	155
33	Мртвица	39	26	4	1	-	70
34	Пељаве	27	23	2	-	1	53
35	Пипери	62	11	10	-	-	83
36	Пиперци	25	12	6	-	-	43
37	Пирковци	40	19	12	-	-	71
38	Пожарница**	96	47	11	2	-	156
39	Потраш	13	8	-	-	-	21
40	Прибој	69	37	14	1	-	121
41	Пушковац	80	14	3	2	-	99
42	Равно Поље	25	6	9	-	-	40
43	Растошница	101	84	11	1	-	197
44	Рожањ	87	19	2	-	-	108
45	Тобут	87	78	6	2	-	173
46	Тутњевац	112	30	25	-	-	167
47	Угљевик	110	63	34	3	-	210
48	Цвиљевина	70	13	-	1	-	84
49	Чађавица	141	147	47	11	-	346
	УКУПНО	3397 64.54%	1191 22.63%	605 11.50%	67 1.27%	3 0.04%	5263 100%

* Подгора од 1995. године.
** Пожарница, Ковачево Село, Чакловићи Горњи, Симин Хан и Славиновићи.

ТАБЕЛА 2.

МЈЕСТО		УБИЈЕНИ ОД					Укупно
		Усташа	Партизана	Нијемаца	Четника	Оста.	
1	Бобетино Брдо	31	4	3	3	-	41
2	Богутово Село	181	68	15	21	6	291
3	Брезје	3	2	1	-	-	6
4	Бријест	6	8	6	1	-	21
5	Брусница	52	14	16	2	1	85
6	Буковица	71	81	25	28	3	208
7	Вакуф	39	1	23	4	-	67
8	Висори	9	1	4	-	-	14
9	Вукосавци	21	8	33	7	3	72
10	Дагаљевац	111	13	23	20	3	170
11	Забрђе	256	55	4	22	1	338
12	Загони	109	41	21	20	8	199
13	Зло Село*	17	26	-	6	2	51
14	Јабланица	12	9	119	9	1	150
15	Ковачица	37	6	2	-	5	50
16	Козјак	26	16	13	3	-	58
17	Колимер	21	14	-	1	1	37
18	Коњиковићи	39	2	1	-	1	43
19	Коренита	24	33	13	14	1	85
20	Кореташи	20	7	-	5	-	32
21	Лабуцка	4	3	12	7	1	27
22	Липовице	17	19	7	13	1	57
23	Лопаре	210	23	49	20	1	303
24	Лукавица	63	10	36	7	1	117
25	Љељенча	19	32	6	15	-	72
26	Магнојевић	28	42	14	24	-	108
27	Малешевци	33	16	4	7	2	62
28	Мачковац	22	9	42	5	-	78
29	Мезграја	47	34	6	10	1	98
30	Миладићи	27	1	20	1	-	49
31	Милино Село	51	12	7	6	1	77
32	Миросавци	126	10	11	8	-	155
33	Мртвица	19	28	19	3	1	70
34	Пељаве	16	25	1	10	1	53
35	Пипери	21	15	40	7	-	83
36	Пиперци	11	18	12	2	-	43
37	Пирковци	26	17	13	14	1	71
38	Пожарница	75	53	10	14	4	156
39	Потраш	12	8	-	1	-	21
40	Прибој	42	34	19	24	2	121
41	Пушковац	76	15	3	5	-	99
42	Равно Поље	22	9	4	4	1	40
43	Растошница	57	85	10	34	11	197
44	Рожањ	86	18	1	3	-	108
45	Тобут	17	88	44	20	4	173
46	Тутњевац	88	44	15	19	1	167
47	Угљевик	92	65	25	26	2	210
48	Цвиљевина	68	8	2	6	-	84
49	Чађавица	90	162	48	43	3	346
	УКУПНО	2550 48.45%	1312 24.93%	802 15.24%	524 9.96%	75 1.43%	5263 100%

* Подгора од 1995. године.
**Пожарница, Ковачево Село, Чакловићи Горњи, Симин Хан и Славиновићи.

ТАБЕЛА 3.

ГОДИНА	ЦИВИЛИ УБИЈЕНИ ОД					УКУПНО
	Усташа	Нијемаца	Партизана	Четника	Осталих	
1941.	958	37	5	11		
1942.	491	75	20	21		
1943.	77	47	36	26		
1944.	717	334	63	82		
1945.	27	15	137	78		
1946.			15	42		
1947.			8	20		
1948.			5	3		
1949.			3	1		
	2274	508	292	284	39	3397
100%	84.47%	6.63%	4.70%	3.44%	0.76%	

ТАБЕЛА 4.

ГОДИНА	ЧЕТНИЦИ УБИЈЕНИ ОД					УКУПНО
	Партиз.	Усташа	Четника	Нијемаца	Осталих	
1941.	3	26	1	3		
1942.	55	21	8	4		
1943.	75	13	7	6		
1944.	142	15	21	18		
1945.	621	4	12	9		
1946.	67		7	1		
1947.	26					
1948.	9					
1949.	5					
1950.	1					
1951.						
1952.						
1953.	1					
1954.	1					
	1006	79	56	41	9	1191
100%	84.47%	6.63%	4.70%	3.44%	0.76%	

ТАБЕЛА 5.

ГОДИНА	ПАРТИЗАНИ УБИЈЕНИ ОД					УКУПНО
	Нијемаца	Усташа	Четника	Партизана	Осталих	
1941.	3	11	1	-		
1942.	9	16	19	1		
1943.	69	54	23	7		
1944.	91	82	84	1		
1945.	22	25	44	4		
1946.		1	15			
1947.		1				
	194	190	186	13	22	605
100%	32.07%	31.40%	30.74%	2.15%	3.64%	

ПРИЛОГ 4 / 6

СПИСАК ПОБИЈЕНИХ У ЈАСЕНОВЦУ, 1941-1945.

1.	Бобетно Брдо	Јовановић	Благоје	м	Јокан		1892	цивил	1941
2.	Бобетно Брдо	Марјановић	Марјан	м	Миђо		1893	цивил	1941
3.	Бобетно Брдо	Михаиловић	Ђојо	м	Вид		1891	цивил	1941
4.	Бобетно Брдо	Михаиловић	Илија	м	Цвијан		1907	цивил	1941
5.	Бобетно Брдо	Новаковић	Саво	м	Иван		1895	цивил	1941
6.	Бобетно Брдо	Оџаковић	Саво	м	Микан		1912	цивил	1941
7.	Бобетно Брдо	Пајкановић	Ђорђија	м	Михаило		1888	цивил	1941
8.	Бобетно Брдо	Радовановић	Спасоје	м	Пано		1888	цивил	1941
9.	Бобетно Брдо	Тодорчевић	Теодор	м	Гајо		1876	цивил	1941
10.	Бобетно Брдо	Трифковић	Васо	м	Цвијан		1904	цивил	1941
11.	Богутово Село	Ђокић	Микаило	м	Ђ		1900	цивил	1941
12.	Богутово Село	Грујичић	Обрен	м	Миљан		1891	цивил	1941
13.	Богутово Село	Игњатовић	Божидар	м	П		1920	цивил	1941
14.	Богутово Село	Игњатовић	Боро	м	Јово	Стана	1912	цивил	1941
15	Богутово Село	Крстић	Цвијетин	м	Драго	Гоја	1885	цивил	1941
16.	Богутово Село	Лазић	Матија	м	Марко	Ружа	1888	цивил	1941
17.	Богутово Село	Лазић	Перо	м	Радо		1878	цивил	1941
18.	Богутово Село	Мићановић	Божо	м	Јован	Стоја	1915	цивил	1941
19.	Богутово Село	Мићановић	Петар	м	Лука	Руја	1922	цивил	1941
20.	Богутово Село	Миловановић	Ђорђија	м	Перо	Петра	1886	цивил	1941
21.	Богутово Село	Миловановић	Ристо	м	Јово	Стака	1917	цивил	1941
22.	Богутово Село	Нађић	Миленко	м	Митар		1902	цивил	1941
23.	Богутово Село	Новаковић	Михаило	м	С		1909	цивил	1941
24.	Богутово Село	Новаковић	Микан	м	Стево		1915	цивил	1941
25.	Богутово Село	Новаковић	Петар	м	Р		1905	цивил	1941
26.	Богутово Село	Новаковић	Петар	м	Перо	Ружа	1907	цивил	1941
27.	Богутово Село	Новаковић	Станко	м	Василија	Јока	1905	цивил	1941
28.	Богутово Село	Обрадовић	Јован	м	Цвијетин	Јека	1890	цивил	1941

29. Богутово Село	Обрадовић	Нељељко	м	Тешо		1898	цивил	1941
30. Богутово Село	Остојић	Михаило	м	Стево	Цвија	1906	цивил	1941
31. Богутово Село	Перић	Перо	м	Јово	Илинка	1894	цивил	1941
32. Богутово Село	Радић	Цвико	м	Стево	Стоја	1923	цивил	1941
33. Богутово Село	Радић	Стево	м	Цвијо		1876	цивил	1941
34. Богутово Село	Радовановић	Бранко	м	Стево		1927	цивил	1941
35. Богутово Село	Радовановић	Цвијетин	м	Перо		1900	цивил	1941
36. Богутово Село	Радовановић	Петар	м	ЉЂ		1913	цивил	1941
37. Богутово Село	Радовановић	Петар	м	Гавро	Јока	1903	цивил	1942
38. Богутово Село	Радовановић	Станко	м			1885	цивил	1941
39. Богутово Село	Радовановић	Велимир	м	Јово	Милка	1919	цивил	1941
40. Богутово Село	Симикић	Цвико	м	Стево	Гоја	1925	цивил	1941
41. Богутово Село	Станојевић	Цвијетин	м	Милован		1919	цивил	1941
42. Богутово Село	Станојевић	Василије	м	Ж		1921	цивил	1941
43. Богутово Село	Станојевић	Васлија	м	Ђојо		1919	цивил	1944
44. Богутово Село	Тодоровић	Лазар	м	Тешо	Гоја	1896	цивил	1941
45. Богутово Село	Тодоровић	Панто	м	Мићо	Смиља	1890	цивил	1941
46. Богутово Село	Тодоровић	Перо	м	Стојан		1905	цивил	1942
47. Богутово Село	Тодоровић	Радован	м	Тешо	Гоја	1894	цивил	1941
48. Бријест	Лакић	Пајо	м	Чедо		1894	цивил	1941
49. Брусница	Петровић	Вукашин	м	Остоја		1918	цивил	1941
50. Брусница	Ристић	Вајо	м	Митар		1917	цивил	1941
51. Брусница	Јовановић	Миљан	м	Јово	Ђука	1911	цивил	1942
52. Цвиљевина	Максимовић	Цвијетин	м	Деспо	Сава	1882	цивил	1942
53. Цвиљевина	Максимовић	Максим	м	Тришо		1900	цивил	1942
54. Цвиљевина	Мићић	Цвика	м	Митар		1872	цивил	1942
55. Цвиљевина	Мићић	Михајло	м	Марко		1907	цивил	1942
56. Цвиљевина	Мићић	Милак	м	Марко	Крстан	1907	цивил	1942

57. Цвиљевина	Мићић	Милан	м	Митар		1874	цивил	1942
58. Цвиљевина	Мићић	Перо	м	Митар		1876	цивил	1942/03/08
59. Цвиљевина	Милетић	Перо	м	Ђоко	Аница	1886	цивил	1942
60. Цвиљевина	Милетић	Стојан	м	Перо	Рујка	1918	цивил	1942
61. Цвиљевина	Мркоњић	Живко	м	Марко	Цвија	1920	цивил	1942
62. Цвиљевина	Мркоњић	Марко	м	Живко	Јока	1900	цивил	1942
63. Цвиљевина	Мркоњић	Милан	м	Жарко	Цвија	1922	цивил	1942
64. Цвиљевина	Остојић	Драго	м	Станоје	Мара	1886	цивил	1942
65. Цвиљевина	Остојић	Остоја	м	Станоје	Мара	1889	цивил	1942
66. Цвиљевина	Остојић	Остоја	м	Тешо		1911	цивил	1942
67. Цвиљевина	Љубојевић	Милан	м	Ђоко	Роса	1880	цивил	1942
68. Цвиљевина	Љубојевић	Мило	м	Ђоко	Роса	1876	цивил	1942
69. Цвиљевина	Љубојевић	Милорад	м	Митар	Стана	1890	цивил	1942
70. Цвиљевина	Љубојевић	Сава	м	Мило	Стоја	1920	цивил	1942
71. Цвиљевина	Симић	Бошко	м	Миђо	Митра	1925	цивил	1942
72. Цвиљевина	Симић	Бранко	м	Миђо	Митра	1914	цивил	1942
73. Цвиљевина	Симић	Јован	м	Јово	Стана	1902	цивил	1942
74. Цвиљевина	Симић	Миђо	м	Јово	Стана	1886	цивил	1942
75. Цвиљевина	Симић	Неђо	м	Миђо	Митра	1924	цивил	1942
76. Цвиљевина	Симић	Станнко	м	Миђо	Митра	1904	цивил	1942
77. Цвиљевина	Симић	Светозар-Жарко	м	Јован	Ђука	1921	цивил	1942
78. Цвиљевина	Симић	Вељко	м	Тошо	Милица	1910	цивил	1942
79. Цвиљевина	Стјепановић	Аћим	м	Живан	Јела	1910	цивил	1942/03/08
80. Цвиљевина	Стојановић	Ђоко	м	Пајо	Сара	1905	цивил	1942
81. Цвиљевина	Стојановић	Ђорђо	м	Пајо	Тода	1908	цивил	1942

82. Цвиљевина	Стојановић	Божо	м	Пајо	Сара	1907	цивил	1942
83. Цвиљевина	Стојановић	Грујо	м	Пајо	Сара	1924	цивил	1942
84. Цвиљевина	Стојановић	Јован	м	Пајо	Сара	1916	цивил	1942
85. Цвиљевина	Стојановић	Јово	м	Нељо	Живана	1905	цивил	1942
86. Цвиљевина	Стојановић	Лазар	м	Марко	Петра	1882	цивил	1942
87. Цвиљевина	Стојановић	Михајло	м			1900	цивил	1942
88. Цвиљевина	Стојановић	Нељо	м	Јово	Стоја	1870	цивил	1942
89. Цвиљевина	Тешић	Живко	м	Тешо		1880	цивил	1942
90. Цвиљевина	Тешић	Јово	м	Стево	Стана	1888	цивил	1942
91. Цвиљевина	Тешић	Милан	м	Стево	Стана	1886	цивил	1942
92. Цвиљевина	Тешић	Петар	м	Стево	Стана	1880	цивил	1942
93. Чађавица	Живановић	Цвијетин	м	Лако		1917	цивил	1942
94. Чађавица	Ђокић	Божо	м	Никола		1894	цивил-нез	1941
95. Чађавица	Ђокић	Гавро	м	Теодор	Крунија	1896	цивил	1941
96. Чађавица	Ђокић	Јован	м	Пано	Савка	1894	цивил	1941
97. Чађавица	Ђокић	Јован	м	Теодор	Крунија	1884	цивил	1941
98. Чађавица	Ђокић	Миленко	м	Перо		1898	цивил	1941
99. Чађавица	Чордић	Живко	м	Јован	Петра	1923	цивил	1941
100. Чађавица	Чордић	Михаило	м	Васо	Смиља	1892	цивил	1941
101. Чађавица	Арсеновић	Бранко	м	Ђорђија		1912	цивил	1941
102. Чађавица	Гајић	Чедо	м	Јеремија	Смиља	1920	цивил	1941
103. Чађавица	Гавриђ	Глишо	м	Мићо	Анђа	1888	цивил	1941
104. Чађавица	Гавриђ	Митар	м	Глишо	Стана	1919	цивил	1941
105. Чађавица	Илић	Теодор	м	Лазар	Смиља	1902	цивил	1941
106. Чађавица	Јакшић	Тешо	м	Јакша	Ружа	1892	цивил	1941
107. Чађавица	Јовановић	Станко	м	Живан	Петра	1897	цивил	1942
108. Чађавица	Јовић	Јован	м	Перо	Јања	1911	цивил	1941
109. Чађавица	Ковачевић	Владо	м	Томо	Стана	1924	цивил	1941

110. Чађавица	Мићић	Јефто	м	Мика	Гоја	1898	цивил	1941
111. Чађавица	Млађеновић	Илија	м	Перо	Сара	1887	цивил	1941
112. Чађавица	Млађеновић	Јоцо	м	Илија		1910	цивил	1941
113. Чађавица	Млађеновић	Јован	м	Илија	Милка	1912	цивил	1941
114. Чађавица	Млађеновић	Станиша	м	Алекса		1890	цивил	1941
115. Чађавица	Млађеновић	Тешо	м	Перо	Сара	1892	цивил	1941
116. Чађавица	Мунбић	Мићо	м	Тодо		1900	цивил	1941
117. Чађавица	Панић	Благоје	м	Остоја	Ђуја	1914	цивил	1941
118. Чађавица	Панић	Гавро	м	Остоја	Ђуја	1916	цивил	1941
119. Чађавица	Панић	Остоја	м	Панто	Тода	1899	цивил	1941
120. Чађавица	Пантелић	Димитрија	м			1908	цивил-поп	1941
121. Чађавица	Стојановић	Љубо	м	Сава		1903	цивил	1942
122. Чађавица	Стојановић	Родољуб	м	Стево		1897	цивил	1942
123. Чађавица	Видовић	Бранко	м	Мићо	Мара	1892	цивил	1941
124. Драгаљевац	Грујичић	Мико	м	Цвијан		1923	цивил	1941
125. Драгаљевац	Илић	Перо	м	Вајо	Мара	1924	цивил	1941
126. Драгаљевац	Јовановић	Трипун	м	Перо		1900	цивил	1941
127. Драгаљевац	Јовић	Војин	м	Максим		1917	цивил	1941
128. Драгаљевац	Кичић	Ђоко	м	Ђоко		1903	цивил	1941
129. Драгаљевац	Крстић	Илија	м	Павле		1904	вој.Кр.Југ.	1941
130. Драгаљевац	Крстић	Милорад	м	Теодор		1920	цивил	1941
131. Драгаљевац	Максимовић	Алекса	м	Цвико		1889	цивил	1941
132. Драгаљевац	Милошевић	Гавро	м	Перо		1894	цивил	1941
133. Драгаљевац	Перић	Милорад	м	Саво		1921	цивил	1941
134. Драгаљевац	Симић	Ђуро	м	Ђоко		1911	цивил	1941
135. Драгаљевац	Симић	Душан	м	Симо		1920	цивил	1941
136. Јабланица	Илић	Илија	м	Радован		1889	цивил	1941
137. Коњиковићи	Гајић	Митар	м	Сава	Крсмани	1912	цивил	1942

138. Коњиковићи	Петковић	Живко	м	Радо	Гоја	1896	цивил	1942
139. Коњиковићи	Петковић	Мило	м	Димитрија		1892	цивил	1942
140. Коњиковићи	Радојчић	Остоја	м	Перо	Мара	1885	цивил	1942
141. Коњиковићи	Зекић	Благоје	м	Илија	Ђука	1900	цивил	1943
142. Коренита	Пајкановић	Пајкан	м	Спасоје		1899	цивил	1941
143. Коренита	Радовановић	Цвијетин	м	Лазар		1878	цивил	1941
144. Коренита	Торлаковић	Максим	м	Јован		1897	цивил	1944
145. Коренита	Торлаковић	Милорад	м	Јован		1895	цивил	1941
146. Ковачица	Јовановић	Милан	м	Јово		1905	цивил	1942
147. Ковачица	Михаиловић	Василија	м	Симо	Ђука	1914	цивил	1942
148. Ковачица	Остојић	Живко	м		Стоја	1870	цивил	1942
149. Ковачица	Остојић	Илија	м	Ђуро		1888	цивил	1942
150. Ковачица	Остојић	Јово	м	Симо		1900	цивил	1941
151. Ковачица	Остојић	Остоја	м			1911	цивил	1942
152. Ковачица	Остојић	Петар	м	Цвијетин		1900	цивил	1942
153. Ковачица	Остојић	Ристо	м	Цвијетин	Милица	1902	цивил	1942
154. Ковачица	Љубојевић	Мићо	м	Јован		1902	цивил	1942
155. Ковачица	Радојчић	Млађен	м	Остоја	Стоја	1924	цивил	1942
156. Ковачица	Радојчић	Остоја	м	Ђоко	Мара	1885	цивил	1942
157. Ковачица	Симеуновић	Блашко	м	Благоје	Јованка	1925	цивил	1942
158. Ковачица	Симеуновић	Благоје	м	Јевто	Милка	1870	цивил	1942
159. Ковачица	Симић	Спасоје	м	Благоје	Станојка	1910	цивил	1942
160. Ковачица	Стојановић	Јово	м	Нећо		1911	цивил	1942
161. Ковачица	Стојановић	Спасоје	м	Пајо	Сара	1900	цивил	1942
162. Ковачица	Стојановић	Тешо	м	Перо		1915	цивил	1941
163. Ковачица	Томић	Живко	м	Стево	Милица	1924	цивил	1942
164. Ковачица	Томић	Јован	м	Цвијетин	Сава	1890	цивил	1942

СПИСАК ПОБИЈЕНИХ У ЈАСЕНОВЦУ, 1941-1945.

165. Ковачица	Томић	Стево	м	Цвијетин	Сава	1900	цивил	1942
166. Ковачица	Тракиловић	Тодор	м	Цвијетин	Томана	1889	цивил	1942
167. Ковачица	Тракиловић	Сава	м	Тодор	Госпа	1925	цивил	1942
168. Ковачица	Василић	Михаило	м	Васлија	Стоја	1908	цивил	1942
169. Ковачица	Василић	Срећко	м	Васлија	Стоја	1900	цивил	1942
170. Козјак	Ерић	Гојко	м	Видак	Ристуша	1886	цивил	1942
171. Козјак	Максимовић	Ђоко	м	Илија		1882	цивил	1942
172. Козјак	Марковић	Цвијетин	м	Стево	Цвија	1890	цивил	1942
173. Козјак	Марковић	Марко	м	Перо		1913	цивил	1941
174. Козјак	Михаиловић	Саво	м	Аћим	Ђука	1880	цивил	1941
175. Козјак	Митровић	Митар	м	Милован		1890	цивил	1942
176. Козјак	Пајић	Јован	м	Ђоко		1882	цивил	1942
177. Козјак	Ристић	Милан	м	Митар	Пајка	1910	цивил	1941
178. Козјак	Ристић	Никола	м	Аврам	Ђука	1902	цивил	1942
179. Козјак	Ристић	Саво	м	Митар	Пајка	1907	цивил	1941
180. Лопаре	Дејић	Јово	м	Тривко		1875	цивил	1942
181. Лопаре	Ерић	Гојко	м	Видак		1875	цивил	1942
182. Лопаре	Јовичић	Томо	м	Мирко		1896	цивил	1942
183. Лопаре	Лакић	Перо	м	Саватија		1922	цивил	1943
184. Лопаре	Лозјанин	Саво	м			1901	цивил	1941
185. Лопаре	Митрић	Ђоко	м	Стево	Митра	1880	цивил	1941
186. Лукавица	Ћетковић	Милутин	м	Спасоје-Пајо	Рија	1922	цивил	1941
187. Лукавица	Миланковић	Ненад	м	Благоје	Душана	1920	цивил	1942
188. Мачковац	Давидовић	Тешо	м	Јово		1892	цивил	1941
189. Мачковац	Јовановић	Мика	м			1883	цивил-поп	1941
190. Мачковац	Јовновић	Момчило	м	Микајло	студ. права	1910	цивил	1941

191. Мачковац	Митрашевић	Мика	м	Ристо		1877	цивил	1941
192. Магнојевић	Богдановић	Мирко	м	Алекса		1901	цивил	1941
193. Магнојевић	Калајџић	Марјан	м	Ђоко	Јелка	1893	цивил	1941
194. Магнојевић	Милинковић	Лазар	м	Мика		1892	цивил	1941
195. Магнојевић	Петровић	Јефто	м	Јово		1890	цивил	1941
196. Магнојевић	Петровић	Јокица	ж	Јово		1900	цивил	1941
197. Магнојевић	Симић	Ђуро	м			1916	цивил	1941
198. Магнојевић	Томић	Нђо	м	Обрен		1918	цивил	1941
199. Магнојевић	Тришић	Глишо	м	Гавро		1892	цивил	1941
200. Малешевци	Крстић	Живан	м	Ристо		1913	цивил	1941
201. Малешевци	Милутиновић	Нђо	м	Живан	Цвија	1918	цивил	1941
202. Малешевци	Мирковић	Крсто	м	Перо	Јека	1882	цивил	1941
203. Малешевци	Митровић	Алексија	м	Тешо	Стоја	1882	цивил	1941
204. Малешевци	Митровић	Милан	м	Никола	Коса	1914	цивил	1941
205. Малешевци	Митровић	Митар	м	Никола	Коса	1904	цивил	1941
206. Малешевци	Митровић	Нђо	м	Никола	Коса	1908	цивил	1941
207. Малешевци	Митровић	Никола	м	Тешо	Стоја	1882	цивил	1941
208. Малешевци	Митровић	Панто	м	Никола	Коса	1902	цивил	1941
209. Малешевци	Митровић	Ристо	м	Тешо	Стоја	1886	цивил	1941
210 Малешевци	Митровић	Симо	м	Јово		1886	цивил	1941
211. Малешевци	Николић	Мићо	м	Ђорђија	Госпава	1885	цивил	1941
212. Малешевци	Перић	Јован	м	Никола	Ружа	1887	цивил	1941
213. Малешевци	Поповић	Михаило	м	Аксо		1882	цивил	1941
214. Малешевци	Савић	Лазар	м	Анто	Вајка	1900	цивил	1941
215. Малешевци	Васлић	Млађен	м	Микан	Митра	1910	цивил	1941
216. Мезграја	Делић	Радо	м	Мијо		1894	цивил	1942
217. Мезграја	Деспотовић	Јово	м	Спасоје	Бојана	1900	цивил	1941
218. Мезграја	Гајић	Цвико	м	Ранко		1920	цивил	1941

СПИСАК ПОБИЈЕНИХ У ЈАСЕНОВЦУ, 1941-1945.

219. Мезграја	Гајић	Јован	м	Митар	Ружа	1901	цивил	1941
220. Мезграја	Гајић	Обрен	м	Васо		1900	цивил	1941
221. Мезграја	Гајић	Ристо	м	Цвијетин		1903	цивил	1941
222. Мезграја	Гајић	Спасоје	м	Перко	Аница	1917	цивил	1941
223. Мезграја	Јевтић	Недељко	м	Никола		1905	цивил	1941
224. Мезграја	Михаиловић	Цвијетин	м	Живан		1911	цивил	1942
225. Мезграја	Мијатовић	Ђоко	м	Панто		1921	цивил	1941
226. Мезграја	Мијатовић	Ђорђија	м	Милован		1902	цивил	1942
227. Мезграја	Мијатовић	Ђорђије	м	Перо		1885	цивил	1941
228. Мезграја	Мијатовић	Гојко	м	Живко		1900	цивил	1941
229. Мезграја	Мијатовић	Јово	м	Перо		1904	цивил	1941
230. Мезграја	Мијатовић	Микаило	м	Милован		1891	цивил	1941
231. Мезграја	Мијатовић	Перо	м	Максим		1892	цивил	1941
232. Мезграја	Мирковић	Нђо	м	Митар		1905	цивил	1941
233. Мезграја	Мирковић	Остоја	м	Цвијетин		1900	цивил	1941
234. Мезграја	Митровић	Цвико	м	Станоје		1891	цивил-кнез	1941
235. Мезграја	Митровић	Нђељко	м	Милован		1920	цивил	1941
236. Мезграја	Николић	Тешо	м	Мило		1891	цивил	1941
237. Мезграја	Радовановић	Марјан	м	Пајо		1913	цивил	1941
238. Мезграја	Рикановић	Вељко	м	Томо		1905	цивил	1941
239. Мезграја	Стевић	Ђоко	м	Стево		1890	цивил	1941
240. Мезграја	Стевић	Томо	м	Стево		1889	цивил	1941
241. Мезграја	Зеленовић	Бошко	м	Млађен	Мара	1913	цивил	1941
242. Мезграја	Зеленовић	Марјан	м	Спасоје	Гоја	1900	цивил	1941
243. Милино Село	Лазић	Бранко	м	Цвико	Рајка	1920	цивил	1941
244. Милино Село	Лазић	Јован	м	Алекса	Даринка	1920	цивил	1941
245. Милино Село	Марковић	Илија	м	Ристо	Стоја	1889	цивил	1941

246. Милино Село	Марковић	Мићо	м	Ристо	Стоја	1890	цивил	1941
247. Милино Село	Марковић	Влајко	м	Дејан	Јања	1890	цивил	1941
248. Милино Село	Накић	Никола	м	Јово	Мара	1890	цивил	1941
249. Милино Село	Накић	Обрен	м	Јово	Мара	1896	цивил	1941
250. Милино Село	Перић	Лука	м	Панто	Станојка	1890	цивил	1941
251. Милино Село	Перић	Михаило	м	Панто	Станојка	1895	цивил	1941
252. Милино Село	Перић	Микосава	м	Стојан	Ануша	1895	цивил	1941
253. Милино Село	Петровић	Јован	м	Богдан	Стана	1899	цивил	1941
254. Милино Село	Рикановић	Горан	м	Марко		1903	цивил	1941
255. Милино Село	Спасојевић	Никола	м	Мирослав	Јефа	1891	цивил	1941
256. Милино Село	Спасојевић	Влајко	м	Ђорђе	Роса	1913	цивил	1941
257. Милино Село	Стевановић	Драго	м	Лако	Мара	1903	цивил	1941
258. Милино Село	Стевановић	Нђо	м	Лако	Мара	1900	цивил	1941
259. Милино Село	Стјепановић	Божо	м	Стјепан		1900	цивил	1941
260. Милино Село	Стојановић	Илија	м	Лазар		1904	цивил	1941
261. Миросавци	Накић	Никола	м			1902	цивил	1941
262. Пељаве	Ћетковић	Мићо	м	Тешо		1900	цивил	1941
263. Пељаве	Ћетковић	Нђо	м	Тешо		1899	цивил	1941
264. Пељаве	Мићић	Благоје	м	Цвијан	Милојка	1917	цивил	1941
265. Пељаве	Симеуновић	Митар	м	Јован	Божица	1901	цивил	1941
266. Пиперци	Гаврић	Теодор	м	Пајо		1900	цивил	1941
267. Пиперци	Јовичић	Гојко	м	Перо	Стјепанија	1908	цивил	1941
268. Пиперци	Ракић	Рајко	м	Микаило	Бојана	1907	цивил	1941
269. Пиперци	Васић	Дико	м	Којо	Мара	1888	цивил	1941
270. Пиперци	Видовић	Гојко	м	Гојко	Милка	1901	цивил	1941
271. Пиперци	Вуковић	Влајко	м	Данило	Јока	1909	цивил	1941
272. Пиперци	Марковић	Љубо	м	Цвијан	Василија	1910	цивил	1941

СПИСАК ПОБИЈЕНИХ У ЈАСЕНОВЦУ, 1941-1945.

273. Пиперци	Марковић	Ристо	м	Цвијан	Василија	1903	цивил	1941
274. Пирковци	Јовичић	Томо	м	Миђо		1882	цивил	1942
275. Пожарница	Бојић	Миљан	м	Радо	Гоја	1902	цивил	1942
276. Пожарница	Ивковић	Благоје	м	Стево		1910	цивил	1942
277. Пожарница	Јевтић	Јевто	м	Тривко	Милица	1876	цивил	1941
278. Пожарница	Мијатовић	Рајко	м	Стево	Милка	1910	цивил	1942
279. Пожарница	Митровић	Бранко	м	Мирослав	Стоја	1917	цивил	1942
280. Пожарница	Пелемиш	Драго	м	Петар	Стоја	1920	цивил	1942
281. Пожарница	Пелемиш	Слободан	м	Милан		1918	цивил	1942
282. Пожарница	Рикић	Влајко	м	Ристо	Ружа	1915	цивил	1942
283. Пожарница	Ристић	Михајло	м	Перо		1923	цивил	1941
284. Пожарница	Ристић	Митар	м	Глигор		1889	цивил	1942
285. Пожарница	Ристић	Сава	м	Стеван		1872	цивил	1942
286. Пожарница	Симеуновић	Илија	м	Јеврем	Ђука	1911	цивил	1941
287. Пожарница	Тешановић	Тешо	м	Спасоје		1894	цивил	1941
288. Пожарница	Тодоровић	Душан	м	Стојан	Станојка	1904	цивил	1942
289. Пожарница	Васић	Крсто	м	Јово	Стоја	1902	цивил	1942
290. Пожарница	Васић	Максим	м	Митар		1900	цивил	1942
291. Пожарница	Васић	Перо	м	Митар		1898	цивил	1942
292. Прибој	Ђукановић	Јован	м	Ђукан		1907	цивил	1942
293. Прибој	Богдановић	Благоје	м	Никола		1921	цивил	1941
294. Прибој	Богдановић	Костадин	м	Никола		1920	цивил	1941
295. Прибој	Јовановић	Михајло	м	Цвијетин		1885	цивил	1941
296. Прибој	Митровић	Српко	м	Јован	Параскева	1919	цивил	1941
297. Прибој	Остојић	Душан	м	Томо	Даринка	1919	цивил	1941
298. Прибој	Остојић	Томо	м	Јово	Стоја	1907	цивил	1941
299. Прибој	Петковић	Деса	з	Јаков	Ружа	1923	цивил	1945
300. Прибој	Ристић	Саво	м	Митар	Спасенија	1904	цивил	1941

301. Пушковац	Ђукић	Влајко	м	Цвијетин	Петра	1900	цивил	1941
302. Пушковац	Антић	Алекса	м	Илија		1880	цивил	1941
303. Пушковац	Антић	Митар	м	Илија		1895	цивил	1941
304. Пушковац	Бијелић	Лазар	м	Ристо		1900	цивил	1941
305. Пушковац	Бијелић	Перо	м	Јован		1910	цивил	1941
306. Пушковац	Бошковић	Цвијан	м	Митар		1875	цивил	1941
307. Пушковац	Бошковић	Перан	м	Игњат		1900	цивил	1941
308. Пушковац	Давидовић	Ђорђо	м	Давид	Марица	1908	цивил	1941
309. Пушковац	Давидовић	Давид	м	Лазар		1882	цивил	1941
310. Пушковац	Давидовић	Ристо	м	Давид		1911	цивил	1941
311. Пушковац	Филиповић	Станко	м	Пајо		1879	цивил	1941
312. Пушковац	Гајић	Ђоко	м	Перо	Стоја	1898	цивил	1941
313. Пушковац	Јовановић	Димитрије	м	Јован	Стојка	1902	цивил	1941
314. Пушковац	Јовић	Цвијан	м	Јово	Јока	1902	цивил	1941
315. Пушковац	Јовић	Јован	м	Мика		1898	цивил	1941
316. Пушковац	Јовић	Јован	м	Симо		1880	цивил	1941
317. Пушковац	Јовић	Крсто	м	Благоје		1880	цивил	1941
318. Пушковац	Јовић	Михаило	м	Мика		1892	цивил	1941
319. Пушковац	Јовичић	Јован	м	Тошо		1883	цивил	1941
320. Пушковац	Марјановић	Мика	м	Лако		1880	цивил	1941
321. Пушковац	Марјановић	Влајко	м	Марјан	Сара	1915	цивил	1941
322. Пушковац	Марковић	Димитрија	м	Радован		1907	цивил	1941
323. Пушковац	Миловановић-Јекић	Спасоје	м	Сава		1895	цивил	1942
324. Пушковац	Пантић	Михаило	м	Перо	Божица	1900	цивил	1941
325. Пушковац	Радикић	Дмитрија	м	Сава	Цвија	1898	цивил	1941
326. Пушковац	Радикић	Васлија	м	Перо	Јока	1882	цивил	1941
327. Пушковац	Рикановић	Бранко	м	Томо	Роса	1913	цивил	1941

СПИСАК ПОБИЈЕНИХ У ЈАСЕНОВЦУ, 1941-1945.

328. Пушковац	Рикановић	Димитрија	м	Тошо		1880	цивил	1941
329. Пушковац	Рикановић	Илија	м	Ђоко	Ружа	1892	цивил	1941
330. Пушковац	Рикановић	Микаило	м	Тошо		1882	цивил	1941
331. Пушковац	Рикић	Алекса	м	Митар	Стана	1875	цивил	1941
332. Пушковац	Рикић	Цвијан	м	Митар		1878	цивил	1941
333. Пушковац	Рикић	Цвијетин	м	Станко		1883	цивил	1941
334. Пушковац	Рикић	Цвјетко	м	Цвијан	Бјелка	1915	цивил	1941
335. Пушковац	Рикић	Лука	м	Панто		1920	цивил	1941
336. Пушковац	Рикић	Милко	м	Алекса	Савка	1900	цивил	1941
337. Пушковац	Рикић	Митар	м	Рајко		1872	цивил	1941
338. Пушковац	Секулић	Нђо	м	Милован		1895	цивил	1941
339. Пушковац	Секулић	Васлија	м	Милован		1899	цивил	1941
340. Пушковац	Стевић	Нђо	м	Станко		1906	цивил	1941
341. Пушковац	Стевић	Станко	м	Перо		1880	цивил	1941
342. Пушковац	Стјепић	Васлија	м	Јеврем		1900	цивил	1941
343. Пушковац	Стјепић	Здравко	м	Јеврем		1914	цивил	1941
344. Љељенча	Чембић	Жико	м	Живан	Јока	1915	цивил	1944
345. Љељенча	Чембић	Божо	м	Стојан	Мика	1909	цивил	1944
346. Љељенча	Кићић	Драгутин	м	Мићо	Јованка	1905	цивил	1944
347. Љељенча	Кићић	Срећко	м	Перо	Јованка	1916	цивил	1944
348. Љељенча	Кићић	Станислав	м	Јово	Ружа	1908	цивил	1944
349. Љељенча	Лејић	Перо	м	Милан	Јефа	1913	Воj.Кр.Југ	1944
350. Љељенча	Лејић	Стојан	м	Милан	Јефа	1916	Воj.Кр.Југ	1944
351. Љељенча	Лејић	Васо	м	Владимир	Косана	1914	цивил	1941
352. Љељенча	Митровић	Милан	м	Нђо	Рајка	1916	цивил	1944
353.Љељенча	Секулић	Ристо	м	Танасије	Гоја	1907	цивил	1944
354. Љељенча	Спасојевић	Мићо	м	Алекса	Милија	1926	цивил	1942
355. Љељенча	Станојевић	Божо	м	Цвико	Мара	1918	Воj.Кр.Југ	1941

356. Ростошница	Ђокић	Лако	м	Јован		1921	цивил	1941
357. Ростошница	Бајић	Саво	м	Спасоје	Софија	1929	цивил	1941
358. Ростошница	Бајић	Здравко	м	Спасоје	Софија	1932	цивил	1941
359. Ростошница	Миљановић	Бранко	м	Мико		1924	цивил	1941
360. Ростошница	Перић	Јован	м	Гајо	Јела	1876	цивил	1941
361. Равно Поље	Шарчевић	Живан	м	Петар	Јока	1921	цивил	1941
362. Равно Поље	Шарчевић	Гајо	м	Цвијетин	Анђа	1905	цивил	1941
363. Равно Поље	Шарчевић	Јован	м	Петар	Јока	1905	цивил	1941
364. Равно Поље	Лукић	Лука	м	Петар	Љубица	1907	цивил	1941
365. Равно Поље	Максимовић	Гавро	м	Дико		1906	цивил	1941
366. Равно Поље	Марковић	Душан	м	Крсто	Марија	1908	цивил	1941
367. Равно Поље	Петровић	Саво	м	Митар	Мара	1905	цивил	1941
368. Равно Поље	Стојановић	Петар	м	Раде	Петра	1920	цивил	1941
369. Равно Поље	Тешановић	Стево	м	Радован	Цвија	1893	цивил	1941
370. Тобут	Пекић	Милорад	м	Лазар	Стана	1913	цивил поп	1941
371. Тутњевац	Чутурић	Јован	м	Петар	Угљевик	1897	цивил поп	1941
372. Тутњевац	Благојевић	Цвијетин	м	Перо		1914	цивил	1941
373. Тутњевац	Гашић	Војислав	м	Јабланице		1910	цивил поп	1941
374. Тутњевац	Гавриђ	Цвјетко	м	Перо	Јока	1898	цивил	1941
375. Тутњевац	Гавриђ	Гавро	м	Перо	Јока	1900	цивил	1941
376. Тутњевац	Гавриђ	Јово	м	Цвијетин	Стајка	1898	цивил	1941
377. Тутњевац	Гавриђ	Лазар	м	Гавро	Петра	1923	цивил	1942
378. Тутњевац	Лазаревић	Димитрије-Дико	м	Симо	Смиља	1885	цивил	1941
379. Тутњевац	Лазић	Ђоко	м	Тешан	Јања	1894	цивил	1941
380. Тутњевац	Лазић	Јово	м	Тешан	Јања	1875	цивил	1941
381. Тутњевац	Милошевић	Алекса	м	Мићо	Милица	1907	цивил	1941
382. Тутњевац	Милошевић	Никола	м	Цвијан	Стојка	1910	цивил	1941

СПИСАК ПОБИЈЕНИХ У ЈАСЕНОВЦУ, 1941-1945.

383. Тутњевац	Милошевић	Саво	м	Трипун		1892	цивил	1941
384. Тутњевац	Миловановић	Саво	м	Митар	Василија	1894	цивил	1941
385. Тутњевац	Миловановић	Станко	м	Цвијан		1924	цивил	1941
386. Тутњевац	Рикић	Ђоко	м	Митар		1896	цивил	1941
387. Тутњевац	Видојевић	Ристо	м	Ј		1882	цивил	1941
388. Тутњевац	Вукић	Перо	м	Ристо		1875	цивил	1941
389. Угљевик	Ђурић	Микан	м	Видак	Јелка	1914	цивил	1941
390. Угљевик	Чутурић	Чедомир	м	Јосип	Анђа	1914	цивил	1941
391. Угљевик	Чутурић	Јован	м	Петар		1900	цивил	1941
392. Угљевик	Чутурић	Милош	м	Јосип	Анђа	1912	цивил	1941
393. Угљевик	Чутурић	Обрен	м	Петар		1905	цивил	1941
394. Угљевик	Богићевић	Тејо	м	Тешо		1884	цивил	1941
395. Угљевик	Бојић	Ђојо	м	Цвијетин	Јока	1919	цивил	1941
396. Угљевик	Бојић	Цвијетин	м	Томо	Јела	1894	цивил	1941
397. Угљевик	Бојић	Томо	м	Цвијетин	Јока	1921	цивил	1941
398. Угљевик	Гајић	Јован	м	Митар		1899	цивил	1941
399. Угљевик	Гајић	Спасоје	м	Петар		1913	цивил	1941
400. Угљевик	Јовић	Јово	м	Цвијетин	Јока	1901	цивил	1942
401. Угљевик	Јовичић	Жико	м	Митар	Даница	1921	цивил	1943
402. Угљевик	Јовичић	Станко	м	Ристо		1906	цивил	1941
403. Угљевик	Лукић	Стево	м	Лука		1909	цивил	1941
404. Угљевик	Матић	Ристо	м	Јаков	Јулка	1925	цивил	1943
405. Угљевик	Милошевић	Никифор	м			1891	цивил	1941/07/31
406. Угљевик	Митровић	Ђојо	м	М		1908	цивил	1941
407. Угљевик	Митровић	Јово	м	Максим	Марија	1912	цивил	1941
408. Угљевик	Новаковић	Пантелија	м	Ђоко	Петра	1880	цивил	1941
409. Угљевик	Перић	Бранко	м	Цвијетин		1918	цивил	1941

410. Угљевик	Петровић	Јоцо	м	Јово	Петра	1889	цивил	1941
411. Угљевик	Љубојевић	Цвијетин	м	Тришо		1900	цивил	1941
412. Угљевик	Нешковић	Јован	м	Триша		1884	цивил	1942
413. Угљевик	Радовановић	Јован	м	Јово		1891	цивил	1941
414. Угљевик	Ранкић	Ранко	м	Цвијетин	Рујка	1907	цивил	1941
415. Угљевик	Ранкић	Вукашин	м	Цвијетин	Рујка	1907	цивил	1941
416. Угљевик	Савић	Брањо	м	Цвијетин	Бјелка	1918	цивил	1941
417. Угљевик	Томић	Јован	м	Јово	Јока	1900	цивил	1941
418. Угљевик	Видојевић	Ђоко	м	Милан	Ружа	1887	цивил	1941
419. Угљевик	Видојевић	Пајко	м	Милан	Ружа	1893	цивил	1941
420. Угљевик	Вујић	Јован	м	Вићан	Јока	1915	цивил	1941
421. Угљевик	Зеленовић	Бошко	м	Млађен		1914	цивил	1941
422. Вакуф	Гаврић	Живан	м	Васо	Милица	1870	цивил	1941
423. Забрђе	Божић	Јован	м	Ђорђо		1885	цивил	1941
424. Забрђе	Гајић	Јевто	м	Тешо		1884	цивил	1941
425. Забрђе	Глигоровић	Немања	м	Алекса		1913	цивил	1941
426. Забрђе	Јовичић	Михајло	м	Обрен		1889	цивил	1941
427. Забрђе	Лукић	Иван	м	Андрија		1918	цивил	1941
428. Забрђе	Максимовић	Ђоко	м	Теодор		1903	цивил	1941
429. Забрђе	Максимовић	Стеван	м	Теодор		1905	цивил	1941
430. Забрђе	Марковић	Саво	м	Сава	Савка	1912	цивил	1941
431. Забрђе	Мирковић	Цвико	м	Ристо	Цвија	1902	цивил	1941
432. Забрђе	Мирковић	Радивоје	м	Јован		1919	цивил	1941
433. Забрђе	Петричевић	Јован	м	Мико		1913	цивил	1941
434. Забрђе	Петровић	Јован	м	Стојан		1887	цивил	1941
435. Забрђе	Петровић	Марјан	м	Радован		1894	цивил	1941
436. Забрђе	Симић	Јован	м	Ђоко	Анђа	1904	цивил	1941
437. Забрђе	Симић	Митар	м	Јово	Милија	1897	цивил	1941

СПИСАК ПОБИЈЕНИХ У ЈАСЕНОВЦУ, 1941-1945.

438. Забрђе	Стојановић	Тешан	м			1894	цивил	1941
439. Забрђе	Тодоровић	Ђорђија	м	Марјан	Божица	1921	цивил	1941
440. Забрђе	Тодоровић	Марјан	м	Симо		1905	цивил	1941
441. Забрђе	Тодоровић	Саво	м	Васо	Ружа	1889	цивил	1941
442. Забрђе	Товирац	Перо	м			1910	цивил поп	1941
443. Загони	Ђокић	Милан	м	Стево		1880	цивил	1942
444. Загони	Глигоровић	Бранко	м	Војко	Ђека	1917	цивил	1941
445. Загони	Глигоровић	Мико	м	Војко	Ђека	1915	цивил	1941
446. Загони	Јосиповић	Перо	м	Васо	Живка	1912	цивил	1941
447. Загони	Јовић	Живан	м	Цвијетин	Јелка	1898	цивил	1941
448. Загони	Јовић	Јосип	м	Тешан		1896	цивил	1941
449. Загони	Јовић	Лазо	м	Перо		1902	цивил	1941
450. Загони	Јовић	Тешан	м	Тешо		1903	цивил	1941
451. Загони	Јовић	Васо	м	Тешо		1901	цивил	1941
452. Загони	Лукић	Млађен	м	Перо	Стана	1884	цивил	1941
453. Загони	Лукић	Тодор	м	Перо	Стана	1883	цивил	1941
454. Загони	Марковић	Радивоје	м	Саво		1912	цивил	1941
455. Загони	Мијатовић	Цвијетин	м	Секула	Илинка	1888	цивил	1941
456. Загони	Мијатовић	Иванка	ж	Спасоје	Анђа	1918	цивил	1941
457. Загони	Мијатовић	Секула	м	Спасоје	Анђа	1919	цивил	1941
458. Загони	Мијатовић	Спасоје	м	Секула	Илинка	1890	цивил	1941
459. Загони	Миловановић	Илија	м	Јово		1888	цивил	1943
460. Загони	Миловановић	Микаило	м	Перо		1904	цивил	1941
461. Загони	Миловановић	Панто	м	Перо		1906	цивил	1941
462. Загони	Перић	Гојко	м	Данило		1904	цивил	1941
463. Загони	Перић	Радивоје	м	Радо		1923	цивил	1943
464. Загони	Петровић	Саво	м	Душан	Милка	1921	цивил	1941
465. Загони	Љубојевић	Васко	м	Данило		1883	цивил	1941

466. Загони	Ристић	Ђоко	м	Илија	Цвијета	1906	цивил	1941
467. Загони	Сарић	Живан	м	Станко		1889	цивил	1941
468. Загони	Савић	Живан	м	Станко		1896	цивил	1941
469. Загони	Савић	Јово	м	Симо		1910	цивил	1941
470. Загони	Стевановић	Цвијетин	м	Илија		1925	цивил	1941
471. Загони	Стојановић	Радивоје	м	Панто		1906	цивил	1941
472. Загони	Томић	Ђорђе	м	Мићо	Митра	1900	цивил	1941
473. Загони	Томић	Дуђан	м	Станко	Гоја	1902	цивил	1941
474. Загони	Томић	Милан	м	Љубомир		1926	цивил	1942
475. Загони	Тривковић	Војин	м	Симо	Јања	1915	цивил	1941
476. Зло Село-Подг.	Терзић	Цвијан	м	Перо		1892	цивил	1942

ПРИЛОГ 5 / 6

СПИСАК ЖРТАВА ЈАСЕНОВЦА СА ПОДРУЧЈА ОПШТИНЕ КАЛЕСИЈА

ДУБНИЦА (Калесија)

ПРЕЗИМЕ	ИМЕ	ИМЕ ОЦА	ИМЕ МАЈКЕ	ЖИВЕО	СТАТУС
Бабић	Дашо	Сава		1888-8.8.1941.	цивил
Бабић	Митар	Сава		1893-8.8.1941.	цивил
Бабић	Ристо	Сава		1901.-1941.	цивил
Божић	Пајо	Стјепан		1875-1941.	цивил
Бошковић	Тома			1924-1941.	цивил
Бошковић	Митар			1902-1941.	цивил
Бошковић	Цвико			1922-1941.	цивил
Бошковић	Савка			1912-1941.	цивил
Бошковић	Лазар			1911-1941.	цивил
Бошковић	Ђорђо			1908-1941.	цивил
Бошковић	Митар			1913-1941.	цивил
Бошковић	Саватија			1922-1941.	цивил
Видовић	Вид	Илија		1906-8.8.1941.	цивил
Видовић	Бранко	Илија		1901.-1941	цивил
Видовић	Јован	Илија		1904.-1941	цивил
Видовић	Нећо	Илија		1903.-1941	цивил
Вујановић	Вујан	Јово		1910.-1941	цивил
Вујановић	Душан	Петко	Ана	1908.-1941	цивил
Векић	Мила	Манојло		1915-1942.	цивил
Гајић	Нећо	Митар	Цвија	1916-8.8.1941.	цивил
Гајић	Цвијетин	Митар	Цвија	1914.-//	цивил
Гајић	Божо			1901.-//	цивил
Гајић	Сава			1902.-//	цивил
Гајић	Душан	Видак		1901.-//	цивил
Гајић	Петар	Видак		1904.-//	цивил

Гајић	Перо	Видак		1902.-//	цивил
Гајић	Анђелко	Гајо		1903.-//	цивил
Ђурић	Ђорђе			1887.-//	цивил
Ђурић	Станоје			1912.-//	цивил
Ђурић	Василије			1910.-//	цивил
Икић	Крсто	Тодор		1904.-//	цивил
Илић	Илија			1891.-//	цивил
Илић	Живко			1885.-//	цивил
Илић	Чедо			1922.-//	цивил
Илић	Страјо			1924.-//	цивил
Ивановић	Митар			1903.-//	цивил
Јанковић	Петар			1896.-//	цивил
Јанковић	Радо			1908.-//	цивил
Јанковић	Драго	Петар		1914.-//	цивил
Јанковић	Гавро			1906.-//	цивил
Јанковић	Никола			1890.-//	цивил
Јоковић	Ђорђе			1904.-//	цивил
Јоковић	Радован			1887.-//	цивил
Јоковић	Војин	Радован		1916.-//	цивил
Јоковић	Никола	Васиљ		1872.-//	цивил
Јоковић	Перо	//		1887.-//	цивил
Јоковић	Деспот	Никола	Ђурђа	1900.-//	цивил
Јоковић	Перо	Петар		1905.-//	цивил
Јоковић	Бошко			1900.-//	цивил
Јоковић	Милорад			1907.-//	цивил
Јоковић	Микан			1891.-//	цивил
Јурошевић	Перо	Јован		1894.-//	цивил
Јурошевић	Нељо			1891.-//	цивил
Јурошевић	Марко			1889.-//	цивил
Којић	Симо			//	цивил
Којић	Стојан			1901.-//	цивил
Којић	Срећко			1900.-//	цивил
Којић	Милан			1891.-//	цивил
Ковачевић	Јован			1891.-//	цивил
Ковачевић	Лазар	Јован		1920.-//	цивил

Ковачевић	Ратко			1903.-//	цивил
Ковачевић	Матија	Ристо		1888.-//	цивил
Ковачевић	Симо	//		1890.-//	цивил
Ковачевић	Којо	//		1=10.-//	цивил
Ковачевић	Жарко			1891.-//	цивил
Ковачевић	Ђорђо			1900.-//	цивил
Костић	Крсто			1900.-//	цивил
Костић	Ристо			1888.-//	цивил
Лазаревић	Лазар	Перо		1890.-//	цивил
Лазаревић	Срећко			1900.-//	цивил
Лазаревић	Саво			1902.-//	цивил
Лазаревић	Ристо			1901.-//	цивил
Лазаревић	Ратко			1904.-//	цивил
Лазаревић	Видак			1902.-//	цивил
Лазаревић	Остоја			1901.-//	цивил
Лазаревић	Душан			1904.-//	цивил
Лазаревић	Филип			1916.-//	цивил
Лазаревић	Петко			1922.-//	цивил
Лазаревић	Трифко			1913.-//	цивил
Лазаревић	Ђорђо			1907.-//	цивил
Лазаревић	Марко			1905.-//	цивил
Лазаревић	Максим			1907.-//	цивил
Лазаревић	Нђо			1908.-//	цивил
Малишевић	Владан			1918.-//	цивил
Малишевић	Петар			1903.-//	цивил
Малишевић	Јово			1903.-//	цивил
Малишевић	Томо			1904.-//	цивил
Малишевић	Иван			1912.-//	цивил
Малишевић	Митар	Симо		1904.-//	цивил
Малишевић	Митар	Којо		1905.-//	цивил
Максимовић	Влајко			1891..-//	цивил
Максимовић	Срећко			1905.-//	цивил
Максимовић	Љубо			1916.-//	цивил
Митровић	Томо			1906.-//	цивил
Мијатовић	Стојан	Трипун		1921.-//	цивил

Милаковић	Васо			1902.-//	цивил
Николић	Ђоко			1881.-//	цивил
Николић	Јован	Радо		1916.-//	цивил
Николић	Цвико			1914.-//	цивил
Николић	Симо			1890.-//	цивил
Пајић	Спасоје			1889.-//	цивил
Пајић	Сава	Спасоје	Роса	1921.-//	цивил
Пајић	Пајо			1887.-//	цивил
Пајић	Ђорђо	Спасоје	Роса	1908.-//	цивил
Пајић	Спасоје			1902.-//	цивил
Пајић	Јован	Спасоје	Роса	1914.-//	цивил
Пајић	Вељко	Спасоје	Роса	1906.-//	цивил
Пајић	Ристо			1890.-//	цивил
Перић	Милорад	Илија	Стоја	1912.-//	цивил
Перић	Петар	//	//	1915.-//	цивил
Перић	Перо	Цвијетин	Стјепанија	1914.-//	цивил
Перић	Тошо			1918.-//	цивил
Перић	Душан			1919.-//	цивил
Гајић	Митар			1876.-//	цивил
Икић	Крсто	Теодор		1910.-//	цивил
Ристић	Тома			1904.-//	цивил
Ристић	Душан			1891.-//	цивил
Рикић	Мићо			1903.-//	цивил
Рикић	Јанко			1910.-//	цивил
Рикић	Иван			1905.-//	цивил
Стојановић	Лазар	Лазо	Цвија	1918.-//	цивил
Стојановић	Цвијетин	Никола	Анисија	1919.-//	цивил
Стојановић	Дамњан	Перо		1889.-//	цивил
Стојановић	Бошко	Дамјан	Даница	1913.-//	цивил
Стојановић	Стојан	Перо		1911.-//	цивил
Стојановић	Никола			1888.-//	цивил
Тодић	Спасоје			1886.-//	цивил
Тодић	Лука			1887.-//	цивил
Тодић	Јово			1900.-//	цивил
Тодић	Лазар			1916.-//	цивил

Тодић	Ђоко			1912.-//	цивил
Тодић	Симо			1914.-//	цивил
Тодић	Илија			1916.-//	цивил
Тодић	Вељко			1911.-//	цивил
Тодић	Тодор			1917.-//	цивил
Тешић	Радо	Сава		1911.-//	цивил
Тешић	Тома			1893.-//	цивил
Тешић	Драго	Тома		1916.-//	цивил
Тешић	Митар	Тома		1918.-//	цивил
Тешић	Ђоко			1892.-//	цивил
Тодоровић	Мирко			1906.-//	цивил
Тодоровић	Марко			1890.-//	цивил
Тодоровић	Перо			1892.-//	цивил
Тодоровић	Ратко			1891.-//	цивил
Тодоровић	Обрен			1896.-//	цивил
Трифуновић	Вујо			1917.-//	цивил
Ћетковић	Ђорђо	Никола	Стана	1904-1943.	цивил
Ћетковић	Тодор			1900-1941.	цивил
Ћетковић	Чедо	Стратимир	Аница	1920.-//	цивил
Ћетковић	Јово	Ђоко	Живана	1887.-//	цивил
Ћетковић	Стратимир	//	//	1900.-//	цивил

ЗОЉЕ (Калесија)

Ерић	Влајко	Трипо		1880-8.8.1941.	цивил
Ерић	Јован	Митар		1914.-//	цивил
Ерић	Алекса	Игњат		1905.-//	цивил
Ерић	Душан	Тривко	Даринка	1919.-//	цивил
Ерић	Васо	Живко		1914.-//	цивил
Ерић	Нећо	//		1916.-//	цивил
Ерић	Мило			1914.-//	цивил
Ерић	Јован			1895.-//	цивил
Зољић	Илија			1912.-//	цивил

Зољић	Цвијетин			1908.-//	цивил
Зољић	Трипо	Давид		1889.-//	цивил
Зољић	Ристро	//		1910.-//	цивил
Зољић	Матија	Рајко	Ана	1916.-//	цивил
Зољић	Станко	//	//	1915.-//	цивил
Зољић	Вељко	Трипо		1922.-//	цивил
Зољић	Лазар	Јован	Ђука	1925.-//	цивил
Јовић	Илија	Ристо		1898.-//	цивил
Катановић	Ристо	Душан		1928.-//	цивил
Катановић	Митар	Петар		1910.-//	цивил
Катановић	Душан	//		1908.-//	цивил
Катановић	Цвико	//		1913.-//	цивил
Костић	Аћим	Перо		1895.-//	цивил
Костић	Максим	Аћим	Петра	1915.-//	цивил
Костић	Којо	Перо	Милица	1910.-//	цивил
Миловановић	Никола			1912.-//	цивил
Миловановић	Стеван			1910.-//	цивил
Миловановић	Милорад			1907.-//	цивил
Миловановић	Петар	Јован		1915.-//	цивил
Миловановић	Јован	Милован		1905.-//	цивил
Миловановић	Данило	Милован		1895.-//	цивил
Миловановић	Саво	Милован		1902.-//	цивил
Миловановић	Стјепан	//		1912.-//	цивил
Миловановић	Костадин	//		1915.-//	цивил
Миловановић	Стевика			1893.-//	цивил
Мићић	Перко	Перкан		1898.-//	цивил
Мићић	Микајло	Перко	Ђука	1918.-//	цивил
Ерић	Свето	Влајко	Госпава	1922.-//	цивил
Михајловић	Стеван	Михајло		1898.-//	цивил
Ракић	Жарко	Ристо		1915.-//	цивил
Ракић	Бошко	Спасоје		1910.-//	цивил
Ракић	Рајко	//		1912.-//	цивил

Ракић	Тимо	//		1915.-//	цивил
Ракић	Митар			1908.-//	цивил
Ракић	Никола			1888.-//	цивил
Ракић	Трато	//	//		цивил
Рожањкић	Никола	Михајло		1882.-//	цивил
Рожањкић	Михајло	Никола		1904.-//	цивил
Рожањкић	Станко	Никола	Томана	1918.-//	цивил
Рожањкић	Давид	Петар		1900.-//	цивил
Рожањкић	Симо			1891.-//	цивил
Рожањкић	Петар	Никола		1890.-//	цивил
Рожањкић	Петко	Давид	Савка	1923.-//	цивил
Стевановић	Цвијетин	Петар		1895.-//	цивил
Стојић	Стјепан	Илија		1923.-//	цивил
Стојић	Илија	Ђорђе		1898.-//	цивил
Стојановић	Тома			1882.-//	цивил
Стојановић	Стојан			1900.-//	цивил
Стојановић	Ђоко			1915.-//	цивил
Стојановић	Радивоје	Петар		1910.-//	цивил
Стојановић	Павле			1890.-//	цивил
Стојановић	Влајко	Стојан		1919.-//	цивил
Стојановић	Никола			1888.-//	цивил

ПРИЛОГ 6 / 6

СТАТИСТИКА О ПОПИСУ ЖРТАВА

Овим пописом сам обухватио 49 села на Мајевици и Подмајевици. Осим села Пукиш и Смиљевац пописана је читава општина Лопаре, више од половине општине Угљевик, српски дио општине Тузла (на Мајевици), једну четвртину општине Бијељина као и два села општине Зворник (Рожањ и Растошница).

Та површина чини 650 км^2 са 47.000 Срба по последњем попису становништва из 1991. године. На основу мени доступног пописа становништва повећао сам за 16%. Узимајући то као просјечну вриједност за свих 49 села, добијам 40.500 становника 1948. године. У периоду 1941. до 1948. године може се узети за то доба просјечан прираштај становништва од 15 промила па уз додавање пописаних 5.263 жртава долазим до приближног броја од 41.500 становника 1941. године. Ово значи да је 5.263 жртве 12.6% од тог броја! Знамо да су губици изнад 10% катастрофа за један народ, поготово ако се узме у обзир да је убијено доста дјеце и момака. Како нисам пописивао умрле од тифуса, а један мали проценат сам вјероватно пропустио да попишем, могу са довољно сигурности закључити да је Други свјетски рат на пописаном подручју однио сваког седмог становника (14.3%). И заиста, ријетко сам гдје нашао фамилију из које нико није погинуо. Међу 5.263 пописане жртве рата, 85 су Каравласи у Лопарама и једна римокатолкиња у Козјаку, док су сви остали Срби. Од тога 18.43% погинулих су жене, 81.49% су мушкарци и четири дјетета неутврђеног пола.

У табели 1. дат је број жртава по селима с обзиром на њихов статус за вријеме рата, тј. да ли су били цивили, четници, партизани, војници Краљевине Југославије (заробљеници из априлског рата 1941. године) или остали (непотврђен статус). Изненађује висок удио од 64.54% цивила у укупним жртвама. Узрок томе је положај Срба као мањине ван закона у НДХ, док је број погинулих четника (22.63%) дупло већи од броја погинулих партизана (11.5%).

У табели 2. дат је број жртава по селима и укупно, према томе од кога су убијени. Готово половину (48.45%) су убили Муслимани и Хрвати, који су у попису навођени као усташе. Тај број је вјероватно за око 5% већи, односно 15.24% убијених од Нијемаца је за око 5% мањи јер је 30% убијених цивила од 13. СС Ханџар Дивизије писано као убијени од Нијемаца.

Убијено је 423 дјеце млађе од 14 година, углавном од усташа (Муслимана и Хрвата), мање од Нијемаца, а један мали број дјеце је настрадао од заосталих неексплодираних бомби.

Прво масовно страдање цивила била је депортација у Јасеновац августа-септембра 1941. године гдје је укупно убијено 478 лица, у Јадовну - пет и Ст. Градишки - три. Међу њима је било шест попова док су једног попа из Пожарнице убили партизани 1945. године. Поред попова, у Јасеновац је одведено и неколико студената и један трговац. Регистровао сам и шест убијених среских кнезова и то

четири од усташа и два од партизана, као и три одборника које су постављали у селима партизани и четници као своје органе власти.

Друго масовно страдање цивила је крајем новембра 1941. године у Миросавцима гдје је за један дан убијено 104 цивила. На прољеће је злогласна Хаџиефендићева легија убила доста цивила у Пожарници, Цвиљевини и Ковачици.

У њемачкој иофанзиви Тузла 2. децембра 1942. године, гонећи партизане са Мајевице, убијено је више стотина цивила. Највише је настрадао Рожањ гдје су Муслимани предвођени Ибрахимом Феризовићем само у једној кући запалили 44 цивила. Ту је било у усташама и Хрвата са "револуционарног" и "слободарског" Хусина. Казнена експедиција је тада на Никољдан 1942. године готово затрла Каравлахе у Лопарама. То је било и прво појављивање Нијемаца на Мајевици. Други пут Нијемци долазе у прољеће 1944. године у својству командног кадра 13. СС Ханџар дивизије која је убила близу 1.000 цивила и то је било највеће страдање наших цивила у рату.

Четници и партизани су на почетку рата били заједно као устаници те су по међусобном договору убили осам цивила осумњичених за издају. Почињена су и три самоубиства цивила због политичких разлога и то два због Удбе и један због четника.

Партизани су убили 1.312 лица (24.93%), Нијемци 802 (15.24%), а четници 524 (9.96%) лица. Мали број евентуално нетачних података ни у коме случају не може знатно промијенити овај однос. У табели 3. види се да су патизани побили мало већи број цивила од четника (исти ред величине). Цивилне жртве партизана и четника јесу сигурно најболније жртве српског народа и оне су пале у грађанском рату унутар српског народа. Из исте табеле види се да је грађански рат био најжешћи 1944. и 1945. године.

Партизани су убијали цивиле који су били антикомунистички натројени и који су помагали четнике. Четници су убијали сараднике патизана као и своје дојучерашње сараднике који су, видјевши партизанску побједу, почели њих издавати партизанима! То се види из броја убијених цивила од четника 1946. и 1947. године (табела 3).

У обрачуну са четницима, партизани су као побједници убили 1.006 четника, а четници су убили укупно 186 партизана, али и 56 четника у међусобним сукобима (табеле 4 и 5).

Партизанска тактика ратовања је била погубна за цивиле. Партизани би направили пар акција против усташа и Нијемаца и држали би заузету "ослобођену" територију колико могу, а кад виде да не могу одољети усташама и Нијемцима, онда би се извукли остављајући цивиле на милост и немилост усташама и Нијемцима. Због масовних убистава, цивили би бјежали у партизане да се боре против усташа и Нијемаца и тако све у круг. Два највећа страдања српских цивила на Мајевици су таквог сценарија, а тако што се није никада догађало у муслиманским или католичким насељима. Даље анализе препуштам читаоцима и научницима.

Завршни документ конференције

ДЕКЛАРАЦИЈА

Д Е К Л А Р А Ц И Ј А

ДРУГЕ МЕЂУНАРОДНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

"*ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА (1941-1945.)*"

На основу саслушаних излагања и размјене мишљења поводом 55-годишњице херојског пробоја заточеника логора Јасеновац 22. 04. 1945. учесници Конференције усвајају и прокламују следеће закључке и препоруке:

1. Јасеновац је био систем хрватских усташких логора геноцида над православним Србима, Јеврејима и Ромима и ратних злочина ликвидације антифашистичких бораца Хрвата и других југословенских народа;

2. Подручје на коме су били лоцирани хрватски усташки логори смрти Јасеновац, мора бити стављено под међународну заштиту Уједињених нација (UNESCO), по преседану нацистичког логора смрти Auchwitz (No. 80). Очување јединства логора Јасеновац намеће чињеница да су послије разбијања претходне Југославије јасеновачки логори геноцида подијељени између два суверенитета - Републике Хрватске, на чијем подручју се налазе споменик и зелени травњаци, и Републике Српске (БиХ), на чијем подручју у Доњој Градини се налазе највећа масовна стратишта.

3. Конференција је констатовала да на територији Републике Хрватске дјелују појединци и организације које негирају злочине геноцида у усташким логорима Јасеновац и настоје да се јасеновачки злочини геноцида представе као "мит". Како би се ово зауставило, Конференција позива надлежне органе Републике Хрватске да донесу одговарајуће законске одредбе, којима се забрањује оваква активност.

4. У циљу спречавања политичког лицитирања броја жртава Јасеновца, потребно је ангажовати и удружити све расположиве

снаге у циљу идентификације жртава логора Јасеновац по имену и презимену.

5. У циљу утврђивања одговорности за злочине геноцида над Србима Јеврејима и Ромима потребно је утврдити и имена починилаца злочина геноцида без обзира на националну и вјерску припадност.

6. Конференција сматра непотпуним напоре да се Динко и Нада Шакић изведу пред лице правде. Позивамо све Владе и организације за истраживање холокауста широм свијета да раде на томе да се против Наде Шакић обнови оптужница за злочине почињене у јасеновачким логорима, да раде на хапшењу бивших усташких починилаца злочина геноцида против којих још није подигнута оптужница: крвник Хинко Пићили и пуковник Јаков Џал, стожерник Иво Рojница, сатник Мирко Етеровић, и остали.

7. Дио истраживања треба усмјерити ка утврђивању и признавању праведника који су ризикујући свој живот помагали спашавању жртава геноцида.

8. Истраживање би такође требало усмјерити на прикупљање података и доказа о пљачкању жртава геноцида од стране починилаца злочина. Стога требало би започети дјеловање на међународном плану у циљу исплате ратне оштете жртвама и њиховим породицама по угледу на Лондонску и Вашингтонску конференцију о нацистичком злату. Исто тако Конференција изражава подршку напорима адвоката САД који тренутно траже одштету за имовину украдену свим жртвама усташког терора и геноцида од 1941-1945. године.

9. Најважнији пројекат је истраживање масовних гробница на подручју Доње Градине. Овај пројекат ће користити најновију технологију (сателитска снимања, истраживања савременим радарима) у циљу комплетирања документације и утврђивања истине. За остварење овог пројекта потребна је стална подршка свих заинтересованих.

10. Да би се постигла пуна објективна истина, пошто Хрватска није прихватила билатерални заједнички пројекат истраживања истине о логорима Јасеновац, посебно броја жртава и националног састава, Конференција одлучује да се образује Међународна комисија за утврђивање истине о Јасеновцу у слиједећем саставу:

– Dr Michael Berenbaum, Los Angeles, САД
– Prof. Dr Bernard Klein, New York, САД
– Prof. Walter Roberts, Вашингтон, САД
– Dr Jelena Guskova, Москва, Русија
– Prof. dr Srboljub Zivanović, Лондон, Велика Британија
– Prof. Ian Hancock, Међународна организација Рома
– Efraim Zuroff, Jerusalim, Израел
– Marco Aurelio Rivelli, Милано, Италија
– Vanita Singh, Индија
– Alexis Troude, Француска
– Dr Rajko Določek, Чешка Република
- Др Милан Булајић, координатор

Комисија ће усвојити правилник пословања.

Први састанак Комисије одржаће се када се Комисија договори.

11. Датум одржавања Треће међународне конференција за утврђивање истине о Јасеновцу предложиће међународна комисија стручњака. Предложено је да Јад Вашем сазове Трећу међународну конференцију у Јерусалиму.

12. Конференција предлаже да се за међународни Дан сјећања на жртве усташког геноцида прогласи 22. април.

13. Конференција подржава развој Музеја жртава геноцида, у визији Јад Вашема и музеја холокауста, сарадњу свих сличних институција и препоручује финансијску подршку кроз Фонд за истраживање геноцида.

Документи за припрему конференције

На основу члана 34. став Закона о Влади Републике Српске ("Службени гласник Републике Српске", број 3/97 и 3/98) Влада Републике Српске, д о н о с и

Р Ј Е Ш Е Њ Е

I

Именује се **Организациони одбор** за припрему Друге међународне конференције - Јасеновац, систем усташких логора геноцида (1941-1945) у саставу:

1. Милорад Додик, предсједник
2. Тихомир Глигорић, замјеник[1]
3. Саво Лончар, члан
4. Живојин Ерић, члан
5. Милан Булајић, члан
6. Јован Мирковић, члан
7. Драгоје Лукић, члан
8. Новица Стојановић, члан
9. Верица Стошић, члан
10. Милица Радојчић, члан
11. Огњен Игњатовић, члан
12. Симо Брдар, чланс
13. Здравко Марић, члан
14. Јанко Велимировић, члан
15. Јозеф Атијас, члан

II

Организациони одбор из Члана 1. овог рјешења је одговоран за припрему и одржавање Друге међународне конференције о Јасеновцу, која ће с одржати 2000. године у Републици Српској, о чему ће након одржавања поднијети компетан извјештај Влади РС.

III

Задужује се Секретеријат Владе РС за обављање послова и активности везаних за припрему Друге Међународне конференције - Јасеновац, систем усташких логора геноцида (1941-1945).

IV

Ово рјешење ступа на снагу даном доношења, а објавиће се у "Службеном гласнику Републике Српске".

Број: 02/1-020-35/2000.
Бања Лука, 07.12.1999.

ПРЕДСЈЕДНИК ВЛАДЕ
Милорад Додик

[1] Накнадном одлуком Владе РС Тихомира Глигорића замијенио је Ненад Сузић

СПИСАК ЛИЧНОСТИ И ИНСТИТУЦИЈА КОЈИМА СУ УПУЋЕНИ ПОЗИВИ

1. Dr Michael Berenbaum, President and CEO, the Steven Spielberg Surviors of the Shoah Visual History Foundation, US
2. Prof. dr Bernard Klein, Kingsborough Comunity College New York, US
3. Prof. Walter Roberts, Washington, US
4. John Ranz, Survivor of Buchenwald and Witness to Genocide; Chairperson, Survivors of Buchenwald, US
5. Prof. Barry Lituchy, Adjunct Professor of History, City University of New York and Lecturer on Balkan History at Dowling College New York, US
6. Platzer Petrov Katalina, Detroit, US
7. Prof. Ian F. Hancock Romani Archives and Documentation Center University of Texas, US
8. Efraim Zuroff, director of SIMON WIESENTHAL CENTER, IZRAEL
9. Др Елена Гускова, Россијскаја академија наука, Москва, RUSIJA
10. Marco Aurelio Rivelli, Milano, ITALIJA
11. Проф. др Србољуб Живановић, Лондон,
12. Bernard von Droste, The World Heritage Centre, UNESCO
13. Carole Michaux (Slobodanka Đulizibarić) 1 impasse de l'Enfer Caequefou, FRANCE
14. Vojdrag Berčić, Prag, ČESKA
15. Prof. dr Rajko Doleček, Fakultetpoliklinika, ČESKA
16. Barry Zimmerman, US
17. Keelyn M. Friesen, US
18. Liune Arie, ISREAL
19. Prof. dr Joseph Fisera, Paris, FRANCE
20. Miroslav Majkl Đorđević, US
21. Vladimir Bibič, Nena Films, New York
22. Патријарх Српски, Господин Павле, Београд
23. мр Слободан Милеуснић, Музеј патријаршије СПЦ, Београд
24. Проф. др Предраг Пузовић, Архив патријаршије СПЦ, Београд
25. Мр Младенко Кумовић, Музеј Војводине, Н. Сад
26. Митрополит дабробосански Господин Николај, Соколац
27. Епископ Бањалучки Господин Јефрем, Бања Лука
28. Епископ Зворничко - Тузлански Господин Василије, Бијељина
29. Епископ Бихаћко Петровачки Господин Хризостом, Шипово
30. Митрополит Црногорско-Приморски Господин Амфилохије
31. Епископ Захумско - херцеговачки и Приморски Господин Григорије, Манастир Тврдош, Требиње
32. Чедомир Мирковић, Савезни министар за међународну културну и научну сарадњу, Београд
33. Петар Јојић, Савезни министар правде, Београд
34. Јокановић, Савезни јавни тужилац, Београд
35. Андрија Милутиновић, Окружни јавни тужилац, Београд
36. Др Борислав Јовић, председник управног одбора Музеја жртава
37. Др Милан Булајић, директор Музеја жртава геноцида, Београд
38. Академик Васлије Крестић, Српска академија наука и уметности, Београд
39. Академика Василије Крестић, Српска академија наука и уметности, Београд

40. Академик Милош Мацура, САНУ, Београд
41. Антун Милетић, Београд
42. Др Марија Ђурић - Срејић, Анатомски институт, Медицински факултет Београд
43. Драгоје Лукић, Музеј жртава геноцида, Београд
44. Мирковић Јован, Музеј жртава геноцида, Београд
45. Мр Милован Живковић, директор, Савезни завод за статистику, Београд
46. инж. Божо Грбић, Београд
47. Др Славко Терзић, директор, Историјски институт САНУ, Београд
48. Др Веселин Ђуретић, др Здравко Антонић, Балканолошки институт САНУ, Београд
49. Др Петар Качавенда, Никола Поповић, др Никола Жутић, мр Милан Колјанин, др Никола Живковић, др Вјенцеслав Глишић, Институт за савремену историју Београд, Београд
50. Др Жарко Јовановић, др Момчило Митровић, др Бранко Надовеза, Институт за новију историју Србије, Београд
51. Др Ђорђе Станковић, др Љубодраг Димић, Општа савремена историја: академик Андреј Митровић, др Милан Ристовић, Филозофски факултет Београд, историја Југославије, Београд
52. Др Момчило Зечевић, Савезни одбор савеза бораца НОР, Београд
53. Лазо Вуковић, Београд
54. Савез јеврејских општина Београд, предсједник Аца Сингер, Милица Михајловић, дир. Јеврејског инст. музеја, Александар Фреди Мошић, Београд
55. Драгољув Ацковић, Јово Дамјановић, Бајрам Халити, Ромске организације у Југославији, Београд
56. Војноисторијски институт, начелник пук. др. Славко Вукчевић, мр Милан Терзић, Бранко Бранковић, мр Драган Ненезић, Архив ОС Југославије: начелник пук. Велимир Иветић, Београд
57. Војногеографски институт, пук. др Драган Марковић, дипл. инж. геологије
58. Живојин Влаховић, дир. Стручне књиге, Београд
59. Архив Југославије, дир. Јован Поповић, Миладин Милошевић, Радослав Јовановић, Београд
60. Саво Штрбац, директор "Ветирас", Београд
61. Српски демократски форум, Миле Дакић, Београд
62. Петар Зинаић, аутор књиге "Геноцид на Кордуну"
63. Дане Ластовица, аутор књиге о геноциду у Лици, Београд
64. Ненад Антонијевић, Музеј жртава геноцида, Београд
65. Драган Цветковић, Музеј жртава геноцида, Београд
66. Удружење Срба из Хрватске, Београд
67. Удружење Срба из Босне и Херцеговине, Београд
68. Милош Деспот, Бијељина
69. Илија Петровић, Обудовац
70. Михајло Марић, Београд
71. Јосип Ерлих, Београд
72. Садик Данон, Београд
73. Птичек Божена, Нови Београд
74. Сердар Саболић Штефица, Београд
75. Саво Петровић, Београд
76. Јово Стјепановић, Београд
77. Љубомир Михајловић, Јагодина
78. Мара Вејновић, Београд
79. Љиљана Иванишевић, Београд
80. Др Радомир Булатовић

81. Др Томислав Жугић, Никшић
82. Петар Бошковић, Београд
83. Др Петар Локин, Рударско геолошки фак., Институт хидрологија, Београд
84. Др инг Мирослав Марковић, Рударски и геолошки фак. Београд
85. Томас Чупковић, асистент на Рударско - технолошком факултету у Београду
86. Расмин Бабић, дипл. инж. - специјалистички рад.
87. Јаков Финци
88. Мр Бабић Мирко
89. Лукајић Лазар
90. Др Милан Васић
91. Др Раде Ракита
92. Проф. др Рајко Кузмановић
93. Драган Давидовић (СРНА), директор
94. Јован Бабић, Урбанистички завод Словеније
95. Јернеј Боровник - Бартол, Словенија
96. Дамјан Гуштин, Словенија
97. Стане Кумар, Словенија
98. Тоне Ференц, Словенија
99. Његово преосвештенство Митрополит Загребачко-Љубљански и све Италије, Господин Јован
100. Стјепан Месић, председник РХ
101. Ивица Рачан, предсједник Владе
102. Тонино Пицула, министар
103. Др Антун Вујић, министар
104. Др Стјепан Иванишевић, министар
105. Др Огњен Краус
106. Др Хрвоје Матковић
107. Др Јосип Јурчевић
108. Др Ђуро Затезало
109. Чедо Продановић
110. Др Славко Голдштајн
111. Др Иво Голдштајн
112. СКД Просвјета
113. Српска Православна црквена опћина, Загреб
114. Српска Народна Странка, Загреб
115. Савез антифашистичких бораца РХ, Загреб
116. Хрватски повијесни музеј, Загреб
117. Спомен подручје Јасеновац
118. Драгутин Роллер
119. Недељко Бартуловић
120. Катарина Хрвојић, Загреб
121. Фридрих Адолд, Загреб
122. Цецилија Чокљат, Загреб
123. Мирко Прешерн, Загреб
124. Владимир Цвија, Загреб
125. Славко Микулић, Загреб
126. Мара Цветко, Загреб
127. Тибор Ловренчић
128. Јоспи Вабијанец

СПИСАК
АКТИВНИХ УЧЕСНИКА КОНФЕРЕНЦИЈЕ

1. Шаровић Мирко, потпредсједник РС
2. Ђокић Петар, предсједник Народне Скупштине РС
3. Додик Милорад, предсједник Владе РС,
4. Радишић Живко, члан Предсједништва БиХ
5. Др Живојин Ерић, министар у Влади РС
6. Др Сузић Ненад, министар у Влади РС
7. Лончар Саво, министар у Влади РС
8. Prof. dr Klein Bernard
9. Др Булајић Милан
10. Проф. др Антонић Здравко
11. Атијас Јозеф
12. Aurelio Rivelli Marco
13. Ацковић Драгољуб
14. Бибич Владимир
15. Бабић Јасмин
16. Бабић Мирко
17. Др Басташић Милан
18. Мр Бошковић Петар
19. Босиочић Небојша
20. Брдар Симо
21. Ђукић Милан
22. Др Ђурашиновић Пејо
23. Др Ђуретић Веселин
24. Др Ђуро Затезало
25. Др Марија Ђурић - Срејић, Анатомски институт, Медицински факултет Београд
26. Буква Душан
27. Ерлих Јосип
28. Friesen Kellyn
29. Др Глишић Венцеслав
30. Др Гускова Елена
31. Иванишевић Љиљана
32. Др Јурчевић Јосип
33. Мр Кољанин Милан
34. Мр Кумовић Младенко
35. Керовић Љубо
36. Prof Lituchy Barry
37. Лукајић Лазар
38. Лукић Драгоје
39. Др Марић Здравко
40. Јелић - Грновић Мићо
41. Др Михајловић Споменко
42. Мр Милеуснић Слободан
43. Митровић Момчило
44. Мирковић Јован
45. Мошић Александар Фреди
46. Мркоњић Теодор
47. Митровић Момчило
48. Др Надпвеза Бранко
49. Platzer Petrov Katalina
50. Platzer George
51. мр Радаковић Душко
52. Кнежевић Гојко
53. Ручнов Марко
54. Штрбац Саво
55. Српска Православна Црква - Господин Хризостом, Епископ Бихаћко - Петровачки
56. Troude Alexis
57. Др Војиновић Новица
58. Вржина Душан
59. Проф. др Живановић Србољуб
60. Мр Живковић Милован
61. Др Животије Ђорђевић
62. Др Жутић Никола
63. Гаврило Руковић
64. Dr Robert N. Manning
65. Цветковић Драган
66. Буква Душан
67. Лончар Босиљка
68. Деспот Милош
69. Стјепановић Јован
70. Кнежевић Гојко
71. Петковић Богдан
72. Михајловић Љубомир
73. Радовановић Петар
74. Петровић Саво
75. Живковић Влајко
76. Организациони одбор конференције:
    - Жана Атељевић,
    - Јанко Велимировић,
    - Огњен Игњатовић.

ИНТЕРНЕТ ПРЕЗЕНТАЦИЈА

www.jasenovac-rs.org

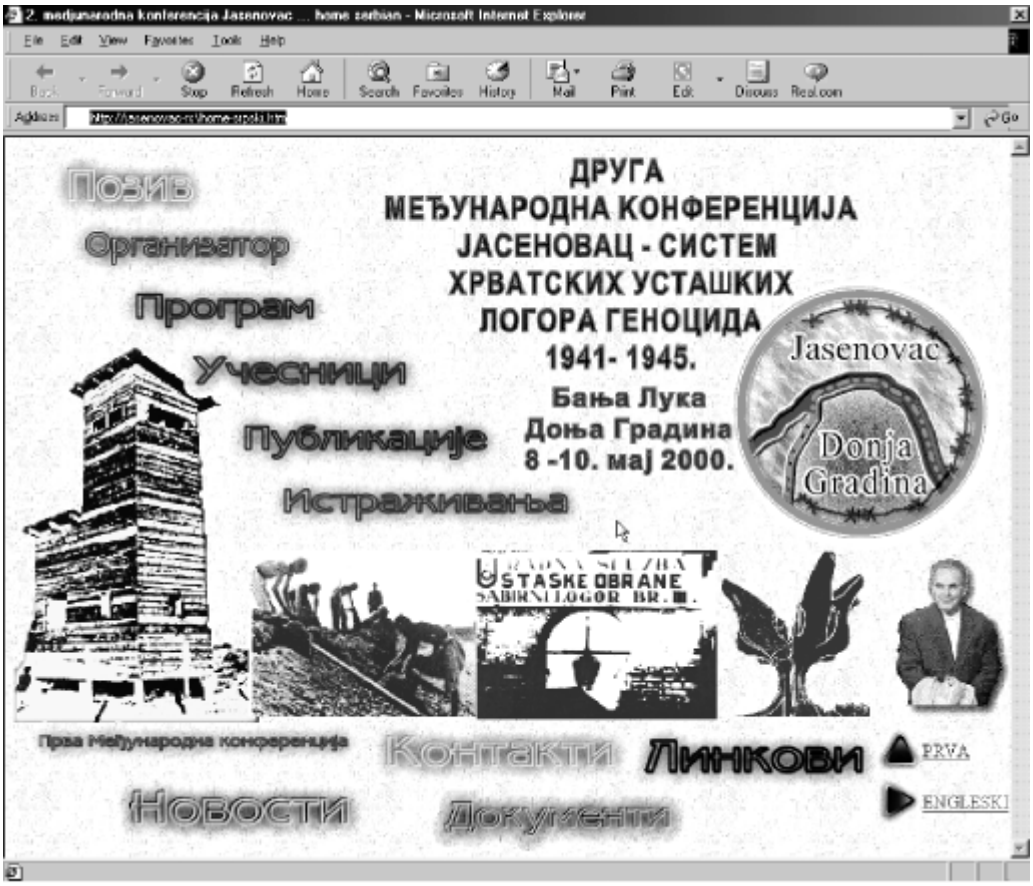

ДРУГА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА
ЈАСЕНОВАЦ - СИСТЕМ ХРВАТСКИХ УСТАШКИХ ЛОГОРА ГЕНОЦИДА 1941-45
SECOND INTERNATIONAL CONFERENCE
JASENOVAC - SYSTEM OF CROATIAN USTASHA CAMPS OF GENOCIDE 1941-45
ХРВАТСКА
РЕПУБЛИКА СРПСКА
БАЊА ЛУКА
ФЕДЕРАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
Jasenovac
Donja Gradina
Бања Лука - Доња Градина
Banja Luka - Donja Gradina
8-10. MAJ 2000.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.819.5:341.485(497.13)(082)

МЕЂУНАРОДНА конференција Јасеновац – систем хрватских усташких логора геноцида 1941-1945 (2 ; 2000 ; Бања Лука – Доња Градина)

Jasenovac – System of Croatian Ustasha Camps of Genocide : 1941-1945 / Second International Conference Jasenovac – System of Croatian Ustasha Camps of Genocide 1941-1945, Banja Luka – Donja Gradina, May 8-10. 2000 ; [editor in chief Žana Ateljević ; editor Janko Velimirović ; translated by Tatjana Ateljević, Sanja Pejović]. - Banja Luka : Secretariat of the Second International Conference Jasenovac – System of Croatian Ustasha Camps of Genocide 1941-1945, 2001 (Banja Luka : Grafika). - 513 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 500. - Стр. 13: Preface / Janko Velimirovic. - Биљешке уз текст.

ISBN 99938-636-1-0

АТЕЉЕВИЋ, Жана 340
АТЕЉЕВИЋ, Татјана 730
ВЕЛИМИРОВИЋ, Јанко 340, 912
ПЕЈОВИЋ, Сања 730

П.О.: ЈАСЕНОВАЦ (концентрациони логор)- 1941-1945 - Зборници, УСТАШЕ - Геноцид - "Независна Држава Хрватска" - 1941-1945 - Зборници

MFN=000636
Winisis-Библио